

Луганський
державний університет
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

Частина 2

2'2009

ВІСНИК

ВІСНИК

**Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка**

**90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ
УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО
ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ**

Спеціальний випуск № 2

У двох частинах

Частина 2

**Луганськ
2009**

УДК 351.746.2(091)+351.74/.76(091)](477)„1919-2009“
ББК 67.99(4Укр)116.2„1919-2009“

Д-26

ВІСНИК

Луганського
державного університету
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК № 2-2009

* Науково-теоретичний журнал * Виходить щоквартально * Заснований 1997 року * Засновник і видавець: Луганський державний університет внутрішніх справ * Реєстраційне свідоцтво ЛГ № 1052-173/ПР, видане Головним управлінням юстиції у Луганській області 21.05.2008 р. * Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук *

Редакційна колегія:

<i>Комарницький В.М.</i>	- канд. юрид. наук, доц. (головний редактор)
<i>Бараненко Б.І.</i>	- канд. юрид. наук, проф. (заст. гол. редактора)
<i>Левченко О.І.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Сегай М.Я.</i>	- д-р юрид. наук, проф., акад. АІПрН України
<i>Козаченко І.П.</i>	- д-р юрид. наук, проф. член-кор. АІПрН України
<i>Іщенко А.В.</i>	- д-р юрид. наук, проф.
<i>Антонов К.В.</i>	- д-р юрид. наук, проф.
<i>Бурбело О.А.</i>	- д-р екон. наук, проф.
<i>Лазор Л.І.</i>	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АІПрН України
<i>Погорецький М.А.</i>	- д-р юрид. наук, проф.
<i>Курочка М.Й.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Бірюков В.В.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Сімоков В.О.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Бабічев Д.О.</i>	- канд. юрид. наук

Рекомендовано до друку вченою радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 14 від 28 липня 2009 року)

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка продовжує висвітлення актуальних проблем, що є предметом розгляду й дискусійного обговорення на засіданнях постійно діючого методологічного семінару з проблем теорії та практики ОРД, який має міжнародний характер.

У даному спеціальному випуску публікуються доповіді та повідомлення вчених, викладачів, слухачів магістратури, ад'юнктів, здобувачів і практиків з питань наукового забезпечення вдосконалення та розвитку оперативно-розшукової діяльності в Україні.

Статті публікуються в авторській редакції.

✉ Україна, 91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4.
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
☎ 35-11-57, 35-11-40, факс 93-50-77.

© Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2009

І.Р. Шинкаренко *

**ГНОСЕОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ
ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТУ ТЕОРІЇ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Наукові здобутки останніх років дозволяють зробити висновок, що існує низка теоретичних протиріч між науковими стосовно об'єкту – предмету теорії та практики оперативно – розшукової діяльності і як наслідок – недостатня ефективність оперативно – розшукової діяльності правоохоронних органів у протидії злочинності та забезпечення національної безпеки.

Враховуючи мету нашої роботи, необхідно дослідити з історико – логічних позицій формування поглядів на сутність об'єкта ОРД.

У дожовтневий період в Росії та Україні здійснювалася розробка основ розкриття та розслідування злочинів, причому в наукових працях не розділялися методи кримінального розшуку та збору доказів. До видатних юристів-криміналістів того періоду слід віднести Є.Ф. Буринського, О. Вайнгарта ("Уголовная тактика"), О. Громова ("Искусство раскрытия преступлений"), О.О. Квачевського, С.М. Трегубова [1 – 3] та ін. Заслуговує на увагу здійснена у той період розробка наукових та тактичних основ розшуку (сыска), яка надана у працях І.М. Снігерьова ("О сыске") [4].

Деталізував об'єкт та предмет "розшуку (сыска)" видатний вчений – криміналіст того часу О.О. Квачевський. Аналіз його робіт

---

* Професор кафедри ОРД та СТ Кримського юридичного інституту ОДУВС кандидат юридичних наук, професор.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

свідчить, що до об'єкту "розшуку", на його погляд, слід віднести практику кримінального "розшуку" (оперативно-розшукова діяльність) та протиправну діяльність. Як вбачається, він розподіляв об'єкти ОРД на дві складові: діяльність поліції з розшуку (ОРД) та протиправну діяльність злочинців. Це було зроблено уперше (*двоєдність об'єкту ОРД*).

До предмету "розшуку" (ОРД) він відносив зв'язок злочинного діяння з підозрюваним. Обґрунтуванням такого ствердження, на думку О.О. Квачевського, є те, що існують закономірності відображення слідів злочину в об'єктивному світі. Таким чином до предмета сиску він відносив означені закономірності, що відповідало й постулатам філософії [3].

Таким чином, у дожовтневий період було виокремлено об'єкт та предмет "розшуку" та науки про нього. Однак про існування теорії "розшуку" у той період не можливо говорити. Вчені того часу здійснювали пошук, накопичення емпіричної бази, співвідносили їх з науковими здобутками, розшуковою діяльністю та встановлювали закономірні зв'язки між злочинами та їх відбитками, ознаками та умовами.

В перший період існування СРСР прикладними проблемами криміналістики та теоретичними розробками у галузі організації і тактики діяльності карного розшуку щодо розкриття злочинів займалися В.І. Громов, Г.Ю. Манс, В.М. Натансон, С.М. Потапов, І.М. Якимов та ін. [5 – 8]. Найбільш значний вклад у формування теорії застосування криміналістичних та оперативно-розшукових методів щодо розкриття злочинів та викриття злочинців, а також формування наукового уявлення про об'єкт та предмет оперативно-розшукової діяльності у той період зробили В.І. Громов, І. Любарський, І.М. Якимов [9 – 11]. В означених роботах досліджені загальні теоретичні та тактичні основи "розшукового мистецтва".

Так І.М. Якимов у своїх працях вказував, що об'єктом розшукового мистецтва є людина, та воно має свою теорію. Передумовами теорії розшукового мистецтва на його думку є: 1) наука кримінального права, його галузь криміналістика (кримінальна техніка та кримінальна тактика); 2) знання сучасного злочинця, злочинної сфери, її звичаїв і злочинних професій; 3) особливі якості та властиво-

сті необхідні для особи, що бажає вивчати це мистецтво. Таким чином вперше підкреслювалася складність об'єкта та предмета теорії ОРД [11].

В подальшому більш ретельно вивченням проблем об'єкта та предмета теорії оперативно-розшукової діяльності була приділена увага науковцями тільки наприкінці 60-х – початку 70 років ХХ століття. Одними з перших надали свій погляд на розуміння об'єкта теорії оперативно-розшукової діяльності О.І. Алексєєв та Г.К. Синилов, визначив його як злочин і все, що з ним пов'язано (1972 р.) [12, С. 15]. Аналогічної точки зору дотримувався у той час Д.В. Гребельський [13, С. 14.]. Більш деталізували означений погляд П.А. Олейник та О.Г. Птицин, визначивши загальний об'єкт для прикладних юридичних наук (кримінологія, криміналістика, теорія оперативно-розшукової діяльності). На їх думку, загальним об'єктом досліджень означених наук є злочин, проте, спільність прикладних наук не виключає їх відмінності у конкретних галузях дослідження, спеціальних методах і завданнях. У загальному об'єкті – злочин, кожна наука і наукова галузь знань прикладного характеру вивчає певну сторону, виробляє свою точку зору на загальний об'єкт, що визначається специфічними завданнями [14].

У 1982 році опосередковано підтримував цю думку В.Г. Самойлов у перших своїх роботах, визначивши, що до об'єкта пізнання в ОРД слід віднести обставини, пов'язані з підготовкою злочину, його вчиненням, що виходять за межі кримінального процесу.

Діаметрально протилежну думку виказав В.П. Фомичев (1978), визначив об'єктом теорії ОРД розвідувальну діяльність у широкому розумінні (*розвідувальна інформація – загальний об'єкт ОРД*). Однак, розкриваючи зміст предмета ОРД, він стверджує, що об'єктом безпосереднього впливу є злочинна діяльність окремих осіб, груп осіб та діяльність з підготовки вчинення злочинів.

Значний внесок у розвиток уявлень про сутність об'єкта теорії оперативно-розшукової діяльності зробив професор Д.В. Гребельський, яким при розробці кафедрального курсу "Організація оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ" визначено як об'єкт пізнання – злочинність та боротьба з нею; система органів та апаратів, що здійснюють розкриття злочинів; ор-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ганізація і тактика спеціалізованого управління боротьби зі злочинністю, запобігання і розкриття злочинів оперативно-розшуковими апаратами.

Означена дефініція фактично розвила уявлення О.О. Квачевського про сутність "розшуку", визначивши дуалентність об'єкту ОРД: злочинність та діяльність оперативно-розшукових апаратів у боротьбі з нею.

У подальших наукових дослідженнях було конкретизовано сутність об'єкту теорії ОРД як складної багатоелементної категорії. Так у 1986 році В.Г. Самойлов дійшов висновку, що до об'єкту пізнання ОРД слід віднести злочинність та діяльність оперативних працівників і оперативних апаратів у боротьбі з нею (реалізація думок О.О. Квачевського) [15].

У той же час він підкреслив складність кожного з означених елементів. До об'єкта пізнання ОРД він відносив не всю злочинність, а лише те, що стосується злочинів, яких не можливо запобігти та розкрити гласними методами.

Конкретизуючи цю складову об'єкту пізнання ОРД, він вказував, що необхідно вивчати:

- *злочинність* у тій її частині, знання про яку сприятимуть правильній організації діяльності оперативних апаратів та використанню у боротьбі зі злочинністю спеціальних сил, засобів і методів (дії злочинців з підготовки, вчинення та приховування злочинів, які не можливо виявити гласними методами - оперативно-розшукова характеристика злочинів). Означена думка була розвинута у роботах українських дослідників. Так на думку Б.І. Бараненка та Е.О. Дідоренка оперативно-розшукова характеристика злочинів є тим об'єктом теорії оперативно-розшукової діяльності, який можливо назвати частковим об'єктом (аналог російському - "частный") [16]. Цій думки дотримується В.І. Єлинський, він розподіляє об'єкт теорії ОРД на загальний, безпосередній та частковий ("частный"), але не визначає при цьому, що оперативно-розшуковою характеристикою злочинів обмежується "злочинна" складова об'єкта пізнання теорії ОРД [17, С. 8];

- *особистість* злочинця, злочинне середовище, особливості спілкування злочинців інші аспекти, що дозволяють визначити зако-

номірності негласних заходів боротьби з замаскованими, таємно вчиненими злочинами. Ця думка фактично підтверджує думку І.М. Якімова, що об'єктом розшукового мистецтва (ОРД) є людина та те, що однією зі складових теорії розшукового мистецтва (ОРД) є знання про особистість сучасного злочинця, злочинної сфери, її звичаїв і злочинних професій [11].

До об'єкту досліджень другої складової об'єкту теорії ОРД В.Г. Самойлов відносив:

- особливості діяльності оперативних працівників та оперативних апаратів з використання негласних сил, засобів та методів (конкретно до окремих видів злочинів) (думка О.О. Квачевського);

- особливості пошукової роботи, спрямованої на отримання первинної інформації про осіб і факти, що становлять оперативний інтерес, для рішення завдань протидії злочинності. Означена думка фактично розкривала не об'єкт загальної теорії ОРД, а тільки те, що стосувалося діяльності ОВС. *На наш погляд, завдання сьогодення корегують завдання практичної оперативно-розшукової діяльності та її теорії. По – перше, це охоплення всіх органів, що входять до правоохоронної складової сектору безпеки та уточнення особливостей їх діяльності у забезпеченні національної безпеки та нейтралізації її загроз; по – друге, рішенням завдань протидії злочинності не обмежується вирішення завдань забезпечення національної безпеки. Їх співвідношення можливо визначити як співвідношення "загального" – національна безпека та "часткового" – злочинність [18].* Окрім того до завдань ОРД у відповідності до світових стандартів поліцейської діяльності відноситься забезпечення прав і свобод людини [19]. Тому ми вважаємо, що означені питання повинні входити до об'єкта пізнання теорії ОРД.

У своїй роботі В.Г. Самойлов підтримує думку Д.В. Гребельського (думка 1981 р.), що складовою об'єкта пізнання теорії ОРД повинні бути:

- питання організації ОРД: підбір, спеціалізація негласних сил та оперативних працівників, удосконалення їх професійної майстерності при використанні спеціальних засобів та методів. Означений аспект підтверджує думку науковців дожовтневого періоду

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

щодо спеціалізації та підвищення майстерності працівників "розшукової поліції" [20, С. 12 – 14].

- система відносин між особами, апаратами, державними органами, що беруть участь у боротьбі зі злочинністю з використанням ОРД. Означена думка розширила об'єкт теорії ОРД на систему правовідносин, і це було вперше в історії формування наукового уявлення про зміст об'єкта теорії ОРД та легалізувала саму ОРД як державно-правову форму боротьби зі злочинністю, що в подальшому деталізовано І.П. Козаченком у 90-х роках ХХ століття [21].

Наступним етапом розвитку теорії оперативно-розшукової діяльності є висновок В.П. Дементьєва щодо входження до об'єкту ОРД – об'єкта, на який спрямована сама оперативно-розшукова діяльність [22]. Він запропонував ввести до означеної категорії кримінально активних осіб та осіб, які володіють або можуть володіти інформацією, що має значення для викриття злочинної діяльності. На думку В.П. Дементьєва, не можливо змішувати "об'єкт конкретних дій" та "об'єкт для кого існує ця діяльність". Таким чином він суперечить існуванню двох об'єктів теорії ОРД: злочинність та сама оперативно-розшукова діяльність.

Ми згодні з думкою науковців, що погляд В.П. Дементьєва є дискусійним, однак він не суперечить концепції існування "двоєдиного об'єкта" теорії оперативно-розшукової діяльності. В той же час означений погляд на сутність об'єкта теорії оперативно-розшукової діяльності був прогресом і сприяв науковим розробкам у галузі "кримінальної активності", у галузі кримінології та виявлення означених осіб оперативно-розшуковими засобами. У подальшому означена думка набула розвитку в дослідженнях українських вчених (О.Ф. Долженков, В.Л. Ортинський) [23; 24]. Фактично підтримав думку В.П. Дементьєва професор Є.В. Токарев у курсі "Організація та діяльність апаратів БРСВ" (1987 р.).

Значним кроком у формуванні системи наукового знання про об'єкт теорії ОРД були погляди В.І. Філіпенко та В.Ю. Фролова, які визначили об'єкт теорії ОРД як складну соціальну категорію, яка відображає різноманітність зовнішніх та внутрішніх умов. Але коли ми більш детально розглянемо їх роботу то побачимо, що

фактично загальним об'єктом ОРД є злочинність. До основного недоліку роботи слід віднести розширення кола осіб, що становлять оперативний інтерес, окрім осіб учасників на осіб свідків. Можливо погодитися з цим, якщо це стосується ОРД як роду діяльності, це може привести до порушень прав і свобод людини, якщо відносно свідків будуть здійснені ОРЗ без наявності законних підстав. Але як до об'єкту науку ОРД ми вважаємо, що необхідно вивчати більш розширене коло об'єктів, що дозволить розробити психолого-тактичні алгоритми пошуку можливих джерел інформації та психомоделі їх особистості.

Остаточо у науковий обіг як складову об'єкта теорії ОРД ввів поняття "кримінальна активність" С.С. Овчинський (1986 р.). На його думку, кримінальна активність визначається у солідарності зі злочинцями, їх підтримці, спілкування з представниками злочинного середовища, моральній готовності до участі у скоєнні злочинів, встановленні стійких зв'язків з антисуспільними елементами. У подальшому означені погляди стали основою розробки часткової теорії оперативно-розшукової діяльності – "оперативно-розшукової теорії організованої злочинності" (В.С. Овчинський, В.Е. Емінов, Н.П. Яблоков).

Таким чином на період розпаду єдиного наукового простору СРСР погляди на сутність об'єкта теорії ОРД за весь період становлення її як галузі юридичного науки, починаючи з перших робіт по теорії "розшуку", можливо поділити на декілька груп.

Перша група – як об'єкт дослідження теорії ОРД розглядається злочинність (П.О. Олейник, О.Г. Птіцин, О.І. Алексєєв, Г.К. Сирилов).

Друга група – як об'єкт дослідження є злочинність та оперативно-розшукова практика (О.О. Квачевський (1908 р.), Д.В. Гребельський, В.Г. Самолов). До цієї групи слід віднести також І.М. Снігерьова (1908 р.), до об'єкта "розшуку" він відносив окрім осіб, причетних до злочину, ще й середовище, в якому він вчиняється, а також виявлення зв'язку їх між собою (*кримінальна активність*). В.І. Філіпенко, В.Ю. Фролов та С.С. Овчинський приділяють значну увагу злочинності та кримінальній активності, не відокремив їх від практики ОРД. Означені науковці можуть бути віднесені до другої групи.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Третя група – як об'єкт пізнання теорії ОРД є розвідувальна діяльність у широкому розумінні (*розвідувальна інформація*) – В.П. Фомічов.

Внаслідок того, що теоретичними проблемами ОРД займалися фактично тільки представники МВС, з'явилася однобічність у визначенні об'єкта ОРД, який розглядався як злочинність та діяльність ОВС у боротьбі з нею. Деякі наукові розробки здійснені представниками ВНЗ та науково-дослідних установ КДБ СРСР у 60 – 70 роки ХХ століття більш стосувалися розвідувальної та контррозвідувальної діяльності (М.П. Карпушин, В.Н. Горбачов, В.В. Холлопов) [25 – 27].

У останні 20 років означені проблеми у співвідношенні з ОРД розглядалися фахівцями КДБ СРСР та Академії ФСБ Росії: О. Комлев, В. Срошин, П. Коршиков, С. Корнаков, Б. Курашвілі, І. Рижонков, В. Фомічов, С. Дьяков. В останні роки були присвячені публікації науковців інституту національної безпеки Республіки Білорусь В. Пузикова, Ю. Блінова, А. Пивоварчика, В. Бачили, В. Гайдельцова, В. Шемети та ін.

Після розпаду СРСР розвиток теорії ОРД пішов окремо у державах СРСР. У Російській федерації було здійснено низку теоретичних досліджень щодо формування сучасного погляду на сутність теорії оперативного-розшукової діяльності, її об'єкта та предмета (В.І. Єлінський, В.Є. Емінов, Ю.Ф. Кваша, І.О. Клімов, О.Г. Маркушин, В.С. Овчинський, К.В. Сурков, А.Ю. Шумілов, Н.П. Яблоков) [28 – 29].

В Україні основний напрямок досліджень був прикладний, однак проблеми розвитку теорії ОРД щодо її об'єкта та предмета здійснено у низці наукових та науково-методичних робіт, практично у всіх докторських дисертаціях (К.В. Антонов, О.Ф. Долженков, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, О.П. Снігер'єв) та значному прошарку кандидатських робіт, захищених представниками МВС України (практично у 80% від всього обсягу захищених дисертацій розглядаються теоретичні питання, які розширюють коло поглядів на сутність об'єкта теорії ОРД). Вже декілька років при Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка працює постійно діючий семінар з проблем методології

оперативно-розшукової діяльності. Як наслідок була надрукована монографія Б.І. Бараненка та Е.О. Дідоренка "Методологія теорії та практики ОРД у сучасних умовах" [16].

Значний внесок у розвиток загальної теорії ОРД зробили науковці ВНЗ та науково-дослідних установ СБУ (В.В. Крутов, В.А. Яценко, С. Гордієнко, В. Козенюк, В. Прошаєв, В. Тимошенко, М. Шилін, М.Є. Шуміло, А. Щуровський), ДПСУ (В.В. Колосков), ПСУ (Г.М. Бірюков, В.А. Некрасов).

Однією з перших робіт, яка розглядала об'єкт теорії ОРД у нових умовах суспільного життя була робота О.Г. Маркушина "Теоретичні основи ОРД та її правове регулювання". У роботі стверджувалося, що об'єктом дослідження теорії ОРД є практика боротьби зі злочинністю у ракурсі спеціальних сторін та відносин, інформація про які необхідна для науково обґрунтованих і ефективних організаційних, тактичних, управлінських та інших рекомендацій з використання оперативного-розшукових заходів у боротьбі зі злочинністю [29, С. 7]. Фактично О.Г. Маркушин підтримував думку другої групи дослідників про двоєдиність об'єкта теорії ОРД.

Якісно новий погляд на сутність об'єкта теорії ОРД запропонував у своїх працях професор І.А. Клімов. Він розподілив об'єкт теорії ОРД на три складові (триєдиний об'єкт):

- злочинність як соціальне явище;
- ОРД у вигляді суспільної практики;
- правове регулювання [30, С. 144].

Під керівництвом І.А. Клімова вчені СНД здійснюють низку докторських дисертаційних досліджень з теорії оперативно-розшукової діяльності. Так у Республіці Казахстан підготовлена дисертація Т.Б. Токаловим "Наукові основи теорії оперативно-розшукової діяльності".

Науковці України здійснюють низку наукових досліджень, спрямованих на формування "оперативно-розшукової теорії організованої злочинності". Більш детально ними конкретизована така складова об'єкта теорії ОРД як кримінальна активність, яка має різні види проявів, а саме: злочинна діяльність; доторканність до злочинної діяльності; прихильність до злочинної діяльності; "ділові" контакти зі злочинцями та інформованість про них [31].

Новацією в уявленні науковців про об'єкт теорії ОРД стала робота О.Ф. Долженкова "Теоретичні проблеми становлення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ". Цією роботою у науковий обіг введено поняття інфраструктури злочинного світу. О.Ф. Долженков визначив її як своєрідне середовище і підґрунтя, котре зовнішньо не проявляє кримінальних ознак, оскільки по суті має латентний характер, однак сприяє консолідації злочинних елементів, створенню ними організованих угруповань і обслуговує матеріальні, фінансові, захисні, субкультурні, кадрові та інші потреби злочинної системи, а також характеристикою її основних складових елементів [23, С. 11 – 12].

Фактично робота показує, що традиційне уявлення про злочинність та боротьбу з нею змінюється. Об'єктом теорії та практики ОРД стають не тільки конкретні злочини, а те підґрунтя, що сприяє ним та існуванню організованої злочинності. Означене не можливе без формування ефективної стратегії протидії саме організованій злочинності, що не можливе без вивчення "перспективних" напрямків розвитку злочинності, виокремлення сьогоденних, як правило, ретельно прихованих від сторонніх очей, не тільки тенденцій та форм генези, а в першу чергу інфраструктури. Цей вислів підтверджує необхідність існування стратегічної розвідки злочинного середовища. Робота О.Ф. Долженкова та низка інших робіт свідчить, що сьогодення є етапом випереджаючого розвитку теорії ОРД над практикою, про що свідчить створення Управління спеціальних операцій МВС України. Таким чином екстенсивний етап розвитку оперативно-розшукової науки завершився (1986 – 2000 рр.). Тільки перспективні теоретико-фундаментальні дослідження, що випереджують практику, можуть сприяти формуванню "проактивної" моделі діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів.

Важливе значення для формування сучасного уявлення про об'єкт теорії оперативно-розшукової діяльності мають висновки О.Ф. Долженкова та В.Л. Ортинського про існування оперативно-розшукової політики як частини юридичної політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, яка здійснюється засобами та методами оперативно-розшукової діяльності. Фактично визначена ще

одна складова об'єкту теорії оперативно-розшукової діяльності [23, С. 17; 24, С. 9].

В той же час Б.І. Бараненко та Е.О. Дідоренко у своїй монографії "Методологія теорії та практики ОРД у сучасних умовах: проблеми і перспективи" вказують на двоєдиність об'єкта теорії оперативно-розшукової діяльності. На їх думку, під об'єктом теорії ОРД розуміються два елементи, а саме: а) діяльність оперативних підрозділів у боротьбі зі злочинністю, яка здійснюється шляхом проведення ОРД; б) власне злочинність [16, С. 56]. У подальшому, розкриваючи кожен з елементів об'єкту теорії оперативно-розшукової діяльності, Б.І. Бараненко та Е.О. Дідоренко запроваджують новелу, що загальною основою другого елементу є *"оперативно-розшукова характеристика злочинів"*. На їх думку, ця характеристика, на відміну від сумарного, механічного об'єднання різноманітних рис злочинів, повинна об'єднувати в собі органічний комплекс специфічних ознак, особливостей, які характеризують злочинні явища як певні акти людської діяльності в єдності з їх безпосередніми причинами і умовами, а головне – у взаємозв'язку з потенційно кримінальним соціальним середовищем.

Означена думка є слушною, однак на наш погляд, зміст оперативно-розшукової характеристики злочинів не охоплює всього різноманіття другого елементу об'єкту теорії ОРД. Залишилися поза межами об'єкта теорії ОРД інфраструктура злочинності, середовище функціонування оперативних підрозділів та взагалі кримінальна активність, яка на думку більшості науковців складає зміст його другого елемента.

Уточнюючи змістовно-пізнавальну сторону діяльності оперативних підрозділів, автори визначили, що змістом вказаної діяльності як частини об'єкту наукового пізнання повинні охоплюватися ті її предметно-дійові елементи, які складають систему реалізації (на загальному і видовому рівні боротьби із злочинністю) заходів, засобів і методів ОРД з метою попередження, своєчасного виявлення, припинення і розкриття злочинів, визначення відповідних причин і умов, а також здійснення їх профілактики.

Б.І. Бараненко та Е.О. Дідоренко вважають, що йдеться не про спрощену сукупність пов'язаних між собою гласних і негласних за-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ходів ОРД, а про їх діалектичний зв'язок зі всіма структурними складовими діяльності.

З думкою вказаних дослідників щодо віднесення "оперативно-розшукової характеристики" до другого елемента теорії ОРД можемо погодитися, але у цьому випадку можемо говорити про об'єкти часткових теорій (вчень) ОРД.

Це ж стосується і часткової теорії конфіденційного співробітництва. На формування якої вказують у своїй монографії В.Ф. Усенко, В.А. Некрасов, В.Я. Мацюк. Ф. [32, С. 37 – 40]. На їх думку, теорія конфіденційного співробітництва – це система наукових знань, гіпотез, узагальнень та аналізу щодо практичної діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів з конфіденційними співробітниками, відпрацювання прогнозів та рекомендацій щодо вдосконалення цієї діяльності з метою ефективної боротьби зі злочинністю в оперативній обстановці, що постійно змінюється.

Сьогодні, на наш погляд, слід вести розмову про формування часткової теорії оперативно-розшукового моніторингу середі функціонування, на елементи якої вказувалося ще у роботах О.О. Квачевського (1908 р.) та І.М. Снігерьова (1908 р.).

Одним з наукових досліджень щодо сучасного уявлення сутності об'єкту ОРД є докторська дисертація з філософії права "Філософсько-правові засади оперативно-розшукової діяльності" В.А. Яценка [33]. У своєму дослідженні В.А. Яценко зробив висновок, що об'єктом теорії оперативно-розшукової діяльності, є вся оперативно-розшукова діяльність як явище суспільного життя. При цьому, на його думку, ОРД береться в системі так би мовити, двох координат – історичної та логічної, що дало змогу дійти автору до висновку про правову природу ОРД.

Наше дослідження генези формування сучасного погляду на зміст об'єкту теорії ОРД було б не повним, якщо не розглядати результати дослідження з проблем методології теорії ОРД, яке здійснив російський вчений В.І. Єлінський у докторській дисертації "Методологія теорії оперативно-розшукової діяльності". Він визначив об'єкт теорії оперативно-розшукової діяльності як певні явища, процеси, дії, стани дійсності, які пізнаються теорією оперативно-розшукової діяльності відповідно до принципу єдності історичного і

логічного. На його думку, об'єкт оперативно-розшукової діяльності має складну структуру, складається з пов'язаних різнорідних елементів. Слід погодитися з автором, що ці елементи вивчаються не тільки теорією оперативно-розшукової діяльності, але й іншими науками, тому об'єкти суміжних наук виступають як категорія, об'єднуюча їх, як основа інтеграційних процесів [17, С. 8].

Заслуговує на увагу його розподіл об'єкту теорії оперативно-розшукової діяльності на три рівні (види): загальний, безпосередній і приватний (конкретний).

Означена структуризація об'єкту теорії ОРД є слушною. Однак вона дещо однобічна та не враховує сьогоденних реалій. Основним недоліком означеного погляду В.І. Єлинського є те, що законодавче закріплення ОРД визначило не тільки її завдання у боротьбі зі злочинністю, але й забезпечення національної безпеки та запобігання злочинності. Вважаємо за необхідне до об'єкту теорії ОРД віднести:

- загрози національній безпеці, що усуваються або нейтралізуються з використанням ОРД;
- діяльність оперативних підрозділів щодо запобігання, виявлення та нейтралізації означених загроз.

Однак у структурі об'єкта теорії ОРД, наданого В.І. Єлинським, не знайшли свого віддзеркалення такі елементи як оперативно-розшукова політика держави, інфраструктура злочинності, конфіденційна робота, пошукова робота, взаємодія оперативних працівників з різними суб'єктами тощо. Вивчення означених та інших конкретних об'єктів дозволить сформулювати приватні теорії оперативно-розшукового моніторингу середі функціонування, пошукової роботи, взаємодії оперативного працівника з оточуючим середовищем і т.ін.

Враховуючи, що оперативно-розшукова політика є складовою юридичної політики та визначає загальні основи використання оперативно-розшукової діяльності щодо забезпечення прав і свобод людини, протидії злочинності ("профілактика" - "запобігання" - "припинення" - "виявлення" - "розкриття" злочинів - "оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства"), вважаємо, що до структури загального об'єкту теорії оперативно роз-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

шукової діяльності слід також віднести діяльність держави щодо формування оперативно-розшукової політики. Вивчення означеного елемента дозволить своєчасно визначати проблеми та закономірності впливу політики держави у всьому історико-логічному різноманітті процесів розвитку суспільства.

Таким чином, об'єкт теорії ОРД можливо поділити на наступні рівні:

Перший – об'єкт метатеорії оперативно-розшукової діяльності:
- взаємозв'язки, взаємодії і відношення усередині таких явищ і процесів як оперативно-розшукова політика держави та діяльність державних органів щодо її формування, кримінальна активність і оперативно-розшукова діяльність, а також між самими цими елементами;

- взаємодія людей з матеріальними об'єктами, а також зв'язки між всіма цими елементами.

Другий рівень – об'єкт складових теорій оперативно-розшукової діяльності: оперативно-розшукова стратегія (О.Ф. Долженков); оперативно-розшукова тактика (А.Ф. Возний, І.П. Козаченко, О.П. Снігер'єв); оперативно-розшукова методика (К.В. Антонов, О.Ф. Долженков, В.В. Крутов, В.Л. Ортинський); оперативно-розшукова техніка (Ю.Ю. Орлов):

- діяльність державних та правоохоронних органів щодо реалізації оперативно-розшукової політики;

- кримінальна активність осіб, що становлять оперативний інтерес, її відзеркалення в навколишньому середовищі (у матеріальній обстановці і в свідомості людей) *(враховуючи багатосуб'єктність ОРД, означений термін не розкриває повністю багатогранність даного елемента відносно оперативно-розшукового забезпечення об'єктів підвищеної небезпеки, охорони вищих посадових осіб, вирішення завдань національної безпеки)*;

- інфраструктура злочинності;

- діяльність оперативних апаратів по документуванню злочинної діяльності:

- діяльність оперативних підрозділів щодо запобігання протиправній діяльності та нейтралізації загроз національній безпеці;

- зв'язки між ними.

Третій рівень – об'єкти часткових теорій ОРД: "конфіденційного співробітництва", "взаємодії оперативних працівників з середовищем, що оточує", "оперативно-розшукового моніторингу (діагностування) середі функціонування", "про пізнавальну, діяльну та і організаційну сторони ОРД", "про правову основу ОРД", "про оперативно-розшукову інформацію", "про оперативно-розшукові версії", "оперативного обслуговування", "документування", "вчення про оперативні комбінації і тактичні операції", "про переговори із злочинцями", "про взаємодію органів дізнання і попереднього слідства", "протидії кримінального середовища при виконанні правоохоронної функції держави", "про оперативно-розшукове забезпечення завдань кримінального судочинства", "про оперативно-розшукову характеристику злочинів" тощо. Означений об'єкт складає:

- діяльність конкретних суб'єктів ОРД щодо вирішень притаманних їм завдань протидії злочинності, забезпечення державної та національної безпеки;

- взаємозв'язок і правовідносини органів, що здійснюють ОРД, оперативних працівників і осіб, що надають конфіденційне сприяння оперативним апаратам, а також осіб, що беруть участь в оперативно-розшуковому процесі;

- діяльність щодо формування системи нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності;

- діяльність оперативних підрозділів сектору безпеки з оперативно-розшукового моніторингу середі функціонування.

Система приватних теорій є найбільш динамічною частиною загальної теорії ОРД і постійно поповнюється у міру обґрунтування їх специфічної спрямованості загального розвитку. Означеною статтею не можливо вичерпати проблеми визначення змісту сучасного об'єкта ОРД. Питання щодо сутності об'єкту взаємопов'язані з наукознавчими проблемами визначення сутності місця теорії ОРД у системі юридичної науки. Потребує подальшого системного вивчення науковий здобуток вчених, які працювали в університетах західної України до радянських часів (до 1939 р.) та українських криміналістів, що працювали на теренах Російської імперії.

Висновки надані у статті не є остаточними. Запрошуємо до дискусії.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Використана література:

1. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции / Г. Гросс. - Смоленск, 1897. - 146 с.
2. Трегубов С.Н. Основы уголовной техники / С.Н. Трегубов. - СПб., 1914. - 320 с.
3. Квачевский А.А. Об уголовном преследовании, дознании / А.А. Квачевский. - СПб., 1908. - 240 с.
4. Снигерев И.М. О сыске: опыт исследования приемов, способов и средств к раскрытию истины происшествий / И.М. Снигерев. - Касимов, 1908. - С. 177 - 221. - 44 с. / Антологія сиску: [В 14 т.] / Відп. ред.: Ю.І. Римаренко, В.І. Кущерець. - К.: Знання України, 2005; Документи та матеріали з кримінального сиску (1397 - 1918) / Упоряд.: Ю.І. Римаренко, В.М. Чисіков, І.Р. Шинкаренко та ін. - Т. 1. - 596 с.
5. Громов В.И. Дознание и предварительное следствие (теория и техника расследования преступлений) / В.И. Громов. - М., 1925. - 84 с.
6. Манс Г.Ю. Криминалистика как прикладная дисциплина и предмет преподавания / Г.Ю. Манс // Труды профессоров и преподавателей Иркутского государственного университета. - Отд. I. - Вып. 2. - Иркутск, 1921. - С. 34 - 46.
7. Натансон В.Н. Основы техники расследования преступлений в конспективном изложении. - Вып. 1 / В.Н. Натансон. - Харьков, 1925. - С. 6 - 7.
8. Якимов И.Н. Криминалистика / И.Н. Якимов. - М., 1925. - 88 с.
9. Громов Вл. Искусство расследования преступлений / Вл. Громов, Н. Лаговиер. - М., 1930. - 128 с.
10. Любарский И. Психология уголовно-розыскной работы / И. Любарский // Адм. весник. - 1925. - С. 10 - 17.
11. Якимов И.Н. Криминалистика. Уголовная тактика / И.Н. Якимов. - М., 1929. - 128 с.
12. Алексеев А.И. Актуальные проблемы теории оперативно-розыскной деятельности: монография / А.И. Алексеев, Г.К. Синилов. - М., 1983. - 286 с.
13. Гребельский Д.В. Теоретические основы и организационно-правовые проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: монография / Д.В. Гребельский. - М., 1977. - 320 с.

14. Олейник П.А. О месте теории ОРД в системе юридических наук / П.А. Олейник, А.Г. Птицин // Актуальные проблемы совершенствования оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Материалы конференции. - М., 1977. - 251 с. - С. 53 - 55.

15. Самойлов В.Г. О предмете и методе теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / В.Г. Самойлов // Совершенствование организации и тактики оперативной работы ОВД. - Омск: Омская ВШ МВД СССР, 1984. - С. 3 - 23.

16. Бараненко Б.И. Методология теории и практики ОРД в современных условиях: проблемы и перспективы: монография / Б.И. Бараненко, Э.А. Дидоренко / Под ред. проф. Э.В. Виленской. - Луганск: РИО ЛАВД МВД Украины, 2004. - 264 с.

17. Елинский В.И. Методология теории и ее значение для совершенствования теоретических и прикладных основ оперативно-розыскной деятельности: научный доклад / В.И. Елинский. - М.: ВНИИ МВД России, 2005. - 20 с.

18. Шинкаренко І.Р. Реформування сектору безпеки, як основа забезпечення національної безпеки України / І.Р. Шинкаренко // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених: Науковий вісник ХНУВС. - 2007. - № 10. - С. 19 - 26.

19. Шинкаренко І.Р. Розділ 4.2.1. Впровадження європейських норм та принципів правоохоронної діяльності / І.Р. Шинкаренко / Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2006 році: Експертна доповідь. - К.: НІСД, 2007. - 256 с. - С. 108 - 110.

20. Мордухай - Болоцкий В.П. Сборник узаконений для руководства чинов полиции и корпуса жандармов / В.П. Мордухай - Болоцкий. - СПб, 1913. - 86 с.

21. Козаченко І. П. Оперативно-розшукова діяльність як державно-правова форма боротьби зі злочинністю (поняття, суть, завдання та підстави): навчальний посібник / І.П. Козаченко. - К.: Українська академія внутрішніх справ, 1995. - 44 с.

22. Дементьев В.П. О системном анализе оперативно - розыскной деятельности / В.П. Дементьев // Совершенствование оперативно-розыскной деятельности в современных условиях. - Омск, 1986. - С. 3 - 13.

23. Долженков О.Ф. Теоретичні проблеми становлення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами ОРД

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ОВС: Дис. ... д-ра юрид. наук: 21.07.04 / Долженков Олександр Федорович - Х., 2002. - 445 с.

24. Ортинський В.Л. Теоретичні основи, правові та організаційні проблеми протидії нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності: Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / В.Л. Ортинський. - Х., 2004. - 36 с.

25. Карпушин М.П. Некоторые вопросы использования институтов общей части советского уголовного права в оперативно-следственной практике / М.П. Карпушин. - М.: ВШ КГБ СССР, 1965. - 80 с.

26. Горбачев В.Н. Некоторые вопросы взаимодействия следственных и оперативных подразделений органов КГБ по использованию оперативной информации при возбуждении уголовных дел / В.Н. Горбачев // Труды ВШ КГБ СССР. - 1971. - № 3. - С. 194 - 208.

27. Холопов В.В. Основы управления деятельностью контрразведывательных аппаратов органов КГБ: курс лекций / В.В. Холопов. - М.: ВШ КГБ СССР, 1974. - 83 с.

28. Кваша Ю.Ф. Теория и практика ОРД в системе ИТУ: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 "Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / Ю.Ф. Кваша. - М., 1995. - 38 с.

29. Маркушин А.Г. Теоретические основы ОРД и ее правовое регулирование: Монография / А.Г. Маркушин. - Н. Новгород: Нижегородская ВШ МВД РФ, 1992. - 180 с.

30. Климов И.А. Оперативно-розыскная деятельность как процесс познания (проблемы теории и практики): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 "Уголовный процесс; криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность" / И.А. Климов. - М., 1995. - 36 с.

31. Корнієнко М.В. Сучасні засади протидії спеціалізованих підрозділів ОВС організованої злочинності: монографія / М.В. Корнієнко. - К.: НАВС України, 2003. - 676 с.

32. Усенко В.Ф. Використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами. Погляд сьогодення: Монографія / В.Ф. Усенко, В.А. Некрасов, В.Я. Мацюк. - К.: КНТ, 2007. - 204 с. - (Серія: Проблеми оперативно-розшукової діяльності).

33. Яценко В.А. Філософсько-правові засади оперативно-розшукової діяльності: Автореф. дис. ... д-ра юрид наук: 12.00.12 "Філософія права" / В.А. Яценко. – К., 2005. – 31 с.

В.А. Некрасов*

ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДІВ І ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасна оперативна-розшукова діяльність прагне до розвитку нових форм та методів як боротьби зі злочинністю відомо так і отримання оперативно-розшукової інформації з тим, щоб знайти їм місце у категоріальному апараті теорії оперативно-розшукової діяльності, надати їм певних характеристик, з'ясувати їх правову природу.

У теперішній час у науковій літературі на жаль відсутні фундаментальні роботи, які б висвітлювали питання загальної характеристики методів оперативно-розшукової діяльності, наслідком цього є не визначеність їх загальних ознак, правової природи, етимологічного та методологічного навантаження. У деяких наукових роботах автори не досить вдало надають характеристики окремим методам ОРД, в них існує плутанина у визначеннях як безпосередньо методів та інших тотожних з ними понять, зокрема "оперативно-розшуковий захід" та "оперативно-розшукова операція".

У зв'язку з цим, виникає потреба спрямувати свої зусилля на створення фундаментальних трудів, які б з'ясували та обґрунтовували на методологічному рівні ці прогалини. З приводу цього, з'ясуємо природу відносин які виникають під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Розглядаючи оперативно-розшуко-

---

* Начальник кафедри економічної безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ кандидат юридичних наук, доцент.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ву діяльність, як "систему заходів", направлених на отримання інформації, визначимо ці складові.

Метод, від грецької *methodos*, – це шлях дослідження, теорія, вчення. Метод виступає як вихідний пункт і умова послідуєчих досліджень. Саме метод визначає загальний напрямок дослідження, принципи підходу до об'єкту вивчення, а також є стартовою оцінки отриманих результатів.

Відомо, що методами називають більш складні пізнавальні процедури, тобто прийоми мислення і наукового пізнання, під якими розуміються загальнологічні і загальногносеологічні операції, використовувані людським мисленням у всіх його сферах і на будь-якому етапі і рівні наукового пізнання, що містять у собі цілий набір різних прийомів дослідження. Це система принципів, прийомів, правил і вимог, якими необхідно керуватися в процесі пізнання. Прийоми мислення, як правило, характеризують загальну, гносеологічну спрямованість думки на тому чи іншому етапі пізнавальної діяльності. У даному визначенні методу виражена його операційна суть, метод містить у собі сукупність вимог, що характеризують порядок *пізнавальних операцій*. Аспекти методу: предметно-змістовний, операційний, аксіологічний.

Предметна змістовність методу полягає в тому, що в ньому відбито знання про предмет дослідження – метод ґрунтується на знанні, зокрема, на теорії, що опосередковує відношення методу і об'єкта. Багато філософів визнають, що метод – це та ж теорія, але повернена своїм вістрям на пізнання і перетворення об'єкта; це система нормативних правил, виведених із теорії (чи взагалі з певного знання) з метою подальшого пізнання об'єкта. Предметна змістовність методу свідчить про наявність у нього об'єктивної (об'єктної) підстави. По своїй суті метод змістовний і об'єктивний.

Операційний аспект указує на залежність методу вже не стільки від об'єкта, скільки від суб'єкта. На характер правил і розпоряджень впливають рівень наукової підготовки фахівця, його уміння перевести уявлення про об'єктивні закони в пізнавальні прийоми, його досвід у пізнанні тих чи інших прийомів, здатність їх удосконалювати; впливають на вибір і розробку правил розуміння зручності і "економії мислення", нерідко на основі однієї і тієї ж

теорії виникають модифікації методу, що залежать лише від суб'єктивних моментів. Метод суб'єктивний, або суб'єктивний (у даному відношенні).

Аксіологічний аспект методу виражається в ступені його надійності, економічності, ефективності. Розрізняють три групи методів наукового пізнання: спеціальні, загальнонаукові, універсальні [1].

Володіючи єдиною гносеологічною природою з загальнопізнавальними прийомами і способами, оперативно-розшукові методи не можуть не базуватися на цих прийомах, залишатися поза загальними закономірностями пізнання. Разом з тим, залежно від особливостей об'єкта, положення суб'єкта, специфіки умов і форм застосування, оперативно-розшукові методи набувають самостійного характеру [2].

Оперативно-розшукова діяльність знаходить своє вираження і закріплення в нормах права. Тому при визначенні методів розвідувально-пошукової роботи не можна ігнорувати її нормативний характер.

Правову основу оперативно-розшукової діяльності в цілому становлять Конституція України, Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси, Закони України про оперативно-розшукову діяльність, прокуратуру, міліцію, Державну податкову службу України, Службу безпеки, Державну прикордонну службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником, яких є Україна.

Виходячи зі змісту ст. 2 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", її поняття визначається як система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, які здійснюються і застосуванням оперативних та оперативнотехнічних засобів. При цьому детального викладення заходів, які являють собою зміст оперативно-розшукової діяльності, Закон не наводить. В той же час, слід розуміти, що ОРД здійснюється шляхом реалізації прав оперативних підрозділів (ст. 8). В переліку цих прав зазначені різноманітні можливості, які в теорії ОРД розгляда-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ються як *дії* (порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь в їх проведенні; витребувати, збирати і вивчати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів та ін.), *заходи* (проводити контрольну та оперативну закупівлю та постачання товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь.

Порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання визначається відомчими нормативними актами зареєстрованими у Міністерстві юстиції України; відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується, злочину, а також збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка; негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки та ін.), *операції* (проводити операції по захопленню злочинців, припиненню злочинів, розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб; здійснювати проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничала з останнім, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості та ін.). Яким же чином здійснюються зазначені дії, заходи та операції, тобто методи їх реалізації є предметом наукового та практичного вивчення. Характерною особливістю застосування комплексу ОРЗ є загальні підстави щодо їх здійснення, які визначені у ст. 6 Закону України "Про ОРД".

Методу властива методичність, тобто можливість широкого, багаторазового використання. У цьому зв'язку стандартизація і нормативне закріплення основних положень методу розширять коло його дії і забезпечать правильність застосування. Розвиваючи свою аргументацію, можна погодитися з І.Г. Гричаніним, який визначав, що методи як категорії ОРД повинні бути своєрідною "науковою моделлю" дійсності і відображати найбільш загальні апробовані і діючі способи роботи [3, С. 6].

На відміну від вищезгаданого, *оперативно-розшуковий захід* це передбачене законом про оперативно-розшукову діяльність суспільно значиме, навмисне і конфіденційно (у організаційному і тактичному аспекті) здійснюване оперативно-розшукове діяння (дія, захід або операція), за допомогою сукупності яких здійснюється ОРД.

Оперативно-розшуковий захід (ОРЗ) завжди реальний, тобто це діяння відбувається у житті, в оперативно-розшуковій практиці. Однак, для того щоб конкретне суспільно корисне діяння правозастосувателя було визнано ОРЗ, самого факту його здійснення недостатньо. Для цього необхідно оцінити дію, яка відбулася (заплановану). Причому така оцінка можлива винятково за допомогою встановленою законодавцем нормативної категорії (схеми, матриці) і створеною теорією логічної моделі. Такою моделлю і є юридичний склад ОРЗ. Саме за його допомогою і на його основі правозастосуватель встановлює у суспільно корисному діянні ознаки конкретного складу ОРЗ і виключає схожі дії (наприклад, слідчі).

Отже, ОРЗ і склад ОРЗ не тотожні. Якщо ОРЗ – це реально вчинене на практиці активне діяння, то склад ОРЗ – тільки нормативна модель, у якій закріплені типові ознаки визначеного оперативно-розшукового діяння, що відбивають його суспільно корисну сутність [4, С. 307 – 308].

До складу ОРЗ включені різні за своєю природою і змісту ознаки, які повинні бути відповідним чином систематизовані. Найбільш важливе пізнавальне і практичне значення має класифікація ознак складу ОРЗ у залежності від їхнього групування навколо елементів складу ОРЗ.

Як нормативна категорія (логічна модель) склад ОРЗ представляє єдність чотирьох елементів: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони.

Об'єкт складу ОРЗ – це передбачене законом "Об ОРД" суспільні відносини (блага), захист яких здійснюється за допомогою проведення оперативно-розшукових діянь.

Об'єктивна сторона складу ОРЗ – зовнішній акт суспільно корисного поведіння учасника ОРД (оперативного співробітника, негласного працівника), виражений у активному оперативно-розшуковому діянні, реальним змістом якого наповнюються суспільні відносини, що складають об'єкт складу ОРЗ.

Суб'єкт складу ОРЗ – це оперативний підрозділ і (або) фізична й осудна особа (оперативний співробітник, негласний працівник), яка вчиняє (вчинила) одне або декілька суспільно корисних активних діянь, за допомогою яких здійснюється ОРД.

Суб'єктивна сторона складу ОРЗ (характерна для ОРЗ, вчинених фізичними особами) – відбиває внутрішній, психологічний зміст суспільно корисного активного діяння, що виражається у навмисній інтелектуальній і вольовій діяльності учасника ОРД у процесі здійснення цього діяння.

Всі елементи складу ОРЗ взаємопов'язані і взаємозалежні. Тільки в органічній єдності вони складають нормативну систему, яка може утворити юридичний зміст ОРЗ [4, С. 310 - 313].

Е.А. Митрофанов, який досліджував природу оперативно-розшукових дій, дійшов висновку, що вони перебувають в складному діалектичному взаємозв'язку з оперативно-розшуковими методами, тому для реалізації останніх необхідний набір певних оперативно-розшукових дій, що у свою чергу базуються на цих чи інших методах діяльності. Тому єдність уявного підходу і практичного його втілення складає зміст будь-якого методу [5].

Дійсно при розгляді оперативно-розшукової діяльності з інформаційно-пізнавальної сторони оперативно-розшукові заходи розуміються як методи (способи) добування фактичної інформації, необхідної для ухвалення рішення в ОРД (по конкретному ОРД, сигналові, оперативно-перевірочній роботі). *Іншими словами оперативно-розшукові заходи є практичним втіленням методів ОРД.*

З'ясовуючи іншу проблему, що склалася в теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності в питаннях визначення ознак, підходів щодо класифікації методів ОРД пропонуємо деякі міркування з цього приводу.

Розуміючи цю теорію з площини зору оперативно-розшукової діяльності з'ясовується, що коли ми говоримо про цю діяльність, по-перше, ми розуміємо *процес добування інформації*, що в свою чергу включає дві головні складові "оперативно-розшукову інформацію" з її змістовним навантаженням та "способи її отримання". По-друге, виходячи із характеру інформації, яку необхідно отримати під час здійснення ОРЗ та мети заходів в поняття оперативно-розшукової діяльності як системи гласних і негласних заходів входить їх розподіл на пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні. По-третє, оперативна інформація, як і будь-яка інша, має своїми джерелами людей та матеріальні об'єкти – предмети, документи, інформаційні системи.

Таким чином, основу класифікації методів, перш за все повинно складати форма сприйняття певної інформації людиною, по-друге мета проведення заходу тобто уявний результат.

У цьому зв'язку *за формою сприйняття інформації* весь комплекс оперативно-розшукових заходів можна умовно поділити на три групи.

Перша група передбачає *візуальне вивчення відповідних об'єктів як джерел інформації* (візуальне спостереження; контрольована поставка; огляд приміщень, будинків, споруджень, ділянок місцевості та транспортних засобів; дослідження предметів і документів, контроль телеграфних відправлень тощо).

Заходи другої групи орієнтовані на *одержання інформації з інтелектуальних джерел*. До них належать, зокрема, розвідувальне опитування громадян, оперативна установка, слуховий контроль, зняття інформації з технічних каналів зв'язку (прослуховування телефонних переговорів), використання інформаційних систем, аудіозапис, проникнення негласного працівника у злочинне середовище (зокрема агентурний метод), використання допомоги осіб, фахівців і сприяння окремих громадян за їхньою згодою на гласній або негласній основі.

Третя група включає створення відповідних умов, які б з'ясували протиправну прихильність осіб щодо скоєння злочину контрольна, оперативна закупівлі тощо.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТБЫ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Наприклад, Е. П. Петров, визнаючи в ОРД тільки три методи одержання оперативної інформації (візуальне спостереження, оперативне опитування, оперативне вивчення документів), розглядає всі інші методи (агентурний метод, особистий пошук) як ті чи інші комбінації тактичних прийомів, пов'язаних з одним із зазначених методів [6].

Крім того, на наш погляд, методи класифікуються за:

- *способом одержання інформації*: (інформація може отримуватись шляхом безпосереднього спілкування з носієм інформації, шляхом спостереження за носіями інформації (у цьому разі відсутній контакт з об'єктом, який становить оперативний інтерес); інформація може отримуватись шляхом здійснення контакту безпосередньо з підозрюваним (*розроблюваним*), (наприклад, агентурний метод, у деяких випадках розвідувальне опитування тощо), або від *оточуючих його джерел* (оперативна установка) тощо;

- *суб'єктом їх застосування*: де розрізняють спеціальний та загальний суб'єкт;

- *об'єктом – носієм інформації* (особи, предмети, документи тощо);

- *ступенем втручання в охоронювані права і свободи громадян у процесі їх застосування*;

- *ступенем конспірації та розповсюдження інформації щодо їх проведення* (гласні негласні);

- *порядком їх санкціонування*: прості (не потребують додаткового дозволу, складні (потребують дозволу суду і повідомлення прокурора);

- *економічним фактором*, (кількістю залучаємих сил і засобів на їх проведення);

- *за характером інформації, яку треба отримати*;

- *формою оформлення результатів щодо їх проведення та можливості використання у якості джерел доказів тощо*.

Повинно бути гранично зрозуміло, як затверджував І.Г. Гричанин, що немає й у принципі бути не може абсолютно "чистих" методів, у яких не були присутні б у тій чи іншій мірі елементи та прийоми інших методів. Особливості об'єкта зумовлюють особливості методу, що дозволяють йому відокремлюватися від суміжних методів, знаходити самостійність. Але будь-яке переломлення ме-

тоту, кожен його прояв не можна зводити в ранг методу й у той же час не виправдано зводити суцільно специфічні підходи воедино, поєднуючи під одним методом (кожним прийомом і способам властиві одні ознаки, що характеризують даний метод і їхні характерні риси).

Виходячи з установлених законодавцем у ст. 6 Закону "Про ОРД", підстав, видно, що вони є спільними для всіх методів ОРД, використовуваних оперативними підрозділами в боротьбі зі злочинністю. Однак, із запропонованої їх класифікації можна помітити істотну їхню відмінність один від одного. Основною відмінною рисою є законодавчо встановлений порядок їх застосування. Прийняття рішення на їх використання здійснюється як безпосередньо особою, яка їх застосовує (розвідувальне опитування, особистий пошук, оперативна установка, візуальне спостереження, деякі види оперативного огляду і контрольованої поставки, причому останні чотири, якщо суб'єктом їх проведення є гласний оперативний працівник), так і у випадку залучення значних сил і засобів, де дозвіл на їх проведення дає керівна ланка різного рівня правоохоронних органів. Крім того, окремі заходи вимагають дозволу суду чи санкції прокуратури (деякі види оперативного огляду: негласне проникнення в житло, контроль поштово-телеграфної кореспонденції, зняття інформації з каналів зв'язку, оперативна закупівля, візуальне спостереження, у випадку використання в процесі застосування технічних засобів зняття інформації й ін. Як видно з вищевикладеного, одні заходи санкціонуються відомчою ланкою, інші – іншими державними інститутами, на які покладено правоохоронні функції.

Оперативна-розшукова діяльність – важлива форма боротьби із злочинністю та її інфраструктурою як складова частина загальної діяльності правоохоронних органів за своїм змістом складається з гласних і негласних заходів, що можуть мати пошуковий, розвідувальний та контррозвідувальний характер. При проведенні цих заходів можуть застосовуватися як оперативні, так і оперативно-технічні засоби. Гласні і негласні заходи тісно пов'язані між собою, доповнюють один одного і в цілому складають систему ОРД.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Гласні ОРЗ є основними, найбільш поширеними способами фіксації фактичних даних та визначення їх джерел в інтересах кримінального судочинства.

Необхідною передумовою до проведення гласних ОРЗ є наявність фактичних даних, які свідчать про факт підготовлюваного або вчиненого діяння, передбаченого кримінальним законом. При цьому працівник оперативного підрозділу, що входить до органу дізнання, має право приймати, розглядати та перевіряти заяви і повідомлення про злочини, вживати заходів по відверненню і припиненню злочинів до порушення кримінальної справи. При цьому не обов'язково, щоб отримана інформація повно і всебічно висвічувала факти підготовлюваного або вчиненого протиправного діяння чи викривала конкретну особу в скоєні злочину. Встановлення цих обставин є завданням кримінального процесу.

Під час здійснення ОРД гласні заходи проводяться, головним чином, шляхом відібрання пояснень від окремих громадян чи службових осіб, участі оперативних працівників у перевірці фінансово-господарської діяльності підприємств, організацій та окремих осіб, витребування, збирання і вивчення документів та даних, що стосуються діяльності підприємств, установ та організацій, відвідування житлових та інших приміщень за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого або підготовлюваного злочину, застосування технічних засобів на підставах і в порядку, встановленому чинним законодавством України.

Гласні ОРЗ можуть здійснюватися паралельно із негласними або проводитися з метою зашифровки джерел конфіденційно отриманої інформації. Наприклад, якщо від негласного працівника (особи, яка співробітничав з оперативним підрозділом), отримана інформація про місце знаходження знарядь злочину чи речей і цінностей, здобутих злочинним шляхом, джерело такої інформації може бути зашифроване застосуванням службової собаки, який в присутності понятих "знаходить" у відповідному приміщенні чи на місці події предмети (документи), які мають значення для встановлення істини в кримінальній справі. І навпаки. Отримана негласним шляхом інформація про місце знаходження розшукуваного злочинця, предметів і документів, які підлягають вилученню, може бути

реалізована проведенням процесуальних дій – затримання, обшуку, виймки.

Водночас слід зазначити, що в оперативно-розшуковій практиці гласні заходи можуть мати і зашифрований характер. Наприклад, участь оперативного працівника в перевірці фінансово-господарської діяльності підприємства чи організації, вивчення документів і предметів, які можуть бути речовими доказами, відвідання житлових та інших приміщень здійснюється ним як посадовою особою оперативного підрозділу. У випадках, коли розголошення участі оперативного працівника в цих заходах може насторожити осіб, які готують або вчинили злочини, чи негативно вплинути на процес оперативного документування працівник оперативного підрозділу може використати документи, які шифрують його особу чи відомчу належність.

У системі заходів ОРД *негласні ОРЗ* здійснюються, як правило, з метою попередження і розкриття тяжких або так званих "неочевидних" злочинів, тобто коли дії підозрюваних не можуть бути спостережені чи безпосередньо сприйняті потерпілими та іншими особами. Необхідність здійснення негласних заходів обумовлена й тим, що більшість таких злочинів готується і вчиняється замасковано, а особи, які їх вчиняють, переховуються від органів розслідування.

Негласні заходи спрямовані передусім на документування діяльності осіб, які готують або вчиняють злочини, виявлення носіїв доказової інформації, причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, а також на виконання інших завдань ОРД. Наприклад, за чинним законодавством оперативним підрозділам надано право негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, негласного огляду житлових приміщень, транспортних засобів, земельних ділянок. З метою документування протиправної діяльності підозрюваних осіб може здійснюватися проникнення негласного працівника (особи, яка співробітничав з оперативним підрозділом), в злочинне угруповання, застосовуватися негласні оперативно-технічні засоби та інше.

Результати негласних ОРЗ фіксуються в ОРС, додатках до неї або в процесуальних документах, якщо ведеться дізнання чи попереднє розслідування.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Слід мати на увазі, що негласні заходи не є самоціллю ОРД. Їх здійснення є і має залишатися тільки в інтересах кримінального судочинства. Майже в усіх випадках негласні засоби повинні бути перевірені і підкріплені гласними або процесуальними діями. Якщо оперативно-розшуковим шляхом виявлені очевидці вчиненого злочину, то вони можуть бути допитані як свідки. Матеріали відеозапису, кіно-фотозйомки, звукозапису повинні бути приєднані до справи постановою особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора або ухвалою суду. Предмети і документи, що можуть бути доказами підготовки або вчинення злочину, якщо вони встановлені оперативно-розшуковим шляхом, вилучаються особою, яка веде розслідування, при огляді місця події, обшуку, виїмці і провадженні деяких інших слідчих дій.

До змісту поняття ОРД як системи гласних і негласних заходів входить їх розподіл на *пошукові, розвідувальні і контррозвідувальні*. Цей розподіл є важливою ознакою ОРД і визначає її суть.

Пошукові і розвідувальні заходи – це терміни-синоніми. Вживання терміну "розвідувальні заходи" обумовлене підкресленням особливої ролі цих заходів у боротьбі з сучасною злочинною діяльністю. Однак слід зазначити, що пошукові і розвідувальні ОРЗ – поняття не тотожні.

Пошукові заходи – це дії оперативних працівників по встановленню ще невідомих правоохоронним органам подій злочину і винуватих осіб, злочинів, що готуються або вчинені невстановленими особами. Основним напрямком цих заходів як оперативно-розшукової функції органів дізнання в боротьбі із злочинністю є норми КПК України, де говориться, що на органи дізнання покладається вжиття необхідних ОРЗ з метою виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили. Різновидом пошукових заходів є розшукові, які здійснюються для розшуку безвісно відсутніх осіб, та тих, які переховуються від слідства та суду або ухиляються від відбування покарання, обвинувачених, підсудних, засуджених, взятих під варту в СІЗО, тюрми, установи по виконанню покарань, осіб, які втекли з-під конвою або караулу, та інших категорій розшукуваних, визначених чинними відомчими нормативними актами України.

Розвідувальні заходи – це дії працівників оперативних підрозділів або їхніх співробітників, які проникли в злочинне угрупован-

ня з метою збирання інформації про структуру злочинної організації, викриття головних учасників злочинів (ватажків, організаторів, підсобників та діючих корумпованих осіб), своєчасного попередження особливо небезпечних злочинів, головним у визначенні, з цього приводу, є отримання інформації ізнутри злочинної групи.

Контррозвідувальні заходи – це дії оперативних підрозділів СБУ та Державної прикордонної служби України, до компетенції яких входить протидія будь-яким формам розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб та організацій іноземних держав проти України.

Практика свідчить, що ОЗУ мають досить чітку структуру. У ній окрім ватажків, організаторів, підсобників, виконавців злочинних посягань та інших учасників створюється та діє розвідка. Особи, які входять до цієї злочинної структури, ведуть пошук інформації щодо особистості негласних працівників оперативних підрозділів, які проникають в ОЗУ, здійснюють контрспостереження за діями працівників оперативних підрозділів, збирають інформацію про посадових осіб державних органів та працівників правоохоронних органів з метою їх шантажу, компрометації, встановлення з ними корумпованих зв'язків. Для того, щоб виявити та викрити такі злочинні посягання, саме й потрібні контррозвідувальні заходи з боку оперативних підрозділів правоохоронних органів.

До поняття ОРД як системи гласних і негласних заходів входить застосування оперативних та оперативно-технічних засобів. Закон про ОРД конкретно не визначає, які оперативні та оперативно-технічні засоби використовуються при здійсненні пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів. Їх перелік і тактика застосування визначаються відомчими нормативними актами та службовими інструкціями.

Теорія та практика ОРД зараховує до оперативних засобів оперативний облік, який складається з автоматизованих інформаційних систем та картотек оперативно-розшукового призначення.

До оперативно-технічних засобів належить оперативна техніка, яка дозволяє знімати інформацію з каналів зв'язку, вести візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів.

До оперативної техніки належать також засоби захисту працівників правоохоронних органів, засоби фізичного впливу на правопорушників, технічні пристрої та інші речовини, які використовуються для документування злочинної діяльності, захисту окремих об'єктів та майна від злочинних посягань.

Застосування оперативних та оперативно-технічних засобів, їх вибір та обумовленість визначаються Законом "Про ОРД" з дозволу керівника відповідного оперативного підрозділу з урахуванням ступеня громадської небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства і держави. При цьому їх використання не повинне порушувати права і свободи людини та юридичних осіб. Застосування технічних засобів, психотропних, хімічних та інших речовин, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу, забороняється законом.

Таким чином, сподіваємось, що запропонована стаття з'ясує деякі суперечливі міркування щодо висвітлення проблем у визначеннях методів та заходів оперативно-розшукової діяльності.

Використана література:

1. Алексеев П.В, Панин А.П. Приемы, методы и формы научного мышления: Философия учебник. - М.: Проспект, 1996. - С. 297 - 308.
2. Гричанин И.Г. Агентурный метод как самостоятельная категория оперативно-розыскной деятельности // Совершенствование оперативно-розыскной деятельности аппаратов уголовного розыска и БХСС: Сборник научных трудов адъюнктов и соискателей. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1989. - С. 5.
3. Гричанин И.Г. Агентурный метод как самостоятельная категория оперативно-розыскной деятельности // Совершенствование оперативно-розыскной деятельности аппаратов уголовного розыска и БХСС: Сборник научных трудов адъюнктов и соискателей. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1989. - С. 3 - 11.
4. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. - М.: Нифра, 2001. - XXII. - 794 с.
5. Митрофанов Е.А. О соотношении понятий оперативно-розыскных действий, мероприятий и специальных методов применительно к

оперативной разработке // Совершенствование организации и тактики оперативной работы органов внутренних дел. – Омск: НИИ РИО ОВШ МВД СССР, 1984. – С. 70.

6. Петров Э.П. Проблема соотношения методов познания в оперативно-розыскной деятельности // Актуальные проблемы совершенствования оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1977. – С. 59.

О.І. Козаченко*

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СПІВПРАЦІ ПОЛІЦІЇ
З ГРОМАДЯНАМИ ТА ВИКОРИСТАННЯ
ЇХ ДОПОМОГИ В ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

Особливе значення у вдосконаленні взаємодії оперативних підрозділів ОВС та громадян в ОРД належить вивченню й врахуванню зарубіжного досвіду роботи поліції з даних питань, що одночасно є і необхідним елементом теорії, і методом, за допомогою якого можуть бути обґрунтовані нові теоретичні висновки. Втім, у даному випадку, вимагається не просте копіювання, а творче використання такого досвіду в сучасних умовах, його вдосконалення й пристосування до сьогоденних вимог та потреб ОРД ОВС. Крім цього, сучасні правові моделі передових країн світу, а особливо законодавство у правоохоронній сфері, є своєрідним згустком історичного досвіду роботи їх правоохоронних органів, а значною мірою – кримінальних поліцій щодо взаємодії з громадянами й використання допомоги останніх у боротьбі зі злочинністю.

Слід зазначити, що дослідженню даної проблеми, на даний час, на жаль, не приділено належної уваги з боку вчених та прак-

---

* Доцент кафедри національної безпеки та протидії злочинності Київського національного університету внутрішніх справ кандидат юридичних наук.

тиків. Поодинокі роботи Самохіна В.М., Князева В.В., Козаченка І.П., Корнієнка М.В., Ніколайчика В.М., Судакова О.Є., Стельмаха Г.І., Титаренка Ю.Л., Зайцева Л.О., Погрибного І.М. та ін. мають, у більшій мірі, інформаційно-описовий зміст стосовно досліджуваної проблеми, без відповідного аналізу та порівняння отриманих результатів з історичним та сучасним вітчизняним досвідом взаємодії з громадянами й використання їх допомоги в ОРД. Не менший інтерес викликають і питання фінансового забезпечення роботи з негласним апаратом, а також питання використання в кримінальному судочинстві отриманої в ході цього інформації.

Так, є загальноприйнятим, що одним з найважливіших джерел таємного отримання інформації про злочини та причетних до них осіб поліцією зарубіжних країн виступає її негласний апарат [1, с. 44]. Практично в усіх зарубіжних країнах цей апарат складається із двох категорій співробітників: інформаторів і таємних агентів (штатних працівників кримінального розшуку). На думку авторитетних спеціалістів розшуку, розслідування злочинів неможливе без використання допомоги таких осіб.

Згідно прийнятої в США класифікації агентурний апарат ділиться на два види - зовнішній та внутрішній. До зовнішньої агентури відносяться інформатори, які завдяки своєму професійному чи соціальному положенню можуть надавати поліції відомості, що її цікавлять. До внутрішньої агентури відносять інформаторів, які мають доступ до злочинного середовища чи самі виступають його учасниками, або в будь-якій іншій мірі причетні до злочину.

Особливість діяльності інформаторів і їх взаємовідносини з поліцією визначаються соціальною сутністю негласної роботи. Так, поперше, інформатор - це особа, яка не є штатним співробітником поліції [1, с. 45]. Він інформує поліцію про діяльність та плани злочинців, які перебувають під негласним спостереженням поліції [2, с. 234 - 251]. У настанові для військових слідчих армії США інформатор визначається як "особа, зазвичай не позивач, не свідок і не жертва, яка надає інформацію, що допомагає у виявленні та розкритті злочинів чи представляє інтерес у зв'язку з іншими справами, що потребують доказів. Таємний інформатор - це особа, яка надає таку інформацію за умови, що її особистість не буде розкрита" [3]. "Будь-

яка особа, яка надає інформацію поліції, виступає поліцейським інформатором", – вважають канадські дослідники проблеми. У більшості випадків відносини з інформаторами документально не оформляються. Існує також багато анонімних інформаторів. Так, основними видами інформаторів є: двірники, сторожі, прибиральники, сусіди, секретарі, стенографісти, збирачі податків, лікарі, аптекарі, санітари, персонал готелів, продавці і власники магазинів, водії автобусів, касири.

Законодавство більшості зарубіжних країн або прямо санкціонує використання у діяльності поліції інформаторів, або мовчки погоджує подібну практику. Наприклад, Верховний суд США в рішенні по одній із справ, пов'язаних з використанням таємного агента, вказав, що твердження про неконституційність використання таємних агентів "серйозно зашкодило б боротьбі зі злочинністю" і розповсюдив це положення і на інформаторів, чим розширив перспективи їх використання. У даному випадку мова йде про "привілеї інформаторів", які, згідно формулювання Верховного Суду США, є привілеями державної влади не розголошувати відомостей про осіб, що надають поліції інформацію про порушення закону. Програма ж безпеки свідків була сформульована в законі 1970 року про контроль над організованою злочинністю, а також подальших федеральних законах 1982 і 1984 років [4, с. 172].

У практиці діяльності кримінальної поліції США виділяють наступні основні мотиви співробітництва з громадянами: патріотизм, матеріальна зацікавленість, страх перед законом чи співучасниками, страх перед розголошенням компрометуючих матеріалів тощо. У зв'язку з цим, в практиці кримінальної поліції США виділяють наступні категорії інформаторів, мотиви співробітництва з якими різноманітні:

- інформатори-патріоти, куди відносять людей, які добровільно надають інформацію органам поліції, керуючись мотивами громадянської відповідальності чи відчуттям патріотизму (тип таких інформаторів є найбільш надійним і, в той же час, найбільш рідкісним; крім цього, цінність їх інформації буває невеликою, так як вони мають досить обмежений доступ до злочинного середовища);

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

- інформатори, які добровільно працюють на поліцію з корисних мотивів, прагнучи отримати матеріальну винагороду;
- інформатори зі злочинного середовища, які добровільно співпрацюють із поліцією через страх перед законом чи співучасниками;
- інформатори, завербовані на основі компрометуючих матеріалів.

У деяких службових виданнях поліції США приводиться і більш детальна класифікація типів інформаторів у залежності від мотивів, що спонукають їх надавати інформацію, а саме: анонімні інформатори, які передають інформацію по телефону чи поштою (таку інформацію завжди вважали потенційно цінною); інформатори, які прагнуть себе само ствердити і отримують задоволення в передачі інформації для ствердження власного "Я" і в перебільшенні власного значення у розкритті злочину; конформні (законслухняні) інформатори, якими можуть виступати керівники підприємств та інших закладів відносно інших працівників; емоційні інформатори, мотиви яких мають особисто-емоційний характер (як правило, це жінки або коханки злочинців, які можуть виступати надзвичайно цінними джерелами інформації); інформатори, які відчувають страх через правосуддя чи злочини, які можуть бути вчинені їх друзями; інформатори-конкуренти, які прагнуть позбутися суперників у якій-небудь галузі діяльності і, в тому числі, неправомірній; корисливі інформатори, які надають інформацію за гроші чи інші матеріальні блага (їх діями може керувати також почуття (бажання) помсти); брехливі інформатори, які прагнуть відвести від себе підозру; хитрі інформатори, які переслідують мету отримати у власних інтересах від поліції більше інформації, ніж передати їй [5; 6].

Цінність класифікації інформаторів за їх мотивами важлива для поліції тому, що це, перш за все, дозволяє оцінити надійність отримуваної від них інформації.

Колишній директор ФБР та керівник ЦРУ США У. Уебстен назвав інформаторів "найбільш ефективним інструментом у боротьбі зі злочинністю". Так, за допомогою такої категорії агентурного апарату, ФБР США розкриває щороку більше 85% найбільш тяжких

неочевидних злочинів. Цінність інформаторів підтверджується і розмірами їх фінансування бюджетами поліції. Так, не зважаючи на те, що статті такого фінансування досить ретельно замасковані, існують дані про асигнування близько 5 млн. доларів США ще на початку 80-х років. Аналізуючи дані за 1977 рік ми можемо зазначити, що, затративши на оплату послуг інформаторам 1,5 млн. доларів, ФБР було проведено 2600 арештів і конфісковано цінностей на 200 млн. доларів. Так, виходячи з того, що ФБР мало на той час 2891 інформатора, кожен з них отримав в середньому близько 550 доларів. Окрім цього, у свою чергу, управління по боротьбі з наркотиками асигнує на ці заходи близько 36 млн. доларів в рік, а податкове управління виплатило інформаторам з 1973 по 1975 рік 800 тис. доларів. Більш того, з року в рік ці показники пропорційно зростають приблизно у півтора-два рази. Так, якщо в 1978 р. на ці потреби та на проведення спеціальних операцій було асигновано 1 млн. доларів, в 1979 р. – 3,6 млн. доларів, то в 1981 р. – вже 4,8 млн. доларів. Дійсні ж витрати на оплату послуг інформаторів, на думку американських авторів, встановити неможливо, так як ця стаття видатків в бюджетах поліції ретельно замаскована [1, с. 50]. Також, якщо інформатор погоджується виступити в суді в якості свідка, – він отримує до 30% від суми вилученого у злочинця. Взагалі, всю інформацію про групову чи організовану злочинність поліція США "купує", або отримує від штатних співробітників, впроваджених до злочинного середовища [7, с. 22].

Щодо вуличної та побутової злочинності, то 75% повідомлень від громадян надходять за гроші, а 25% – безкоштовно, або, як кажуть самі громадяни, – в інтересах очищення міста. Причому, переважна більшість всіх таких повідомлень є анонімними. Інша ж частина громадян, повідомивши про себе і зареєструвавшись, має право ознайомитися з результатами дій поліції по даній справі. Так, тільки у Вашингтоні, у процесі реалізації такої програми отримання інформації від громадян, станом на 1993 рік, розкрито 587 злочинів, 59 судово карних провин, проведено 541 арешт дорослих осіб і 522 арешти неповнолітніх правопорушників, повернено власності на суму 2,8 млн. доларів, конфісковано наркотиків загальною вартістю 8,7 млн. доларів, і все це при тому, що за отриману інформацію було виплачено всього 35 тис. доларів.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Згідно американських інформаційних джерел, інформатори можуть використовуватися з метою: по-перше, розвідки приміщень, де згодом буде проводитися обшук; по-друге, для "контрольованих закупок" наркотичних засобів та викрадених цінностей; по-третє, для виведення таємного агента на контакт зі злочинцями; по-четверте, свідчення інформатора використовуються також для отримання ордеру для проведення обшуку чи арешту [1, с. 50].

Інформаторам можуть надавати псевдонім, під яким вони будуть фігурувати в поліцейських документах. Також вдаються і до інших заходів конспірації.

Не менш важливим елементом негласного апарату розшукової поліції США є таємні агенти [8, с. 102]. Таємний агент – це штатний співробітник поліції, який прийняв присягу і приймає участь у здійсненні таємних операцій під прикриттям легенди. Як правило, це – висококваліфіковані співробітники з досвідом розвідувальної роботи. У практиці роботи ФБР і поліції таємним агентам доводиться виступати в ролі осіб, які професійно скуповують крадені речі, бізнесменів, профспілкових робітників, професійних злочинців, місіонерів тощо. Такі агенти можуть працювати у злочинному середовищі, як свідчить практика, до десяти років. Взагалі, як свідчать окремі джерела, саме категорії кадрових агентів надається перевага, тому що з-поміж усіх інших осіб, які входять до негласного апарату, лише вони наділені відповідними повноваженнями у сфері розшукової діяльності і можуть повною мірою застосовувати всю сукупність методів та засобів ОРД [9]. На думку керівників поліції США, метод впровадження оперативного працівника поліції, який виступає в ролі таємного агента, у злочинне середовище, є найбільш надійним джерелом отримання інформації. Головна мета застосування таких агентів полягає в наступному: необхідність отримати інформацію про злочин; необхідність перешкодити злочинам; для забезпечення арешту та взяття з речовим доказом.

Всю роботу з негласним апаратом поліції ведуть детективи підрозділів по розкриттю окремих видів злочинів. З інформацією таємних співробітників працюють і слідчі розшукової поліції.

Для боротьби з загальною, особливо вуличною злочинністю, у великих містах США діють також і замасковані співробітники спеціальних підрозділів поліції [10]. Співробітники таких підрозділів маскуються у вуличних рознощиків, продавців, п'яниць, бродяг тощо. Досить часто вони виступають у ролі потенційних "жертв". Їх головне завдання – постійний негласний нагляд за грабіжниками, шахраями, викрадачами автомобілів, сутенерами і вчасне повідомлення поліцейських патрулів. Як свідчить практика, за допомогою таких співробітників здійснюється четверта частина всіх арештів на вулицях міста.

Керівництво поліцією Англії вважає, що головний ключ до вирішення проблем злочинності – це забезпечення належного контакту з громадянами. Співробітники розшукових служб Великобританії мають можливість на власний розсуд заводити агентуру, у використанні якої вони ні перед ким не звітують [1, с. 54]. Так, найбільш ефективним засобом боротьби зі злочинністю, за критерієм "ціна – результат", є використання інформаторів. Згідно узагальнених даних, за 1992 рік витрати, пов'язані з оплатою послуг інформаторів, склали в середньому 60 фунтів стерлінгів на одного затриманого злочинця і 57 фунтів стерлінгів на кожний розкритий злочин, що значно дешевше, ніж при використанні поліцією інших сил та засобів.

Головним чином, така агентурна робота в поліції Англії переслідує мету отримання інформації про таємну діяльність злочинців та створення сприятливих ситуацій для їх затримання з речовими доказами. Складається негласний апарат із наступних категорій співробітників:

- штатні співробітники поліції (законспіровані співробітники підрозділів розслідування кримінальних злочинів);
- нештатні співробітники – інформатори, які складають основну частину негласного апарату і залучаються штатними співробітниками.

Так, поліцейськими інформаторами виступають особи, які, в силу власного соціального становища, професії, місця проживання, зв'язків та інших обставин, мають можливість отримувати інформацію про злочинців та їх діяльність, і добровільно передають таку ін-

формацію поліції. Використання інформаторів розуміється як необхідна умова своєчасного і достатнього отримання інформації про злочинну діяльність. За межами інформаційного забезпечення боротьби зі злочинністю інформатори не використовуються. Досить часто інформація продається колишніми злочинцями. Подібно як і в США, фінансуванню британської таємної агентури також надається першочергове значення. У роботі з інформаторами співробітникам поліції рекомендується не шкодувати коштів на оплату їх послуг, щоб "не відбити бажання" на співробітництво [10, с. 103]. Заява про оплату інформатора надається керівнику підрозділу для затвердження.

У поліцейських інструкціях підкреслюється, що поліцію не повинна хвилювати моральна сторона мотивів, які спонукали ту чи іншу особу стати інформатором, головне – зберегти її довіру до поліції [1, с. 56]. В ролі останніх виступають найрізноманітніші категорії громадян, навіть школярі.

У свою чергу, таємний агент британської поліції – це законспірований штатний співробітник розшукового підрозділу, який виконує функції негласного співробітництва. Такі агенти працюють особистим пошуком, а також впроваджуються в агентурні розробки [1, с. 58]. Крім них, займатися розвідкою можуть штатні співробітники двох спецвідділів кримінальної поліції Скотланд-Ярду: перший – таємний відділ біржі по боротьбі з шахрайством; другий – створений в 1919 р. з метою негласного збору інформації "летючий загін" (кримінальна розвідка).

В Германії негласний апарат розшукової поліції складається з трьох категорій співробітників, а саме: інформатори, довірені особи, таємні співробітники з числа детективів, які мають здібності і досвід агентурної роботи. Організацією і здійсненням агентурної роботи займаються детективи.

Директива міністра юстиції і міністра внутрішніх справ ФРН від 29 лютого 1986 р., із посиланням на вказівку федерального Конституційного суду, Федерального суду ФРН і верховних судів земель ФРН, вказує на використання інформаторів, довірених осіб і таємних співробітників (детективів). Згідно даної директиви, інформатор – це особа, яка виявила готовність в окремих випадках надава-

ти інформацію органам поліції. Довірена особа – це громадянин, який не є співробітником поліції, але конфіденційно може надавати їй протягом тривалого часу допомогу в боротьбі зі злочинністю. Особистість такої особи зберігається в таємниці. Таємний співробітник – це штатний співробітник поліції, детектив.

У свою чергу, всі довірені особи діляться на дві категорії: по-перше, особи, які перебувають на постійній таємній службі і отримують за це регулярну заробітну платню; по-друге, особи, які за рахунок винагороди час від часу допомагають поліції.

Крім цього, інформатори, які використовуються поліцією ФРН, діляться ще на дві основні категорії: по-перше, особи, які дають довідкові дані (бізнесмени, продавці, водії, власники різноманітних закладів тощо); по-друге, особи, які самі належать до злочинного середовища і за визначену грошову винагороду чи без неї, час від часу, надають необхідну інформацію.

Якщо проводити паралель з негласним апаратом США і Великобританії, то ці категорії таємних співробітників розшукової поліції ФРН загалом відповідають інформаторам і таємним агентам. У виключних випадках відносини поліції з інформаторами можуть бути оформлені шляхом укладання договору, в результаті чого вони набувають спеціального статусу і використовуються вже не як інформатори, а як розвідники, таємні співробітники поліції.

Взагалі, слід зазначити, що на даний час в Германії приблизно 90% всіх злочинів розкривається за допомогою повідомлень громадян.

В ході профілактики злочинності поліція різних країн світу широко використовує різноманітні плакати та листівки [12, с. 55].

У поліцейських дільницях Англії є спеціальні кімнати прийому відвідувачів, які заповнені різними плакатами та брошурами. Спеціальні навчальні ігри проводяться серед дітей, наприклад – "Бійся незнайомця" тощо. Для відвернення злочинів кожен неділю в міській ратуші англійською поліцією проводяться семінари для жителів про те, як зменшити ризик нападу. Англійська поліція видає спеціальні рекомендації щодо того, як себе вести перед від'їздом у відпустку, а саме: рекомендується закривати вікна та двері, але не закривати шафи, столи, тумби (щоб зменшити

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

можливу шкоду), відмінити доставку газет, здати цінності на зберігання в банк або родичам чи знайомим. Поширеним явищем є застосування плакатів, таких як, наприклад, – "Бережіть гаманці, тут гуляють злодії", або "Не залишайте свій автомобіль без нагляду" тощо [13, с. 76].

В Англії поліцейський викликає не страх, а повагу. Це людина, до якої завжди можна звернутися за допомогою, будучи впевненим, що не зустрінеш відмови. Широка кампанія розвернута за укріплення співробітництва між школами та поліцією. Також поліція готує спеціальні статті, публікації, фільми та передачі. У поліції є відділи у справах молоді та населення. Часто практикується спільна підготовка та перепідготовка поліцейських з цивільними особами, наприклад викладачами, психологами тощо [13].

В Англії, коли населення схвалює діяльність поліції, – це головна детермінуюча умова ефективності її діяльності. Головний принцип більшості програм серед громадян – це просвітницька робота. Основна форма такої діяльності – це завчасно заплановані заходи у школах, організаціях, на вулицях тощо. Основний принцип організації таких програм – це абсолютна відвертість. Учасники можуть задавати будь-які запитання, вносити зауваження та пропозиції. Головне – створити атмосферу довіри [13, с. 78]. В результаті цього, в Англії, однаково як і в Німеччині та США, понад 80% громадян підтримують зусилля поліції та готові надати їй допомогу.

Таким чином, на підставі викладеного вище, ми вважаємо за необхідне зупинитися на наступних, найбільш загальних та важливих висновках щодо використання в ОРД поліції зарубіжних країн інформаторів, таємних агентів та добровільної допомоги громадян, а саме:

- "інформатор" та "таємний агент" – це абсолютно різні фігури (категорії) негласного апарату поліції, з різними правами та обов'язками;

- інформатор – це будь-яка особа, яка надає інформацію поліції і, що особливо важливо, може лише надавати таку інформацію без права на проведення оперативно-розшукових заходів; інформатор – це процесуальна фігура, а його інформація відразу має до-

казове значення; відносини поліції з інформаторами бувають, на власний розсуд самих інформаторів, платними та безплатними, анонімними й відкритими, разовими або довготривалими, і, як правило, ніяк документально не оформленими;

- таємний агент – це штатний працівник поліції, офіцер, розвідник з особливими повноваженнями у здійсненні ОРД;

- інформатори – це основне інформаційне джерело кримінальної поліції, оскільки з їх допомогою розкривається близько 90% всіх злочинів; у той же час, ніхто з боку кримінальної поліції ними не керує, тобто не ставить ніяких завдань, не навчає і не виховує їх, не контролює їх діяльності тощо.

- таємні агенти, у свою чергу, є основною силою в боротьбі із замаскованою, організованою злочинністю та корупцією, тому що, на відміну від інформаторів, вони впроваджуються в злочинне середовище, працюють "під прикриттям", проводять оперативні комбінації, особисто документують злочинну діяльність;

- за визнанням закордонних фахівців, використання інформаторів в ОРД є одним з найрентабельніших та найдешевших способів вирішення оперативно-розшукових задач, в той час, як використання таємних агентів є одним з найдорожчих способів, хоча також досить рентабельним та, що особливо важливо, надійним та достовірним; як наслідок, використання негласного апарату особливо добре фінансується;

- регламентуються такі відносини, як правило, відкритими нормативними документами і відносяться до сфери кримінально-процесуальних відносин.

Враховуючи сказане, ми переконані, що дане питання потребує ще більш детального та поглибленого дослідження з метою забезпечення можливості більш якісного вдосконалення практики використання негласного апарату в ОРД оперативних підрозділів МВС України. Запропоновану ж нами роботу слід розглядати як спосіб привернення уваги до іншої, до цього часу ніким і ніде спеціально не досліджуваної, сторони питання використання в ОРД таємних агентів та інформаторів. Саме від правильного вирішення згаданих вище питань, на нашу думку, буде залежати рівень забезпечен-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ня законності в ОРД, а, також хід та результат будь-якого оперативно-розшукового заходу та ОРД в цілому.

Використана література:

1. Самохин В.М., Князев В.В. Зарубежный опыт оперативно-розыскной деятельности в борьбе с преступностью: Научно-аналитический обзор / МВД СССР. ВНИИ. ОНТИ. - М., 1991. - 44 л.
2. Николайчик В.М. Билья - о правах и полицейское расследование. - М.: Наука, 1973. - 351 с.
3. FM 19 - 20 Military Police Investigations. - W., 1961. - P. 55.
4. Формы и методы борьбы с организованной преступностью в зарубежных странах (без автора) // Информация и анализ в действии: Сборник информационно-аналитических документов и управленческих решений МВД, УВД. - Вып. 2 / МВД СССР, Оргинспекторское управление. - М., 19.
5. Harney M., Crosa J. The informer in Law enforcement. - Springfield, 1968. - P. 41.
6. Trading Bulletin. Chicago Department of Police. - September 4. - 1961.
7. Козаченко И.П. Квалифицированный агентурный аппарат - залог успешного предупреждения и раскрытия преступлений // Бюллетень по обмену опытом работы № 113/114 / МВД Украины. - К., 1994. - С. 19 - 23.
8. Полицейский в роли агента (без автора) // Борьба с преступностью за рубежом / УВД Ленгорисполкомов. Штаб. - Л., 1971. - № 2. - С. 105 - 107.
9. Обзорная информация. Некоторые проблемы правового обеспечения борьбы с организованной преступностью в ФРГ. - Вып. 21. - М.: ГИЦ МВД СССР, 1989. - 6л.
10. Die Polizei, 1977. - № 4. - S. 127.
11. Использование осведомителей полицией Великобритании // Вестник МВД Латвийской ССР № 12. - Рига, 1976. - С. 103 - 109.
12. Плакат: наглядно и действенно (без автора) // Бюллетень информации и опыта работы штаба УВД Калужского облисполкома. - Вып. 12. - Калуга, 1972. - С. 55 - 58.
13. Использование форм и методов профилактической работы полиции зарубежных стран (без автора) // Информация и анализ в дейст-

ви: Сборник информационно-аналитических документов и управленческих решений МВД, УВД. – Вып. 2 / МВД СССР, Оргинспекторское управление. – М., 1990. – С. 73 – 81.

І.Ф. Хараберюш*

**ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ
СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ В ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ
КАРНОГО РОЗШУКУ В КОНТЕКСТІ
СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ**

В Україні становлення демократичного суспільства разом з позитивними змінами призвело до якісних трансформацій сучасної злочинності, які супроводжуються зростанням правового нігілізму в суспільстві, розповсюдженням злочинної моралі, значним зменшенням фінансування та зниженням ефективності правоохоронної діяльності. Зокрема, виникла значна проблема отримання оперативно-розшукової інформації через негласних співробітників. Тому альтернативним джерелом її отримання сьогодні стають засоби спеціальної техніки, інтенсивність використання яких стрімко зростає. Так, з 1995 по 2007 рік їх використання спеціальними технічними підрозділами зросло у 23 рази [1, с. 3].

Цьому сприяли досягнення науково-технічного прогресу, стрімкий розвиток нових інформаційних технологій, а також процес технічного озброєння злочинців. Певним стимулом процесу зростання інтенсивності використання засобів спеціальної техніки є те, що більшість практичних працівників оперативних підрозділів рахують неможливим протидію сучасній злочинності без використан-

---

* Начальник кафедри спеціальної техніки, інформатики та інформаційних технологій Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка кандидат юридичних наук, доцент.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ня досягнень науково-технічного прогресу [2, с. 55]. У свою чергу досвід інформаційно-технічної протидії злочинності свідчить про збільшення ролі нових методів отримання доказів і перспективності використання сучасних науково-технічних засобів у цій діяльності.

Удосконаленню засобів протидії злочинності також сприяє те, що злочинність в інформаційній сфері фахівцями різних країн віднесена до переліку загроз національній безпеці [2, с. 34; 3, с. 34]. При цьому необхідно враховувати переведення великої кількості інформації, яка представляє інтерес для правоохоронних органів, в глобальне інформаційне середовище. Це значно ускладнює її отримання і оперативні підрозділи (карного розшуку в тому числі) стикаються із завданнями отримання в глобальних інформаційних мережах необхідної інформації для здійснення кримінального судочинства. Окрему проблему інформаційної взаємодії з державними установами складає *відомчий бар'єр*.

С.С. Овчинський підкреслює, що у теперішній час усе більш очевидним стає проникнення злочинності у різні сфери соціального, економічного і політичного життя суспільства. Дуже висока небезпечність для суспільства і "нові проблеми" для правоохоронних органів створює посилений кримінальний контроль над "інформаційними сферами", який включає як криміногенні дії засобів масової інформації, так і використання глобальних комп'ютерних мереж, телекомунікацій і радіофіру, а також спеціальної техніки та інформаційних технологій у злочинній діяльності [4, с. 310 - 311].

Проникнення злочинності у різні сфери життя суспільства, розширення використання сучасних інформаційно-технічних засобів у злочинній діяльності вимагає від правоохоронних органів адекватної реакції як у плані розвитку нових напрямків протидії, так і в пошуку нових підходів для протидії різним формам злочинності.

Одним з таких напрямків є використання спеціальної техніки в діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ і карного розшуку в тому числі. Ні у кого, на нашу думку, не виникає сумнівів, що подальше удосконалення та підвищення рівня про-

фесійної діяльності належить засобам спеціальної техніки. Вже важко уявити собі ефективну професійну діяльність співробітників карного розшуку без наявності сучасних засобів комунікації, фіксування та відображення інформації. Стають повсякденними, а не екзотичними стільникові засоби зв'язку, глобальні інформаційні та професійно орієнтовані локальні мережі, цифрові засоби фіксування звукової та візуальної інформації тощо.

Досліджуючи застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (її теоретико-методологічні засади), Ю.Ю. Орлов разом з традиційними основами ОРД (правова, організаційна, тактична) запропонував враховувати *технічний аспект* цієї діяльності, який пов'язаний із застосуванням технічних засобів з метою виконання завдань ОРД [1, с. 13 – 19]. Хоча, на наш погляд, точніше було б визначити цей аспект, як оснований на застосуванні засобів оперативної (спеціальної) техніки [2, с. 52 – 70].

Спираючись на дослідження Ю.Ю. Орлова та враховуючи наукові висновки В.О. Волинського щодо взаємозв'язку ОРД та криміналістики на методологічному рівні [5], ми можемо виділити *технічний аспект* в усіх напрямках діяльності органів внутрішніх справ, а не тільки в ОРД (слідча, адміністративна).

Дійсно, теорія ОРД багато чого перейняла у криміналістиці, адаптуючи її досягнення з урахуванням предмета своїх досліджень, в тому числі в контексті проблем розвитку спеціальної та оперативної техніки. Слід зазначити, що саме криміналістикою розроблена теорія фіксації інформації. Саме здобутки та досягнення криміналістичної науки на рубежі XIX та XX століть (Г. Гросс, Г.І. Лебедев, П.С. Семеновський, І.М. Якімов) стали теоретичною основою ОРД [6, с. 71 – 72].

В середині XX століття дослідження Б.Є. Богданова, Д.В. Гребельського, В.О. Лукашова, А.Г. Лекаря, В.Г. Самойлова заклали фундамент як для молоді науки ОРД, так і для нового погляду на проблеми використання спеціальної техніки органами внутрішніх справ та фіксації ними оперативно-розшукової інформації. Значний вклад у розвиток теорії ОРД внесли монографічні дослідження А.М. Аتماжитова, Ю.М. Антоняна, В.Г. Боброва, А.Ф. Возного, І.П. Козаченка, С.С. Овчинського, Г.К. Синилова, О.Б. Утевського та інших уче-

них. Ці роботи дали можливість сформувавши самостійний предмет науки та ряд принципів положень ОРД. На основі цих фундаментальних праць інші вчені змогли продовжити досліджувати різні напрямки ОРД, в тому числі – використання спеціальної техніки оперативними підрозділами.

У зв'язку з цим неможливо не погодитися з думкою, що закономірності розвитку науки і техніки характерні й для ОРД як самостійної науки. Їх вплив проявився при виникненні ОРД як галузі наукових знань та в її розвитку, а в кінцевому підсумку привело до широкого впровадження в практику оперативно-технічних засобів [5, с. 103]. Цей процес знайшов своє відображення в теорії ОРД, де оперативна техніка була відокремлена окремою групою і, згідно за класифікацією, зайняла гідне місце серед інших засобів ОРД. А підрунтям розвитку оперативно-розшукової думки є нагальні потреби оперативних підрозділів [7, с. 5]. Це дає підстави для теоретиків ОРД приділяти належну увагу цим питанням, хоча деякі з них остаються відкритими, а саме: *невизначеність в понятійному апараті, недосконалість тактичного забезпечення та нормативно-правового регулювання застосування засобів спеціальної (оперативної) техніки, відсутність належного інформаційно-телекомунікаційного забезпечення оперативних підрозділів тощо.*

Якщо розглянути розвиток наукової думки стосовно питань використання спеціальної техніки в ОВС, то побачимо, що цьому напрямку приділялась значна увага вчених. Аналізуючи наукову літературу, можна побачити, що приділяли увагу цьому питанню науковці радянських часів П.П. Артеменко, А.Д. Безруков, В.І. Декане, С.В. Ігнатов, А.І. Комаров, Е.І. Низенко, В.Н. Омелін, Є.Ф. Толмачов та приділяють значну увагу теоретичним та практичним розробкам застосування спеціальної техніки сучасні вчені незалежної України, а саме Л.І. Громовенко, П.А. Єрмаков, Ю.Ф. Жаріков, О.В. Золотар, І.П. Козаченко, Ю.Ю. Орлов, С.С. Паламарчук, В.П. Сапальов, І.Р. Шинкаренко та інші.

Звертаючись до сучасних досліджень, ми можемо відзначити ще одну важливу роль техніки, а саме зв'язок природознавчих та суспільних наук у технічних знаннях. Розглядаючи техніку, яка є соціальним феноменом, вони відзначають *діалектичні про-*

тиріччя її природи як суспільного явища, а саме об'єктивної та суб'єктивної її сторін. Будучи суспільним явищем, техніка не-вільна від дій об'єктивних законів розвитку суспільства. Тому дії соціальних законів проявляються відносно неї опосередковано. Тим самим вона відповідає визначеним правовим відносинам суспільства та його економічним можливостям [5, с. 23]. Отже, без правового регулювання питань, пов'язаних із застосуванням спеціальної техніки, а тим паче оперативно-розшукової інформації (ОРИ), отриманою нею для подальшого використання в оперативних цілях або кримінальному процесі, неможливо здійснювати жодного процесуального та оперативно-розшукового заходу.

Саме цьому дискусійному питанню були присвячені наукові праці різних учених, у тому числі – українських: О.М. Бандурки, П.А. Єрмакова, М.В. Салтєвського, І.В. Сервецького, Ю.Ю. Орлова, І.Р. Шинкаренка. Хотілося відзначити вчених, які внесли вклад у розвиток наукової думки стосовно легалізації та використання ОРИ в інтересах кримінального судочинства. Це такі як Д.І. Бедняков, Р.С. Белкін, О.В. Горбачов, Ю.М. Грошевий, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, В.Л. Ортинський, Ю.Ю. Орлов, М.М. Перепелиця, М.А. Погорєцький, В.М. Тертишник та інші. Однак, при великій кількості робіт, актуальності досліджуваного питання, з урахуванням змін, що відбулися в законодавстві, практично не висвітлені проблеми та шляхи їх вирішення стосовно меж використання спеціальної (оперативної) техніки під час документування злочинів та документального оформлення отриманих результатів для подальшого їх використання в рамках правового поля.

Ми бачимо, що при усій начебто ясності удосконалення діяльності органів внутрішніх справ шляхом використання спеціальної техніки виникають проблеми: *понятійно-структурного характеру відносно самої спеціальної техніки та її складових; щодо теоретичних, правових та організаційно-тактичних основ застосування та використання спеціальної (оперативної) техніки; удосконалення інформаційного забезпечення при застосуванні оперативно-технічних засобів (ОТЗ); виявлення джерел отримання оперативної інформації та форми її викорис-*

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

тання; удосконалення організації застосування спеціальної (оперативної) техніки та інформаційної взаємодії оперативних підрозділів між собою та з іншими правоохоронними органами.

Зупинимось на деяких з них. Що стосується визначення наукових понять "спеціальна техніка", "оперативна техніка", "оперативно-технічні засоби" та їх співвідношення, то вони, як нами визначалось, є дискусійними та у законодавчому плані чітко не визначеними. Хоча вирішення цього питання є нагальною проблемою сьогодні, тому що від правильного наукового визначення понять "спеціальна техніка", "оперативна техніка", "оперативно-технічні засоби" певним чином залежить правомірність їх застосування. Так, у Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність" чітко визначено, що оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [8, ст. 2]. Законодавець, визначивши поняття "оперативно-розшукова діяльності", не дав роз'яснень щодо поняття оперативно-технічних засобів їх загальної структури та переліку. Прикладом неузгодженості цього питання може також служити одне з останніх досліджень цієї проблематики дисертантом Кряковцевим С.М., який, відокремлюючи поняття "оперативна техніка" та "оперативно-технічні засоби", під оперативно-технічними засобами розуміє тільки технічні засоби, які виготовлені або спеціально пристосовані для оперативно-розшукової діяльності [9, с. 6 – 7]. Хоча до цих засобів, практика показала, належать окремі речовини та програмні продукти.

Розібратися з таким положенням ми можемо тільки дослідивши генезу поняття "спеціальна техніка", яке є узагальнюючим на нашу думку [2, с. 52 – 68] та думку провідних вчених в цій галузі [10, с. 15 – 16]. Ми також вважаємо, що спеціальна техніка повинна класифікуватись за основними напрямками діяльності ОВС, які нормативно регламентовані, і до її складу повинні входити: криміналістична техніка (процесуальна діяльність), оперативна техніка (оперативно-розшукова діяльність), техніка організації управління діяльністю ОВС (адміністративно-службова діяльність).

Важливе значення має також інформаційна взаємодія підрозділів карного розшуку між собою та з іншими правоохоронними органами. Від неї в значній мірі залежить якість інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, її ефективність та своєчасність технічного забезпечення протидії злочинам. Дослідженнями інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності з використанням сучасних інформаційно-технічних засобів займалися науковці О.М. Бандурка [11, 12], К.В. Антонов [13], В.М. Тертишник [13, 14], П.І. Орлов [15], М.М. Перепелиця [16]. Розглянувши наукові розробки названих науковців та вимоги Указу Президента України від 31 січня 2006 р. № 80 "Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю", ми прийшли до висновку, що розв'язання проблеми належної інформаційної взаємодії правоохоронних органів та їх підрозділів може бути вирішено шляхом створення інтегрованої інформаційної системи правоохоронних органів, для чого необхідно:

- чітко визначити потреби оперативних та інших підрозділів правоохоронних органів в інформаційних ресурсах;
- розробити нормативно-правове регулювання інформаційної взаємодії (порядок, механізми, обсяги);
- створити належне організаційне, кадрове забезпечення та технічне оснащення;
- забезпечити доступ до інформаційних ресурсів інших державних органів;
- провести уніфікацію програмних засобів та технології оброблення інформації;
- упровадити систему захисту інформації.

Ми бачимо, що об'єктивні фактори зростання ролі інформаційно-технічних засобів сприяли тому, що в діяльності органів внутрішніх справ (карного розшуку в тому числі) разом з традиційними основами (правовою, організаційною, тактичною) необхідно виділяти *технічний аспект*, який оснований на застосуванні спеціальної техніки в різних напрямках діяльності ОВС. Означене дозволяє зробити *висновок*, що у наукових роботах відсутні *дефініції*, як загаль-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

нотеоретичного, так і організаційно-тактичного змісту щодо особливостей використання спеціальної техніки у протидії різним видам злочинів в Україні, удосконалення інформаційного, тактичного та технічного забезпечення застосування спеціальної техніки, розвитку інформаційної взаємодії правоохоронних органів тощо, які потребують фундаментально-наукового дослідження.

На користь цього говорить нова теорія кримінальної інформатики, яка базується на концепціях інформаційного права та права інформаційної технології (засіб спеціальної техніки). Ця концепція розглядає інформацію і інформаційну сферу як новий економічний, культурний і політичний капітал, який особливо піддається новим формам злочинності, що потребує адекватної протидії з боку правоохоронних органів і вимагає від них використання найсучасніших досягнень науки та техніки [17, с. 4 – 7].

Використана література:

1. Орлов Ю.Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теорія і практика) : Монографія / Ю.Ю. Орлов. - К. : Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2007. - 559 с.

2. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій: монографія / [І.Ф. Хараберюш, В.Я. Мацюк, В.А. Некрасов, О.І. Хараберюш]. - К.: КНТ, 2007. - 196 с. - (Сер.: Проблеми оперативно-розшукової діяльності).

3. Осипенко А.Л. Об актуальности оперативно-розыскных проблем борьбы с преступностью в глобальных компьютерных сетях / А.Л. Осипенко // Оперативник (сыщик). - 2009. - № 1 (18). - С. 34 - 38.

4. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация / С.С. Овчинский - М. : ИНФРА, 2000. - 367 с.

5. Волинский В.А. Криминалистическая техника: наука-техника - общество - человек / В.А. Волинский. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. - 311 с.

6. Сидоренко Н.И. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел: учебная дисциплина, самостоятельная юридическая

наука / Н.И. Сидоренко. - К.: НИ и РИО КВШМ МВД СССР., 1984. - 126 с.

7. Гапон О.А. Організація і тактика розкриття квартирних крадіжок у великих містах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / О.А. Гапон. - Х., 2002. - 20 с.

8. Про оперативно-розшукову діяльність : закон України від 18 лют. 1992 р., № 2135-X11 // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 304.

9. Кряковцев С.М. Нормативно-правове регулювання застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / С.М. Кряковцев. - К., 2009. - 20 с.

10. Специальная техника и ее применение: учебное пособие. - М.: Акад. МВД СССР, 1982. - 348 с.

11. Бандурка А.М. Оперативно-розшукова діяльність: правовий аналіз / А.М. Бандурка, А.В. Горбачев. - К.: РИО МВД України, 1994. - 160 с.

12. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: підручник / О.М. Бандурка. - Х.: Видавництво НУВС, 2002. - 336 с.

13. Тертишнік В.М. Процесуальні аспекти використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні по кримінальним справам / В.М. Тертишнік, К.В. Антонов, І.М. Бацько // Вісник Університету внутрішніх справ. Спецвипуск. - 1999. - № 1. - С. 166 - 181.

14. Тертышник В.М. Нетрадиционные способы и формы собирания и исследования доказательств при расследовании преступлений. - Х.: РИО, 1994. - 112 с.

15. Орлов П.І. Інформація та інформатизація: Нормативно-правове забезпечення: Науково-практичний посібник. - Х.: Видавництво Університету внутрішніх справ, 2000. - 576 с.

16. Перепелиця М.М., Журавльов В.Ю. Деякі теоретичні аспекти інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ // Вісник Університету внутрішніх справ. Спецвипуск. - 1999. - № 1. - С. 37 - 46.

17. Салтвский М.В. Собираение криминалистической информации научно-техническими средствами на предварительном следствии:

учебное пособие / М.В. Салгевский. – К.: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1980. – 111 с.

В.П. Захаров*

ЗАСТОСУВАННЯ БІОМЕТРІЇ В ФІНАНСОВИХ УСТАНОВАХ

Останнім часом все більш удосконалюються і набувають значного поширення комп'ютерні системи пошуку злочинців, які використовують можливості комп'ютерної графіки.

Ймовірними споживачами біометричних засобів ідентифікації контролю доступу та інформаційної безпеки будуть, швидше за все, урядові заклади, стратегічні військово-промислові об'єкти, електростанції, центри керування нафтовими і газовими трубопроводами, диспетчерські управління авіаційними, залізничними та морськими перевезеннями, аеропорти, річкові та морські порти, залізничні вокзали і станції метро, великі виробничі підприємства, які обробляють або зберігають особливо небезпечні або цінні матеріали, банки і страхові компанії; торгівельні підприємства та мережі; поліклініки, лікарні, госпіталі тощо [1, с. 85, 89].

Використання біометричних технологій у фінансовій галузі України стає все більш необхідною і усвідомленою потребою. Щоб електронний бізнес давав тільки позитивний ефект, потенційним його учасникам необхідно гарантувати його безпеку.

Застосування інформаційних технологій в банківській сфері і електронній комерції дає можливість значно розширити перелік пропонованих послуг, привернути нових клієнтів і підвищити конкурентоздатність банківської установи. Одночасно ризики через

---

* Начальник кафедри ОРД Львівського державного університету внутрішніх справ кандидат юридичних наук.

відвертість інтернет-мережі при цьому достатньо високі, а швидкість, з якою вони можуть змінюватися, досить істотна - кількість протиправних діянь в Інтернеті (хакерські атаки, шахрайство, перехоплення конфіденційної інформації і так далі) щорічно стрімко росте.

У березні 2008 року спостерігався сплеск активності шахрайських дій, пов'язаних з незаконним доступом до карткових рахунків українців. За повідомленням однієї з найбільших українських платіжних систем "Portmone.com" було зафіксовано зростання активності зловмисників, які різноманітними методами і під різними приводами намагаються дістати у користувачів інформацію про платіжні карти і у разі позитивного результату за лічені хвилини спустошують їх рахунки. За словами українських фінансистів, це далеко не єдина атака злочинців в 2008 році, які зі все частіше здійснюють атаки на пластикові карти з кредитними лімітами для фінансових операцій.

Згідно заяві президента міжбанківської системи електронної доставки і оплати рахунків "Portmone.com" Ігоря Горіна, для отримання відомостей про карту зловмисники, як правило, застосовують декілька основних прийомів. Найпоширеніший - розміщення на сайтах інформації про нібито виплату, що проводиться, на картку грошей за переглядання реклами і регулярні його відвідини. Також настановні дані намагаються отримати під приводом отримання грошових призів або якихось інших дармових заробітків (дуже часто такі оголошення поміщаються на сайтах по пошуку роботи). "Власникові карти пропонується можливість отримати виграш готівкою, для чого необхідно особисто з'явитися до установи, або альтернативний варіант - комфортно отримати гроші на свій банківський рахунок, реквізити якого потрібно надати. При цьому терміни виплати обмежені", - так описує дії зловмисників начальник процесингового центру Першого українського міжнародного банку (ПУМБ) Юлія Шатрова. "Наївна жертва в гонитві за наживою вводить всі реквізити своєї карти. Далі шахраї використовують цю карту для покупки анонімних електронних ваучерів мобільних операторів через Інтернет і перепродують їх", - доповнив її пан Горін. Менш поширені, за словами фінансистів, ви-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

падки з розсилкою запитів про карткові реквізити під виглядом служби безпеки банку. Такі повідомлення часто приходять на електронну пошту українців: фінустанова посилається на те, що у нього відбувся збій в комп'ютерній системі, і просить клієнтів повідомити його в електронному вигляді

Фахівці стверджують, що останнім часом зіткнулися із справжнім розгулом злочинності в пластиковому сегменті. "Якщо в 2007 р. нападу на карти часто траплялися раз в один-два місяця, то в 2008 році вони відбувалися по кілька разів в місяць", – розповіла начальник управління запобігання шахрайству "Дельта Банку" Ольга Кафтanova. Шахраї грамотно підходять до вибору жертв, вибираючи як жертви переважно клієнтів фінустанов країни з мільйонними емісіями карток і солідними залишками на рахівницях, причому часто потерпілими стають утримувачі елітного пластика і карт з кредитними лімітами. Одній з найбільш крупних атак експерти назвали штурм клієнтських рахунків "Райффайзен Банк Аваль" осінню 2007 року: тоді шахраї використовували спеціальну комп'ютерну програму-Троян, за допомогою якої діставали доступ до системи "клієнт-банк" і значним засобом на рахівницях. В кінці 2007 року було зареєстровано зростання злочинів за допомогою телефонного **фишинга**. Найбільш серйозна атака була зроблена на одну з найбільших українських фінустанов. Зловмисники, очевидно, діставши контактну інформацію про утримувачів кредитних карт, телефонували до клієнтів і під приводом помилки в кредиті пропонували уточнити реквізити карти. По словах І. Горіна, далі використовувалася вже відпрацьована схема з ваучерами мобільних операторів.

Бази майбутніх жертв шахраї формують з даних, банків, що купуються у недобросовісних працівників, або перехоплюваної інформації під час проведення електронних платежів в торговій мережі (канали зв'язку не завжди захищені відповідним чином), а також збираючи інформацію про користувачів платіжних систем, що працюють в режимі інтернет-банкінга. Як відзначив начальник управління платіжних карт банку "Хрещатик" Сергій Головань: "Використовуються і інші джерела. Наприклад, клієнти, що попалися на вудку шахраїв, пізніше згадували, що залишали відомості

про те, що у них є карта нашої фінустанови в декількох анкетуваннях на отримання дисконтних карт у ряді торгових крапок".

"Як правило, повернути засоби, несанкціоновано списані з карткового рахунку утримувача в результаті фишинга, достатньо складно. На проведення розслідування і затримання шахрая може потрібно тривалий час" [2].

Як видимий з вищевикладеного, "крадіжка особи" – одна з серйозних перешкод ефективній роботі банківської системи. Порівняння індивідуальних біометричних параметрів клієнтів з аналогічними даними, що зберігаються в базі даних і на картці, займає не більше двох-трьох секунд і дозволяє переконатися, що операції здійснюються саме власником рахунку. При цьому клієнти банку отримують надійну гарантію, що зловмисники не зможуть скористатися їх банківськими документами навіть у разі втрати або крадіжки таких документів.

За заявою банкірів і фінансових експертів необхідне впровадження нових технологій, які повинні ускладнити проникнення зловмисників в бази даних утримувачів карт. Палочкою-виручалочкою повинна стати реалізація таких захисних систем, які в якості однією з складових використовували б технології біометричної ідентифікації і верифікації. Причому світовий досвід свідчить, що найбільш перспективними є такі системи, які використовують комбінацію декількох ознак біометричної ідентифікації (т.з. мультибіометрія) з іншими традиційними засобами встановлення особи клієнта (т.з. багатофакторний режим)

Але як показує практика, останнім часом в українській банківській системі розвиток електронних технологій відбувався таким чином, що вимоги до стандартизації інтернет-банкінга не зміцнювалися, а навпаки – ослаблялися. Наслідком такого підходу з'явилося впровадження інформаційно-автоматизованих систем, що не мають сучасних технологій захисту.

Міжнародна практика свідчить, що основа успіху електронного бізнесу створена надійною, захищеною і стандартно уніфікованого середовища. З впровадженням стандартів, особливо міжнародних, і починається універсалізація інструментів бізнесу з єдиними механізмами захисту для вирішення різних завдань (авторизація

на будь яких рівнях і компонентах комп'ютерної мережі – операційних систем, СУБД і окремих програм; захищений внутрішній документооборот в корпоративній мережі, зокрема – електронної пошти; організація захищених з'єднань абонентів; авторизований ієрархічний доступ до мережевих пристроїв і

У електронній банківській комерції особливо критичним моментом є отримання підтвердження, що кожне комунікаційне з'єднання, транзакція або запит на доступ легітимно, тобто законно. Відповідно до цього необхідно використовувати надійні методи перевірки ідентичності (аутентифікація або верифікація) і авторизації (ідентифікації) клієнтів, які намагаються ініціювати електронні транзакції.

Як вже неодноразово указувалося в допомозі, основні методи аутентифікації наступні: PIN-код (персональний ідентифікаційний номер), паролі, інтелектуальні картки, біометричні або цифрові сертифікати інфраструктури відкритих ключів (PKI).

У Україні перспективним напрямом електронній комерції і інтернет-банкінга є впровадження міжнародних біометричних (ISO 19092:2008) і PKI-стандартів. Причому побудову систем персонально відкритих ключів PKI необхідно вести з урахуванням положень документа IDENTRUSTM LLC. Для повсюдного введення електронної комерції обов'язковим є виконання вимог стандарту 3-D Secure VISA.

До уваги, система PKI Identrus припускає наявність посиленого або кваліфікованого електронного підпису, визначення якого в Законі України "Про електронний цифровий підпис" (вступив в законну силу з 1 січня 2004 року) не дане взагалі. "Посилений електронний підпис" у визначенні Європейського Співтовариства – це електронний підпис ЄС і додаткові вимоги відносно надійності, які технічно означають, що спосіб створення підпису повинен задовольняти вимогам стандартів FIPS 140-1, 140-2 level 2, 3 (Federal Information Processing Standards, U. S.).

Електронний підпис у визначенні ЄС повинен забезпечувати аутентифікацію і цілісність, а в згідно визначень українського Закону – тільки аутентифікацію. У Законі України є термін "електронний цифровий підпис", який відповідає електронному підпису ЄС

в межах криптографії з відкритими ключами. Тому на практиці Закон України не може бути застосований до відкритих мереж електронного бізнесу (наприклад, електронній комерції).

У країнах ЄС, США, Канаді і ряду інших цифрові підписи і сертифікати затверджені на законодавчій основі як еквівалент власного підпису, законодавчо також затверджені терміни "електронний підпис", "електронні документи". Держави Європейського Співтовариства прийняли національні законодавчі акти, які повністю відповідають Директивам Європарламенту і Ради Міністрів ЄС 1999/93/ЄС про систему електронних підписів, що застосовуються в межах Співтовариства, і вирішенню Комісії 2000/709/ЄС Європарламенту і Ради. На даний момент всі положення Директиви 1999/93/ЄС реалізовані у вигляді технічних європейських і міжнародних стандартів (ETSI і RFC).

Для розвитку українського електронного бізнесу необхідно на державному рівні ввести в дію стандарти ISO, ETSI і RFC, які діють вже в Європі. А для законодавчого врегулювання – ухвалити Закон "Про електронну торгівлю" (проект від 17.02.2003 № 3114), який, на думку більшості фахівців, в основному відповідає вимогам ЄС і не противоречить міжнародним і європейським стандартам [3].

Для зведення необхідно згадати про те, що в серпні 2008 року набула чинності ухвала Національного банку України № 178 від 25 червня "Положення про електронні гроші в Україні".

Ухвала не стосується платіжних систем (наприклад, Visa, MasterCard) і систем оплати рахунків електронним способом, його дія розповсюджується тільки на компанії, що працюють в Україні з електронними грошима (одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засоби платежу і є грошовим зобов'язанням клієнта).

Електронними грошима можна буде оплачувати товари і послуги тільки тих торговців, які уклали договори з банками, і пересилати їх іншим користувачам. Правила систем електронних грошей, окрім Національної системи масових електронних платежів (НСМЕП, створена НБУ) і випуску платіжних карт, що предоплаченні, по договорах із зареєстрованими в Україні платіжними системами, українські банки повинні будуть погоджувати з НБУ.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

НБУ передбачив додаткові обмеження: електронні гроші в Україні випускатимуться лише в гривнях (за винятком випуску платіжних карт, що предоплачених), а їх сума на одному електронному пристрої, що знаходиться у розпорядженні фізичної особи, і сума однієї трансакції не повинні перевищувати 5 тисяч гривень. Такі обмеження НБУ пояснює рекомендацією Європейського центрбанку [4].

І хоча в повідомленні не мовиться про забезпечення безпеки платежів, можна з упевненістю стверджувати, що необхідні заходи інформаційної безпеки при проведенні електронних платежів присутні в обов'язковому порядку.

Особливо слід зазначити, що на тлі інших галузей української економіки вітчизняний фінансовий сектор можна вважати досить добре підготовленим до серйозних інформаційно-технологічних проєктів. Про це свідчать як показники економічного потенціалу, так і існуючий рівень використання інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) в бізнесі українських банків. Після виходу з фінансової кризи, що почалася осінню 2008 року, і ухвалення відповідних законів і стандартів фінансовий сектор України, в порівнянні з іншими галузями, має непогані стартові позиції для впровадження нових сучасних форм електронної комерції і здійснення фінансових трансакцій, використовуючи при цьому сучасні біометричні технології.

Переваги, які представляє інформатизація банківського сектора, як з погляду регулювання бізнес-процесів, так і з погляду змін у сфері роздрібних послуг банків, очевидна. Разом з тим, очевидні і ризики, що знижують її ефективність. Велика частина цих ризиків визначається зовнішніми для банків обставинами, що приводять до різкого зменшення очікуваного економічного ефекту від розвитку системи електронних послуг. Весь цей комплекс ризиків зосереджений навколо трьох основних проблем – безпеки, проблема довіри, а також загального рівня розвитку "технологічної культури".

Проблема забезпечення безпеки електронного фінансового сектора економіки – це ряд технологічних проблем, подолання яких, по видимому зажадає ще значну кількість часу. Адже мова йде про проблеми безпеки фінансових операцій, що здійснюються

по мережах. Основними небезпеками в даному випадку є: несанкціонований доступ в систему, злом, просочування конфіденційної інформації, маніпулювання даними, відмова системи, порушення цілісності інформації. Технічно повністю усунути подібні ризики неможливо, проте правильне поєднання організаційно-контрольних і технологічних процедур дозволить понизити упередження тих клієнтів, для яких споживання цього виду послуг не є "дозволяним", а обумовлене бізнес-необхідністю [5].

Забезпечення інформаційної безпеки у фінансовій сфері порівняй гонці озброєнь у військових. Це процес, в якому немає постійних переможців, – ситуація міняється дуже швидко. І протистоять один одному тут рівні суперники. Тому недооцінювати можливість кібернетичного кримінального миру абсолютно не варто.

За прогнозом ряду фахівців в конкурентній боротьбі, що посилюється, і в банківському секторі, і на ринку платіжних систем переможцями вийдуть ті фінансові інститути і кредитні організації, які зуміють першими оцінити і реалізувати захисні можливості біометричних технологій. Використання потенціалу біометрії – це перевід бізнес-процесів на більш якісний високий рівень, забезпечення високої ефективності і безпеки у співвідношенні з оперативністю ідентифікації, надійністю і комфортністю для користувачів (як зовнішніх клієнтів, так і своїх власних працівників).

На даний момент різноманітні бази даних силових структур і спецслужб, в тому числі і зберігаючі біометричні дані на категорії фізичних осіб, об'єднуються в одне ціле або перетворюються з метою сумісності і реалізації віддаленого доступу згідно діючих міжнародних стандартів. В багатьох державах створюються єдині державні інформаційно-телекомунікативні системи, реалізуючі принцип ієрархічного доступу і забезпечуючі можливість прямого доступу і обміну даними в режимі "On-Line" між різноманітними міністерствами і відомствами, включеним в цю систему і маючих ту чи іншу степінь допуску до спеціальних баз даних.

Використання останніх досягнень біометричної науки приводить до подальшого розширення кола вимірюючи і аналізуючих біометричних параметрів, що зазвичай приводить до розширення областей біометрики.

Використана література:

1. Захаров В.П. Інформаційне забезпечення боротьби зі злочинністю: Монографія. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 472 с.
2. Почався масовий штурм шахраями карткових рахунків українців. // Періоджерело: сайт "Cripo.com.ua". – 2008. – 24 квітня.
3. Бєлов С., Мартіненко С., Ризикована привабливість. – Інтернет-адреса: <http://www.business.if.ua>.
4. НБУ бере під контроль ринок інтернет-платежів // Джерело: інтернет-видання "Експерт-центр". – 2008. – 04 серпня. – Інтернет-адреса: <http://www.expert.org.ua>.
5. Карачаровський В. Три перешкоди на шляху високотехнологічних банківських послуг // Джерело: Інтернет-видання "Сnews.ru". – 2008. – Інтернет-адреса: <http://www.snews.ru>.

В.П. Меживой*
О.Л. Христов**

**ЗАХОДИ ОПЕРАТИВНИХ
ПІДРОЗДІЛІВ ОВС ЩОДО
ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННИМ
ЗАВОЛОДІННЯМ
ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ,
ПОЄДНАНИХ З НАСИЛЬСТВОМ**

Виходячи з аналізу оперативної обстановки що склалася за останні роки на території України, можна констатувати, що запобігання незаконним заволодінням транспортними засобами, посл-

---

* Заступник начальника кафедри ОРД факультету кримінальної міліції Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка кандидат юридичних наук, доцент, полковник міліції.

** Викладач кафедри ОРД факультету кримінальної міліції Дніпропетровського університету внутрішніх справ старший лейтенант міліції.

наних з насильством, знаходиться на недостатньому рівні, потребує теоретичного дослідження і розробки науково обґрунтованих рекомендацій та пропозицій з удосконалення тактичних прийомів застосування оперативно-розшукових заходів. Так, згідно статистичних даних МВС України у 2003 році було зареєстровано 92 злочини даної категорії, у 2004 р. їх кількість зросла до 109, у 2005 р. – зменшилась до 83, у 2006 р. їх кількість зменшилась до 74. За результатами проведеного дослідження О.О. Морозом 19% опитаних оперативних співробітників визначили, що серед факторів, які негативно впливають на результати боротьби зі злочинами даної категорії, головним є відсутність цілеспрямованої попереджувально-профілактичної роботи [1, с. 193]. Саме в цьому полягає актуальність обраного нами напрямку дослідження в цій статті.

Загальні проблеми попередження злочинів та попередження окремих видів злочинів, у тому числі незаконних заволодінь транспортними засобами, в різні роки були відображені у працях багатьох учених, серед яких слід зазначити Г.А. Аванесова, Ю.М. Антоняна, А.А. Багодиренка, О.М. Бандурку, А.А. Веденєєва, І.Н. Гагаріна, М.С. Голошапова, Л.М. Давиденка, О.М. Джужу, А.І. Долгову, В.Ф. Загуляєва, М.Т. Задояного, В.Н. Зайченка, А.Ф. Зелінського, В.Д. Іванова, Н.Т. Катенкаря, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, М.Й. Коржанського, Л.М. Киселевську, В.А. Мисливого, О.О. Мороза, В.С. Пенкіна, Д.В. Попандопулу, С.І. Федерляйна, Р.А. Єфіменка. Однак комплексного дослідження, яке б охоплювало, як теоретичні, так і практичні аспекти тактичних прийомів застосування оперативно-розшукових заходів ОВС щодо запобігання саме незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством, поки що не здійснено.

Значне місце у роботі оперативних підрозділів ОВС щодо запобігання незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством, слід приділяти виявленню осіб, від яких можна очікувати вчинення даного виду злочинів та прийняттю до них заходів, спрямованих на недопущення вчинення таких злочинів.

Виходячи з практичної діяльності ОВС та думок таких учених, як О.О. Мороза, В.Ф. Луговика, В.А. Кузнецова, зазначимо, що до категорії осіб, від яких можна очікувати вчинення незаконних заво-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

лодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством, відносяться:

1) раніше засуджені, або ті, що притягувались до інших видів відповідальності за скоєння злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами;

2) особи, що були засуджені за крадіжки, грабежі, розбійні напади, хуліганство, які мають власні транспортні засоби або навички їх управління;

3) молодь, у тому числі неповнолітні, які входять до груп антигромадського спрямування та групуються на основі підвищеного інтересу до транспортних засобів;

4) особи, які неофіційно займаються ремонтом, переобладнанням транспортних засобів, а також займаються придбанням та перепродажем запчастин до них;

5) професійні водії або ті, службова діяльність яких була пов'язана з транспортними засобами (автомеханіки, автослюсарі та інші), якщо їхній спосіб життя та антигромадська поведінка дозволяють зробити висновок про можливість вчинення ними таких злочинів [1, с. 122; 2, с. 106; 3, с. 8].

На нашу думку перелічену групу осіб, від яких можна очікувати вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством, слід доповнити наступною:

- особи, які активно займаються спортивними вправами, постійно відвідують тренажерні зали, мають антисоціальну психологічну установку і підвищений інтерес до транспортних засобів.

Як відмічає В.Ф. Луговик, найбільшу складність представляє запобігання таким злочинам, які замислюються та підготовлюються дорослими злочинцями. Саме для них характерні ретельна підготовка дій щодо вчинення даних злочинів, завчасно обдуманий умисел та стійка антигромадська направленість [2, с. 102].

Інформацію про осіб, від яких можна очікувати вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством, слід отримувати особистим пошуком, розвідувальним опитуванням, іншими методами ОРД, а також від затриманих, заарештованих та засуджених, співробітників негласного апарату, через оперативні обліки, кримінальні та оперативно-розшукові справи.

Зважаючи на специфікацію незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством і осіб злочинців, які їх вчиняють, ми вважаємо, що з метою поліпшення інформаційного забезпечення цієї діяльності доцільно удосконалити роботу оперативних підрозділів ОВС щодо запобігання незаконним заволодінням транспортними засобами, поєднаних з насильством, наступним чином:

1. Створити комп'ютеризовану базу даних на осіб, від яких можна очікувати вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством.

До цієї бази даних включити фототеку з зображенням осіб, які:

- були раніше засуджені за вказані злочини, та злочини корисливо-насильницької спрямованості;

- проходять у заявах, що надходять до ОВС, та по яким приймається рішення про відмову в порушенні кримінальної справи.

2. Створити міжрегіональну "активну" інформаційну мережу стосовно цих осіб з метою поліпшення інформаційного обміну.

3. Організувати забезпечення обміну інформацією з даної мережі між оперативними підрозділами ОВС.

Як вважають О.О. Мороз і М.С. Голошапов, заходи впливу на даних осіб обираються, враховуючи особливості особи, його сім'ї, специфіки діяльності та середовища оточення, у зв'язку з чим вони можуть носити різноманітний характер та виражатись у:

а) проведенні індивідуальних профілактичних бесід;

б) впливу через родичів, колег по роботі, осіб, що мають позитивний вплив на тих, хто цікавить ОВС;

в) прийняття заходів спрямованих на їх працевлаштування;

г) залучення їх до відповідальності за протиправну діяльність;

д) здійснення впливу через негласних співробітників шляхом створення ними у виявлених осіб почуття невпевненості, провалу, побоювання за наслідки вчиненого;

е) прийняття заходів до усунення умов, які можуть викликати у особи злочинний намір або підготовчі дії до вчинення даних злочинів [1, с. 123 - 128; 4, с. 106 - 109].

Запобігання незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством, полягає у завданні перешкоди доведен-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ню початих злочинних дій до кінця шляхом виявлення осіб, що готуються до його вчинення, та у прийнятті до них заходів, які не допускають переростання підготовчих дій у замах або закінчений злочин.

Слід сказати, що важливе місце в даному напрямку діяльності оперативних підрозділів ОВС займають джерела отримання інформації про даних осіб. До таких джерел М.С. Голошапов відносить:

- повідомлення про осіб, які готуються вчинити злочин, від керівників підприємств, установ, організацій, а також представників громадськості і окремих громадян;
- інформацію, яка надходить від судово-слідчих органів, отримана ними в ході розглядів та розслідування кримінальних справ;
- джерела оперативно-розшукового характеру (повідомлення негласних співробітників, дані розвідувальних опитувань та інше) [5, с. 74 - 79].

Серед перелічених джерел інформації особливої уваги, на нашу думку, потребує остання категорія, оскільки, як показує практичний досвід, більшість достовірної інформації про осіб, що готуються до вчинення цих злочинів, надходить до оперативних підрозділів ОВС саме з даних джерел.

Зазначимо, що вимоги до таких співробітників негласного апарату досить високі. З цією метою слід проводити відповідну їх підготовку незалежно від стажу співробітництва, офіційного місця роботи, сфери діяльності та інше. У них необхідно випрацювати навички виявлення осіб, що займаються незаконними заволодіннями транспортними засобами, поєднаних з насильством, та осіб, що становлять оперативний інтерес, по ознакам зовнішності, особливостям поведінки та термінології, навчити прийомам входження з ними в контакт. Їх слід постійно ознайомлювати з новими способами підробки злочинцями реєстраційних документів, перебивки номерів, вузлів та агрегатів транспортних засобів.

В останні роки виникла проблема залучення осіб, які відповідають переліченим вимогам, до постійного негласного співробітництва. Нажаль, у теперішній час, з розвитком ринкових відносин, багато з організаційно-тактичних прийомів та способів залучення такої категорії осіб втратили свою актуальність, але інші

набули більш важливого значення (наприклад залучення до співробітництва особи, яка за винагороду буде надавати інформацію). Одним із напрямків вирішення цієї проблеми можна визначити перейняття досвіду іноземних країн.

Як визначає Ю.Н. Адашкевич, у Сполучених Штатах Америки для разового отримання необхідної інформації залучаються особи із кола злочинного угруповання (інформатор 1 чи 2 класу). При цьому особа співробітничала з правоохоронними органами переважно на платній основі. Для постійного отримання необхідної інформації та висвітлення діяльності організованих груп переважно залучаються штатні співробітники (таємні агенти), які проходять відповідну підготовку [6, с. 208 – 220].

Ми вважаємо, що "комерційний" підхід до негласної роботи у США є більш продуктивним, оскільки особа, яка надає інформацію, отримує чималі кошти за співробітництво.

Зважаючи на те, що в нашій державі не передбачено виділення коштів на такому рівні як у США, але необхідність протидії тяжким та особливо тяжким злочинам, до яких відносяться незаконні заволодіння транспортними засобами, поєднані з насильством, набагато більша ніж злочинам невеликої та середньої тяжкості, вважаємо за необхідне запропонувати в Україні модель США щодо співпраці зі співробітниками негласного апарату у протидії незаконним заволодінням транспортними засобами, поєднаним з насильством.

Оскільки запобігання незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством, полягає не лише у виявленні осіб, що готуються до їх вчинення, а і у прийнятті до них заходів, які не допускають переростання підготовчих дій у замах або закінчений злочин, оперативним підрозділам ОВС слід проводити наступні дії:

- здійснювати постійний аналіз криміногенної ситуації в зоні обслуговування та оперативної інформації, повідомлень водіїв, інших категорій населення про осіб, які вчинюють злочини, пов'язані з транспортними засобами та приділяти особливу увагу інформації щодо незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством;

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

- налагоджувати постійний зв'язок працівників органів внутрішніх справ, підрозділів Державтоінспекції з адміністрацією автотранспортних підприємств, станцій технічного обслуговування, автостоянок, що охороняються, кооперативних гаражів тощо для оперативного інформування ОВС про факти підготовки і вчинення цих злочинів;

- згідно аналізу криміногенної ситуації в зонах обслуговування вводити необхідні зміни в маршрути патрулювання нарядів патрульно-постової служби міліції з урахуванням перекриття виїздів з населених пунктів, об'їзних шляхів, заїздів на територію автостоянок, гаражних кооперативів, віддалено розташованих гаражів, СТО, автотранспортних підприємств, складів тощо;

- проводити перевірки транспортних засобів, які безпричинно знаходяться біля автошляхів або регулярно здійснюють рух у конкретних напрямках і які використовуються особами, що підозрюються у вчиненні злочинів;

- подавати відповідні матеріали, проілюстровані конкретними прикладами, до засобів масової інформації з метою інформування громадськості, водіїв з питань безпечного проїзду автошляхами, захисту від осіб, що можуть ними незаконно заволодіти, використовуючи при цьому насильницькі дії;

- постійно розроблювати пам'ятки безпеки (про дії, з метою уникнення злочинних проявів та дії, у разі їх вчинення) водіям та власникам транспортних засобів, вручати їх під час проведення техогляду, реєстрації транспортних засобів, здійснення контролю за дорожнім рухом;

- через засоби масової інформації виносити пропозиції та рекомендації водіям і власникам транспортних засобів, щодо оснащення транспортних засобів спеціальними приладами сигналізації, в тому числі навігаційного типу слідкування;

- у місцях зі складною оперативною обстановкою розроблювати та проводити спеціальні операції "Пастка" з використанням автомобілів-приманок.

Таким чином, аналіз теоретичних досліджень та практичних результатів діяльності ОВС показав, що запобігання незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством знахо-

диться на недостатньому рівні, має низку проблем як на загальнодержавному рівні так і у роботі оперативних підрозділів ОВС.

Отже, як висновок, можна визначити, що необхідною умовою в ефективному запобіганні незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством, повинно стати:

- цілеспрямована діяльність державних органів, підприємств, установ і організацій щодо профілактики вказаних злочинів;
- правильне визначення кола осіб, від яких можна очікувати вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством;
- створення додаткових інформаційних баз даних;
- зміна старої моделі співпраці зі співробітниками негласного апарату на більш ефективну з використанням досвіду іноземних країн.

Використана література:

1. Мороз О.О. Організація та тактика боротьби з крадіжками і угонами автотранспорту: Дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.04 / О.О. Мороз; Нац. унів. внутр. справ; Наук. кер. О.П. Снігер'єв. - Х., 1998. - 255 с.
2. Луговик В.Ф. Некоторые вопросы деятельности аппаратов УР по предотвращению краж личного автотранспорта / В.Ф. Луговик // Вопросы повышения эффективности деятельности аппаратов Уголовного розыска: Межвузовский сборник науч. трудов / Омская высш. школа МВД СССР. - О., 1984. - С. 101 - 107.
3. Організація роботи по розкриттю злочинів, пов'язаних з незаконним заволодінням транспортними засобами // Методичні рекомендації Департаменту карного розшуку МВС України. - Київ. - 2004. - С. 17.
4. Голощапов М.С. Вопросы общей профилактики краж и угонов автотранспортных средств / М.С. Голощапов // Совершенствование оперативно-розыскной работы аппаратов уголовного розыска и БХСС: Сборн. науч. трудов адъюнктов и соискателей / Всесоюзн. науч. - исслед. институт. - Москва. - 1988. - С. 105-113.
5. Иванов В.Д. Предотвращение замышляемых преступлений / В.Д. Иванов // Актуальные вопросы предупреждения (профиллак-

тики) преступлений оперативними апаратами органів внутрішніх дел: Сборник науч. трудов / КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского. – Киев., 1990. – С. 74-82.

6. Адашкевич Ю.Н. Агентурный метод в борьбе с преступностью в зарубежных странах // Выступления в рамках "круглого стола" "Организованная преступность-2" / под редакцией Долговой А.И., Дьякова С.В. / Криминологическая Ассоциация. – М., 1993. – С. 208 – 220 // <http://www.agentura.ru/text/biblio/agnl.txt>.

Р.В. Тарасенко*

**ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ
ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ОСІБ,
ЯКІ КОНФІДЕНЦІЙНО СПІВРОБІТНИЧАЮТЬ
З ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ**

В останні роки в Україні відбувається стрімке формування та остаточне виокремлення такої порівняно молоді галузі права як інформаційне, що містить у собі інститути, пов'язані з обігом інформації як відкритого, так і обмеженого доступу. До одного з таких інститутів обігу інформації обмеженого доступу відноситься інститут персональних даних, з яким пов'язано безліч питань захисту прав людини. В ст. 13 Закону України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки" зазначено, що вдосконалення нормативно-правової бази щодо захисту персональних даних – одне з напрямків вирішення проблем інформаційної безпеки [1, ст. 13].

Особливої актуальності питання зазначеного інституту набувають коли йде мова про захист персональних даних осіб, які сприяють здійсненню оперативно-розшукової діяльності на конфіден-

---

* Старший викладач кафедри інформатики, спеціальної техніки та інформаційних технологій у діяльності ОВС Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка кандидат юридичних наук.

ційній основі. В такому контексті інформаційно-правовий інститут персональних даних перетинається із інститутом конфіденційного співробітництва оперативно-розшукового права.

Аналіз норм інституту персональних даних, розгляд проблем захисту прав осіб при обробці таких даних у своїх роботах досліджували І.В. Арістова, В.Д. Гавловський, В.В. Гриценко, Р.А. Каложний, В.А. Копилов, А.І. Марущак, П.В. Мельник, В.С. Цимбалюк, М.Я. Швець. Питанням державного захисту прав осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами, приділили увагу такі визначні вчені та науковці у сфері теорії оперативно-розшукової діяльності як О.Ф. Долженков, І.П. Козаченко, В.П. Захаров, В.А. Некрасов, Е.В. Рижков, Ю.Е. Черкасов та інші. Однак, правовим питанням щодо захисту персональних даних осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами, було приділено небагато уваги, що диктує необхідність розробки даної проблематики.

Мета статті – висвітлення проблеми необхідності правового забезпечення захисту інформації про особу (персональних даних), яка конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами, визначення шляхів її вирішення.

Правовий захист персональних даних осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами, (далі – конфідентів) бере свій початок з міжнародно-правових документів. В останні десятиріччя міжнародна спільнота почала приділяти особливу увагу питанням дотримання прав і основних свобод людини щодо обробки державними установами даних про особу, захисту подібного роду даних. Питання захисту прав людини під час обробки персональних даних у сучасній правовій доктрині європейських та інших розвинених країн охоплюються концепцією права на приватність (right to privacy – англ.), що визначене в міжнародних нормативних актах [2, ст. 8]. На реалізацію цього права були прийняті відповідні нормативні документи.

Так, Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру, прийнята Радою Європи в Страсбурзі 28 січня 1981 року має за мету забезпечення для кожної особи незалежно від її національності або помешкання поважання її прав і

основних свобод стосовно автоматизованої обробки даних особисто-го характеру, що їй стосуються ("захист даних") [3, ст. 1]. З огляду на те, що в практиці оперативних підрозділів має місце документальне підтвердження конфіденційного співробітництва [4, ст. 11], також не виключається можливість обробки персональних даних таких осіб з використанням чи без використання автоматизованих засобів.

Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС "Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних" від 24.10.1995 року має за мету захист основних прав і свобод фізичних осіб при обробці персональних даних за допомогою повного чи часткового використання автоматизованих засобів, а також до обробки неавтоматичними засобами персональних даних, що є частиною картотеки чи призначені для внесення в картотеку [5]. Вимоги Директиви щодо загальних правил законності обробки персональних даних цілком поширюються і на процес обробки даних осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами.

На даний момент, багато держав вже давно прийняли відповідні закони в сфері захисту прав суб'єктів персональних даних, створили на їх основі незалежні від державних органів із захисту таких прав. В 1984 році в Англії був прийнятий "Акт про захист даних" [6, с. 374], яким здійснювався захист прав громадян при обробці відповідних даних. У 1990 році у Німеччині також був прийнятий базовий нормативний документ "Про вдосконалення обробки даних та захист інформації" [6, ст. 374], що регулює відносини, які виникають в процесі накопичення, переробки та використання персоніфікованої інформації (персональних даних). На даний момент подібні нормативні акти існують практично в усіх цивілізованих країнах: Швеції, Австралії, Австрії, Бельгії, Болгарії, Угорщині, Греції, Ізраїлі, Іспанії, Канаді, Кіпрі, Гайані, Маврикії, Голландії, Філіппінах, Фінляндії, Франції, Швейцарії, Японії та ін.

Слід зазначити, що в Україні національне законодавство щодо регулювання інформаційних відносин в сфері персональних даних ще тільки формується, і, на даний момент спирається на загальновідомі принципи та норми міжнародного права, Конституцію та інші закони України.

Конституція України одночасно з гарантуванням непоширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ч. 2 ст. 32) закріплює право кожного громадянина "знайомитися в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею" (ч. 3 ст. 32).

Закон України "Про інформацію" дає визначення "інформації про особу" ("це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу") та наводить перелік персональних даних (ст. 23). Основними даними про особу (персональними даними) є: "національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження" [7, ст. 23].

Безпосередньо на захист персональних даних конфідентів спрямовані норми Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність". Ст. 11 зазначеного Закону гарантує особам конфіденційність співробітництву з оперативним підрозділом [4, ст. 11].

Ст. 13 цього ж Закону передбачає соціальний та правовий захист особи, яка залучається до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. Зазначається, що в разі необхідності "оперативний підрозділ зобов'язаний вжити спеціальних заходів для забезпечення її безпеки – зміна даних про осіб, зміна місця проживання, роботи і навчання, інших даних" [4, ст. 12].

На забезпечення права на конфіденційність, а відповідно і на захист даних про особу, спрямовані норми Кримінально-процесуального Кодексу України. Ст. 20 КПК України "Гласність судового розгляду" зобов'язує проводити закриті судові засідання при розгляді справ "в інтересах охорони державної або іншої захищеної законом таємниці" [8]. Як зазначалося вище, у відповідності зі ст. 11 Закону України "Про ОРД" особам, які залучаються до виконання завдань ОРД, гарантується таємниця конфіденційності.

Ст. 52-1 КПК України "Забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві" зазначає, що особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі наявності реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну мають право на забезпечення безпеки з боку держави [8]. А ст. 52-3 КПК України гарантує нерозголошення відомостей про особу, щодо якої здійснюються заходи безпеки [8].

Ст. 2 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" серед переліку осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та мають право на забезпечення безпеки, називає осіб, які "заявили до правоохоронного органу про злочин або в іншій формі брали участь чи сприяли у виявленні, попередженні, припиненні і розкритті злочинів" [9]. Згідно ст. 7 Закону заходами забезпечення безпеки, пов'язаними із захистом даних про особу, поряд з іншими можуть бути: зміна документів та зміна зовнішності; переселення в інше місце проживання; забезпечення конфіденційності відомостей про особу; закритий судовий розгляд [9].

Ці норми відіграють велике значення щодо захисту персональних даних конфідентів та забезпечення їх правового захисту в цілому. Але, поряд із вищезазначеними здобутками національного законодавства в зазначеній сфері мають місце і серйозні недоліки.

Так, з огляду на зміст міжнародних нормативних актів в сфері захисту персональних даних та особливий режим конфіденційності, слід визнати, що Закон України "Про ОРД" не містить положень, які б чітко визначали забезпечення нерозголошення даних про конфідента в межах відповідного оперативного підрозділу та правоохоронних органів України в цілому. Хотілося б в цьому контексті навести слова відомого сищика Сергія Васильовича Зубатова: "Вы, господа, должны смотреть на секретного сотрудника как на любимую женщину... Берегите ее, как зеницу ока. Один неосторожный Ваш шаг, и Вы ее опозорите. Никогда и никому не называйте имени Вашего сотрудника, даже Вашему начальству. Сами забудьте его настоящую фамилию и помните только по псевдониму" [10, с. 50 – 51].

Тут слід зазначити, що встановлення правових гарантій щодо нерозголошення даних про конфідента є важливим фактором розв'язання складного комплексу проблем підвищення активності громадян в боротьбі зі злочинністю, їх взаємодії з органами внутрішніх справ.

З цієї метою, на нашу думку, ст. 11 Закону України "Про ОРД" необхідно доповнити наступним змістом: *"Забороняється розголошувати дані про осіб, які сприяють здійсненню оперативно-розшукової діяль-*

ності, стороннім особам за винятком начальника відповідного оперативного підрозділу, а також з метою здійснення облікової роботи. Оперативний підрозділ повинен здійснювати відповідні технічні й організаційні заходи для захисту персональних даних таких осіб від випадкового або незаконного знищення чи випадкової втрати, зміни, несанкціонованого розкриття чи доступу".

Ч. 2 ст. 14 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" взагалі не витримує критики в тій часті, що до предмета прокурорського нагляду чомусь не належать лише "відомості про осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальним органом України" [4, ст. 14]. Відомо, що прокуратура в межах своєї компетенції має право "вимагати для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо оперативно-розшукової діяльності, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення оперативно-розшукових заходів" [4, ст. 14], що можуть містити інформацію про конфідентів. Тому, зазначена норма, на нашу думку, потребує наступної зміни: "Відомості про осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з підрозділами, що здійснюють оперативну розшукову діяльність, до предмета прокурорського нагляду не належать".

Як ще один вагомий аргумент на користь такої зміни можемо навести редакцію ч. 3 ст. 21 Федерального Закону РФ "Про оперативно-розшукову діяльність", де чітко визначено, що "сведения о лицах, внедренных в организованные преступные группы, о лицах, оказывающих или оказывавших содействие этим органам на конфиденциальной основе, представляются прокурору только с письменного согласия указанных лиц" [11, с. 127].

Можливість встановлення персональних даних конфідентів зберігається і при проведенні слідчих дій. Такі особи згідно ст. ст. 52-1, 52-3 [8] можуть брати участь у кримінальному судочинстві під вигаданими анкетними даними (псевдонімом) у якості свідків. Безперечно, це є важливою правовою гарантією, але згідно ч. 2 ст. 68 КПК України "свідок може бути допитаний про обставини, які підлягають встановленню по даній справі, в тому числі про факти, що характеризують особу обвинуваченого або підозрюваного, та його взаємовідносини з ними" [8, ст. 68].

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Слід зазначити, що розкриття подібного роду інформації, якою володіє особа, що виступає під псевдонімом, може призвести до її розшифровки. Тому, на нашу думку, необхідно дещо змінити зміст норми ст. 68 КПК України в сторону обмеження переліку відомостей, про які може бути допитаний свідок, який згідно ст. 52-3 КПК дає покази під псевдонімом, а також заборони постановки питань, що можуть ідентифікувати особистість такого свідка.

Вважаємо, що подальше відпрацювання вищезазначених аспектів позитивно сприятиме удосконаленню захисту даних про осіб, які залучаються до виконання завдань ОРД, що, в свою чергу, неодмінно вплине на розв'язання проблеми підвищення активності громадян в боротьбі зі злочинністю, їх взаємодії з органами внутрішніх справ.

Використана література:

1. Закон України "Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007 - 2015 роки" // Основні чинні кодекси і закони України. Уклад. Ю.П. Єлісєвенко. - 3-є вид. - К.: "Махаон", 2007. - 976 с.

2. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, прийнята Радою Європи 4 листопада 1950 року // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. - 3-тє видання, доп. і перероб. - К.: "Сфера", 2002. - 378 с.

3. Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру, прийнята Радою Європи в Страсбурзі 28 січня 1981 року // Права людини і професійні стандарти для юристів в документах міжнародних організацій. - 3-тє видання, доп. і перероб. - К.: "Сфера", 2002. - 378 с.

4. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 22. - Ст. 303.

5. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту і Ради ЄС "Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних" від 24.10.1995 року // Офіційний переклад нормативних актів Євросоюзу в сфері інформаційно-комунікаційних технологій. - К.: Міжнародний фонд "Відродження", 2002. - 219 с.

6. Копылов В.А. Информационное право. – М.: ИНФРА, 2002. – 452 с.

7. Закон України "Про інформацію" // Основні чинні кодекси і закони України. Уклад. Ю.П. Єлісєвєнко. – 3-є вид. – К.: "Махаон", 2007. – 976 с.

8. Кримінально-процесуальний кодекс України // Основні чинні кодекси і закони України. Уклад. Ю.П. Єлісєвєнко. – 3-є вид. – К.: "Махаон", 2007. – 976 с.

9. Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" // Законодавче забезпечення оперативнорозшукової діяльності. Зб. норм.-пр. актів Упорядники: Сервєцький І.В., Ніколаюк С.І. – К.: НАВСУ, 2001. – 268 с.

10. Спиридович А.И. Записки жандарма. – Харьков: изд. "Пролетарий", 1928. – 206 с.

11. Вагин О.А., Исиченко А.П., Чечегин А.Е. Постатейный комментарий к Федеральному Закону "Об оперативно-розыскной деятельности". – М., 2008. – 136 с.

Н.Є. Філіпенко*

СПИВІДНОШЕННЯ ПОНЯТТЯ "ВЗАЄМОДІЯ" І "КООРДИНАЦІЯ" В ТЕОРІЇ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Питання взаємодії та координації діяльності оперативних підрозділів стоїть особливо актуально, коли злочинність носить різноманітний характер, глибоко законспірована, а їй протистоїть діяльність розгалуженої мережі підрозділів правоохоронних органів, що потребує упорядкування, взаємозв'язку, узгодженості їх спільних дій, відповідної підпорядкованості і маневру силами і засобами [1, с. 140].

---

* Доцент кафедри ОРД навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ кандидата юридичних наук, доцент, полковник міліції.

Оскільки в протидії злочинності зацікавлене все суспільство, органи влади і управління, населення, то взаємодія з органами управління і населенням стає фундаментальною основою ОРД, набуває ознак принципів ОРД [2, с. 41].

У фахових виданнях з проблем управління визначено три моделі такої діяльності:

1) кожний елемент, як складова частина системи, здійснює свою роботу незалежно один від одного (сумісно-індивідуальна діяльність);

2) загальна задача виконується послідовно кожним елементом, частиною системи (сумісно-послідовна діяльність);

3) задача виконується безпосередньо кожним елементом, частиною системи (сумісно-взаємодіюча діяльність) [3, с. 55 - 58].

На даний час правова наука не виробила єдиного підходу до понять "взаємодія", "координація", "форми взаємодії" тощо. Зазначені поняття не визначені і в правових актах, хоча досить часто в них зустрічаються [4; 5]. Практичні працівники оперативних підрозділів теж не мають достатньо чіткої уяви про сутність та форми взаємодії. Так, 32% респондентів із працівників органів внутрішніх справ пояснили, що до взаємодії вони відносять будь-які службові контакти; 44% - розглядали взаємодію тільки на рівнях оперативно-розшукової діяльності та досудових стадій кримінального процесу; 24% - вважають, що взаємодія повинна бути тільки в системі оперативних підрозділів на регіональному, державному, міждержавному рівнях [6, с. 9].

Загальноприйнятим у науковому товаристві є те, що при вирішенні спірних та широких за змістом питань необхідно спиратися на визнану в теорії права ідею взаємозалежних підходів - філософського, спеціально-юридичного і соціологічного [7, с. 27].

Термін "взаємодія" є похідним від терміну "взаємний", тобто такий, що впливає один на одного, спільний, такий, що торкається обох [8, с. 50].

Так, у філософському розумінні взаємодія означає категорію, що відображає процеси впливу різноманітних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого [9, с. 57]. Взаємодія як філо-

софська категорія відображає процеси дії об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість [10, с. 216]. У філософії Канта це категорія відношення, яка породжує єдність речей і процесів чуттєвого світу [11]. В оказіоналізмі, філософії Лейбніця і Лотца розуміння взаємодії є метафізичним [12, с. 66]. Таким чином, для категорії "взаємодія" з філософської точки зору характерно: по-перше, наявність фактичних та стійких зв'язків; по-друге, таких зв'язків, що дозволяють об'єктам впливати один на одного; по-третє, наявність самого впливу, у результаті якого відбувається взаємна зміна взаємодіючих сторін.

У військовій справі під взаємодією прийнято розуміти погоджені по завданнях, напрямкові, рубежам і часові дії підрозділів ... різних видів збройних сил в інтересах досягнення мети бою. Розрізняють взаємодію тактичну, оперативну і стратегічну [13, с. 211].

В галузі кримінального процесу та криміналістики взаємодія оперативних підрозділів з органами прокуратури формулюється як погоджені щодо мети, місця і часу спільні дії [14, с. 13].

Певні автори називають категорію взаємодії адміністративно-правовою [15, с. 75], що на наш погляд, можна зробити лише з певним застереженням "у спеціальному сенсі". Поняття "взаємодія" у силу його філософського значення включає до себе як певні рівні свого відображення, так і поняття "співробітництво", "співпраця", "сприяння" та "скоординована спільна діяльність".

Спеціально-юридичний підхід дозволяє зробити аналіз нормативно-правових актів, що діяли і діють у сфері взаємодії органів внутрішніх справ, зокрема оперативних підрозділів. Таким чином, спеціально-юридичний підхід до поняття взаємодії показує, що його сутність не зводиться тільки до спільної діяльності суб'єктів, а містить у собі більш широке коло зв'язків і контактів (обмін інформацією, узгодження самостійних дій, планування роботи тощо).

Соціологічний підхід до взаємодії підрозділів органів внутрішніх справ із іншими суб'єктами боротьби з правопорушеннями полягає у вивченні взаємодії як правового явища на основі емпіричних матеріалів соціологічних досліджень. Такі дослідження показують, що практика боротьби з правопорушеннями пов'язується із широким спектром стійких відношень метою яких є досягнення загальних цілей [16].

Взаємодія в органах внутрішніх справ на думку К.К. Єрмакова – це заснована на законах та підзаконних актах, узгоджена за метою, місцем та часом діяльність різних ланок системи органів внутрішніх справ щодо охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю [17, с. 4].

О.О. Аксьонов визначає взаємодію в органах внутрішніх справ як спільну діяльність конкретних служб і підрозділів, спрямовану на вирішення загальних завдань, які займають рівноправне положення [18, с. 13].

У сучасній криміналістичній літературі існує декілька визначень поняття "взаємодія". Так, М.О. Селіванов відзначає, що взаємодія полягає в узгодженій діяльності щодо забезпечення успішного розкриття і розслідування злочинів кожною із сторін у межах своєї компетенції властивими їм засобами та методами [19, с. 47]. І.М. Сорокотягин вважає, що взаємодія це узгоджена діяльність процесуально незалежних учасників попереднього розслідування, яка передбачає доцільне поєднання їх ділових і особистих якостей та спрямована на ефективне розкриття і розслідування злочинів. Така взаємодія повинна ґрунтуватися на законі або підзаконних актах [20, с. 56 – 62]. Під взаємодією – на думку О.М. Порубові – слід розуміти співробітництво, яке ґрунтується на спільності мети і організоване таким чином, що дії слідчого і експерта взаємно узгоджуються для досягнення найбільш ефективного результату в здійсненні завдань кримінального судочинства [21, с. 23 – 28]. У підручнику "Криміналістика" за редакцією Р.С. Белкіна взаємодія визначається як узгоджена діяльність у процесі встановлення істини у кримінальній справі [22]. У роботах Р.С. Белкіна взаємодія також визначається як одна із форм організації розслідування злочину, що являє собою засноване на законі співробітництво слідчого з органами дізнання, спеціалістами, експертами. Це співробітництво погоджене за цілями, місцем та часом [23, с. 25]. Визначення поняття "взаємодія", яке відображає погляди харківської школи криміналістів, наведено В.Ю. Шепітьком. Взаємодія, за його визначенням, – це процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємозумовленість і зв'язок [24, с. 42, 278].

Під час дослідження проблем організації взаємодії з позицій системного аналізу необхідно не тільки виділити системоутворюючий фактор і визначити елементи системи, а і вказати їх специфічні якості, характер зв'язків, відношень і залежностей між ними, функціональне призначення, роль та ефективність впливу системи (кожної її частини) щодо середовища та зворотного впливу середовища на систему.

Одним з перших в теорії оперативно-розшукової діяльності Д.В. Гребельский ввів поняття взаємодії оперативних апаратів ОВС, підкреслюючи, що взаємодіючі органи здійснюють управління в одній галузі державної діяльності (боротьбі із злочинністю), що функціонує з однією загальною метою [25].

І.П. Козаченко та В.Л. Регульський вважають, що взаємодія – це своєрідна модель комплексного здійснення оперативно-розшукових та інших правоохоронних заходів, які здійснюються з урахуванням відповідних умов оперативної ситуації (обстановки). Тобто, взаємодія є концентрацією сил, засобів і методів для досягнення поставленої мети, здійснення відповідних спільних заходів, вибором таких тактичних прийомів або їх комбінацій, які найкраще забезпечують виконання завдань у винятково короткі терміни силами і засобами, що є в розпорядженні суб'єктів взаємодії, при найменших затратах і при безумовному дотриманні чинного законодавства [26, с. 177 – 203].

Вивчивши сукупність багатьох ознак, які розкривають сутність процесу взаємодії, О.Ф. Долженков сформулював наступні її ознаки:

- сумісні дії (діяльність) двох та більше суб'єктів;
- заснованість на законах;
- направленість на боротьбу зі злочинністю та вирішення завдань забезпечення виконання покарань і ресоціалізації злочинців;
- узгодження дій правоохоронних органів за метою, часом, місцем здійснення;
- використання сил, засобів і методів з найменшими витратами;
- спеціальні суб'єкти взаємодії [27].

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Своє бачення в вирішенні цієї проблеми надає О.М. Бандурка, який визначає взаємодією як комплекс спільних, або узгоджених за часом і місцем дії кількох оперативних підрозділів по вирішенню певних завдань в боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [1, с. 139 - 140].

Розвиваючи цей постулат у своїх працях, Г.О. Душейко під взаємодією оперативних підрозділів зі слідчими розумів засноване на законі та відомчих нормативних актах поєднання сил, засобів і методів слідчих апаратів та оперативних підрозділів для своєчасного і підставного порушення кримінальної справи, створення передумов швидкого і повного розкриття злочину, ефективного розслідування для, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожна особа, яка скоїла злочин, була справедливо покарана і ні одна невинна не була притягнута до кримінальної відповідальності і засуджена [28, с. 135].

На думку О.П. Снігерьова, О.А. Довгого, А.М. Подоляки та інших, взаємодія слідчого з оперативним підрозділом міліції при реалізації оперативних матеріалів визначається як заснована на законі та відомчих нормативних актах діяльність щодо поєднання зусиль, сил, засобів і методів слідчих апаратів та оперативних підрозділів для своєчасного і підставного порушення кримінальної справи, створення передумов швидкого і повного розкриття злочину, ефективного розслідування, для викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожна особа, яка скоїла злочин, була справедливо покарана і ні одна невинна не була притягнута до кримінальної відповідальності та засуджена [29, с. 118].

Разом з тим аналіз зазначених вище понять взаємодії свідчить про те, що термін "взаємодія" несе дуже багато смислових навантажень. Це пояснюється як складністю та багатозначністю даного терміна, так і різноманітністю аспектів його вивчення. Спільною рисою майже всіх наведених визначень поняття "взаємодія" є те, що автори тлумачать взаємодію як узгоджену діяльність, спрямовану на досягнення мети, виконання завдань або досягнення результату.

В науковій літературі існують також і різні погляди вчених щодо співвідношення понять "взаємодія" і "координація". Так, в літературі з управління взагалі, в тому числі і управління в системі органів

внутрішніх справ, комплексно проблема координації та взаємодії розроблена ще недостатньо, висвітлюються лише окремі аспекти цієї проблеми, в них відсутнє єдине і чітке уявлення про самі поняття взаємодії та координації. Грунтуючись на тлумаченні термінів "координація" та "взаємодія" в значенні узгодженості, багато авторів вживають їх як синоніми [30, с. 74]. Деякі автори, особливо західноєвропейські, користуються терміном координація, практично взагалі не вживаючи терміна взаємодія [31, с. 112]. Частина авторів вважає, що координація – це діяльність щодо організації взаємодії, що поняттям координації охоплюється поняття взаємодії [32, с. 142].

Приймаючи до уваги те, що в загальному вигляді в системі МВС існує два типи управлінських відносин: 1) відносини влади і підпорядкування; 2) відносини незалежних один від одного органів (працівників), то і відносини першого типу можна назвати координаційними, другого типу – відносинами взаємодії.

Отже, під взаємодією ми розуміємо засновану на законах і підзаконних нормативних актах погоджену за цілями, місцем, і часом діяльність незалежних один від одного підрозділів чи окремих працівників щодо поєднання можливостей, сил, методів і засобів, які є у їх розпорядженні для успішного проведення комплексу процесуальних, оперативно-розшукових, організаційно-технічних, профілактичних і інших заходів боротьби зі злочинністю.

У свою чергу, координування – це сукупність дій, що обумовлена владними повноваженнями суб'єктів управління, спрямованих на забезпечення утвореного функціонування суб'єкта й об'єкта управління, зокрема, погодженої роботи всіх ланок системи та її окремих працівників.

На відміну від організації взаємодії координація здійснюється суб'єктом управління, наділеним владними повноваженнями у відношенні об'єктів координуючої взаємодії. У якості останніх виступають слідчі підрозділи, криміналістичні служби, окремі працівники, що знаходяться в адміністративному або іншому підпорядкуванні координатора (суб'єкта управління). Ще одна відмінність в тому, що якщо взаємодія організується між двома і більш елементами системи (підрозділами, працівниками), то в процесі координації повинно брати участь як мінімум три елементи системи: один суб'єкт і два об'єкти управління. При цьому координатор і об'єкти координації можуть належати до різних систем. У цьому випадку

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ку координація є позасистемною у відмінності від внутрішньо-системної, коли всі її учасники – елементи однієї системи.

У процесі координації суб'єктів управління вирішуються такі основні завдання: узгодження функціонування частин і елементів системи в напрямку досягнення цілей; інтеграція зусиль різноманітних підрозділів для рішення конкретних завдань; регулювання діяльності співвиконавців; узгодження дій структурних підрозділів та додаткових сил при проведенні комплексних операцій; коригування нормативно-правових актів, що регламентують поділ функціональних обов'язків і характер взаємодії підлеглих.

Використана література:

1. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: Підручник. – Х.: НУВС, 2002.- 336 с.

2. Тертишник В.М., Негодченко О.В., Козаченко І.П., Антонов К.В. Використання в кримінальному процесі матеріалів оперативно розшукової діяльності та гарантії захисту прав і свобод людини: Монографія. –Д: Юрид. акад. МВС України, 2004. – 184с.

3. Уманский Л.И. Методы экспериментального исследования социально-психологических феноменов // Методология и методы социальной психологии. – М.: Изд-во МГУ, 1977. – С. 55-58.

4. Наказ МВС України від 30.04.2004. № 458 "Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості".

5. Наказ Генерального прокурора України від 14 січня 2002 р. № 3 "Про вдосконалення координації діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю".

6. Павлик П.М. Оперативно-розшукове забезпечення розслідування злочинів у досудових стадіях кримінального процесу: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1998.

7. Кулик В.П. Методология права. – М.: Прогресс, 1978. – 121 с.

8. Шкільний толкiв словник. Посiбник для учнiв. – К.: Просвiта, 1991. – 463 с.

9. Философский энциклопедический словарь / За ред. С.М. Ковалева, В.Г. Панова, П.Н. Федосеева. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

10. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. –2-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 896 с.

11. Кант И. Сочинения: В 8-ми т. - М.: Бек, 1994. - Т. 6. - 437 с.
12. Философский энциклопедический словарь / Сост. С.С. Аверинцев, Э.А. Арабоглы, Л.Ф. Ильичов, С.М. Кавалев, Н.М. Ланда. - М.: Сов. Энциклопедия, 1989. - 1055 с.
13. Украинская советская энциклопедия. Том 2: Главная редакция УСЭ. - Киев., 1980. - 542 с.
14. Гевко В.В. Використання непроцесуальної інформації під час доказування у стадії попереднього розслідування: Автореф. дис. канд. юрид. наук. - К., 1996.
15. Полищук А.Д. Понятие взаимодействия милиции и добровольных народных дружин в охране общественного порядка // Взаимодействие органов внутренних дел с общественностью по обеспечению охраны общественного порядка. - К.: НИИРИО КВШ МВД СССР, 1982.
16. Социология. Основы общей теории: Учеб. пособие / Г.В. Осипов, Л.Н. Москвичев, А.В. Кабыша и др. / Под ред. Г.В. Осипова, Л.Н. Москвичева. - М.: Аспект Пресс, 1996. - 461 с.
17. Ермаков К.К. Взаимодействие и координация в органах внутренних дел. Лекция. - М.: Академия МВД СССР, 1971. - 24 с.
18. Аксенов А.А. Организация взаимодействия в органах внутренних дел как функция управления: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Академия МВД СССР. - М., 1974. - 24 с.
19. Справочная книга криминалиста / Под ред. Н.А. Селиванова. - М.: Дело, 2000. - 134 с.
20. Сорокотягин И.Н. Понятие и виды взаимодействия следователя и сведующих лиц (специалистов, экспертов) // Тактика и психология взаимодействия следователя и эксперта. - Свердловск, 1989. - С. 56 - 62.
21. Порубов А.Н. Взаимодействие как процессуальная и профессиональная функция следователя, эксперта и органа дознания // Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы. - Минск, 1998. - Вып. 13. - С. 23 - 28.
22. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Росинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. - М.: Юристъ, 1999. - 356 с.
23. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. - М.: Дело, 2000. - 234с.
24. Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. акад. НАН України В.Я.Тация. Х.: НЮА, 2001. - 453с.

25. Гребельський Д.В. Теоретические основы и организационно-правовые проблемы оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. – М.: Академия МВД СССР, 1977. – 90 с.

26. Долженков О.Ф. Інфраструктура організованої економічної злочинності: Монографія. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2002. – 253 с.

27. Козаченко І.П., Регульський В.Л. Правові, морально-етичні та організаційні основи оперативно-розшукової діяльності. – Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. – 2000.- 219 с.

28. Душейко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації в стадії порушення кримінальної справи: Дисс. ... канд. юрид. наук. 21.07.04, Х. :НУВС, 2000.- 285 с.

29. Снігерьев О.П., Душейко Г.О., Долгий О.А. та ін. Оперативно-розшукова інформація: проблеми реалізації: Монографія / За заг. ред. А.М. Подольяки і П.В. Коляди. – Суми: ВВП "Мрія – 1", 2003. – 204 с.

30. Керженцев П.М. Принципы организации. Избранные произведения. – М.: Экономика, 1968.- 339с.

31. Мангутов И.С., Уманский Л.И. Организатор и организаторская деятельность. – Л.: ЛГУ, 1975. – 185 с.

32. Научная организация управления в аппаратах милиции / За ред. Ю.М. Козлова. – М.: Юрид. лит., 1975. – 243 с.

І.М. Козьяков*

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ГАЛУЗІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

На сучасному етапі формування і становлення України як незалежної, демократичної і правової держави корупція являє собою особливо небезпечне явище. Це негативне соціальне явище вражає дуже широке коло суспільних

---

* Проректор Академії-директор Інституту підвищення кваліфікації кадрів Національної академії прокуратури України кандидат юридичних наук, доцент, старший радник юстиції.

відносин, які існують у державі. Передусім – це комплекс відносин у сфері використанні природних ресурсів, зокрема надрокористуванні. В галузі користування надрами корупція призводить до розширення сфери тіньової економіки, нерационального використання корисних копалин та інших геологічних ресурсів держави, спричиняє зменшення надходжень до державного бюджету у вигляді платежів від продажу на аукціонах спеціальних дозволів на користування надрами, податків, зборів (обов'язкових платежів) за видобуті корисні копалини, відшкодування шкоди навколишньому природному середовищу тощо.

Як наслідок, держава втрачає важелі управління мінерально-сировинним комплексом, загострюються соціальні проблеми через неможливість виконання зобов'язань щодо фінансування соціальної сфери видобувних регіонів, посилюється бюджетна криза, знижується спроможність влади розв'язувати соціально-економічні проблеми у суспільстві.

Після набуття Україною державного суверенітету в нових політико-економічних умовах вона продовжує зберігати становище одного з найважливіших мінерально-сировинних регіонів світу. У теперішній час в Україні дефіцитними є нафта, газ, ще деякі види мінерально-сировинної продукції виробляються з привізної сировини. Потреба в нафті задовольняється на 8%, в газі – на 22%.

Інтенсивна експлуатація найбільших покладів нафти і газу у 70-х роках (максимум видобутку нафти припадає на 1972 р. – 14,4 млн. т і газу на 1975 р. – 68,3 млрд.м³) призвела до того, що зараз, маючи достатньо великі запаси нафти (155 млн. т, четверте місце в Європі і 34-е у світі з 92-х) і газу (третє місце в Європі і 22-е у світі з 98-ми). Водночас за рівнем видобутку Україна значно поступається країнам з порівняно близькими до неї запасами корисних копалин¹.

Падіння рівня видобутку нафти і газу значною мірою пов'язане з вичерпанням найбільших і добре розроблених родовищ. Кризовий стан з енергоносіями є прямим наслідком не виправдано прискореного видобутку нафти і природного газу з легкодоступ-

---

¹ Див.: Козьяков И.Н. Недропользование в странах СНГ: сравнительно-правовой анализ. – В 2 кн. – К.: ООО "Имидж Принт", 2009.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

них родовищ України. Обсяги геологорозвідувальних робіт скоротились у 3 - 4 рази. Тому, починаючи з 1994 р., приріст розвіданих запасів нафти і газу не перевищує їх видобутку.

На сьогодні потреба в нафті за рахунок власного видобутку задовольняється на 8%, в газі - на 22%. Однією з причин такого становища є недофінансування Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2010 року, затвердженої Законом України від 22 лютого 2006 року. Метою зазначеної програми є розроблення стратегії та плану дій, спрямованих на зменшення залежності України від імпорту дефіцитної для національної економіки мінеральної сировини та зміцнення експортного потенціалу країни за рахунок вітчизняних корисних копалин, що мають великий попит на світовому ринку. У той же час, у 2007 році з передбачених 616,6 млн. грн. профінансовано 582,7 млн. грн. Недофінансування програми відбувається і в 2008 році. Так, з необхідних 672,9 млн. грн. виділено лише 461,3 млн. грн.¹

Органами прокуратури України щорічно виявляються множинні порушення правил і норм надрокористування. Частина правопорушень, що виявляються, безпосередньо пов'язана з корупцією посадових осіб контролюючих і органів, що наглядають, коли за в результаті отримання хабара чи зловживання владою надрокористувачам незаконно видаються дозволи на ділянки надр або приховуються виявлені під час контрольної діяльності грубі порушення гірничого законодавства, вчинені користувачами надр.

Зокрема, прокурорськими перевірками виявлено випадки тривалого незаконного видобування газу без спеціальних дозволів на користування надрами, на які не реагували органи державного контролю. Наприклад, Долинським нафтогазовидобувним управлінням ВАТ "Укрнафта" на території Івано-Франківської області здійснено видобуток природного газу та нафти на суму 450 тис. грн. за відсутності спеціального дозволу. За цим фактом Долинським міжрайонним прокурором 29.03.2009 порушено кримінальну справу за ч. 2 ст. 240, ч. 2 ст. 364 КК України. Аналогічну кримінальну справу у лютому 2009 року порушено Івано-Франківським міжрайон-

---

¹ Офіційний вісник України. - 2009. - № 13. - Ст. 396

ним природоохоронним прокурором відносно начальника газо-промислу ГПУ "Львівгазвидобування", який організував незаконний видобуток та реалізацію газу на суму 1 млн. грн.

З наведених причин суб'єкти господарювання всупереч вимогам статей 28-33 Кодексу України про надра несвоєчасно сплачують до бюджетів платежі за користування надрами, збори за геологорозвідувальні роботи, виконані за кошти державного бюджету. Зокрема, газопромисловим управлінням "Полтавагазвидобування" не проведено оплати збору за користування надрами в сумі 1,8 млн. грн. Лише за приписами прокуратури Полтавської області борг погашено. Аналогічним чином реагувала прокуратура Харківської області, внаслідок чого ГПУ "Харківгазвидобування" сплачено до бюджету майже 900 тис. грн. збору за геологорозвідувальні роботи.

Всупереч ст.ст. 125, 126 Земельного кодексу України та ст. 19 Кодексу України про надра комерційні структури для видобування газу використовують земельні ділянки без правовстановлюючих документів. Службовими особами Прилуцького УБР ВАТ "Укрнафта" самовільно зайнято земельну ділянку площею 1,7 га для проведення бурових робіт і знято родючий шар ґрунту на території Роменського району (Сумська область), внаслідок чого заподіяно шкоду на суму 31 тис. грн. За даним фактом Роменським міжрайонним прокурором порушено кримінальну справу за ч. 1 ст. 364 КК України, яка розслідується. На подібні порушення реагували прокурори Дніпропетровської, Закарпатської, Полтавської та Луганської областей.

При видобуванні та зберіганні вуглеводнів допускаються факти забруднення земель. Внаслідок службової недбалості службових осіб філії "Львівтрансгаз" ДК "Укртрансгаз" забруднено відходами нафтогазової промисловості земельну ділянку на території Городоцького району Львівської області, чим завдано державі збитків на суму 60,4 тис. грн. Прокурором району 31.03.2009 порушено кримінальну справу за ч. 1 ст. 367 КК України. Стаханово-Алчевським міжрайонним природоохоронним прокурором та прокурором Попаснянського району (Луганська область) при перевірках ДП "Укргазовидобування" НАК "Нафтогаз України", ТОВ "Куб-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Газ", які здійснюють діяльність на території Луганської області, встановлені порушення законодавства про відходи (несанкціоноване розміщення відходів на земельних ділянках). З метою їх усунення винесені постанови про порушення адміністративних проваджень у відношенні винних посадових осіб та внесено подання. На подібні порушення реагували прокурори Полтавської, Чернігівської областей.

Газодобувними підприємствами порушуються вимоги ст. 209 Земельного кодексу України та постанови Кабінету Міністрів України від 17.11.1997 № 1279 щодо своєчасного відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва. Лише після втручання прокуратури Полтавської області газопромисловим управлінням "Полтавагазвидобування" та ВАТ "Укрнафта" відшкодовано втрати сільськогосподарського виробництва на загальну суму 434 тис. грн. Прокуратурою Черкаської області заявлено до суду позов про відшкодування ТОВ "Метан-КР" втрат сільськогосподарського виробництва в сумі 34,4 тис. грн. Харківською міжрайонною прокуратурою внесено подання начальнику ГПУ "Харківгазвидобування" ДК "Укргазвидобування" про погашення заборгованості по відшкодуванню зазначених втрат в сумі 217 тис. грн.

Поряд із цим у сфері надрокористування можна виявити високу ймовірність корупційних проявів, заснованих на використанні пробілів і протиріч у законодавстві, що регулює дану сферу. Найпоширенішими є корупційні прояви в ході:

- надання спеціальних дозволів без проведення аукціонів, конкурсів та за відсутності погоджень органів місцевого самоврядування;
- невжиття заходів, передбачених ст. 26 Кодексу України про надра щодо позбавлення ліцензій користувачів надрами, які не виконують умов надрокористування, передбачені спеціальним дозволом;
- незаконне продовження терміну дії спеціальних дозволів;
- порушення термінів розгляду заяв про надання спеціальних дозволів на користування надрами;
- визначення переможця аукціону на одержання спеціального дозволу на користування ділянкою надр шляхом висування додаткових умов, яким відповідає заздалегідь певний учасник аукціону;

- надання органами місцевого самоврядування надр для розробки родовищ корисних копалин місцевого значення;
- участі представників здобувача спеціального дозволу в державній експертизі запасів корисних копалин в інтересах певного користувача надр, що замовив проведення експертизи;
- розсуді органів місцевого самоврядування в частині довіЛЬНОГО введення або зняття обмежень на надання дозволів на користування ділянками надр.

Необхідно мати на увазі, що представлений перелік корупційних правопорушень не є вичерпним і відповідно можливі й інші варіанти корупційних проявів.

Аналіз законодавчих і інших нормативних правових актів на предмет виявлення умов, що містяться в них та сприяють корупції, необхідно вважати міжнародно-правовим зобов'язанням України. У ст. 5 Конвенції ООН проти корупції міститься положення про необхідність періодичного проведення оцінки правових актів і адміністративних заходів з метою визначення їхньої адекватності з погляду попередження корупції та боротьби з нею.

Проведена відповідно до даного підходу оцінка законодавства про надра для визначення його адекватності попередженню корупції дозволяє констатувати наступне. Правовий режим надрокористування у цей час регулюється Кодексом України про надра¹, законами України "Про нафту та газ"², "Про газ (метані) вугільних родовищ"³ "Про угоди про розподіл продукції"⁴, "Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними"⁵, "Про виключну (морську) економічну зону України" тощо⁶.

Основна мета надрокористування - одержання доходу від видобування корисних копалин (руди, вугілля, газу, нафти, кам'яної солі, мінералів, мінеральної води) які до видобутку є власністю Ук-

---

¹ Відомості Верховної Ради України. - 1994. - № 36. - Ст. 340.

² Відомості Верховної Ради України. - 2001. - № 50. - Ст. 262.

³ Голос України від 19.06.2009. - № 112.

⁴ Відомості Верховної Ради України. - 1999. - № 44. - Ст. 391.

⁵ Відомості Верховної Ради України. - 1998. - № 9. - Ст. 34.

⁶ Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 21. - Ст. 152.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

раїнського народу, але після витягу з надр переходять у власність суб'єкта, що їх видобув.

Сприятливі умови використання норм законодавства про надкористування з метою корупції можна виявити під час: 1) визначення підстав виникнення права користування ділянками надр (у тому числі при наданні спеціальних дозволів на користування надрами, гірничих відводів, організації й проведенні конкурсів (аукціонів) на право користування ділянками надр); 2) аналізу стану дотримання вимог законодавства щодо раціонального використання та охорони надр¹.

Тому в межах цієї статті варто визначити умови, що сприяють використанню норм законодавства й інших нормативних правових актів з метою корупції при визначенні підстав виникнення права користування ділянками надр.

У відповідності зі ст. 92 Конституції України основи використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу визначаються винятково Законами України. Кодекс України про надра від 27 липня 1994 р. містить норми загального характеру, які застосовуються до регулювання відносин користування надрами. При цьому на рівні підзаконних нормативно-правових актів про надкористування містяться спеціальні норми, умови застосування яких можна оцінювати з позиції недоліків, що найбільше сприяють корупції.

Правове регулювання відносин надкористування на рівні центральних органів державної виконавчої влади націлено нерідко на створення сприятливих умов для здійснення корупції. Більшість таких корупційних умов, що виявляються в підзаконних актах, пов'язані із пробільністю законодавства. Це є основною причиною появи в гірничому законодавстві України норм, що визначають право розсуду органів управління в тих або інших питаннях регулювання надкористування. Такі розсуди, прямо не вступаючи в протиріччя з законом, стають корупційно привабливими.

---

¹ Див.: Астанин В.В. Методика виявлення корупціогенних ризиків в сфері недропольовання при помощи оценок экспертов и анализа законодательства / В.В. Астанин // Российская юстиция. - 2008. - № 9. - С. 24 - 29

Втім, до теперішнього часу Верховною Радою України не прийнята нова редакція Кодексу України про надра та не внесено змін до Земельного кодексу України, окремі норми яких суперечать одна одній (в першу чергу це стосується порядку надання земель для використання надр). Крім того, постанови Кабінету Міністрів України щодо порядку надання спеціальних дозволів на аукціонах та без аукціонів приймаються щорічно лише у березні-квітні місяці та суттєво відрізняються від попередніх.

За вказаних причин суб'єкти господарювання, які подали заяви на отримання спеціальних дозволів на користування надрами у поточному році, не можуть їх отримати в наступному, оскільки змінюються вимоги. Внаслідок цього на сьогодні не розглянуто поданих до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України протягом 2004 - 2009 роках майже 1 тис. заяв на одержання спеціальних дозволів.

Більше того, півроку (до червня) Кабінетом Міністрів України не був затверджений порядок надання у 2009 році спеціальних дозволів на користування надрами, що унеможливило прийняття спеціально уповноваженими органами будь-яких рішень у сфері надкористування.

Зауважимо, що згідно пунктів 1, 2, 7, 11, 12 і 14 Порядку надання у 2008 році спеціальних дозволів на користування надрами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27.02.2008 № 273, передбачено, що дозволи на користування надрами надаються за рішенням Кабінету Міністрів України. Дана постанова Уряду не відповідає вимогам Кодексу України про надра (ст.ст. 8, 16), Закону України "Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів" (ст. 5), які регулюють питання надання спеціальних дозволів на користування надрами. Згідно вказаних законодавчих актів, які мають вищу юридичну силу, до компетенції Кабінету Міністрів України належить встановлення Порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами та Порядку використання надр та їх охорони, розробки і затвердження відповідних стандартів, норм і правил.

Зазначеними нормативними актами, Конституцією України та Законом України "Про Кабінет Міністрів України" не віднесено

до повноважень Уряду надання спеціальних дозволів на користування надрами шляхом прийняття розпоряджень. Наведене є виключною компетенцією Міністерства охорони навколишнього природного середовища України.

Згідно частини 7 ст. 16 Кодексу України про надра спеціальні дозволи на користування надрами надаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з геологічного вивчення та забезпечення раціонального використання надр за погодженням з Міністерством охорони навколишнього природного середовища України, як правило, на конкурсних засадах в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Статтею 5 Закону України "Про державну геологічну службу України" встановлено, що Державна геологічна служба України є спеціально уповноваженим урядовим органом державного управління (діє у складі Міністерства охорони навколишнього природного середовища України і йому підпорядковується) з геологічного вивчення та забезпечення раціонального використання надр.

Таким чином, розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 1277-р, 16.10.2008, № 1331-р, 19.11.2008 № 1451-р щодо надання спеціальних дозволів на користування визначеними ділянками надр окремим підприємствам та організаціям – надрокористувачам, перерахованим у вказаних рішеннях Уряду, на перший погляд формально відповідають вимогам Порядку надання у 2008 році спеціальних дозволів на користування надрами. Проте сам цей Порядок не відповідає нормам чинного закону.

Сьогодні аналогічні вади має положення пункту 8 Порядку надання у 2009 році спеціальних дозволів на користування надрами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 року № 608¹, яким визначено, що "надання дозволів без проведення аукціонів у випадках, передбачених цим пунктом, погоджується Кабінетом Міністрів України з прийняттям розпорядження".

---

¹ Офіційний вісник України. - 2009. - № 45. - Ст. 1519.

Зазначена норма суперечить чинному законодавству. Відповідно до ст. 5 Закону України "Про Державний бюджет України на 2009 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів" у 2009 році продаж спеціальних дозволів на користування надрами здійснюється на аукціонах, крім випадків, визначених Кабінетом Міністрів України. Порядок проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами та порядок їх надання встановлюються Кабінетом Міністрів України. Отже, відповідно до чинних законів, які регулюють відносини надрокористування, враховуючи вимоги частини шостої ст. 16 Кодексу України про надра та ст. 5 Закону України "Про державну геологічну службу України" Кабінет Міністрів України не наділено повноваженнями приймати будь-які рішення щодо погодження пропозицій Міністерства охорони навколишнього природного середовища України про надання спеціальних дозволів на користування надрами.

Проведеною прокурорською перевіркою встановлено, що Міністерством охорони навколишнього природного середовища України порушено вимоги законодавства при реорганізації органів державного геологічного контролю. Створено державні організації, які фактично втратили функції державного контролю в галузі надрокористування. Відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення вони не мають права складати протоколи та накладати стягнення за порушення правил охорони надр.

Минулого року органами геологічного контролю виявлено 3,3 тис. порушень норм і правил користування надрами, понад 400 порушень – при виконанні умов спеціальних дозволів. Однак жодного протоколу та постанови про притягнення винних осіб – надрокористувачів до адміністративної відповідальності не складено.

За результатами перевірки Генеральною прокуратурою України накази Міністерства охорони навколишнього природного середовища України щодо реорганізації органів державного геологічного контролю опротестовано. Водночас, викладені у протесті вимоги міністерством у повному обсязі не виконано. У зв'яз-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ку з цим Генеральною прокуратурою України Міністру охорони навколишнього природного середовища України направлена вимога про приведення наказів у відповідність до закону, оскільки становище, що склалося, перешкоджає ефективному та раціональному видобуванню надр, знижує надходження до бюджету коштів.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що цілеспрямована боротьба з корупцією у відносинах надрокористування потребує тривалих соціально-економічних, політичних і правових перетворень. Вона має супроводжуватися посиленням контролюючо-наглядової функції держави та ґрунтуватися на посиленні профілактичних і репресивних заходів. При цьому пріоритетна роль має надаватися профілактичним заходам загально-соціального і спеціально-регулятивного характеру. В першу це стосується внесення змін до гірничого законодавства України, які б сприяли усуненню колізій та прогалин, що створюють умови, сприятливі для існування корупції в галузі вивчення, використання та охорони надр.

М.Л. Шелухін*

*ДЖЕРЕЛА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ СТАНУ ЗАХИСТУ
ОСОБИСТОСТІ, ВЛАСНОСТІ ТА ДЕРЖАВНИХ
ІНТЕРЕСІВ ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ*

Процес забезпечення захисту особистості, власності та державних інтересів на залізничному транспорті заходами та засобами

---

* Начальник НДІ з проблем боротьби з правопорушеннями у сфері господарських і транспортних правовідносин Донецького юридичного інституту Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка кандидат юридичних наук, доцент, полковник міліції.

оперативно-розшукової діяльності може існувати тільки при наявності інформації, яка визначає цю діяльність.

Будь-яка діяльність органів внутрішніх справ, у тому числі підрозділів транспортної міліції, цілком залежить від інформаційно-го забезпечення. Вони повинні бути повсякчас докладно поінформовані про злочинні наміри кримінального середовища, про особливості їхніх стосунків, як міжгрупових, так і міжособистісних, динаміку їхнього розвитку, розподіл кримінальних зусиль за об'єктами й галузями транспорту; наявність та інтенсивність впливу криміногенних факторів. Все це вимагає своєчасного накопичення, опрацювання та глибокого всебічного аналізу значних обсягів різноманітної за своїм змістом інформації.

Необхідно також зазначити, що в останні роки тема інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів є предметом монографічних досліджень М. Швеця, В. Буржинського, Б. Раціборинського¹, В. Дурдинця², В. Гуславського, Ю. Задорожного, Б. Розовського³, В. Захарова, В. Рудешко⁴, Ю. Орлова⁵, Л.П. Скалзуба, В.І. Василичука, Д.Й. Никифорчука, О.Ю. Бусол⁶.

Незважаючи на значну кількість досліджень, далеко не всі проблемні питання забезпечення оперативно-розшуковою інфор-

---

¹ Швець М., Буржинський В., Раціборинський Б. та ін. Системна інформатизація правоохоронної діяльності: Наук.-практ. Посіб. – К.: НДЦ правової інформатики Академії правових наук, ДІТ МВС України. 2007. – 380 с.

² Системна інформатизація законотворчої та правоохоронної діяльності: Монографія / За ред. В.В. Дурдинця. – К.: навч. Книга. 2005. – 639 с.

³ Гуславський В.С., Задорожний Ю.А., Розовський Б.Г. Информационно-аналитическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений: Монография. – Луганск: Изд-во "Элтон-2", 2008. – 136 с.

⁴ Захаров В.П., Рудешко В.І. Проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних структур: Навчально-практичний посібник. – Львів: ЛьвДУВС, 2007. – 372 с.

⁵ Орлов Ю.Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теоретичні, правові та організаційно-тактичні проблеми) Автореф. дис. ... доктора юрид. наук. – К., 2008. – 34 с.

⁶ Скалзуб Л.П., Василичук В.І., Никифорчук Д.Й., Бусол О.Ю. Проведення аналізу криміногенної ситуації оперативної обстановки в сфері протидії економічній злочинності. Навчально-практичний посібник. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

мацією підрозділів транспортної міліції вивчені, а багато цікавих ідей не одержали відповідної реалізації. До таких ідей можна віднести розвиток методів одержання первинної оперативно-розшукової інформації про стан злочинності на транспорті, розвиток інформаційного забезпечення, виявлення особливостей його організації й місця в діяльності оперативних підрозділів транспортної міліції, організація і діяльність кримінальний розвідки в системі МВС.

Інформаційне забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, в тому разі і на транспорті, в основному, складає інформація, джерелами якою є:

- легальні (відкрити) джерела;
- відомчі інформаційні ресурси;
- оперативно-розшукові, контрольно-наглядові, літерні та інші справи, що ведуть у ОВС;
- автоматизовані інформаційні системи ОВС (оперативно-пошукові оперативно-довідкові, інформаційні тощо);
- розвідувальна та контррозвідувальна діяльність;
- інформаційна розвідка;
- відеоспостереження.

При розгляді джерел інформаційного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ ми зупинимося на деяких з них.

Легальні (відкрити) джерела. Такими джерелами в першу чергу є засоби масової інформації, які не тільки представляють великий масив інформації, але й формують на її основі суспільну думку, що впливає на стан оперативно-розшукового захисту особистості, власності та державних інтересів на залізничному транспорті. Найпоширенішою формою цього типу інформаційного забезпечення є бібліотеки, а також окремі книжкові й журнальні публікації, наукові звіти, дисертації та ін. До відкритих джерел відносяться опубліковані статистичні дані, дані соціологічних опитувань, дані архівів та інших офіційних установ.

Відомчі інформаційні ресурси. До таких ресурсів необхідно віднести інформацію:

- галузевих служб міністерства внутрішніх справ;

- державної адміністрації залізничного транспорту;
- інших державних органів, приватних підприємств і суспільних організацій.

Приймає до уваги важливість відомчих інформаційних ресурсів, необхідно відмітити, що їх використання підрозділами МВС можливо тільки при нормативному закріпленні цього процесу. Говорячи іншими словами назріла необхідність лобювання доповнення Закону України "Про інформацію" окремою статтею про порядок обов'язкове надання інформації правоохоронним органам згідно з міжвідомчими угодами.

Розвідувальна діяльність. Легальне визначення поняття розвідувальної діяльності та розвідувальної інформації наведено в Законі України "Про розвідувальні органи України"¹. Цей Закон визначає правові основи організації і діяльності державних органів, які здійснюють розвідувальну діяльність з метою захисту національних інтересів України від зовнішніх загроз.

Основне в розвідувальній діяльності це збір розвідувальної інформації – усних та зафіксованих на матеріальних носіях відомостей, які неможливо отримати офіційним шляхом, про реальні та потенційні можливості, плани, наміри і дії іноземних держав, організацій та окремих осіб, що загрожують національним інтересам України, а також про події і обставини, що стосуються національної безпеки і оборони (курсів автора). Розвідувальна інформація є складовою оперативно-розшукової інформації, яка здобувається виключно з допомогою негласних джерел (агентури).

Міністерство внутрішніх справ України є суб'єктом забезпечення національної безпеки, як центральний орган виконавчої влади та є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування і реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод громадян, інтересів

---

¹ Про розвідувальні органи України. Законі України від 22 березня 2001 року № 2331-III // Відомості Верховної Ради, 2001, № 19, Ст. 94

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

суспільства і держави від протиправних посягань та ведення боротьби із злочинністю.¹

Оперативно-розшукові підрозділи МВС яки фактично займаються розвідувальною діяльністю (в рамках своїх службових обов'язків) не є розвідувальним органом згідно Закону "Про розвідувальні органи України".

Розвідувальну діяльність у сфері протидії злочинності та забезпечення оперативно-розшукового захисту особистості, власності та державних інтересів на залізничному транспорті розвідувальні органи не проводять, а "де-факто" здійснюють правоохоронні органи. У зв'язку з чим пропонуємо доповнити статтю 6 Закону "Про розвідувальні органи України" після пункту 4 таким пунктом "До розвідувальних органів України відносяться спеціалізовані оперативно-розшукові підрозділи МВС, у сфері протидії злочинності та забезпечення оперативно-розшукового захисту особистості, власності та державних інтересів на залізничному транспорті".

До прийняття вищенаданого доповнення до діючого законодавчого акту та приймаючи до уваги, що відповідно п. 3 статті 6 закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" підставою для проведення оперативно-розшукової діяльності може бути "потреба в отриманні розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави", оперативно-розшуковим підрозділам Міністерства внутрішніх справ України необхідно частіше використовувати це законодавче положення при проведенні оперативно-розшукових заходів щодо здобуття розвідувальної інформації в інтересах боротьби зі злочинністю, в тому числі і на транспорті.

Інформаційна розвідка. Інформаційну розвідку в системі МВС України необхідно розглядати як постійний, неперервний моніторинг і аналіз усіх джерел інформації з ціллю захищення життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держа-

---

¹ Положення про Міністерство внутрішніх справ України. Затверджено Указом Президента України від 17 жовтня 2000 року № 1138/2000

ви, прогнозування стану злочинності та застосування попереджальних заходів щодо її протидії. Інформаційна розвідка є одним з основних джерел постачання інформації для складання оперативно-розшукової характеристики.

Метою інформаційної розвідки на транспорті є своєчасне інформаційне забезпечення запобігання, виявлення і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам України в транспортній сфері від організованої злочинності, поширення корупції в органах керування транспортом, кримінального проникнення і сферу управління транспортом шляхом використання системи розвідувальних, пошукових, інформаційно-аналітичних заходів, у т.ч. із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Завданнями інформаційної розвідки можуть бути:¹

- добування, аналітична обробка та надання УМВСЗТ та його підрозділам інформації про стан та можливий розвиток організованої злочинності та корупції в транспортній сфері для її використання в оперативно-розшуковій, правоохоронній, організаційній та нормативно-правовій діяльності транспортної міліції;

- сприяння здійсненню державної транспортної політики України з викорінення організованої злочинності на транспорті, ліквідації корумпованості в діяльності органів керування транспортом, зменшення тінізації економіки транспорту;

- своєчасне виявлення реальних загроз національним інтересам у транспортній сфері з боку організованої злочинності та корупції, упередження явищ і чинників, що ними викликаються і створюють потенційну загрозу національним інтересам і національній безпеці України.

Саме на основі інформаційної розвідки проводиться розробка і планування заходів із нейтралізації та ліквідації організованих злочинних угруповань, створення необхідних умов для їх викриття іншими оперативно-розшуковими та кримінально-проце-

---

¹ Про кримінальну розвідку. Проект Закону України № 9187 від 02.03.2006 // http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=27067

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

суальними засобами, а також участь у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, в тому числі з тероризмом та іншими формами екстремістської діяльності, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, торгівлею людьми, незаконною міграцією.

Інформаційна розвідка є основним джерелом інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності на транспорті. На основі даних інформаційної розвідки оперативно-розшуковий підрозділ органів внутрішніх справ на транспорті мають можливість:

- вивчати й оцінювати оперативно-розшукову ситуацію, яка є найважливішими елементами організації діяльності оперативних апаратів на транспорті. Оперативно-розшукова ситуація є складною, динамічною системою, яка часто змінюється під впливом різноманітних чинників. Їх глибоке вивчення й аналіз дозволяють не тільки виявляти негативні тенденції та закономірності, але й визначати способи змінення зазначених чинників і закономірностей їхнього функціонування у необхідному напрямку. Оцінити оперативно-розшукову ситуацію на транспорті, неможливо, не маючи характеристик об'єктів транспорту, вчинених злочинів, особи злочинця, кримінального середовища, пов'язаного з діяльністю транспорту тощо;

- прогнозувати криміногенну ситуацію на транспорті на найближче і віддалене майбутнє (тактичне і стратегічне прогнозування). Однак тільки аналітична розвідка дозволяє більш цілеспрямовано й ефективно прогнозувати розвиток внутрішньогалузевих зв'язків транспортних підприємств, фінансову й господарську діяльність, і на цей основі визначати основні майбутні заходи з протидії злочинності на транспорті, напрямки підбору, розстановки та роботи негласного апарату;

- охарактеризувати злочин, об'єкт злочинних посягань, особу злочинця тощо. Коли ми ведемо мову про скоєний злочин, про об'єкт злочинних посягань чи про особу злочинця ми бажемо їх описати, як можливо детальніше, улаштуємо всі відомі нам деталі, прикмети та інші особливості, яки мають зна-

чення для розкриття злочину. Чим докладніше опис, тим більше значення він має. Без застосування аналітичної розвідки неможливо дати загальну оперативно-розшукову характеристику злочинності в транспортній галузі. Це завдання є дещо складним, тому що вимагає глибоких знань особливостей різних оперативно-розшукових підрозділів на транспорті і специфіки організації в них агентурно-оперативної роботи, демографічну ситуацію, перспективу економічного розвитку (зокрема рівень зайнятості), міграційні процеси, включаючи локалізацію осіб, що звільнилися з місць позбавлення волі, їх працевлаштування і забезпечення житлом тощо.

Процес здійснення інформаційної розвідки відповідно до транспорту має бути безперервним с використанням даних автоматизованих систем залізниць. Нею повинні займатися досвідчені математики-аналітики. Відділ (група) інформаційної розвідки та прогнозування повинен входити до складу Управління МВС України на залізничному транспорті.

Інформаційної розвідкою в системі МВС України на рівні держави повинні займатися Департамент інформаційних технологій при МВС України (ДІТ) та Управління обробки інформації АПС "Скорпіон", яке є структурним підрозділом Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України. Згідно інформації, яка наведена на офіційному сайті МВС основними завданнями першого підрозділу є – збір, опрацювання, накопичення та зберігання статистичної, оперативно-розшукової, оперативно-довідкової, криміналістичної та архівної інформації, а також створення та експлуатація інтегрованих інформаційних систем по зазначеним напрямкам, побудова корпоративної інформаційної мережі органів внутрішніх справ та забезпечення її функціонування, а також впровадження сучасних інформаційних технологій та систем, а другого – аналіз оперативної обстановки, соціально-економічних та інших факторів, які впливають на її ускладнення, тенденцій та рівня розвитку. На рівні регіонів діяльність з інформаційної розвідки здійснюють нижчестоячі структури ДІТ та "Скорпіону".

Визначившись з джерелами інформаційного забезпечення діяльності оперативно-розшукових підрозділів транспортної міліції та розглянувши їх достатньо докладно зробимо висновок, що для поліпшення інформаційного забезпечення роботи з оперативно-розшукової діяльності на транспорті необхідно проведення таких організаційно-практичних заходів:

- доповнити Закон України "Про інформацію" окремою статтею про порядок обов'язкове надання інформації правоохоронним органам згідно з міжвідомчими угодами.

- доповнити статтю 6 Закону "Про розвідувальні органи України" пунктом про відношення оперативно-розшукових підрозділів МВС до розвідувальних органів України".

- в одному з навчальних закладів системи МВС почати підготовку оперативно-розшукових працівників зі спеціалізацію "Інформаційна розвідка та оперативний аналіз".

І.О. Воронов*

ІННОВАЦІЙНІ СКЛАДОВІ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У процесі розвитку наукових уявлень про зміст оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) як системи, встановлена одна з її характерних рис – загальна доцільність розвитку. По мірі накопичення знань про навколишній світ, в залежності від рівня економічного розвитку та історичного періоду трансформувалися і способи протидії злочинності, поступово замінюючись новими, більш сучасними та ефективними. В цьому аспекті

---

* Старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ кандидат юридичних наук.

перспективним напрямком видається аналітична робота як складова частина ОРД.

У загальному розумінні аналітична робота незалежно від сфери застосування являє собою творчу діяльність, пов'язану з оцінкою наявної інформації і підготовкою на цій основі оптимальних рішень, а також у разі необхідності планування та організацію здобуття нової інформації. Будучи процесом пізнання об'єктивної реальності, аналітична робота базується на законах діалектики і формальної логіки, а також припускає застосування різних загальнонаукових методів дослідження. Не виключенням є й аналітична робота в органах внутрішніх справ (далі – ОВС). З урахуванням специфіки самої правоохоронної діяльності основний її зміст полягає у приведенні розрізнених оперативно-розшукових даних та інших відомостей, що представляють оперативний інтерес, у логічно об'єднану систему залежностей (просторово-часових, причинно-наслідкових і тале ін.), що дозволяють дати правильну оцінку як сукупності фактів, так і кожному з них окремо.

Суть аналітичної роботи ОВС можна розглядати як комплекс заходів, що базується на відповідній інформаційній основі та реалізується у певних формах з використанням спеціальних засобів та методів, направлений на отримання нових достовірних знань про об'єкт аналізу або визначення причинно-наслідкових наслідків між конкретними фактами.

Аналіз вітчизняних літературних джерел та джерел ближнього зарубіжжя свідчить про наявність багатьох невирішених питань щодо ефективного використання аналітичних методів у діяльності ОВС. Безсумнівно, що вже запроваджуються перші кроки у цьому напрямку, проте навряд чи можна вважати їх системними, а наявні наукові рекомендації мають фрагментарний характер. Велика різноманітність понять одного й того ж явища свідчить про необхідність попереднього його детального розгляду, а вже потім формулювати пропозиції щодо впровадження в ОРД з позначенням відповідного функціонального навантаження.

Таким чином важливого значення набуває чітке визначення аналітичної роботи в цілому, зокрема в ОВС і відмежування її

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

від суміжних понять. Так, наприклад, об'єктом підвищеної уваги з боку дослідників різних галузей є розвідка як вид діяльності щодо дослідження будь-чого зі спеціальною метою. Унаслідок цього з'являються рекомендації щодо ведення таких різновидів розвідки як конкурентної розвідки [1, 30]¹, бізнес розвідки [2, 38]², комерційної розвідки [3, 45; 4, 144]^{3, 4}, а також Інтернет-розвідки [5, 6]⁵.

Намагаючись розвивати оперативно-розшукову діяльність за допомогою наукових рекомендацій практичного використання розвідки у боротьбі зі злочинністю, деякі дослідники розглядають її як складову частину ОРД та визначають як інформаційну розвідку⁶ [6, 58 - 69], аналітичну розвідку⁷ [7, 15], комп'ютерну розвідку [8, 324; 9, 13; 10, 55]^{8, 9, 10}, кримінальну розвідку [11, 12]¹¹ та оперативнотехнічну розвідку [12, 137 - 142; 13, 175]^{12, 13}.

---

¹ Дудихин В.В. Конкурентная разведка в Интернет / В.В. Дудихин, О.В. Дудихина. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: ООО "Издательство АСТ": 2004. - 229 с.

² Доронин А.И. Бизнес-разведка. 2-е изд., перераб. и доп. Издательство "Ось-89" 2003 - 384 с.

³ Деревицкий А. Коммерческая разведка. - СПб.: Питер, 2006. - 208 с.

⁴ Рудометов Е.А. Электронные средства коммерческой разведки и защита информации / Е.А. Рудометов, В.Е. Рудометов. - Санкт-Петербург: Полигон, М.: АСТ, 2000. - 218 с.

⁵ Ющук Е.Л. Интернет-разведка: руководство к действию / Евгений Ющук. - Москва: Вершина, 2007. - С. 256 с.

⁶ Гриб В.Г. Использование аналитических методов в информационной разведке спецподразделений / В.Г. Гриб, А.В. Макиенко. М., 1998. - С. 58-69.

⁷ Васильев Э.А., Корнилов Г.А. Аналитическая разведка и отраслевые информационные системы // "Оперативник (сшыик)" - 2008. - № 2(15) -С. 15. (С. 14-17.)

⁸ Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация / Под ред. А.С. Овчинского и В.С. Овчинского. - М.:ИНФРА-М, 2000. -С.324. (367 с.)

⁹ Загіка Г.В. Організація діяльності органів внутрішніх справ по боротьбі з комп'ютерною злочинністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 "Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Г.В. Загіка. - Одеса, 2003. - С. 13. (16 с.)

¹⁰ Меньшаков Ю.К. Защита объектов и информации от технических средств разведки. М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2002. - С. 55. (339 с.)

¹¹ Минин А.Я. Криминальная разведка в борьбе с организованной преступностью / А.Я. Минин, А.С. Овчинский, И.А. Наумов // Оперативно-розыскная работа. 1998. № 4. - С. 12-19.

¹² Сервецький І.В., Клименко Г.О. Теорія оперативнорозшукових заходів: Монографія. - К., 2006. - С. 137-142.

¹³ Орлов Ю.Ю. Організація і тактика отримання оперативнорозшукової інформації: Дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.04. - К., 2001. - С. 175.

Отже, науковці по-різному розуміють значення цих зворотів, часто вкладаючи різний сенс в один і той самий термін, і навпаки, різними термінами позначають одне поняття. По-різному дослідники ставляться й до питання щодо розмежування зазначених понять і категорій.

Так, наприклад, Сапальов В.П. відокремлює розвідку як тактичний прийом для отримання інформації, визначення обставин та оперативної ситуації з метою подальшого покращення умов застосування оперативно-технічних засобів, який здійснюється за допомогою оперативного огляду, негласного розвідувального опитування, проходом або проїздом на автотранспорті біля місця, що становить оперативний інтерес [14, 155]¹.

Дослідник Захаров В.П. пропонує таку дефініцію поняття "інформаційна розвідка" – це сукупність погоджених і взаємозалежних спеціальних розвідувальних гласних і негласних аналітико-пошукових заходів в інформаційних середовищах, що здійснюються уповноваженими на це органами, спрямованих на одержання, систематизацію, аналіз і накопичення різноманітних даних, що становлять оперативний інтерес [15, 159]².

Визначає свою позицію і Арістова І.В., розглядаючи аналітичну розвідку як специфічний метод державного управління національною інформаційною сферою для отримання нових знань про інформаційну сферу або інформаційні явища на основі аналітичної обробки здобутої розвідувальної інформації та відомостей про відомі факти [16, 12]³.

У свою чергу Волкова Н.А. стверджує, що аналітична і комп'ютерна розвідка співвідносяться одна з одною як загальне з час-

---

¹ Сапальов В.П. Отримання оперативно-розшукової інформації з використанням спеціальних технічних засобів підрозділами оперативної служби (теоретико-правові та організаційно-тактичні основи). Дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.04. – К., 2002. – С. 155.

² Захаров В.П. Інформаційне забезпечення боротьби зі злочинністю: Монографія. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 159. (472 с.)

³ Арістова І.В. Інформаційна розвідка як напрямок удосконалення державного управління інформаційною сферою // Право і безпека. – 2005. – № 4(1). – С. 12. (С. 11 - 13)

тиною, і доцільніше буде розглядати синтез цих розвідок під універсальним найменуванням "інформаційна розвідка" [17, 17]¹.

Дослідник Бусол О.Ю. під аналітичною розвідкою розуміє напрям ОРД, що полягає у зборі, добуванні та комплексному аналізі оперативної-розшукової інформації, у тому числі із застосуванням інформаційних технологій, з метою отримання нових відомостей про злочинну діяльність осіб та груп [18, 14]².

На думку російського вченого Шумилова О.Ю. інформаційно-аналітична розвідка – це оснований на оперативній-розшуковій законодавстві вид ОРД для добування попереджальної інформації щодо подій або діяльності (бездіяльності), які створюють погрозу державній, воєнній, економічній або екологічній безпеці Росії [19, 381]³.

Інший дослідник Є.М. Яковець під теорією аналітичної роботи в ОРД ОВС пропонує розуміти систему знань, яка консолідує загальні закономірності змісту, розвитку і взаємодії оперативної-значущих об'єктів і процесів, що супроводжують таку діяльність, а словосполучення "аналітична розвідка" і "аналітичний пошук" розглядає у якості рівноправних термінів [20, 31]⁴.

Таким чином наведені положення свідчать про спроби вдосконалення або започаткування нових складових ОРД. Очевидно, що за аналогією відомої військової аксіоми "великому кораблю великий снаряд", вчені та практики намагаються "озброювати" ОРД технічними засобами і використовувати інноваційні форми та ме-

---

¹ Волкова Н.А. Організація і тактика розкриття комп'ютерних злочинів (оперативно-розшукові аспекти). Автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 21.07.04 - Дніпропетровськ, 2007. - С. 17 (20 с.)

² Бусол О.Ю. Організація аналітичної розвідки в оперативних підрозділах МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / О.Ю. Бусол. - Київ, 2009. - С. 14. (19 с.)

³ Шумилов А.Ю. Курс основ оперативно-розшукової діяльності: учебник для вузов / А.Ю. Шумилов. 3-е изд., доп. и перераб. М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2008. - С. 381. (391 с.)

⁴ Яковец Е.Н. Проблемы аналитической работы в оперативно-розшуковой деятельности органов внутренних дел: Монография. - М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2005. - С. 31.

тоди для дієвої протидії злочинності, яка постійно знаходиться у розвитку. В цьому аспекті залучення військових термінів, зокрема розвідки, в ОРД свідчить про потребу останньої у використанні саме таких масштабних мілітаризованих напрацювань у сучасному форматі.

Проте, визнаючи певну схожість розвідки в цілому з теорією та практикою здійснення ОРД, зазначимо про існування між ними цілої низки відмінностей. Словник військової термінології під розвідкою розуміє добування, збір і вивчення даних про воєнно-політичну обстановку в окремих державах ворогідного або діючого супротивника, його військово-економічний потенціал, характер дій і наміру груп військ [21, 246].¹ Отже не слід забувати, що розвідувальна діяльність – це діяльність, яка здійснюється спеціальними засобами і методами з метою забезпечення визначених законом органів державної влади розвідувальною інформацією, сприяння реалізації та захисту національних інтересів, протидії за межами України зовнішнім загрозам, національній безпеці України [22, 7].²

Розвідка має власну організаційну структуру. Причому структура розвідки може розглядатися у двох аспектах. Як структура елементів організації і як структурні елементи (напрямки) такої діяльності.

Об'єктом розвідки у широкому змісті є інформація, у вузькому – інформаційний ресурс. Тобто інформація, яка зафіксована на носії у певній формі, яка дозволяє обробляти та передавати інформацію між суб'єктами для вирішення поставлених задач. Прийняття у якості об'єкта розвідки інформаційні ресурси створюється єдина методологічна основа для створення її інструментарію.

До основних завдань розвідки відноситься:

- створення реєстру інформаційних ресурсів;
- створення систем повідомлення про інформаційні ресурси;
- визначення часового інтервалу для слідкування за можливими змінами або надходженнями нової інформації;

---

¹ Словарь военных терминов / Сост. А.М. Плехов. – Воениздат, 1988. – С. 246. (335 с.)

² Розвідка, контррозвідка та фінансова розвідка України: Навчальний посібник / Старшинський В.С. – Харків: Бурун Книга, 2007. – С. 7. (112 с.)

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

- виявлення "застарілих" відомостей, що можуть привести до не-ефективних рішень.

Необхідно враховувати, що розвідка має також видову класифікацію, згідно якої вона може бути: науковою, промисловою, економічною, політичною, військовою. За масштабом об'єктів (феноменів), що досліджуються, розвідка може бути стратегічною. За характером відношень з об'єктами, може бути активною або пасивною (спостереження). За локалізацією дій може розділятися на внутрішню та зовнішню. Отже розвідувальна діяльність має свою сферу існування, власні закони й закономірності розвитку, котрі обумовлюють утворення особливої специфічної сукупності як загальнонаукових, так і власних, придатних лише для неї методів, засобів, способів та іншого інструментарію наукового дослідження. Таким чином використання розвідки в ОРД потребує створення і використання власного унікального терміну.

Ознайомлення із зарубіжними спеціальними джерелами свідчить, наприклад, що правоохоронці США використовують такий термін як "поліцейська розвідка". Поліцейська розвідка зумовлює відповідний масштаб такої діяльності, а також розмір бюджету. Американські дослідники стверджують, що саме географічна масштабність та обмеження бюджету стоять на перешкоді використанню аналітичної розвідки та розвідників у традиційній поліцейській роботі [23, 7]¹. Для ведення поліцейської розвідки значно розширюється коло необхідних джерел для отримання різноманітної інформації і її перевірки [24, 18]². Базова концепція зарубіжних вчених полягає у тому, щоб створити алгоритм перетворення інформації в конкретні знання, які будуть основою наступних дій [25, 9]³. Поліцейська розвідка є "продуктом" системної послідовної реформи, вірним усвідомленням співвідношення розвідки та поліцейської діяльності.

Проте як іноземні, так і вітчизняні фахівці із питань оперативної діяльності та спецслужб зазначають, що обсяг невивченості у

---

¹ Intelligence-Led Policing: The New Intelligence Architecture. 2005 - 52 с.

² Practice advice introduction to intelligence-led policing. 2007. - 46 с.

³ Bouthillier F. Competitive Intelligence Software 2003. - 192 с.

науковому плані розвідувальної сфери та й самого поняття "розвідка" (а також похідних від нього - "розвідувальна діяльність", "розвідувальний процес", "шпигунство" тощо) є значним. Так, наприклад, якщо під час збору розвідувальних даних на ворожій території військовослужбовець був у військовій формі своєї держави, то не можна розглядати його діяльність як шпіонаж. Таким чином цивільний одяг та військова форма держави супротивника надають статус шпигуна і не стають підставою для уникнення кримінального переслідування.

Відсутність чіткої усталеної структури вітчизняної теорії та практики ОРД також не сприяє вирішенню питання про необхідність або неможливість залучення розвідки як її складової. На відміну від розвідки аналітична робота є більш усталеною категорією, діяльністю яка по суті може супроводжувати ОРД.

Аналіз викладеного дозволяє зробити наступні висновки:

1. Аналітична робота є перспективною складовою оперативно-розшукової діяльності в контексті сучасного підходу до протидії злочинності.

2. Розвідка та ОРД мають багато спільного, проте природно відносяться до різних сфер застосування. ОРД виключно орієнтована на боротьбу зі злочинністю.

3. Створення нового виду розвідки як відповідної діяльності у межах ОРД потребує переосмислення певних положень останньої, структури та адекватного масштабного фінансування.

Використана література:

1. Дудихин В.В. Конкурентная разведка в Интернет / В.В. Дудихин, О.В. Дудихина. - 2-е изд., испр. и доп.. - М.: ООО "Издательство АСТ": 2004. - 229 с.

2. Доронин А.И. Бизнес-разведка. 2-е изд., перераб. и доп. Издательство "Ось-89" 2003 - 384 с.

3. Деревицкий А. Коммерческая разведка. - СПб.: Питер, 2006. - 208 с.

4. Рудометов Е.А. Электронные средства коммерческой разведки и защита информации / Е.А. Рудометов, В.Е. Рудометов. - Санкт-Петербург: Полигон; М.: АСТ, 2000. - 218 с.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

---

5. Ющук Е.Л. Интернет-разведка: руководство к действию / Евгений Ющук. – Москва: Вершина, 2007. – С. 256 с.

6. Гриб В.Г. Использование аналитических методов в информационной разведке спецподразделений / В.Г. Гриб, А.В. Макиенко. – М., 1998. – С. 58–69.

7. Васильев Э.А., Корнилов Г.А. Аналитическая разведка и отраслевые информационные системы // "Оперативник (сыщик)" – 2008. – № 2(15) –С. 15. (С. 14-17.)

8. Овчинский С.С. Оперативно-розыскная информация / Под ред. А.С. Овчинского и В.С. Овчинского. – М.: ИНФРА-М, 2000. – С. 324 (367 с.)

9. Загіка Г.В. Організація діяльності органів внутрішніх справ по боротьбі з комп'ютерною злочинністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 "Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право" / Г.В. Загіка. – Одеса, 2003. – С. 13. (16 с.)

10. Меньшаков Ю.К. Защита объектов и информации от технических средств разведки. М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2002. – С. 55. (339 с.)

11. Минин А.Я. Криминальная разведка в борьбе с организованной преступностью / А.Я. Минин, А.С. Овчинский, И.А. Наумов // Оперативно-розыскная работа. 1998. № 4. – С. 12-19.

12. Сервецький І.В., Клименко Г.О. Теорія оперативно-розшукових заходів: Монографія. – К., 2006. – С. 137-142.

13. Орлов Ю.Ю. Організація і тактика отримання оперативно-розшукової інформації: Дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.04. – К., 2001. – С. 175.

14. Сапальов В.П. Отримання оперативно-розшукової інформації з використанням спеціальних технічних засобів підрозділами оперативної служби (теоретико-правові та організаційно-тактичні основи). Дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.04. – К., 2002. – С. 155.

15. Захаров В.П. Інформаційне забезпечення боротьби зі злочинністю: Монографія. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 159. (472 с.)

16. Арістова І.В. Інформаційна розвідка як напрямок удосконалення державного управління інформаційною сферою // Право і безпека. – 2005. – № 4(1). – С. 12. (С. 11–13)

17. Волкова Н.А. Організація і тактика розкриття комп'ютерних злочинів (оперативно-розшукові аспекти). Автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 21.07.04 – Дніпропетровськ, 2007. – С. 17. (20 с.)

18. Бусол О.Ю. Організація аналітичної розвідки в оперативних підрозділах МВС України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 "Оперативно-розшукова діяльність"/ О.Ю. Бусол. – Київ, 2009. – С. 14. (19 с.)

19. Шумилов А.Ю. Курс основ оперативно-розшукової діяльності: учебник для вузов / А.Ю. Шумилов. 3-е изд., доп. и перераб. М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2008. – С. 381. (391 с.)

20. Яковец Е.Н. Проблемы аналитической работы в оперативно-розшукової діяльності органов внутренних дел: Монография. – М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2005. – С. 31.

21. Словарь военных терминов / Сост. А.М. Плехов. – Воениздат, 1988. – С. 246. (335 с.)

22. Розвідка, контррозвідка та фінансова розвідка України: Навчальний посібник / Старшинський В.С. – Харків: Бурун Книга, 2007. – С. 7. (112 с.)

23. Intelligence-Led Policing: The New Intelligence Architecture. 2005 – 52 с.

24. Practice advice introduction to intelligence-led policing. 2007. – 46 с.

25. Bouthillier F. Competitive Intelligence Software 2003. – 192 с.

О.М. Литвинов*

**ПРО АНТРОПОЛОГІЧНІ ОСНОВИ
КРИМІНАЛЬНИХ ДІЙ ТА ЗАСОБИ
ПРОТИСТОЯННЯ ЇМ У РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ
(спроба постановки проблеми
у філософсько-правовому аспекті)**

Актуальність означеної у назві статті проблеми пов'язана із необхідністю пошуку глибинних підмурків кримінальних дій люди-

---

* Доцент кафедри філософії права Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка кандидат філософських наук, кандидат юридичних наук, доцент.

ни, їхнього розуміння й тлумачення та аналізу засобів протистояння їм у різних культурних ареалах. Останнє є принципово важливим ще й з точки зору процесів глобалізації, які у сфері правоохоронної діяльності у нашій країні пов'язані і з посиленням контактів наших громадян та установ із представниками інших держав, і з міграційними процесами, які утворюють додаткове навантаження на відповідні державні органи.

Проблема розуміння кримінальних дій є багатоаспектною та важкою, оскільки для їхнього визначення зазвичай недостатньо чинного законодавства. Мається на увазі вплив позаюридичних факторів, які формують правову реальність часто у площині іншій: чи то політичній (політичний вплив або політична доцільність стають сильнішими за право, навіть у сфері правовій), чи то адміністративний (влада, насамперед виконавча, впливає на правову сферу завдяки або тиску, або діями корупційного характеру тощо), чи то економічний (перевага прибутку над законом відома, особливо у країнах з нестійкими уявленнями про силу права, де вона буває домінуючою) тощо. Втім є чинники, які можуть вважатися загальними при поясненні дій кримінального характеру і які витікають із таких характеристик особистості (або з "природи людини", як висловлювалися мислителі Нового часу - творці сучасної системи організації суспільного життя, відомої як "правова держава"), що можна вважати невід'ємними та сутнісними. Тут окремою проблемою стають питання моральні, але їх торкнемося у мінімальному ступені, оскільки вона є надто складною й потребує спеціального дослідження.

Ці чинники можуть бути: а) соціальними, тобто диктуватися людині згідно уявлень про превалюючий тип соціальної стратифікації; б) культурно-історичними, тобто диктуватися людині згідно уявлень (переважно релігійно-конфесіонального характеру) про відповідність тих чи інших дій сформованим ідеалам; в) антропологічними, тобто такими, які мають відбивати суть самої людини. Але останнє, те, що формальнологічно об'єднує всіх людей на світі, говорить і про те, яка це істота складна насамперед у своїй суперечливості, причому суперечливості, що досягає масштабів поєд-

нання настільки різних сутнісних властивостей, що їх навіть важко між собою узгодити.

Саме у цій суперечливості людської природи, яку відзначали у різній формі мислителі різних часів та народів, але докладно досліджували насамперед філософи¹, слід шукати підмурки і високого подвигу, і підступної кримінальної дії, які може створити одна людина. Аспекти соціального, політичного тощо, коли, наприклад, злочинцями об'являли майже мільйони людей, значною частиною просто невинних (відомий вислів радянських часів: "винних не шукають, винних призначають"), на цих сторінках розглядати можливості немає, втім будемо мати це на увазі. Аспекти культурного, культурно-історичного та ментального будемо торкатися у тих випадках, які є край необхідними для пояснення своєї думки. Інші аспекти також привертали увагу спеціалістів саме у контексті протистояння кримінальним діям, наприклад, є відомою позиція, яку підтримував та відстоював і Е.О. Дідоренко, що у цивілізованому суспільстві та, відповідно, у сучасній державі слід як мінімум намагатися зробити злочин економічно не вигідним. Існують й інші точки зору, втім схильність до кримінальних дій споглядається завжди, і для їх скоєння знаходиться безліч причин.

Спочатку про наше розуміння кримінальної дії. І з точки зору соціологічного підходу, і з точки зору культурологічного підходу, і з точки зору підходу антропологічного слід заперечувати її визначення лише як порушення закону, оскільки, як-то нас учив ще І. Кант, закон може бути як правовим, так і неправовим. Десятирічний "злочинець", який, щоб не померти з голоду, вкрав шматок хліба, або, як за сталінських часів, три колоски з колгоспного поля, навряд чи скоїв дію, яку слід кваліфікувати як кримінальну. Навпаки, суспільний устрій та держава тут виступає як злочинець (уже не в лапках), оскільки перевертає уявлення про основоположні принципи соціального життя: про людину, її цін-

---

¹ Див.: Табачковський, Віталій. Предмет філософської антропології. Різновиди антропологічного пізнання // Філософія: світ людини: Курс лекцій. – К.: Либідь, 2003. – С.15-38.

ність, про її права, її життя, її свободу¹. Така держава придушує волю людини, забирає у неї волю та мужність, яка є необхідною, за влучним виразом Ч. Беккарія, "як для видатних злочинів, так і для великих подвигів"². Тобто, він указує, що кримінальна поведінка є значною мірою природною для людини, маючи на увазі фактично кожену людину, втім просто констатує цей факт, не розкриваючи її основ чи причин. І він також указує на певні соціальні умови, що створюються державою, і які сприяють кримінальним діям. Нагадаємо й про більш відому думку Беккарія про те, що жорсткість чи жорстокість покарання з боку суспільства і держави не впливають суттєво на рівень злочинності³. Іншими словами, існує щось таке чи то у природі людини, чи то у специфіці відносин її із іншими та суспільством у цілому, що спонукає частину представників соціуму свідомо йти на скривдження інших, порушення їхніх прав, які відбито у певних нормах співіснування.

Такі спроби пояснення існують, серед найбільш відомих – релігійна, у християнській версії нам відома через тлумачення сутності людини як "гріховної" вже за фактом народження ("першородний гріх", розплата за гріхопадіння ще Адама та Єви), а також біологічна теорія Ч. Ломброзо. Гранично коротко її зміст у народжених кримінальних властивостях окремих людей, які тому й стають здатними до злочину, до кримінальних дій. Відразу зазначимо, що у найбільш загальному плані кримінальну дію ми у цьому тексті тлумачимо як дію, що порушує свободу та права іншого (чи інших), і це визначення дещо ширше суто юридичного (як порушення закону), але більш відповідає сучасним уявленням про

---

¹ Про злочинну державність див.: Соловьев Э.Ю. Личность и право // Соловьев Э.Ю. прошлое толкует нас (Очерки по истории философии и культуры). – М.: Политиздат, 1991. – С.403-431.

² Беккарія Ч. О преступлених и наказаниях. – М; Л.: Гос. изд-во полит. лит., 1939. – С.347.

³ І сьогодні найсучасніша вітчизняна думка підтверджує це положення, аналізуючи роль кримінального права щодо заборон. Див., напр.: Виленская Э.В., Дидоренко Э.А., Розовский Б.Г. Правовая охрана человека в окружающей среде. – Луганск: РИО ЛИВД, 1999. – С.69-71.

право як насамперед того, що стосується категорії "права людини".

Біологічну (її можна називати й певною мірою фізіогномічною) теорію Ломброзо було відкинуто теоріями соціальними, у варіантах радянських часів – класовими. Цікаво, що в останніх, за традицією фальсифікації або замовчування "незручних" положень класиків марксизму у сталінські часи, ігнорувалася думка випускника юридичного факультету Берлінського університету К. Маркса та його сподвижника Ф. Енгельса щодо злочину, який вони визначали як боротьбу "ізолюваного індивіда проти відношень, що панують"¹. До слова, таке визначення є фактично антрополого-соціологічним підходом до тлумачення кримінальної дії, яку за вказаних часів було примусово-ідеологічно підмінено підходом, який згодом отримав назву вульгарно-соціологічного.

Але сьогодні вітчизняна юридична наука намагається подолати логічну й фактичну обмеженість цих точок зору². О.М. Костенко, виходячи з методології натуралізму, тобто природної цілісності світу, згідно якої для вирішення кримінологічних проблем потрібно виходити з принципу соціальної природності, пропонує таке розуміння людини. Це – "тримірна", а не дуалістична (природно-соціальна) істота, що складається з трьох шарів: 1) "фізична річ"; 2) "біологічна особина"; 3) "соціальна особистість"³. Кримінальний характер поведінці людини, на думку вченого, може задаватися лише лише шаром "соціальна особистість", сутністю якої є воля та свідомість. Далі він соціально-патологічну (кримінальну) особистість пропонує називати "соціопатичною особистістю", а таку, що виконує соціальні норми – "соціономічною особистістю".

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология // К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения. – Изд. 2-е. – М.: Политиздат, 1955. – Т.3. – С. 323.

² Див., напр.: Костенко О.М. Воля і свідомість злочинця (дослідження із застосуванням принципу натуралізму): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право і кримінологія; виправно-трудове право. – К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 1995.

³ Костенко О. Культюра і закон у протидії злу. – К.: Атика, 2008. – С. 147.

На сторінках невеликої статті немає можливості ретельного аналізу цієї цікавої та своєчасної концепції, відзначимо лише те, що є найбільш суттєвим у контексті нашої теми. Запропонований підхід розвиває загальносучасну надгносеологізовану методологічну позицію, тобто просвітницьку точку зору Нового часу, не випадково автор сам називає такий підхід "Новим Просвітництвом"¹. Посилює його позицію, правда, апеляція до культури – феномена та поняття, на які він справедливо вказує як на рятівні і в моральному плані, і в плані правовому ("закон", звісно, правовий, проти "зла").

Слід згадати ще класичні тлумачення людини у давньогрецькій філософії: Платонів розподіл душі на частини розумну, афективну та почуттєву та Аристотелів розподіл на частини рослинну, тваринну та суто людську, тобто розумну. Іншими словами, ще засновники європейського типу мислення відзначали вельми суттєве значення у структурі людської свідомості, як ми говоримо сьогодні, складової позасвідомої – афективної, чуттєвої, або тваринної тощо. Останню, до речі, відзначали й християнські мислителі, називаючи її "тварною" чи "д'явольською", маючи на увазі насамперед схильність людини до порушень норм суспільного життя, освячених тоді церквою. Якщо додати й позицію фундатора європейського раціоналізму (що є особливо показовим) Р. Декарта стосовно виокремлення значення афективного (почуттєво-пристрастного) та геніальні висновки З. Фрейда та його послідовників (це вже ХХ століття) щодо ролі підсвідомості у житті людини, то доходимо висновку про певну обмеженість викладеного вище підходу. Повторимо, цей підхід – крок уперед у вітчизняному правознавстві, але за ним слід робити й наступні, як то роблять українські філософи, долаючи, слідом за європейськими, насамперед німецькими колегами обмеженість "проекту Модерну".

Кримінальна дія – злочин – що розглядається в антропологічному вимірі, є перевернутою, руйнівною формою самореалізації,

---

¹ Див.: Костенко О. Культура і закон у протидії злу. – К.: Атика, 2008. – С.116-125.

самознаходення окремих рис людської природи, зазначає відомий харківський філософ і соціолог права В.А. Бачинін, і додає: "...таких властивостей людини, як інтелект, воля, *пристрасті* (Підкреслено нами. - О.Л.) і т.д."¹. Тобто, *пристрасті*, афекти, підсвідоме, додамо - а може ще й таке, що нам досі не відомо² - спонукають, як і тверезий корисливий розрахунок, людину на скоєння злочину.

Таким чином, природа людини сама обумовлює її - людини - схильність до дій кримінального характеру (тут знов повторюємо: не слід ставити в один рядок "порушника" Прометея, який вкрав вогонь для людей і злодія Каїна, який людину вбив, тобто, у категоріях моральних один зробив добро, а інший - зло) та, таким чином, "виносить на поверхню" чинники, що стримують, точніше обмежують ці дії. За марксистською і взагалі позитивістською традицією у правознавстві розглядають чинники перш за все соціального характеру, але історично першими, а потім (іноді - й досі) найбільш впливовими слід назвати чинники культурні, ті, що вироблялися в умовах синкретичного міфологічного сприйняття світу та відповідного способу мислення. Подальша раціоналізація та розгалуженість культур мала значення, але загальний принцип звернення до традиції, звичаю не викликає сумнів у саме культурному генезісі протидії кримінальним діям і взагалі права.

Найбільш відомим та дослідженим є приклад з так званими "табу" - нормативно-регламентуючими та каральними нормами, які існували у багатьох народів в архаїчний період їхнього існування. Очевидною метою таких норм (у переважній більшості - заборон) було захист та збереження людини як роду, причому часто роду у прямому сенсі цього слова, як певної кривородинної общини. Були "табу" просторового типу (заборона кудись ходити, бо колись там хтось загинув), часового типу (пов'язаного із діяльністю чи то у певний проміжок доби, наприклад уночі, чи то у певну пору року тощо). Це заборони - "табу" -

¹ Бачинін В.А. Философия права и преступления. - Х.: Фолио, 1999. - С. 448.

² Це також відзначає В.А. Бачинін. Див.: Там само.

об'єктивно-охоронного характеру та значення. Втім були й такі, які регулювали та забороняли певні дії у самій спільноті: кровозмішувальні шлюби, убивства, крадіжки тощо, те, що загрожувало існуванню цієї спільноти. Табу з плином часу перетворювалися у звичаї, і табу, і звичаї, як, до речі, й перші закони, освячувалися духовним – релігійним – символом, тим загальним, що й об'єднувало спільноту. Так починало формуватися право взагалі, де протидія вчинкам, які ми сьогодні називаємо кримінальними, відіграла чи й не найважливішу роль.

Крім загального у багатьох народів генезису права як протидії вчинкам кримінального характеру існувало безліч відмінностей, які обумовлювалися умовами життя та, відповідно, формуванням у різного виду й типу культурах. Ритуальний канібалізм, що існував ще у досить недалекі часи ХІХ століття, спокійне відношення до вживання наркотиків, а десь й вживання обов'язкове, і широко поширений звичай віддячити або задобрити (культурно-історичні підмурки хабарництва та корупції, особливо коли це стосується влади, точніше представників влади). Найважливішу роль тут відіграє перевага ірраціонального у мисленні та екзистенціаль страху.

Стосовно останнього, тобто кримінальних дій у вигляді хабарництва та корупції ми можемо виокремити два витoki.

Перший – це добровільна подяка у вигляді винагороди, яка існувала у всіх примітивних народів і має назву "потляч" (український аналог – "магарич").

Другий – ритуальне жертвоприношення з метою задобрити богів, тобто стихії, якими уявлялися й природні явища, і явища соціальні, які були пов'язані насамперед із владою. Останнє додатково характеризує поняття сили, яка значно переважає силу однієї людини.

У західному ареалі культур такий страх поступово було подолано шляхом раціоналізації життя. Найбільш важливими та дійовими інструментами у сфері духовній стала наука, у сфері практичних відносин – економіка, у сфері регулювання соціальних відносин – право. Позбавлення від страху у житті соціуму по-

в'язане з розширенням свободи на різні сфери життя: раціональне пізнання впливало на право, яке поступово набувало змісту, пов'язаного із свободою кожного індивіда, а жорстка сила трансформувалася у силу переконання, що презентує інтерес знову ж таки кожного. Таким чином через раціональні структури свідомості формувалася позиція *contra* кримінальних дій, причому так психологічно об'єднувалися шари загального (суспільного) та часткового (індивідуального).

Східна цивілізація або ареал східних культур, головною якістю яких є традиційність, продовжує спиратися на страх та ірраціоналізм, постійно відновлюючи архаїчні форми вирішення проблем, оскільки вони є звичними, а тому й зручними. Так, і сьогодні не в одній країні Сходу до порушників норм суспільного співжиття вживають вельми жорстокі заходи, на кшталт побиття каміннями тощо. Такі способи покарання були й у західних культурах, але поступово принципи гуманізму перемагали, і в таких питаннях також.

Тут наведемо приклад, оскільки він є досить цікавим у зв'язку із поширенням у нашої молоді нецензурної лайки. У Франції, ще наприкінці XII століття було видано королівський указ, згідно якого карали всіх, хто ганебно лаявся. На панів, тобто шляхту (рос. – "дворянство") накладали великий штраф, а представників простого народу – топили у річках¹. Звісно, і у Франції сьогодні лайка не є дією кримінальною, як і в інших країнах Європи, включаючи Україну, це є просто прикладом переоцінки кримінальних дій, точніше їхнього "дрейфу" у бік морального осудження.

Таким чином, деякими з висновків щодо викладеного можуть бути такі.

Поняття кримінальної дії має соціальну та культурно-історичну обумовленість і залежить від розуміння та тлумачення права взагалі.

Основи кримінальних дій, якщо їх характеризувати з антропологічної точки зору, можуть бути раціональними, ірраціональ-

---

¹ Сансон Г. Записки палача или Политические и исторические тайны Франции: Пер. з фр.: В 2 кн. - Луганск: Изд-во "Лугань", 1993. - Кн.1. - С. 43.

ними, а також такими, які сьогодні науково визначити неможливо.

Філософсько-правовий аналіз антропологічних основ кримінальних дій дозволяє стверджувати про їхню амбівалентність та культурно-історичну обумовленість, що необхідно враховувати при визначенні та, можливо, кваліфікації злочинів, оскільки й способи протидії їм у різних культурах вироблялися по-різному.

М.Л. Грїбов*

**СПІВВІДНОШЕННЯ
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ,
РОЗВІДУВАЛЬНИХ ТА ПОШУКОВИХ
ЗАХОДІВ В ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНОЇ
СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ**

У статті проводиться аналіз понять оперативно-розшукових, розвідувальних та пошукових заходів та розкривається їх співвідношення в діяльності оперативної служби МВС України.

Ключові слова: оперативна служба, оперативно-розшукові заходи, розвідка, пошук, розвідувальні заходи, пошукові заходи.

Сучасна ситуація в Україні характеризується загостреним протистоянням різних політичних сил, кризовими явищами в економіці та соціальній сфері, що зумовлює неухильне зростання рівня злочинності. Відмінна технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність у них власної розвідки й контррозвідки, володіння ними новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам ускладнює, а іноді й

---

* Доцент кафедри оперативно-пошукової діяльності та документування факультету підготовки кадрів оперативної служби Київського національного університету внутрішніх справ кандидат юридичних наук.

унеможливорює виявлення ознак, вчинюваних ними злочинів, силами лише гласних оперативних підрозділів. З цих причин дедалі більшого значення у протидії злочинності набуває діяльність оперативної служби МВС України, якій властиві специфічні засоби й методи, що дозволяють вчасно, негласно і конспіративно отримувати інформацію необхідну для виявлення, припинення та розкриття злочинів, а також розшукувати осіб, які їх вчинили.

Аналіз правозастосовчої практики свідчить про залучення сил і засобів оперативної служби до проведення майже 100% оперативних розробок, що здійснюються підрозділами карного розшуку. За офіційними статистичними даними Департаменту оперативної служби МВС України понад 55% відсотків завдань на проведення негласних заходів виконується саме за ініціативою підрозділів карного розшуку.

Ефективній діяльності оперативної служби заважає комплекс проблем організаційно-правового характеру. Одною з важливих складових вирішення цих проблем є розробка теоретичних і правових основ діяльності оперативної служби.

Науковою розробкою окремих питань, пов'язаних з діяльністю оперативної служби у різні часи займалися А.А. Венедіктов, К.П. Гребенев, А.С. Карповський, С.А. Смірнов, В.Г. Соколов, В.М. Солдатов, І.В. Тарасюк, І.І. Шинкаренко, І.Р. Шинкаренко, та інші. Однак проблема розуміння та співвідношення оперативно-розшукових, розвідувальних та пошукових заходів в діяльності оперативної служби МВС України залишається не розв'язаною. Вирішення зазначеної проблеми і є метою даної статті.

Комплексний аналіз норм Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" (далі – Закон про ОРД), а також відомчих нормативно-правових актів МВС України дає підстави для висновку, що всі заходи, які проводяться підрозділами оперативної служби МВС України є оперативно-розшуковими. Виходячи із змісту статті 2 зазначеного закону, можна зробити висновок, що розвідувальні та пошукові заходи є різновидами оперативно-розшукових заходів. Однак у цьому Законі не формулюється поняття опера-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

тивно-розшукових заходів, на що вже неодноразово звертали увагу науковці. Така невизначеність, в комплексі з законодавчою заборонаю проведення оперативно-розшукових заходів (ст. 9 Закону про ОРД) без заведення оперативно-розшукової справи породжує низку проблем, зокрема і в діяльності оперативної служби МВС України.

Сьогодні існує багато різноманітних точок зору з приводу формулювання поняття "оперативно-розшукові заходи". З нашого погляду, оптимальним шляхом вирішення зазначеного питання є визначення оперативно-розшукових заходів як заходів, які проводяться з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності оперативними підрозділами відповідно до прав наданих їм Законом України "Про ОРД", з подальшою диференціацією цих прав на ті, які можуть проводитись лише за умови заведення оперативно-розшукової справи (у тому числі ті, що виходячи із змісту Конституції потребують дозволу суду) та ті, що можуть бути проведені без заведення такої справи.

Зазначене визначення надасть можливість не лише практичного вирішення проблеми здобування та перевірки первинної оперативно-розшукової інформації, а й розуміння та нормативного визначення розвідувальних та пошукових заходів органів внутрішніх справ, як частки цілого.

У нормативно-правових актах МВС України, за допомогою яких здійснювалося раніше та здійснюється сьогодні регулювання діяльності підрозділів оперативної служби, оперативно-розшукові заходи зазначених підрозділів визначаються і як розвідувальні, і як розвідувально-пошукові, і як пошукові, і як оперативно-пошукові.

Визначення та, власне, існування деяких із зазначених категорій заходів в діяльності оперативної служби носить проблемний характер. Зокрема сьогодні має місце проблема пов'язана з питаннями можливості існування категорії "розвідувальні заходи органів внутрішніх справ". Ця проблема постає у зв'язку з розповсюдженням думки, про те, що діяльність підрозділів МВС України взагалі не може містити розвідувальної складової, оскільки За-

коном України "Про розвідувальні органи України", визначено, що розвідувальна діяльність - це діяльність спеціальних органів державної влади, спрямована на захист національних інтересів України, від зовнішніх загроз, сприяння формуванню і реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони". Крім того, підрозділи МВС зазначеним законом не віднесено до розвідувальних органів.

Ми категорично не поділяємо наведеної точки зору. На нашу думку, в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ був, є і завжди буде присутній розвідувальний компонент. Адже взагалі слово і термін розвідка має значення відмінне від того, що наведено у Законі "Про розвідувальні органи України". Основним змістом розвідки є здобування інформації. Так у Великому тлумачному словнику сучасної Української мови першим наводиться таке визначення: "Розвідка: дія за значенням слова розвідувати... Розвідувати: здобувати відомості про супротивника...; дізнаватися про кого-, що-небудь, розпитувати когось або спостерігати за кимсь, чимось". [1, с. 1043]. Як бачимо, визначення із Закону, взагалі не відповідає терміну "розвідка", оскільки не містить його основного змісту - здобування інформації. Якщо продовжувати цей аналіз, то можна побачити, що визначення розвідки прийняте законодавцем, за своїм змістом може охопити і діяльність Президента України і Кабінету Міністрів і профільних комітетів Верховної Ради України, митної служби тощо. Тобто це визначення є занадто широким і орієнтуватися на нього при визначенні заходів по отриманню інформації оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, у тому числі і оперативною службою, не варто.

Взагалі у сучасному законодавстві України мають місце суттєві проблеми із співвідношенням та розмежуванням оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності¹ [2]. Зауважимо, що у відповідних Законах певні види діяльно-

---

¹ Див. Орлов Ю.Ю., Матвійчук В.В. Співвідношення оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності // Науковий вісник КНУВС. - № 2. - ч. 2. - 2006. - с. 61-74.

сті розглядаються, як засоби здійснення державною окремих своїх функцій через відповідні органи. Так функція забезпечення державної безпеки від зовнішніх загроз покладається на розвідувальні органи, що чітко визначені у Законі "Про розвідувальні органи України". Однак коли мова йде про проведення окремих заходів, у основі яких лежить діяльність працівників оперативних підрозділів по отриманню соціальної інформації, то є всі підстави визначити ці заходи, як такі, що мають розвідувальний характер.

Заходи саме розвідувального характеру проводяться зазначеними підрозділами при впровадженні оперативного працівника у злочинну групу або організацію, при проведенні негласного зашифрованого оперативного опитування, під час негласного огляду у житлових приміщеннях тощо. Дійсно, відповідно до законодавства всі ці заходи проводяться в рамках оперативно-розшукової, а не розвідувальної діяльності. Однак це не змінює їх розвідувальної сутності.

Автори шеститомного видання "Оперативна діяльність і питання конспірації у роботі спецслужб" визначають розвідку як мистецтво придбання та примноження знань про те, що свідомо приховується. На їх думку, уточнююче визначення "свідомо" необхідне, оскільки пізнанням до часу відомих предметів та явищ, що існують в природі, займається наука [3, с. 412].

Досліджуючи оперативно-розшукову діяльність органів внутрішніх справ науковці постійно вживають термін "розвідка" та похідні від нього. Так автори монографій "Використання психологічних знань в оперативно-розшуковій діяльності" [4] та "Оперативне розпізнавання" [5] у різних варіантах вживають його більше 30 разів (у кожній із зазначених праць). У працях С.І. Пічкурєнка, присвячених впровадженню оперативних працівників в організовані злочинні групи та організації, як у текстах так і у назвах широко вживається термін "кримінальна розвідка". Цей же термін вживається і у відповідних нормативних актах МВС України, а також використовується у результатах правотворчості органів державної влади зарубіжних країн (Великобританія, Німеччина, США) та

міжнародних організацій (Генеральний секретаріат Інтерполу) [6]. У Великобританії державна структура, яка негласно здійснює збір інформації необхідної для боротьби із злочинністю має назву "Національна кримінальна розвідувальна служба" [7]. В.П. Сапалов у своїй роботі "Отримання оперативної-розшукової інформації з використанням спеціальних технічних засобів підрозділами оперативної служби (теоретико-правові та організаційно-тактичні основи)" термін розвідка і похідні від нього використовує близько 50 разів [8]. У роботах І.Р. Шинкаренка, І.І. Шинкаренко та І.В. Тарасюк термін "розвідка", "розвідник" часто вживаються як синоніми "підрозділ кримінального пошуку", "працівник підрозділу кримінального пошуку" [9; 10; 11]. І це не дивно, адже вивчення історії виникнення та розвитку підрозділів оперативної служби (раніше підрозділів розвідувально-пошукової діяльності, кримінального пошуку, сьомих відділів) свідчить, що їх діяльність традиційно вважалася розвідувальною, а самі вони вважалися апаратами розвідки.

С.А. Жижком на розгляд Верховної Ради України вносився проект Закону України "Про кримінальну розвідку", де визначено, що метою кримінальної розвідки є своєчасне запобігання, виявлення і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам України від організованої злочинності, поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу та політики шляхом використання системи розвідувальних, пошукових, інформаційно-аналітичних заходів, у т.ч. із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [12].

Врешті розвідувальні заходи і розвідувальна діяльність це різні категорії. Виходячи із загальнонаукових засад діяльності сформульованих у філософській, психологічній та правовій літературі та критично оцінюючи точки зору щодо визначення її структурних елементів, вважаємо що структурними елементами змісту розвідувальної діяльності є мета, завдання, дії, та суб'єкти, що утворюють їх як цілісну державну діяльнiсну систему по отриманню інформації необхідної для захисту національ-

них інтересів України, від зовнішніх загроз, сприянню формуванню і реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони. Виходячи з положень Законів України, що були згадані вище, органи внутрішніх справ бути не можуть бути суб'єктами цієї системи, вони мають іншу мету і інші завдання.

Розвідувальні заходи, з нашого погляду, являють собою інструментальні засоби здійснення як розвідувальної так і оперативно-розшукової діяльності відповідними органами. Тобто органи внутрішніх справ в рамках оперативно-розшукової діяльності можуть проводити розвідувальні заходи, що власне опосередковано закріплено у діючому законодавстві. Виходячи з цього ми повністю поділяємо думку М.А. Погорельського, який зазначає: "В ст. 2 Закону Про ОРД, на нашу думку, йдеться не про різновиди ОРД, а про систему пошукових, розвідувальних й контррозвідувальних заходів. Кожний з цих заходів може проводитися як в ОРД, так і в контррозвідувальній діяльності і в розвідувальній діяльності. Пошукові заходи можуть бути як розвідувальними, так і контррозвідувальними, і навпаки." [13]

Розглядаючи теоретичні аспекти поняття розвідувальних заходів ми вважаємо за доцільне прийняти до уваги те, що автори праці "Оперативна діяльність і питання конспірації у роботі спецслужб" наголошують, що однією з основних рис розвідки є саме таємний збір інформації [4, с. 359]. Ми погоджуємося з ними та вважаємо, що використання гласних шляхів отримання відомостей, що свідомо приховуються полягає у проведенні відкритих інформаційно-пізнавальних заходів, які за своєю формою наближуються до слідчих дій і не можуть бути визнані розвідувальними. Отже, розвідувальні заходи в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ мають виключно негласний характер. З цих причин не можна віднести до числа розвідувальних заходів скажімо відкрите опитування осіб та ознайомлення з документами, проведення перевірок фінансово-господарської діяльності, операції по захопленню злочинців, припиненню злочинів тощо.

Виходячи з викладеного та враховуючи лексичне значення та наведені вище визначення терміну "розвідка" можна визначити розвідувальні заходи органів внутрішніх справ, як негласні заходи, що вживаються оперативними підрозділами органів внутрішніх справ в межах наданих їм законом прав, з метою отримання інформації, яка свідомо приховується об'єктами ОРД та може бути використана для припинення, попередження і розкриття злочинів. Зокрема до таких заходів можуть бути віднесені всі заходи, які проводяться підрозділами оперативної служби МВС України.

У зв'язку з цим ми не можемо погодитися з позицією авторів підручнику "Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ", які під розвідувальними заходами розуміють дії працівників оперативних підрозділів (або осіб, які співробітничать з ними), котрі проникли в злочинне угруповання з метою збирання інформації про структуру злочинної організації, викриття головних учасників злочинів (ватажків, організаторів, підсобників та діючих корумпованих осіб), своєчасного попередження особливо небезпечних злочинів. [14, с. 14-17]. Таке визначення, з нашого погляду значно звужує зміст поняття розвідувальних заходів органів внутрішніх справ в цілому та їх спектр застосування у боротьбі зі злочинністю.

Тепер розглянемо сутність та зміст пошукових заходів. Термін пошук у довідковій літературі визначається як дія (шукання, розшукування) чого-небудь, кого-небудь. Автори словника української мови так тлумачать це поняття: "Пошук - 1. Шукання, розшукування чого-небудь. Спеціально організоване розшукування чого-небудь з метою врятування, розшук. У пошуках - шукаючи що-небудь. 2. Творча робота, спрямована на відкриття нового в науці, мистецтві, на виробництві і т. ін. [15]. У гносеологічному розумінні пошук - це початкова стадія пізнавального процесу, знайдення істинного об'єкта.

У теорії ОРД зазвичай серед інших організаційно-тактичних форм ОРД розглядається виявлення (пошук) первинних оперативно-розшукових даних (оперативний пошук) [16]. Оперативний пошук спрямований на виявлення (знайдення) серед вели-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

кої кількості однорідних об'єктів, саме того, який має ознаки злочинності.

Автори підручника "Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ" цілком слушно зазначають, що пошукові й розвідувальні оперативно-розшукові заходи – поняття не тотожні. Пошукові заходи – це дії оперативних працівників, спрямовані на встановлення ще невідомих правоохоронним органам подій злочину і винних осіб, злочинів, що готуються або вчинені невстановленими особами. Основні напрямки цих заходів як оперативно-розшукової функції органів дізнання в боротьбі зі злочинністю визначені нормами Кримінально-процесуального кодексу України, де говориться, що на органи дізнання покладається застосування необхідних оперативно-розшукових заходів із метою виявлення ознак злочину й осіб, що його вчинили. Різновидом пошукових заходів, вважають вони, є розшукові, що здійснюються для розшуку осіб, які зникли безвісти, та тих, котрі переховуються від органів розслідування або ухиляються від відбування покарання, обвинувачуваних, підсудних, засуджених, взятих під варту до слідчих ізоляторів, тюрем, установ для виконання покарань, осіб, які втекли з-під конвою або караулу, та інших категорій розшукуваних, визначених діючими нормативними актами МВС України.

Виходячи з викладеного й ґрунтуючись на результатах аналізу відомчих нормативних актів та практики діяльності підрозділів оперативної служби можна дійти висновку, про те що серед трьох формально закріплених основних напрямків діяльності оперативної служби МВС України яскраво виражену пошукову складову містить лише один, який, власне, і має відповідну назву – розвідувальний пошук. Розвідувально-пошукові заходи, власне мають форму оперативного пошуку. Однак оперативний пошук це поняття більш широке, та може здійснюватися як гласно, так і не гласно. На відміну від оперативного пошуку розвідувально-пошукові заходи, що проводяться підрозділами оперативної служби здійснюються виключно негласно і конспіративно.

Підводячи підсумки можемо зазначити наступне.

Розвідувальна діяльність та оперативно-розшукова діяльність як самостійні державні діяльнісні системи мають різні мету та завдання, здійснюються різними суб'єктами. Водночас заходи розвідувального характеру є обов'язковим елементом оперативно-розшуковій діяльності, інструментальними засобами її здійснення.

Основними ознаками розвідувальних заходів органів внутрішніх справ є те, що вони: являють собою різновид оперативно-розшукових заходів та здійснюються на підставах та в порядку передбаченими Законами України "Про оперативно-розшукову діяльність"; спрямовані на отримання інформації, що свідомо приховується об'єктами ОРД, необхідної для попередження, припинення та розкриття злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції МВС України; здійснюються виключно негласно.

Всі заходи підрозділів оперативної служби МВС України здійснюються в рамках ОРД та відповідно є оперативно-розшуковими заходами.

Всі оперативно-розшукові заходи оперативної служби МВС України мають розвідувальний характер, а відповідно можуть бути визначені як розвідувальні.

В діяльності підрозділів оперативної служби пошукові заходи, в чистому вигляді, здійснюються лише в рамках одного з трьох основних напрямків її діяльності – розвідувального пошуку.

Використана література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад і голов. Ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.
2. Орлов Ю.Ю. Співвідношення оперативно-розшукової, розвідувальної та контррозвідувальної діяльності/ Ю.Ю. Орлов, В.В. Матвійчук // Науковий вісник КНУВС. – № 2. – ч. 2. – 2006. – с. 61-74.
3. Ивахин А.Е. Оперативная деятельность и вопросы конспирации в работе спецслужб (По материалам открытой печати и литературы) / А.Е. Ивахин, П.Я. Прыгунов. – Т.4 – 2-е изд. Стереотип. – К. КНТ, 2008. – 242с.

4. Використання психологічних знань в оперативно-розшуковій діяльності: Монографія / [О.Ф. Доженков, Г.Є. Запорожцева, А.П. Кіцул, Е.В. Рижков]. – Одеса, НД РВВ ОІВС. – 2001. – 232 с

5. Оперативне розпізнавання: Монографія. / [Некрасов В.А., Машок В.Я., Філіпенко Н.Є., Родинок Л.В]., – КНТ. – К.: 2007. – 216 с.

6. Сервешкий І.В. Науково-практичний коментар Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" / І.В. Сервешкий, В.А. Данько. – 3-тє вид., доп. (Станом на 1 червня 2006 року) – К. 2006. – 400с.

С.Г. Герасименко*

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Судовий контроль у сфері кримінального судочинства в останні роки привернув значну увагу з боку вчених та практиків, однак поряд з цим низка питань і досі залишається не вирішеною. До таких питань можна віднести, наприклад, судовий контроль за оперативно-розшуковою діяльністю (далі-ОРД), призначенням стаціонарної судово-психіатричної експертизи, отриманням дозволу суду на затримання підозрюваного (обвинуваченого) і доставку його в суд під вартою з метою обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та ін.

Виходячи з меж нашого дослідження, особливий інтерес становить дослідження саме питань, пов'язаних з судовим контролем за ОРД. Вичерпний перелік оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ), які проводяться за рішенням суду, наведено в ч. 2 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [1] (да-

---

* Викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Запорізького юридичного інституту ДДУВС.

лі – Закон про ОРД), до них відноситься негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, зняття інформації з каналів зв'язку, контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією, застосування інших технічних засобів одержання інформації. Визначення вичерпного переліку ОРЗ, які проводяться лише з дозволу суду, не вирішило всіх існуючих проблем у регламентації діяльності оперативних підрозділів.

Виходячи зі змісту статей 30, 31, 32 Конституції України, а також ст. 9 та ст. 14 Закону про ОРД можна дійти висновку, що підстави обмеження прав і свобод людини і громадянина мають винятковий та тимчасовий характер і повинні бути чітко передбачені законодавством. Згідно з роз'ясненнями п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України "Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства" від 28.03.2008 № 2 зазначені види ОРЗ до порушення кримінальної справи застосовуються з метою запобігання тяжкого чи особливо тяжкого злочину, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо. Надання ж дозволу на проведення ОРЗ після порушення кримінальної справи не залежить від тяжкості злочину [2, с. 4-5].

Як слушно зазначає Н.А. Погорецький, розробка проблем судового контролю за забезпеченням законності використання матеріалів ОРД у кримінальному процесі ускладнюється тим, що, з одного боку, до сьогодення часу залишаються дискусійними загальнотеоретичні питання, що стосуються судового контролю, а саме: про сутність та форми судового контролю; про співвідношення судового контролю з такими категоріями, як "правосуддя", "прокурорський нагляд", "відомчий контроль" та "судова влада"; про об'єкт, межі та оптимальні процедури судового контролю та ін. З іншого боку, досі не вирішені питання і стосовно ОРД, а саме: роль та місце ОРД в кримінально-процесуальному доказуван-

ні; предмет оперативно-розшукового документування і шляхи та засоби використання матеріалів ОРД в інтересах кримінального судочинства та ін. [3, с. 695-696].

Не вдаючись до детального аналізу зазначеної проблематики, оскільки вона не входить до предмета цього дослідження і докладно викладена в працях Ю.М. Грошевого, Е.А. Дідоренка, М.М. Ковтуна, М.М. Михеєнка, М.А. Погорельського, С.М. Стахівського, М.Є. Шумила та ін., слід зазначити, що деякі автори не виправдано спрощено ставляться до цієї проблеми, вважаючи її штучною й такою, що не має практичного значення [4]. Саме нехтування теоретичним обґрунтуванням понять "судовий контроль" і "протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами ОРЗ" призвело до того, що в ч. 2 ст. 8 Закону про ОРД та в ч. 2 ст. 65 КПК України було внесено норми, які не застосовуються в практичній діяльності і до сьогоденного часу. Отримані за результатами зазначених заходів матеріали ОРД використовуються в основному як речові докази або як інші документи, а в якості протоколів ОРЗ з відповідними додатками до них - вкрай рідко.

У зв'язку з цим, для вирішення проблем судового контролю за ОРД необхідно з'ясувати його функціональну спрямованість, до якої слід віднести: контроль за законністю підстав проведення оперативно-розшукових заходів (далі - ОРЗ), що обмежують конституційні права громадян (ч. 2 ст. 8 Закону про ОРД); контроль за використанням матеріалів ОРД для отримання доказів у кримінальній справі (ч. 2 ст. 65 та ч. 3 ст. 66 КПК України); контроль за проведенням слідчих та процесуальних дій, коли судові рішення про дозвіл на їх проведення ґрунтуються на матеріалах ОРД (ч. 5 ст. 177, ч. 4 ст. 178, ст. 187, ст. 187-1, ч. 4 ст. 190 КПК України) та ін.

Сутність судового контролю за використанням матеріалів ОРД у кримінальному процесі полягає в дослідженні судом юридичних та фактичних підстав для прийняття законного та обґрунтованого рішення про проведення ОРЗ, що обмежують конституційні права та свободи громадян. Зазначений вид діяльності здійс-

нюється з метою попередження незаконного обмеження та безпідставного порушення конституційних прав громадян і їх відновлення у випадку встановлення порушень закону.

Зазначений вид судового контролю за використанням матеріалів ОРД можна вважати попереднім у зв'язку з тим, що у кримінальному процесі суддя, приймаючи зазначене рішення, лише оцінює наявність чи відсутність юридичних та фактичних підстав для проведення ОРЗ, самі ж дії, передбачені ч. 2 ст. 8 Закону про ОРД, ще не проведені. У випадку відсутності юридичних та фактичних підстав суддя відмовляє в наданні дозволу на проведення ОРЗ, що обмежують конституційні права та свободи громадян.

З'ясовуючи етимологічний зміст терміну "підстава", В.С. Зеленецький слушно зазначає, що підставою в усіх випадках є те, на чому ґрунтується дане рішення, те, що лежить у його основі. Оскільки мова йде про правову сферу, то характеристика названих підстав має ґрунтуватися на відповідних нормах чинного законодавства [5, с. 76]. Змістом підстав для проведення ОРД є наявність достатньої інформації, одержаної у встановленому порядку і яка потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про: злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами; осіб, які готують або вчинили злочин; осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання та ін. (ч. 1 ст. 6 Закону про ОРД). Зусилля оперативних працівників під час використання форм та методів ОРД спрямовані на виявлення ознак злочинної діяльності, відповідну фіксацію встановлених фактичних даних та відомості про їх джерела в матеріалах ОРД з метою залучення зазначених матеріалів до кримінального процесу. Останні можуть залучатися, по-перше, для обґрунтування підстав для порушення провадження у кримінальній справі. По-друге, для створення умов її успішного розслідування. По-третє, для створення умов її судового розгляду. Відповідне залучення форм та методів ОРД може відбуватися як у декілька етапів, так і мати епізодичний характер (наприклад, на одній стадії

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

кримінального процесу або для забезпечення проведення однієї слідчої дії).

Наступною проблемою, на нашу думку, є з'ясування головних завдань судового контролю за ОРД, до яких слід віднести перевірку законності та обґрунтованості внесеного подання на дозвіл проведення ОРЗ, де під законністю слід визнавати відповідність його форми наявним вимогам до цього процесуального документа. Згідно зі ст. 8 Закону про ОРД, правом звернення до суду з відповідним поданням наділений тільки керівник відповідного оперативного підрозділу чи його заступник, перелік цих підрозділів міститься у ст. 5 цього закону. У поданні повинно зазначатися: ким і коли заведено оперативно-розшукову або контрольно-розшукову справу, її номер; особа, стосовно якої пропонується здійснити відповідні заходи, із зазначенням усіх можливих даних про неї; підстави здійснення оперативно-розшукової та контрольно-розшукової діяльності, ознаки злочину, які зазначені у постанові про заведення справи та статті (частини статті) КК України.

Також суддя повинен перевірити, чи міститься в поданні посилання на відповідні положення законів України, якими визначено підстави застосування заходів, указано мету, з якою пропонується їх здійснити, обґрунтування терміну їх застосування, орган чи особа, яка буде здійснювати заходи. Має бути зазначено, які саме заходи пропонується здійснити, спосіб їх здійснення, об'єкт здійснення заходів із конкретними характеристиками (номер каналу зв'язку, його вид, адреса житла чи іншого володіння особи, вмотивовані дані про їх належність особі та дані про те, що особа може користуватися ними тощо), чи погоджене зазначене подання з прокурором та ін.

Якщо ОРД здійснюється за дорученням органу дізнання, слідчого, прокурора чи суду, інших передбачених ч. 2 ст. 6 Закону про ОРД осіб, органів чи організацій, про це повинно бути зазначено в поданні з посиланням на конкретний документ, його номер і дату, номер кримінальної справи, щодо кого вона порушена, за якими статтями (частинами статей) КК України [2, с. 6-7].

Обґрунтованість внесеного подання полягає в тому, чи виходила ця посадова особа, приймаючи таке рішення, з аналізу документально оформлених матеріалів, чи ґрунтує вона свої висновки на фактичних даних та їх сукупності, аналіз яких виключає прийняття інших рішень, крім обраного [6, с. 262].

У разі відповідності подання зазначеним вимогам суд надає дозвіл на їх проведення, або у разі невідповідності відмовляє у їх проведенні.

Самі результати ОРД, у яких містяться відомості про факти та їх джерела, отримані в ході негласних ОРЗ із застосуванням оперативно-розшукових форм та методів, які становлять державну таємницю, можуть бути використані як докази в суді лише після їх розсекречення у встановлену законом та відомчими нормативними актами порядку.

У випадку, коли неможливо розсекретити такі матеріали у зв'язку з недоцільністю розшифрування форм та методів ОРД, що становлять державну таємницю, неможливістю забезпечення безпеки осіб, які брали участь в ОРД, а також з недоцільністю розголошення конфіденційних відносин з причин організаційно-тактичного характеру чи відсутності письмової згоди особи на розголошення даних про її конфіденційні відносини з підрозділами, що здійснюють ОРД, суд не може використовувати зазначені матеріали для обґрунтування свого рішення у справі.

На підставі вищезазначеного стверджуємо, що належний рівень судового контролю за ОРД у кримінальному процесі повинен забезпечити прийняття законного та обґрунтованого рішення про проведення ОРЗ.

Отже, ефективність контролюючої функції суду за використанням матеріалів ОРД у кримінальному процесі тісно пов'язана з необхідністю самостійного та ґрунтовного дослідження таких його елементів, як об'єкт, предмет, межі, суб'єкти та ін.

Використана література:

1. Про оперативно-розшукову діяльність (зі змінами та доповненнями на 2005 р.): Закон України від 18.01.1992 // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 22. - Ст. 303.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

---

2. Про деякі питання застосування силами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2 // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 4(92). – С.4-11.

3. Погорецкий Н.А. Обеспечение законности использования материалов оперативно-розыскной деятельности в уголовном процессе средствами судебного контроля (по законодательству Украины) // Проблемы теории и практики уголовного процесса: история и современность / под ред. В.А. Панюшкина. – Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2006. – С.695-702.

4. Бочаров Д. Поняття "фактичні данні" у теорії доказування: проблеми тлумачення // Вісник прокуратури. – 2002. – № 2. – С.30-34; Кальницький В. "Санкціонування" і перевірка судом законності слідствених дій в ході досудового виробства не ефективна // Російський слідователь. – 2004. – № 1. – С.73-75.

5. Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела. – Х., 1998. – 340 с.

6. Оперативно-розыскная деятельность: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. – М.: ИНФРА, 2002. – 794 с.

А.В. Зав'ялов*
Р.Є. Іваненко**

**ПРАВОВА ПРИРОДА
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ
ЗАХОДІВ**

Виходячи зі змісту положень Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" стосовно поняття оперативно-розшуко-

---

* Старший оперуповноважений УКР ГУ МВС України в Луганській області капітан міліції.

** Старший оперуповноважений УКР ГУ МВС України в Луганській області майор міліції.

вої діяльності (далі ОРД), інтерпретованого як система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, правових засад щодо проведення оперативно-розшукових заходів тощо, стає очевидним, що за своєю сутністю всі оперативно-розшукові заходи мають не тільки пізнавальну, але й правову природу. У зв'язку з цим достатньо актуальним становиться вирішення завдань теоретико-юридичного дослідження оперативно-розшукових заходів, як правової форми діяльності. Наукове обґрунтування правової природи оперативно-розшукових заходів дозволяє глибше розкрити та зрозуміти їх сутність, визначити місце й роль у системі правових заходів боротьби зі злочинністю.

У своїй більшості ці питання знаходили віддзеркалення в роботах, присвячених окремим оперативно-розшуковим заходам. Зокрема, деякі аспекти проблеми визначення правової природи оперативно-розшукових заходів розкривалися в дослідженнях таких відомих науковців і практиків, як К.В. Антонов, Б.І. Бараненко, Л.Ш. Берекашвілі, В.Г. Бобров, А.Ф. Возний, К.К. Горяїнов, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, І.П. Козаченко, О.В. Негодченко, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, М.А. Погорецький, Б.Г. Розовський, О.Г. Цветков, В.О. Черков, О.М. Чистолінов та ін.

У то й же час, не применшуючи значення наукових розробок означених учених, можемо зазначити, що в системному вигляді питання правової природи оперативно-розшукових заходів не розглядалися.

Проведений нами аналіз юридичної літератури дозволив з'ясувати, що вихідні положення поставленої проблеми були формульовані російським науковцем В.Г. Бобровим, який виділив біля десяти ознак, що зумовлюють правовий характер оперативно-розшукових заходів¹. З їх числа вважаємо прийнятним у тради-

---

¹ Бобров В.Г. О правовой природе оперативно-розыскных мероприятий // Актуальные вопросы теории и практики оперативно-розыскной деятельности: Тр. Акад. управления МВД России. - М., 2001 - С. 65.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ційній для оперативно-розшукової теорії моделі¹ виділити та зупинитися на розгляді трьох:

- 1) правова основа проведення оперативно-розшукових заходів;
- 2) наявність правовідносин;
- 3) настання юридично-значимих наслідків проведення оперативно-розшукових заходів.

Юридичний характер оперативно-розшукових заходів проявляється, перш за все, у тому, що вони мають свою правову основу. Під правовою основою розуміється система законодавчих та інших нормативно-правових актів, що регламентують підстави, умови та порядок їх проведення, а також права та обов'язки осіб, які приймають в них участь. При цьому правову основу оперативно-розшукових заходів слід розглядати як вихідну від більш загального поняття – правової основи ОРД в цілому.

Проведене нами дослідження показує, що правова основа ОРД постійно збільшується. У той же час, можемо констатувати, що далеко не у всіх нормативно-правових актах містяться норми, які б регламентували проведення оперативно-розшукових заходів. Тому не кожен нормативно-правовий акт, що розглядається в якості правової основи ОРД в цілому, може бути автоматично віднесений до правової основи оперативно-розшукових заходів. У зв'язку з цим виникає необхідність у систематизації та вивченні нормативно-правових актів, які становлять правову основу оперативно-розшукових заходів.

Ядром нормативно-правових актів, що складають правову основу оперативно-розшукових заходів, виступає, перш за все, Конституція України, яка має вищу юридичну силу та пряму дію своїх норм. Саме Конституція закладає найважливіші принципи відносин між правоохоронними органами та громадянами в боротьбі зі злочинністю. До таких принципів відносяться визнання державою найвищою цінністю прав та свобод людини, рівність громадян перед законом, дотримання норм міжнародного права в галу-

---

¹ Четин А.Е. Актуальные проблемы теории оперативно-розыскных мероприятий. Монография. - М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2006. - С. 66.

зі забезпечення прав людини, забезпечення права на недоторканість приватного життя, особисту та сімейну таємницю, на недоторканість житла, гарантії судового захисту прав і свобод громадян, встановлення законодавчого порядку обмеження основних конституційних прав для досягнення суспільно-корисних цілей та деякі інші.

Ряд норм Конституції України напряду регламентує умови проведення оперативно-розшукових заходів, що тимчасово обмежують конституційні права громадян. Зокрема, частини 1 ст. 30 та 31 прописують обов'язковість отримання судового рішення у випадку необхідності обмеження права на таємність листування, телефонних переговорів, телеграфної та іншої кореспонденції, а також на недоторканість житла.

Після конституції України головна роль у правовому регулюванні ОРЗ по праву належить Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність". Проте, на відміну, наприклад, від аналогічного закону в Російській Федерації, означений нормативно-правовий акт містить не перелік оперативно-розшукових заходів, а права підрозділів, які здійснюють ОРД.

Не зупиняюся на висвітленні недоліків такого законодавчого підходу до регламентації проведення оперативно-розшукових заходів в ОРД, а також констатації положень інших важливих правових норм Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", що регламентують проведення означених заходів, коротко визначимо інші нормативно-правові акти, які займають ключові місця в досліджуваному питанні.

Переш за все, визначимо групу законодавчих актів, що встановлюють загальні положення для проведення оперативно-розшукових заходів та мають універсальний характер, оскільки поширюються на проведення будь-яких заходів усіма суб'єктами ОРД. До цієї групи входить Кримінальний кодекс України, що визначає матеріальні ознаки злочинів, на виявлення, запобігання та розкриття яких спрямовані оперативно-розшукові заходи. До того ж, у кримінальному законі містяться ряд правових інститутів та норм, які мають важливе значення для проведення оперативно-розшукових заходів. Так, стаття 12 КК України розглядає поняття

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

тяжкого та особливо тяжкого злочинів¹, ознаки якого відповідно до положень статті 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" виступають одною з правових умов проведення оперативно-розшукових заходів, що тимчасово обмежують конституційні права громадян. Кримінально-правові інститути крайньої необхідності (стаття 39 КК України) та обґрунтованого ризику (стаття 42 КК України) використовують при проведенні таких оперативно-розшукових заходів, як оперативна закупівля, оперативне впровадження, контрольоване постачання тощо.

Окрім означеного кодексу основоположне значення в правовому регулюванні оперативно-розшукових заходів мають і норми Кримінально-процесуального кодексу України. Визначаючи види доказів (стаття 65 КПК України), способи їх отримання, перевірки та оцінювання (стаття 66, 67 КПК України), поняття результатів ОРД та їх використання у доказуванні (стаття 65 КПК України), кримінально-процесуальний закон служить основою для визначення прийомів отримання оперативно-розшукової інформації та процедур її використання в кримінальному процесі. Поряд із цим, кримінально-процесуальний закон уповноважує прокурора та слідчого давати органам дізнання доручення про проведення ОРЗ та визначає порядок проведення оперативно-розшукових заходів у межах порушених кримінальних справ після направлення їх прокуророві.

До цієї ж групи законодавчих актів можна віднести й Закон України "Про державну таємницю", у якому визначений перелік відомостей у галузі ОРД, що відносяться до державної таємниці (стаття 8), порядок допуску до відомостей про ОРД, що містять державну таємницю (стаття 22), та доступу до відомостей про ОРД, що містять державну таємницю (стаття 27) тощо. Норми цього законодавчого акту мають ключове значення в реалізації принципу конспірації при проведенні ОРЗ.

До інших нормативно-правових актів, які становлять основу проведення оперативно-розшукових заходів, можна віднести зако-

---

¹ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. - К.: Канон, 2001. - С. 52.

ни України про прокуратуру, міліцію, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Поряд із правовою основою, низку особливостей містить і така важлива ознака досліджуваної природи проведення оперативно-розшукових заходів, як наявність правовідносин.

У цьому контексті слід зауважити, що найбільш новітніми дослідженнями, у яких детально осмислено комплекс проблемних питань, присвячених правовідносинам в ОРД, є роботи В.О. Черкова. У них автор на підставі наукового аналізу суспільних відносин, що виникають у ході ОРД, робить дуже важливий висновок про те, що в цій сфері діяльності функціонують не тотожні за змістом правовідносини: оперативно-розшукові правовідносини та правовідносини, що сприяють реалізації завдань ОРД та забезпечують законність її функціонування.

Відмінність останніх, на думку В.О. Черкова, до якої ми приєднуємося, виявляється в тому, що вони виникають між суб'єктами, уповноваженими на здійснення ОРД і тими суб'єктами, що мають відносно суб'єктів ОРД відповідні владні повноваження. Таким суб'єктами є слідчий, який згідно ч. 5 ст. 97, ч. 3 ст. 114 КПК України та п. 2 ст. 7 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" уповноважений давати суб'єктам ОРД письмові доручення про проведення оперативно-розшукових заходів, а також прокурор, який здійснює прокурорський нагляд за ОРД і суд, який уповноважений на здійснення судового контролю за ОРД. Вказівки прокурора та ухвали суду відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" є обов'язковими для виконання суб'єктами ОРД.

Тож, за обґрунтованою позицією В.О. Черкова, правовідносини, що сприяють реалізації завдань ОРД та забезпечують законність її функціонування, - це суспільні відносини, що врегульовані законом та підзаконними нормативно-правовими актами, котрі виникають, розвиваються й припиняються між суб'єк-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

тами ОРД та слідчим, прокурором і судом в ході реалізації ними своїх повноважень та виконанні відповідно завдань ОРД, кримінального судочинства, прокурорського нагляду та судового контролю¹.

Таке визначення, на наш погляд, не викликає сумнівів. Наявність означених правовідносин чітко можна простежити на прикладі прийняття працівниками оперативних підрозділів рішень про проведення оперативно-розшукових заходів, що тимчасово обмежують конституційні права громадян. На такий випадок, як відомо, законодавець передбачив спеціальну процедуру, відповідно до якої працівник оперативного підрозділу після затвердження начальником ОВС постанови про заведення оперативно-розшукової справи (ч. 1 ст. 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність") та вичерпання всіх можливостей отримати важливу для вирішення оперативно-розшукових завдань інформацію звертається за отриманням дозволу до апеляційного суду з належно оформленим та обґрунтованим поданням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника (ч. 2 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"), попередньо узгодженим з прокурором (ч. 5 ст. 97 КПК України). Отже, подібні рішення залежать не тільки від працівника оперативного підрозділу, але й від певних посадових осіб ОВС, прокуратури та суду, наділених державою владними повноваженнями.

Розглядаючи правову природу оперативно-розшукових заходів, не можна обійти увагою позицію науковців про те, що їх проведення неминуче веде до юридично значущих наслідків. Перш за все, що обставину відмічають деякі російські науковці. Зокрема, на думку О.Ю. Шумілова, рішення в ОРД – висновок, який, керуючись правосвідомістю, у межах своїх повноважень зробив суб'єкт ОРД (працівник оперативного підрозділу) за наявною фактичною

---

¹ Черков В.О. Удосконалення оперативно-розшукових правовідносин у контексті забезпечення національної безпеки України // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми національної і міжнародної безпеки" (Київ, 27 квітня 2007 р.). – К.: Текст, Щорічник, 2007. – № 2. – С. 117.

інформацією, що веде до встановлених оперативно-розшуковим законодавством наслідків¹.

Схожої думки дотримуються й В.М. Аتماжитов та В.Г. Бобров. В одній зі своїх спільних наукових робіт вони зазначають, що результати ОРЗ завжди спричиняють певні юридично значущі наслідки або пов'язані з настанням таких наслідків².

На наш погляд, позицію науковців можна пояснити стрімким розвитком оперативно-розшукового законодавства, у межах якого явно простежується зростаюча роль оперативно-розшукових матеріалів у доказуванні під час здійснення кримінального судочинства. Зокрема, відповідно до положень п. 2 ч. 1 ст. 10 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" ("Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності")³ матеріали ОРД використовуються для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами в кримінальній справі. А згідно з ч. 2 ст. 65 КПК України ("Докази")⁴ протоколи з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, є джерелами доказів.

Водночас, як обгрунтовано відмічає Д.О. Бабічев, думка О.Ю. Шумилова В.М., Аتماжитова та В.Г. Боброва представляєть-

---

¹ Шумилов А.Ю. Оперативно-розсыкная деятельность: вопросы и ответы. В 2-х кн. – Кн. 1: Общие положения. Учебно-практическое пособие. – 3-е изд., пересмотр. и испр. – М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2008. – С. 102-110; Шумилов А.Ю. Курс основ оперативно-розсыкной деятельности: Учебник для вузов. – 2-е изд., доп. и перераб. – М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2007. – С. 165.

² Аتماжитов В.М., Бобров В.Г. Оперативно-розсыкные мероприятия: актуальные вопросы теории и практики // Государство и право. – 2005. – № 3. – С. 23-24.

³ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303 (з подальшими змінами та доповненнями). – Ст. 10.

⁴ Кримінально-процесуальний кодекс України: Звід Кодексів і Законів України. – К.: Українське⁴ Черков В.О. Удосконалення оперативно-розшукових правовідносин у контексті забезпечення національної безпеки України // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Проблеми національної і міжнародної безпеки" (Київ, 27 квітня 2007 р.). – К.: Текст. Щорічник. 2007. – № 2. – С. 117.

⁴ Шумилов А.Ю. Оперативно-розсыкная деятельность: вопросы и ответы. В 2-х кн. – Кн. 1: Общие положения. Учебно-практическое пособие. – 3-е изд., пересмотр. и испр. – М.: агентство информации та друку "Рада", 2007. – С. 366.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТБЫ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ся незавершеною, оскільки в практиці роботи оперативних підрозділів ОВС настання юридично-значущих наслідків проведення оперативно-розшукових заходів є обов'язковим. Наприклад, це стосується достатньо поширених в ОРД ситуацій, коли на початку або в процесі проведення оперативно-розшукових заходів особа, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу, раптово виїхала на постійне місце проживання за межі України або ж взагалі вмерла. В таких випадках відповідно до положень статті 9-2 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"¹ оперативно-розшукова справа закривається без подальшого її провадження.

Більш того, за аргументованою позицією Д.О. Бабічева, будь-які обґрунтування щодо обов'язковості настання юридично-значимих наслідків оперативно-розшукових заходів можна вважати не більш як передчасними, доки у чинному оперативно-розшуковому законодавстві відсутні конкретні вимоги стосовно правової форми та змісту рішень про їх проведення². В цьому контексті конструктивно-критичної позиції дотримується Б.Г. Розовський. Будучи послідовним прихильником надання процесуального статусу ОРД відомий науковець із жалем констатує, що стаття 85 КПК України регламентує порядок фіксації тільки слідчих дій; норма, яка б регламентувала порядок складання протоколів за результатами проведення оперативно-розшукових заходів, відсутня. Не регламентується також протоколювання звукозапису, кінозйомки, відеозапису та фотографування, застосування інших технічних засобів при проведенні ОРЗ, зокрема шляхом проникнення у житло³.

Не менш категорично зауважує М.А. Погорецький: "В жодній статті Закону про ОРД та чинного КПК України не вказано ані

---

¹ Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 303 (з подальшими змінами та доповненнями). - Ст. 9-2.

² Бабічев Д.О. Рішення про проведення оперативно-розшукових заходів: права природа та інтерпретація // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (10 квітня 2009 р.). - Одеса, 2009. - С. 252.

³ Розовський Б.Г. Ненаучные заметки о некоторых научных проблемах уголовного процесса: Эссе. - Луганск: РИО ЛАВД, 2004. - С. 358-359.

змісту цього протоколу, ані в якому порядку і якою посадовою особою цей протокол повинен складатися, що на практиці необгрунтовано знижує можливість використання таких протоколів у кримінальному процесі..."¹.

Ураховуючи це, більш важливою в контексті визначення правової природи ОРЗ представляється акцентуація уваги не на ймовірних юридично-значимих наслідках, що поки що носять імпліцитний характер, а на критеріях наявності юридичних підстав, як ключової інформаційної основи, без якої будь-яке рішення про проведення оперативно-розшукових заходів є нелегітимним.

Тож, підбиваючи підсумки наведеним міркуванням слід зазначити, що ключовими ознаками, які зумовлюють правовий характер оперативно-розшукових заходів, виступають: правова основа проведення оперативно-розшукових заходів, наявність правовідносин, настання юридично-значимих наслідків проведення оперативно-розшукових заходів. Кожна з цих ознак віддзеркалює певні відмінні особливості місця і ролі оперативно-розшукових заходів у загальній системі правової регламентації ОРД.

Р.К. Антонов*

**НАПРЯМКИ І МОЖЛИВОСТІ
ВИКОРИСТАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ
ОПЕРАТИВНИМ ШЛЯХОМ**

Не можна не відзначити той факт, що в теперішній час злочинність набуває якісно нові форми й властивості. При цьому все час-

---

¹ Погорєцький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. – Х.: Арсіс, ІТД, 2007. – С. 286.

* Заступник начальника сектору ДСБЕЗ Красногвардійського РВ ДІМУ УМВС України в Дніпропетровській області (здобувач Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ)..

тіше доводиться зіштовхуватися з усе більш витонченими способами й прийомами маскування самих злочинів і їхніх наслідків. Вітчизняні учені – правознавці особливо звертають увагу на криміногенну ситуацію, що розвивається, і серйозні законодавчі упущення [1;2; 3; 4]. Застосування ж організаторами й активними учасниками злочинних угруповань погроз, шантажу й інших дій у відношенні потерпілих, свідків, їхніх родичів і близьких, знищення або приховування знарядь злочинів, цінностей, предметів і документів, які могли б сприяти викриттю винних, нерідко позбавляють органи досудового слідства й суду можливості виявлення процесуальним шляхом ознак злочинів і осіб, що їх вчинили. У таких умовах незмірно зростає роль і значення оперативно-розшукової діяльності (ОРД), у ході якої виявляється й фіксується оперативними засобами й методами інформація, що може мати доказове значення.

Якщо ще більш деталізувати значення ОРД у кримінальному процесі, то вона дозволяє:

- об'єктивно встановлювати всіх учасників злочину й розмежовувати ступінь їхньої рольової участі;
- досліджувати всі епізоди злочинної діяльності;
- виявляти сліди злочину й способи їхнього маскування;
- виявляти нові джерела доказової інформації, встановлювати свідків в ході оперативної розробки або оперативного забезпечення досудового слідства з виявлених епізодів злочинної діяльності;
- розшукувати знаряддя й засоби злочину;
- встановлювати місце знаходження викраденого майна або нажитого злочинним шляхом, чим забезпечується наступне відшкодування матеріального збитку;
- збирати відомості, що сприяють визначенню тактики проведення слідчих дій.

Використання результатів ОРД у кримінальному процесі дозволить створити оптимальні умови для повного, всебічного й об'єктивного досудового слідства й судового розгляду [1, 3, 5, 6].

Таким чином, можна зробити висновок, що ОРД, будучи процесом пізнання явищ об'єктивної дійсності, так чи інакше пов'язаних із кримінальним середовищем, несе в собі найважливішу

якісну складову – завдання сприяти доказуванню, яке містить у собі відомості, що несуть доказове значення, або відомості, які виступають у якості допоміжних або орієнтуючих, що й визначає їхнє застосування у кримінальному процесі [7, 8].

Суть і побудова сучасного українського судочинства така, що воно не тільки дозволяє, але й припускає використання результатів ОРД в ряді випадків у такій формі, як трансформація інформації й об'єктів, здобутих оперативно-розшуковим шляхом, надання їм статусу доказів.

Оперативні працівники, як і інші службові особи, уповноважені здійснювати процесуальні дії, оцінюють отримані результати, фактичні дані, керуючись не тільки Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність", але й кримінально-процесуальними нормами. При цьому значення вірогідності отриманих результатів надається як кожному окремому елементу даних відомостей, так і їхньої сукупності. Знаючи такі ознаки й способи вчинення злочинів, оперативний працівник повинен мобілізувати наявні в його розпорядженні сили й засоби на їхнє виявлення. Сам процес виявлення розглянутих злочинів досить складний і складається з декількох відносно самостійних етапів.

Всі наявні предмети й документи, отримані оперативним шляхом негласно, повинні бути трансформовані органами досудового слідства й дізнання в докази по кримінальній справі.

Легалізація матеріалів, отриманих у результаті оперативно-розшукових заходів, – це науково обґрунтовані й перевірені на практиці тактичні прийоми, чітке дотримання яких допомагає успішно вирішувати завдання ОРД й кримінального судочинства. При використанні даних прийомів необхідно дотримуватися умов, які дозволяють надійно зашифрувати джерело негласної інформації й сприяють її використанню у кримінальному процесі з максимальною ефективністю [9].

Як уже раніше підкреслювалося, призначення ОРД полягає в проведенні оперативно-розшукових заходів, спрямованих на отримання гласно й негласно інформації, що сприяє швидкому й повному розкриттю злочинів, викриттю винних і забезпеченню правильного застосування закону.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Як орган дізнання оперативні підрозділи ОВС вправі в окремих випадках, при одержанні в ході оперативного провадження фактичних даних, що дозволяють безпосередньо виявити ознаки підготовлюваного або вчиненого злочину, ухвалювати рішення щодо порушення кримінальної справи.

При цьому оперативно-розшукова інформація повинна містити достатні дані, що вказують на ознаки злочину, а саме:

- де, коли, які ознаки і якого конкретно злочину виявлені;
- при яких обставинах мало місце виявлення ознак даного злочину;
- відомості про суб'єкта злочину і його очевидців;
- про місце знаходження слідів злочину, документів або предметів, які можуть стати речовими доказами;
- про будь-які інші факти й обставини, що мають значення для рішення питання про порушення кримінальної справи.

Теорія й практика ОРД виробили ряд тактичних прийомів використання негласних оперативно-розшукових даних у кримінальному процесі, застосування яких дозволяє найбільш ефективно почати й завершити кримінальну справу й не розголосити секретні відомості.

Всі наявні джерела, носії оперативно-розшукової інформації, отримані негласним шляхом і передані органам дізнання й досудового слідства, можна об'єднати у дві групи:

- предмети й документи, що є результатом діяльності оперативного працівника, тобто отримані в ході ОРД при проведенні негласних оперативно-розшукових заходів для документування дій розроблювального;
- предмети й документи, що є результатом злочинної діяльності, які вилучаються з метою збереження їх від знищення й для наступного використання в кримінальному процесі як докази.

Теорія й практика діяльності оперативних підрозділів ОВС виробила ряд умов, необхідних при передачі негласно отриманої інформації органу дізнання, досудового слідства, прокуророві або в суд:

1. Документи повинні бути складені, а предмети оформлені відповідним чином при особистій участі представників громадськості, адміністрації й інших громадян;

2. Негласно виявлені предмети й документи повинні бути згодом виявлені й залучені до матеріалів кримінальних справ у результаті проведення слідчих дій (огляд, обшук, виїмка, затримка на місці злочину й ін.), у тому числі із застосуванням спеціальних технічних засобів.

Здійснення оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину й осіб, що його вчинили, на органи дізнання покладається законом (ст. 103 КПК України). На наш погляд, ОРД є правовою підставою й носить службовий характер стосовно кримінального процесу й покликана не тільки запобігати й припиняти злочини, але й сприяти процесу доказування при розслідуванні злочинів.

Такий органічний зв'язок між кримінальним процесом і ОРД, між процесуальними правилами й оперативно-розшуковими прийомами обумовлений єдністю завдань з розкриття, розслідування й попередження злочинів.

Одержувана в процесі ОРД інформація може бути зведена у дві групи залежно від можливостей її використання у кримінальному процесі:

- 1) Орієнтуюча (що вказує на місце знаходження джерел доказової інформації й сприятливому вибору тактики провадження слідчих дій);
- 2) Доказова (при відповідному оформленні може бути уведена у кримінальний процес як докази по кримінальній справі).

Орієнтуюча інформація, може містити відомості про особистість розроблювального, його зв'язках, особах, які можуть бути свідками по кримінальній справі, про місця приховування викрадених і нажитих злочинним шляхом цінностей, передбачуване поведіння учасників процесу, способи вчинення злочину й інших обставин. Така інформація може бути використана як підстава при прийнятті рішень слідчим і враховується при провадженні ряду процесуальних дій (обшуку, виїмки, затриманні підозрюваного, огляді, пред'явленні для впізнання, допиті, призначенні ревізій, вистеребуванні матеріалів і ін.).

Разом з тим варто відмітити, що правове положення орієнтуючої інформації у спеціальній літературі розглядається неоднознач-

но. Так, одні автори, бажаючи додати більш вагоме значення орієнтуючої інформації, необґрунтовано відносять її до побічних доказів і неправомірно розглядають оперативно-розшукові заходи для її одержання як складову частину процесу доказування, інші ж ототожнюють цю інформацію з "невизначеними слухами" тощо [10, 11].

Орієнтуюча інформація безперечно, не має значення судових доказів, як і всяка інша інформація, отримана не процесуальним шляхом. Але разом з тим не можна розглядати цю інформацію як отриману незаконно.

У той же час зовсім очевидний той факт, що матеріали, отримані не процесуальним шляхом, не можуть служити доказами. І якщо обвинувачення засновано на таких матеріалах, то необхідно виправдати підсудного, підтвердивши тим самим непорушність гарантій прав особистості. Інше ж рішення питання може породити порушення конституційних і інших законних прав громадян.

Способи одержання матеріальних носіїв інформації можуть бути найрізноманітнішими: через конфідентів, у результаті проведення негласного оперативного огляду, шляхом проведення контрольних закупівель для наступного дослідження й ін. Залежно від способу одержання матеріального об'єкта вибираються й тактичні прийоми легалізації матеріальних носіїв інформації. Практиці відомий такий прийом уведення оперативної інформації у кримінальний процес як направлення предметів і документів в ОВС анонімним листом. Нерідко таким шляхом оперативні працівники представляють копії документів, чорнові записи й щоденники. Прибігати до даного способу легалізації матеріальних об'єктів треба обережно, оскільки поява таких предметів у кримінальному процесі сама по собі може вказувати на дійсне джерело їхнього походження або спричинити розшифровку негласних сил, засобів і методів, за допомогою яких вони здобуті.

Таким чином, представлені слідчому матеріальні об'єкти здобувають одне із властивостей судових доказів – властивість допустимості, оскільки вводяться в процес у встановленому порядку.

Але для того, щоб стати доказами у справі, такі дані повинні володіти й другою властивістю – незалежністю. Матеріали, що представляються, повинні перебувати у зв'язку з розслідуваною подією й засвідчувати певні факти. Зв'язок даних, що представляються, з розслідуваною подією може встановлюватися різними шляхами:

- а) шляхом допиту особи, що представила ці об'єкти, про місце, час і спосіб їхнього одержання;
- б) шляхом проведення досліджень, огляду, експертиз і інших процесуальних дій.

Для легалізації матеріальних носіїв інформації можуть плануватися й проводитися як одиночні тактичні прийоми, так і оперативні комбінації. Їхньою метою є вилучення предметів і документів при затримці на місці злочину, обшуку, виїмці, огляді. Здійснення оперативних комбінацій забезпечує надійне за шифрування методів негласної роботи й дозволяє одержати предмети й документи, які можуть виступати як докази у справі.

Будь-який тактичний прийом легалізації оперативної інформації має свої переваги й недоліки. До їхнього використання в практичній діяльності варто підходити творчо. У кожному конкретному випадку при визначенні тактичного прийому легалізації оперативної інформації необхідно виходити зі сформованої обстановки, сил і засобів, які є в розпорядженні оперативного підрозділу.

Відомо, що об'єктивна оцінка будь-якої діяльності є істотним чинником стимулювання працівників до постійного підвищення якості й ефективності праці. Однак, на практиці найчастіше звітність оперативно-розшукових і слідчих підрозділів не узгоджується, і для працівника карного розшуку, наприклад, не має значення, скільки кримінальних справ буде повернуто слідчому на додаткове розслідування. Слідчому, у свою чергу, теж не дуже важливий показник розкриття злочинів органом внутрішніх справ, де він працює. Це пояснюється тим, що критерії оцінки не враховують специфічних особливостей і цільових настанов структурних ланок і розбіжностей, що впливають звідси, службових інтересів. Вирішити цю проблему можна тільки на основі вироблення сис-

теми показників, що рівною мірою враховувала й оцінювала б внесок кожної служби в розкриття злочинів, не протиставляючи їхні інтереси.

Результативність оперативно-розшукового забезпечення значною мірою залежить від тактики цієї діяльності [12]. Можна виділити дві частини тактики оперативно-розшукового забезпечення:

- 1) тактика виявлення й збирання фактичних даних, що вказують на ознаки злочину, осіб, що їх вчинили й інші дані;
- 2) тактика використання фактичних даних, здобутих негласним шляхом як судові докази.

У теорії ОРД перша частина відповідає етапу документування. Уже на цьому етапі увага оперативних працівників повинна бути зосереджена насамперед на зборі таких фактичних даних, які можуть бути використані для одержання доказів на досудовому слідстві.

Друга частина, пов'язана з комплексом кримінально-процесуальних дій оперативно-розшукових заходів, спрямованих на забезпечення можливості використання при порушенні й розслідуванні кримінальної справи даних, отриманих негласним шляхом, відповідає етапу реалізації оперативно-розшукової інформації. Участь слідчого на цьому етапі представляється обов'язковою. Це впливає з його процесуального положення й покладеної на нього відповідальності за законне й своєчасне проведення досудового слідства. Використання оперативно-розшукових даних у процесі розслідування можна вважати частиною слідчої тактики. У ході реалізації оперативно-розшукових даних вирішуються процесуальні й оперативно-розшукові питання, здійснюються взаємні консультації слідчого й оперативного працівника, узгоджується проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, вирішуються інші організаційні питання.

Тактика оперативно-розшукового забезпечення розслідування злочинів визначається багатьма факторами, але основний з них - характер оперативно-розшукової інформації, її значимість для процесу доказування.

В історії кримінального судочинства використовувалися різні шляхи доказування оперативно-розшукової інформації до учасників кримінального процесу. Існуючий раніше спосіб передачі такої інформації в процесі судового розгляду в пакеті з надписом "Тільки для головуючого" як суперечливий принципам кримінального процесу не одержав поширення, і зараз про нього мало хто навіть пам'ятає. Однак і заборона знайомити слідчих, особливо слідчих ОВС, з оперативними матеріалами навряд чи може бути розцінено як оптимальне управлінське рішення.

Перетворення оперативно-розшукової інформації в процесуальну, у доказову, представляє значну складність. Проблема ця, незважаючи на загальне визнання її важливості, належної теоретичної розробки не одержала. Більше того, наявні доктринальні рекомендації процесуалістів, з одного боку, і представників такої галузі знань, як теорії ОРД, з іншої, ідуть часом паралельно (не взаємодіючи), а іноді й розходяться.

Часом здобуває самостійного значення й третя, що не збігається із двома названими лініями – лінія практики.

І все-таки, на практиці проблема перетворення інформації, отриманої в результаті оперативно-розшукових заходів, у процесуальні докази є однією із ключових для діяльності ОВС. Від її вирішення багато в чому залежать ефективність роботи оперативних підрозділів і слідчих органів, гарантії дотримання законних інтересів громадян, що залучаються в різних процесуальних і не процесуальних ролях у сферу діяльності державних правоохоронних органів. Можливість такого перетворення створює умови для взаємодії між слідчими, оперативними працівниками підрозділів ДСБЕЗ [13] і карного розшуку. Більш того, у ряді випадків використання оперативно-розшукових даних у кримінальному процесі служить показником ефективності функціонування оперативних підрозділів.

Використана література:

1. Використання в кримінальному процесі матеріалів оперативно-розшукової діяльності та гарантії захисту прав і свобод людини: Мо-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

нографія / В.М. Тертишник, О.В. Негодченко, І.П. Козаченко, К.В. Антонов. - Дніпропетровськ: Юрид. акад. МВС, 2004. - 184 с.

2. Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України. - Х., 2001.

3. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. - Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. - 576 с.

4. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник: курс лекцій. - Х.: Одисей, 2007. - 672 с.

5. Корневский Ю.В., Токарева М.Е. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам. Методическое пособие. М.: ООО Изд. "Юрлитинформ", 2000. - 144 с.

6. Мешков В.М., Попов В.Л. Оперативно-розыскная тактика и особенности легализации полученной информации в ходе предварительного следствия. Учебно-практическое пособие. - М.: Изд. "Щит-М", 1999. - 80 с.

7. Тертишник В.М., Слинько С.В. Теория доказательств. - Харьков, 1998. - 233 с.

8. Бедняков Д.И. Использование информации, полученной из не процессуальных источников при возбуждении и в процессе расследования уголовных дел о хищениях государственного и общественного имущества. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1985. - 201 с.

9. Рязанов В.Д. Правовые и организационные основы взаимодействия следователя и оперативного работника в период подготовки и реализации материалов оперативной разработки. - М., 1978. - 180 с.

10. Гвоздев И.Д. Оперативно-розыскные меры органов дознания и в процессе предварительного расследования преступлений. - М.: ВШ МВД СССР, 1980. - 265 с.

11. Дергай Б.И. Сочетание следственных действий и оперативно-розыскных мер при расследовании преступлений. - М.: ВШ МВД СССР, 1980. - 272 с.

12. Богданов Б.Е. Оперативно-розыскное обеспечение расследования хищений социалистического имущества, должностных и хозяйственных преступлений. - М.: Академия МВД СССР, 1973. - 34 с.

13. Юзефович В.Я. Взаимодействие аппаратов БХСС и следователей органов внутренних дел в раскрытии и расследовании преступлений. – М., 1976. – 170 с.

Є.В. Айдемський*

**ПОШУК ТА ОТРИМАННЯ ПЕРВИННОЇ
ОПЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ФАКТИ
ТА ОЗНАКИ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
У СФЕРІ ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ**

При вирішенні проблеми пошуку оперативними підрозділами не можна повністю покладатися на власні джерела інформації. Конструктивне її вирішення можливе у разі визначення оптимального кола джерел одержання оперативно-розшукової інформації, впровадженні в практику сучасних методів її збору, концентрації та аналізу, що забезпечують правильну оцінку усіх сигналів, що заслуговують оперативної уваги. Значущим фактором тут є безперервна циркуляція оперативної інформації, причому не тільки між зовнішнім середовищем і оперативно-розшуковими підрозділами, але й всередині системи правоохоронних органів між оперативними підрозділами різного призначення, а також іншими службами й підрозділами. Цьому сприяє той факт, що у сфері злочинності, особливо організованої, як ніде, "спостерігається різноманіття контактів і відносин, вчинків і залежностей між фактами, подіями, явищами" [1, С. 331].

Цьому питання багато приділялось увагу ще за часів Радянського Союзу (В.М. Аتماжитов, В.Г. Самойлов, Л.М. Калинкович), проте в умовах сьогодення слід розглядати зазначене питання з

---

* Старший оперуповноважений ВПМ ДШ в Обухівському районі Київської області.

оглядом на нові види злочинів, зокрема економічних у сфері грального бізнесу.

Стосовно обраної до розгляду проблеми істотним є те, що для ініціатора пошуку оперативно-значущої інформації у сфері функціонування об'єктів грального бізнесу (насамперед оперативні підрозділи ПМ ДПА, БОЗ, БЕЗ МВС України) базою даних для аналізу можуть бути як результати власної оперативно-розшукової діяльності, так і результати діяльності інших оперативних служб правоохоронних органів.

У цьому зв'язку, найважливішою рисою, що визначає сутність пошуку, є перелік і зміст даних, які підлягають встановленню. Іншими словами, виявлення правопорушень у даній сфері звичайно починається з визначення їхніх ознак. Оперативні працівники при здійсненні розвідувально-пошукових заходів з метою виявлення злочинів у сфері грального бізнесу повинні знати найбільш характерні ознаки, що вказують на наявність злочинних дій [2, С. 26].

Під ознаками розуміються певні дані, особливості (прикмети), по сукупності яких можна довідатися, визначити або описати предмет або явище. Це показники, які можуть асоціюватися з тим або іншим злочином.

За формою вираження ознак навколишньої дійсності їх ділять на матеріально фіксовані зміни й почуттєві відображення в пам'яті людей [3, С. 90], [4, С. 28 - 29]. При цьому варто мати на увазі, що окремо взята ознака, що вказує на можливість вчинення злочину, ще не є доказом його планування або вчинення. Такі ознаки варто оцінювати в сукупності з іншими фактами й обставинами. Тому оперативний працівник, встановивши ті чи інші ознаки, здійснює їх перевірку переважно негласним шляхом, спрямовану на встановлення причин їхнього виникнення - у разі чого з'ясовує були вони наслідком збігу обставин або непрофесіоналізму якої-небудь діяльності або тут вбачаються навмисні дії щодо підготовки та вчиненню злочинів. Усі сили й засоби, що задіяні у розвідувально-пошуковій роботі, найчастіше здійснюють її по відомим оперативному працівнику пошуковим ознакам, що свідчать про можливе готування чи вчинення злочину. Звідси впли-

ває необхідність для оперативного співробітника знати самому й довести до наявних і можливих джерел інформації більш повні відомості про відомі пошукові ознаки.

За результатами проведеного власного дослідження є всі підстави вважати, що вчинені злочини проти підприємців і підприємств у сфері грального бізнесу (шахрайські дії відвідувачів, розбійні напади, грабежі, вимагання й ін.), ніяких явних слідів і ознак у документах і документообігу, устаткуванні гральних закладів не залишають. Інша, картина зі злочинами, вчиненими з використанням організаційно-правових форм грального бізнесу, вчиненими адміністрацією, матеріально-відповідальними та посадовими особами (незаконне заняття господарською діяльністю, "відмивання" грошей, різні види шахрайств, ухилення від сплати податків й інших обов'язкових платежів тощо).

До основних ознак злочинів другої групи варто віднести:

- заснування грального закладу особами, що не мають постійного місця проживання в даному населеному пункті;
- відсутність ліцензії у осіб на здійснення певного виду діяльності;

- наявність місць, де здійснюється діяльність гральних закладів, не заявлених у ліцензії;

- недотримання порядку постановки платників податків на облік у податкових органах і реєстрації об'єктів оподаткування кожних видів грального бізнесу;

- несвоєчасність подання відомостей про зміну кількості об'єктів оподаткування;

- неправильність ведення бухгалтерського обліку й бухгалтерської звітності;

- факти використання об'єктів оподаткування, незареєстрованих у податкових органах;

- постійний надлишок засобів у касі грального закладу;

- відсутність накладних або іншої документації суворої звітності на ігрові фішки й жетони ;

- неправомірний розрахунок з відвідувачами за готівку;

- використання електронних програм з невідповідними версіями;

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

- використання програм з нестандартними електронними платами, що дозволяє проводити незаконні операції по стертю фіскальної пам'яті;

- неопробування ігрових жетонів і фішок;

- порушення порядку інкасації (обліку) надлишків жетонів (інших заміників грошей) на початок і кінець робочого дня;

- порушення ліміту засобів у касі гравального закладу;

- завищення меж чисельності персоналу в гравальних закладах шляхом не складання договорів цивільно-правового характеру ;

- неадекватна дія законодавчої, виконавчої й судової влади, що штучно ускладнюють діяльність підприємств гравального бізнесу;

- негативний прояв засобів масової інформації по відношенню до окремих підприємців у сфері гравального бізнесу, публікація недостовірних матеріалів;

- об'єднання зусиль підприємців у сфері гравального бізнесу для створення власних приватних і охоронних структур або для використання подібних структур;

- наявність позовів підприємств гравального бізнесу проти податкових органів;

- погрози, залякування, шантаж і фізичний, небезпечний для життя, вплив на персонал гравальних закладів та їхніх родин (вбивства, викрадення, побиття);

- розкрадання коштів з каси;

- зараження програм різними комп'ютерними вірусами;

- прагнення окремих осіб заволодіти контрольним пакетом акцій великих гравальних закладів, насамперед казино;

- ведення гравальним закладом протиправних фінансових операцій, насамперед пов'язаних з "відмиванням" грошей;

- несанкціонований доступ конкурентів до конфіденційної інформації, що становить комерційну таємницю гравального закладу;

- пошкодження будинків, приміщень, підприємств гравального бізнесу.

Поряд зі знанням оперативним працівником основних ознак злочинів, вчинених ОЗГ із використанням організаційно-правових

форм грального бізнесу не менш важливе значення в оперативній роботі набувають питання:

- визначення кола необхідної інформації про діяльність ОЗГ у сфері грального бізнесу;
- встановлення кола джерел, за допомогою яких ці відомості можуть бути здобуті;
- використання найбільш раціональних форм і методів концентрації й поточного оперативного аналізу відомостей, що здобувають.

Успіх у справі виявлення розглянутої злочинної діяльності багато в чому залежить від знання співробітниками оперативних підрозділів особливостей організованої й фінансової діяльності підприємств грального бізнесу; законодавчих і відомчих нормативних актів, що регламентують порядок їхньої діяльності; неблагополучних у криміногенному відношенні ланок організаційного циклу; можливих способів здійснення злочинів.

Джерела - носії інформації, що представляють цінність для виявлення факту злочину або його підготовок у сферах діяльності підприємств грального бізнесу умовно можна розділити на дві категорії: внутрішні, що відбивають процес функціонування гральних закладів і зовнішні, що регулюють їхню діяльність.

Діяльність грального закладу враховується у вигляді різного роду документів, що відображають роботу гральних автоматів; залучення ігрових столів у казино; рух грошових коштів усередині підприємства; документів, що відображають платіжно-банківські операції (банківські гарантії, рахунки, різні форми розрахунків); платіжних документів, що підтверджують сплату податків; страхових документів (страхові поліси або страхові сертифікати). Ці документи й становлять оперативний інтерес у плані виявлення по ним ознак вчинення злочинів. Вони найбільше часто підроблюються й фальсифікуються, ознаками яких є: відсутність у документах необхідних реквізитів; невідповідність реквізитів, зазначених у різних документах фактичним даним про об'єкт грального бізнесу, а також різночитання тих самих реквізитів, зазначених у різних документах; різночитання у текстах різних ек-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

землярів того самого документу, підчищення, виправлення й т.п [5, С. 24].

Зовнішні носії інформації про злочинну діяльність, у сфері гравального бізнесу – документи, що регулюють їхню діяльність. До них варто віднести:

- ліцензію на право займатися конкретними видами підприємницької діяльності;
- нормативні документи, що регламентують порядок надання послуг підприємствами гравального бізнесу;
- інструкції, правила, положення та інші документи, що регламентують їхню діяльність.

Слід зазначити, що окремо взяті ознаки свідчать тільки про *можливості* вчинення злочинів. Тому оперативний працівник, встановивши ті або інші ознаки, проводить їх перевірку, переважно негласним шляхом, спрямовану на встановлення причин їхнього виникнення.

Важливим в організації роботи щодо пошуку ознак злочинної діяльності є знання місцезнаходження тих або інших носіїв оперативно-розшукової інформації. Ці джерела можуть перебувати:

- в органах, що здійснюють реєстрацію підприємств гравального бізнесу ;
- в органах, що займаються наданням ліцензій та видають питаннями контролю за діяльністю зазначених структур;
- у регіональних підрозділах податкових органів;
- на об'єктах, що здійснюють сервісні, посередницькі послуги різним гравальним об'єктам;
- у банківських установах, особливо в розрахунково-касових центрах;
- на об'єктах і в місцях, де найбільше часто можуть здійснюватись протиправні угоди з корумпованими посадовими особами органів влади (ресторани, бари казино, оздоровчі центри, презентації, аукціони й т.п.)

При здійсненні пошуку та одержанні первинної інформації про факти і ознаки злочинної діяльності в досліджуваній сфері не менш важливими, ніж документи й інші фактичні да-

ні, є особи, які причетні до вчинення злочинів і ті, що володіють необхідними для оперативних підрозділів відомостями [6]. На наш погляд, останніх умовно можна розділити на три групи:

- особи, які обізнані за родом своєї діяльності про злочини проти підприємств грального бізнесу і про злочини з використанням їх організаційно - правових форм: постійні відвідувачі, співробітники банків, що їх обслуговують; рахунково-бухгалтерські працівники; особи, із числа фахівців і технічного персоналу гральних підприємств та інших об'єктів ринкової інфраструктури;

- особи, які займаються оформленням різних документів по діяльності гральних закладів і обізнані про вчинені в них правопорушення;

- особи, які обслуговують підприємців або надають їм послуги, найчастіше протиправного характеру.

Дані про осіб, які володіють потрібною інформацією варто розглядати як самостійну категорію відомостей, що підлягають виявленню під час оперативного пошуку.

Визначення кола можливих носіїв оперативно-значущої інформації потребує необхідність встановлення каналів і способів її одержання, тобто придбання й використання відповідних джерел оперативної інформації - створення інших оперативних позицій. Тому, окремі із цих категорій осіб за їхньою згодою можуть залучатися до підготовки або проведення оперативно-розшукових та інших заходів щодо викриття злочинців, при цьому зберігаючи за їхнім бажанням конфіденційність співробітництва.

Використана література:

1. Основы борьбы с организованной преступностью: Монография / Под ред. В.С. Овчинского, В.Е. Эминова, Н.П. Яблокова. - М.: Инфра-М, 1996.

2. Криминалистика под редакцией Н.П. Яблокова, В.Я. Колдина. - М.: МГУ. 1990.

3. Густов А.Г., Танасевич В.Г. Признаки хищений социалистической собственности // Вопросы совершенствования предварительного следствия. Л.: Институт повышения квалификации Генпрокуратуры СССР, 1971.

4. Белкин Р.С. Собрание исследования и оценки доказательств. – М.: Наука, 1966.

5. Снетков В.А. Справочные данные об орудиях письма, используемые при криминалистических исследованиях. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1987.

6. Долженков О.Ф., Некрасов В.А., Черкасов Ю.Е. Основи розвідки в середовищі та інфраструктурі злочинності: Монографія / РВВ ОЮІ НУВС, Одеса. – 2003. – 198 с.

7. Некрасов В.А., Корсун С.І., Шинкаренко І.Р. Конфіденційне співробітництво: Навчальний посібник / РВВ МВС. – К, 2004. – 232 с.

8. Усенко В.Ф., Некрасов В.А., Мацюк В.Я. Використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами: Монографія. – К.: КНТ, 2007. – 204 с. (Серія: Проблеми оперативно-розшукової діяльності).

І.О. Матвієнко*

ФОРМИ Й МЕТОДИ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ЗА ЗАКОННІСТЮ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Об'єктивно першими, хто приступас до виконання завдань кримінального судочинства, є органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, дізнання й досудове слідство, а також органи прокуратури, які забезпечують конституційну функцію нагляду за законністю їх діяльності. Взаємодія й ре-

---

*Докторант Луганського інституту Міжрегіональної академії управління персоналом.

зультати роботи цих органів, особливо на початковому етапі, багато в чому зумовлюють успіх подальшого розслідування й судового розгляду кримінальних справ, сприяють забезпеченню режиму законності, зміцненню правопорядку.

Дотримання законності в оперативно-розшуковій діяльності підрозділів ОВС значною мірою визначається рівнем прокурорського нагляду, його ефективністю, урегульованістю та правильною організацією. Тематиці прокурорського нагляду присвячені праці відомих науковців. Це перш за все О.М. Бандурка, І.Г. Басецький, Д.В. Гребельський, В.Л. Грохольський, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, І.П. Козаченко, П.П. Михайленко, В.Л. Регульський, Б.Г. Розовський, В.Г. Самойлов, Г.К. Снілов, І.В. Сервецький, О.П. Снегірьов, М.Й. Курочка та інші.

При здійсненні нагляду за законністю ОРД прокурор використовує певні форми й методи, що дають йому можливість виявити, усунути й попередити не тільки порушення законів у сфері оперативно-розшукової діяльності, але й ті обставини, що сприяли виявленим порушенням. Повноваження прокурорів, порядок і форми їх реалізації в юридичній літературі традиційно йменуються засобами прокурорського нагляду [4, С. 48 - 58].

Форми нагляду - це правові засоби реалізації прокурорських повноважень [2, С. 28]. Методи нагляду - це передбачені законом чи напрацьовані прокурорською практикою на основі закону даних науки й передового досвіду способи, прийоми й шляхи реалізації повноважень прокурора [2, С. 28 -29]. У теорії прокурорського нагляду форми й засоби нагляду нерідко ототожнюються й розглядаються як синоніми [5, С. 25], з чим ми не згодні.

В юридичній літературі немає єдності поглядів на характер повноважень прокурора. Деякі автори стверджують, що прокурор у процесі здійснення нагляду має повноваження, що є загальними для всіх галузей. Інші заперечують це, вважаючи, що в кожній галузі нагляду прокурор має специфічні повноваження. Так, О.Ф. Козлов вважає, що "загальних, єдиних для всього прокурорського нагляду повноважень не існує" [7, С. 26]. Нам видається, що таке твердження дуже категоричне й аж ніяк не безперечне. Загальновідомо,

що деякі наглядові повноваження прокурор може застосовувати в кожній галузі нагляду, наприклад: проведення перевірок; виклик посадових осіб, громадян і одержання від них усних чи письмових пояснень з приводу порушень законів; уживання заходів щодо забезпечення у встановленому порядку відшкодування матеріального збитку, заподіяного порушеннями законів; притягнення правопорушників до відповідальності тощо. Названі повноваження є загальними для всіх галузей прокурорського нагляду. З огляду на цю обставину вони справедливо йменуються наскрізними, оскільки реалізуються у всіх видах прокурорської діяльності. Звичайно, використання загальних повноважень у різних галузях нагляду має свої особливості [12, С. 14 - 23], у тому числі й у сфері оперативно-розшукової діяльності [3, С. 58 - 61], але від цього вони не перестають бути загальними.

Так, перевірки виконання законів при здійсненні загального нагляду здійснюються "у зв'язку зі скаргами, заявами й іншими відомостями про правопорушення" (ч. 2 ст. 19 Закону України "Про прокуратуру") [10, С. 89 -92]. Перевірки ж виконання вимог закону "Про оперативно-розшукову діяльність" повинні, за нашим уявленням, здійснюватися прокурором постійно (систематично) й незалежно від наявності у нього даних про порушення закону [8, С. 82 - 85].

Але прокуророві належать і такі повноваження, що він використовує в кількох (але не в усіх) галузях, а також повноваження, що реалізуються тільки в окремих галузях наглядової діяльності. Наприклад, таке його повноваження як скасування незаконної постанови слідчого прокурор використовує лише в одній галузі - при нагляді за дізнанням і досудовим слідством. У той же час тут прокурор не має права використовувати деякі інші свої повноваження, наприклад, принесення протесту на незаконний правовий акт, скажемо, слідчого чи особи, що проводить дізнання. А таке повноваження, як припис про усунення порушень закону, прокурор може використовувати винятково при здійсненні нагляду за виконанням і застосуванням законів підприємствами, установами, організаціями, посадовими особами й громадянами [1, С. 20].

І все-таки кваліфікуючою ознакою для кожної форми прокурорського нагляду, що дозволяє відмежувати її від інших наглядових форм, є саме повноваження, тобто забезпечена законом можливість відповідної поведінки прокурора, у той час як усі інші, передбачені правовою нормою, компоненти відіграють, в основному, роль стимулятора ефективності того чи іншого повноваження.

Прокурорсько-наглядове право регламентує не тільки організацію й діяльність органів прокуратури, але також пов'язану з цим діяльність інших суб'єктів прокурорсько-наглядових правовідносин. Правомірно стверджувати, що в чинному законодавстві є сукупність норм, що регулюють специфічний вид однорідних суспільних відносин, що виникають, зокрема, при здійсненні прокурорського нагляду за дотриманням законів у сфері оперативно-розшукової діяльності [11, С.198-202].

Викладене свідчить про наявність достатніх підстав для класифікації наглядових повноважень прокурора на кілька відносно самостійних, але природно, взаємозалежних груп. А саме повноваження з нагляду: а) за всією системою оперативно-розшукової діяльності, включаючи законність прийнятих піднаглядними посадовими особами управлінських рішень (планування та ін.); б) за діями підрозділів, що безпосередньо здійснюють ОРД, а також посадових осіб, які входять до їх складу; в) за негласним апаратом, що сприяють відповідним органам в успішнім вирішенні оперативно-розшукових завдань; г) за технічними, інформаційними, фінансово-господарськими підсистемами забезпечення оперативно-розшукової діяльності. Названі повноваження повинні здійснюватися поза залежністю від того, чи є оперативно-розшукова діяльність складовою частиною функціонування органу дізнання, чи вона такою не є. Розходження в реалізації кожної групи зазначених наглядових повноважень прокурора полягають у специфіці виявлення, попередження й усунення порушень законів того чи іншого органу, котрий здійснює контроль за досягненням визначених законом цілей конкретного оперативного підрозділу, що здійснює оперативно-розшукові заходи [9, С. 11 - 17].

Розглядаючи питання про повноваження прокурора з нагляду за законністю оперативно-розшукової діяльності, необхідно виходити з того, що сучасне чинне законодавство про прокуратуру їх не регламентує. Зрозуміло, що це очевидна прогалина у правовій регламентації названого виду діяльності прокурора. Повноваження прокурора в цій сфері визначаються загальними нормами Закону України "Про прокуратуру" (ст. ст. 29, 30) і КПК України (ст. ст. 100, 227). Крім сказаного, до компетенції прокурорів відноситься нагляд за дотриманням законодавства про характер, приводи, умови й порядок проведення оперативно-розшукових заходів (ст. ст. 6, 9, 10 Закону "Про оперативно-розшукову діяльність"). Що ж до відомостей про організацію оперативно-розшукової діяльності, про тактику, методи й засоби її здійснення, то останні на сьогоднішній день в Україні до предмета прокурорського нагляду не включаються. Тим часом у названій сфері також чимало порушень закону, що, з одного боку, істотно порушують права й законні інтереси учасників виниклих правовідносин, а з іншого – негативно впливають на доброякісність реалізованих оперативно-розшукових заходів, значно знижуючи їх виробничу ефективність.

Саме тому варто законодавчо установити вичерпний перелік усіх об'єктів прокурорського нагляду за законністю оперативно-розшукової діяльності, точно визначивши повноваження прокурора з нагляду за: а) органами й особами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а також за діяльністю (у тому числі й контрольної) їхніх керівників; б) конфіденційною підсистемою оперативно-розшукового підрозділу; в) реалізацією правових гарантій прав, свобод, честі й достоїнства, забезпечення безпеки громадян у ході оперативно-розшукової діяльності, дотриманням у процесі проведення оперативно-розшукових заходів нормативних приписів про неутручання оперативних працівників у законну діяльність юридичних осіб.

При такому підході до правової регламентації діяльність прокурора, що наглядає за дотриманням Закону "Про оперативно-розшукову діяльність", відповідатиме правовому регулюванню

його повноважень і здійснюватиметься у визначених процесуальних формах, що забезпечують успішне вирішення відповідних оперативно-розшукових завдань. При цьому під формами прокурорського нагляду за законністю в зазначеній сфері діяльності слід розуміти закріплені в чинному законодавстві (ст.ст. 100, 227 КПК, ст. 14 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність") спеціальні засоби (повноваження й визначений порядок їхньої реалізації), використання й застосування яких дозволяє прокуророві виявити, припинити чи усунути виявлені порушення закону, причини й умови, що сприяють таким порушенням у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності. Підтвердженням правильності такого визначення є те, що, згідно з ч. 2 ст. 30 Закону України "Про прокуратуру", повноваження прокурора при здійсненні нагляду за дотриманням законів органами попереднього слідства й дізнання регламентуються саме кримінально-процесуальним законодавством, яке встановлює, крім названих повноважень, цілком визначений порядок їх реалізації.

Таким чином, форми прокурорського нагляду - це те, що повинен робити прокурор, а методи нагляду - це те, яким чином, яким шляхом, за допомогою яких засобів він повинен це робити. Сукупність взаємозалежних правил, технологічних прийомів і наукових положень, що вказують оптимальні шляхи й способи реалізації методів з метою виявлення й припинення порушень законів у сфері оперативно-розшукової діяльності, іменується методикою прокурорського нагляду [6, С. 209 - 210].

Використана література:

1. Бакаев Д.М. Вопросы взаимодействия общего надзора и надзора за исполнением законов органами дознания и предварительного следствия в деятельности районной (городской) прокуратуры / Учеб. пособие. - Харьков, 1988.
2. Бакаев Д.М., Зеленецкий В.С., Финько В.Д. Прокурорский надзор за законностью избрания мер пресечения в стадии предварительного расследования / Учеб. пособие. - Харьков, 1968.

3. Вернідубов І.В. Новачі в повноваженнях прокурора при здійсненні кримінального судочинства // Право України. – 1997. – № 1.
4. Долгова А.И. Формы прокурорского надзора. – В кн.: Вопросы прокурорского надзора. Сб. научн. трудов. – М., 1972.
5. Долежан В.В. Проблемы компетенции прокуратуры: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1991.
6. Зеленский В.С. Общая теория борьбы с преступностью. Кн. 1 Концептуальные основы. – Харьков: "Основа", 1994.
7. Козлов А.Ф. Компетенция прокуратуры и организация ее работы. – Свердловск.: СЮИ, 1983. – 84 с.
8. Козьяков І.М. Прокурорський нагляд за законністю оперативно-розшукової діяльності: його проблеми // Право України. – 2000. – № 1.
9. Корнаш І. Координація діяльності правоохоронних органів // Вісник прокуратури. – 2001. – № 1 (7).
10. Ломовский В.Д. О понятии и содержании прокурорской проверки // Правоведение. – 1988. – № 5.
11. Маршупов М.Н. Федеральный закон об оперативно-розыскной деятельности: Постатейный комментарий. – С.-Петербург: Изд-во ТД "Герда", 1997. – 349 с.
12. Сафонов А.П. Особенности и тенденции развития правомочий прокурорского надзора (Совершенствование правового регулирования прокурорского надзора в СССР). – М., 1978.

В.Б. Хвалибога*

**ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ СЛУЖБИ ДЛЯ ІВАНА
МАРКІВА – ВЕЛИКА ШКОЛА ЖИТТЯ**

"Як би не склалось твоє життя, але прожити його потрібно гідно". Такі слова спали мені на думку, коли мав честь поспілкуватись з полковником міліції,

---

* Начальник сектору УКР УМВС України в Тернопільській області підполковник міліції.

нині начальником Тернопільського відділення інституту заочно-го та дистанційного навчання Київського інституту внутрішніх справ, людиною, яка більше п'ятнадцяти років трудилася в обласному управлінні карного розшуку, – Іваном Степановичем Марківим.

Незважаючи на майже 50 прожитих ним літ, Іван Степанович, як і в молоді роки, стрункий, підтягнутий, займається спортом, передає свій безцінний досвід роботи у карному розшуку молодим співробітникам. Чого тільки не було за чверть століття служби в органах внутрішніх справ. А скільки у нього нагород за доблесну працю і бездоганну службу! Хоча найбільша нагорода – чисте сумління. Бо не йшов "по головах", роблячи кар'єру, працював не за звання чи гроші, не прогинався, не зраджував, поважав людей, йшов на компроміси заради людського життя, гідності і справедливості.

Зі слів Івана Степановича, про службу в правоохоронних органах разом із старшим братом Євгеном мріяв з самого дитинства. Ця робота здавалася цікавою, сповненою романтики.

Народився Іван Степанович Марків у 1961 році в мальовничому селі Городиця Гусятинського району, що на Тернопільщині. Закінчив 10 класів місцевої загальноосвітньої школи, батько працював робітником, мати – у колгоспі. Як він згадує, саме батьки прищепили йому любов до праці, рідної землі. Батько – повагу до людей, силу, мужність. Мати – доброту, щирість, відповідальність. Згодом Іван Марків поступив у Львівський технікум радіоелектроніки, звідки був призваний до лав Збройних Сил. Відбувши строкову службу, продовжив навчання. Згодом наслідував приклад старшого брата Євгена – став курсантом на той час Львівської спеціальної середньої школи підготовки начальницького складу МВС СРСР, де провчився до 1986 року.

Безпосередньо міліцейську службу розпочав на посаді дільничного інспектора міліції Чортківського райвідділу внутрішніх справ, через рік – вже оперуповноважений відділу карного розшу-

ку Тернопільського міського відділу. Оперативна робота була не простою – вихідних у нього практично не було. Часто доводилося працювати ночами. Окрім цього, робота в міліції постійно вимагала вдосконалення. У 1988 році став слухачем на той час Київської вищої школи міліції ім. Держинського. Закінчивши навчання, перейшов на службу в управління карного розшуку УМВС Тернопільської області, де відповідав за роботу низових підрозділів по боротьбі з угонами і крадіжками автотранспорту.

"Це були дуже складні часи, – згадує Іван Степанович. – Раніше, за часів СРСР, такі злочини практично не реєструвалися, адже тоді викрадений автомобіль було неможливо поставити на облік чи використати якимось іншим чином. Кримінальна відповідальність за цей вид злочинної діяльності передбачала лише незначне покарання. Після розпаду Радянського Союзу кордони залишились прозорими і вказаний вид протиправної діяльності набув транснаціонального розмаху, викрадені автомобілі запросто транспортувались через кордони областей, держав. Будь-якої бази даних про викрадений автотранспорт тоді просто не існувало. Непоодинокі випадки, коли угнані в Тернопільській області автомашини знаходились в Казахстані, на Далекому Сході Росії тощо."

Задумавшись та пригадавши щось, продовжує: "Саме тоді, завдяки спільним зусиллям правоохоронців Запорізької і Тернопільської областей вдалося викрити організовану злочинну групу, члени якої три роки викрадали автотранспорт в різних областях України, реалізуючи його за кордоном. Пам'ятаю, один із таких злочинців професійно займався східними єдиноборствами. Під час затримання у місті Запоріжжя виявив злісну непокору навіть співробітникам тодішнього ОМОНУ і втік. Однак, завдяки своєчасно отриманій інформації, я з групою розшуківців затримав небезпечного злочинця у Тернополі."

Досягнення значних позитивних показників у боротьбі з кримінальною злочинністю дало змогу протягом 1995 – 1996 рр. очолити відділ по боротьбі з майновими злочинами. Після цього Іван Степанович Марків обійняв посаду заступника начальника об-

ласного управління карного розшуку по боротьбі зі злочинами проти особи.

"Основне завдання співробітників міліції під час розкриття вбивств – встановити мотиви злочину, кому була невідповідна діяльність потерпілого. Однак, ця інформація не завжди лежить на поверхні, тому працівники карного розшуку повинні "знайти" її, опитавши для цього принаймні близьке оточення потерпілого, – ділиться враженнями Іван Степанович. – Великого клопоту завдавали вбивства і тяжкі тілесні uszkodження, посягати зі звалтуваннями, грабунками або розбійними нападами, які викликають широкий громадський резонанс. Під час скоєння таких протиправних діянь оперативні працівники перевіряли значну кількість осіб, першочергову увагу звертаючи на тих, кого вже притягували до кримінальної відповідальності, хто зловживав спиртними напоями, людей з певними відхиленнями у психіці. Слід зауважити, що остання категорія ближче усіх стоїть до так званих "маніяків", добитись від яких визнання вини звичайним шляхом дуже важко. Нерідко працівники обласного апарату управління карного розшуку тижнями перебували у від'їздах, викриваючи чергового "убивцю-маніяка". Наприклад, у 1998 році співробітники управління карного розшуку за місяць розкрили вбивство сільської вчительки у Монастириському районі Тернопільської області. Вбивця – раніше суджений житель Івано-Франківщини спочатку звалтував потерпілу, яка на той час перебувала на восьмому місяці вагітності, а потім задушив, заховавши труп у місцевому лісі. Під час розкриття цього злочину ми провели значну роботу, перевірили величезну кількість осіб, що сприяло викриттю ще майже 15 осіб у вчиненні інших злочинів (крадіжок, грабунків тощо)."

З 2000 року Іван Степанович передає свій безцінний досвід студентам, з начальником Тернопільського відділення інституту заочного та дистанційного навчання Київського національного університету внутрішніх справ. У 2001 році у закладі стали навча-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

тися цивільні особи. Усього за вказаний період Тернопільське відділення здійснило п'ять випусків юристів за спеціальністю "юрист-правознавець", а це – понад півтисячі чоловік.

Слід зауважити, що до теперішньої посади Іван Степанович йшов, постійно вдосконалюючи свій професійний рівень, вивчаючи передові методи боротьби із злочинністю, використовуючи навіть міжнародний досвід.

У 1998 році він навчався у міжнародній поліцейській академії в місті Лондоні, а у 1999-му закінчив курс підготовки міжнародної академії правопорядку в місті Будапешті. На даний час Іван Марків – магістр права (магістратура Національної академії внутрішніх справ України у 1994 році), готує до захисту дисертацію кандидата юридичних наук.

З огляду на життєвий шлях і діяльність Івана Степановича Марківа, вважаю, що він може слугувати прикладом порядності, гідності не тільки для працівників органів внутрішніх справ, але й для пересічного громадянина у намаганні вірно служити своєму народові, Батьківщині, робити життя кращим для інших.

На запитання, якими задатками має володіти талановита людина, аби стати високопрофесійним розшукувцем, Іван Степанович відповів: "Треба бути патріотом своєї справи, де б ти не працював. І повністю, до краплі віддавати себе роботі. Тоді й результат буде."

В.Ф. Клемпота*

**ОРГАНІЗАЦІЯ І ТАКТИКА
РОЗКРИТТЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ**

Економічні, політичні та соціальні процеси, що відбуваються в Україні останнє десятиріччя, поряд

---

* Старший оперуповноважений в особливо важливих справах управління карного розшуку ГУМВС України в Закарпатській області капітан міліції.

з позитивним ефектом, мають й негативні наслідки, серед яких – загострення криміногенної обстановки. При цьому злочинність змінилася не тільки кількісно, але й якісно, зокрема, викликають занепокоєння тяжкі злочини проти особи. Ця тенденція торкнулася і таких особливо небезпечних злочинів, як умисні вбивства. Слід зазначити, що кількість убивств, вчинених в країні в останні роки, не дивлячись на деяке зниження, залишається досить значною.

Ці тенденції дозволяють вважати боротьбу з тяжкими злочинами проти особи, важливим напрямком правоохоронної діяльності та ставлять завдання забезпечення її ефективними, науково обґрунтованими методами та засобами.

Найважливіша мета розбудови в Україні правової держави полягає в забезпеченні гарантій прав і свобод людини, в захисті її життя і здоров'я. На це спрямована вся діяльність державних органів, у тому числі і правоохоронних.

В процесі виконання цих конституційних вимог у державі зараз відбуваються значні перетворення. Між тим, поряд із позитивними змінами, мають місце дестабілізуючі явища в усіх сферах нашого суспільства. Одним із свідoctв цього є наявність складної криміногенної обстановки і як наслідок цього зниження цінності людського життя. Кількість вбивств взагалі, вбивств при обтяжуючих обставинах (ст. 115 КК України) – вражаюча. Структура особистості злочинців також зазнала суттєвих змін.

Серед багатьох проблем, що постають перед молодого українською державою, її юридичною наукою на сучасному етапі складних економічних та політичних перетворень особливе місце займає розробка питань, пов'язаних з охороною особи та забезпеченням дотримання прав і свобод громадян. "Людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканість та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю," – зазначено в ст. 3 Конституції України. "Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини" (ст. 27 Конституції України) [1].

Загальна характеристика умисних вбивств.

Життя є одним з основних природних благ людини. Без нього всі інші блага, права та свободи практично втрачають для лю-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

дини свій сенс. Законодавець передбачивши положення в Конституції України про те, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я від протиправних посягань мав на увазі, на мою думку, перш за все злочинні посягання на життя та здоров'я, об'єктом посягань яких є життя людини.

Вбивство є злочином проти життя людини. Найважливішим завданням підрозділів карного розшуку є швидке розкриття таких злочинів, встановлення причин та умов, що сприяють їх вчиненню. Складність розкриття вбивств зумовлена відсутністю, як правило, свідків, великою кількістю версій, характером речових доказів, інсценуванням у деяких випадках обставин події злочину.

До суттєвих елементів криміналістичної характеристики вбивств належать: 1) спосіб вчинення вбивства; 2) спосіб його приховування; 3) місце, час та обстановка; 4) типові сліди; 5) особа злочинця; 6) особа потерпілого.

Так, при розгляді такого елемента криміналістичної характеристики, як спосіб вчинення злочину – важливо з'ясувати, яким чином вбивство було вчинено – в умовах неочевидності або очевидності. З'ясування цієї обставини впливає на планування та організацію розкриття. У першому випадку факт вчинення вбивства неочевидний, і особа, яка вчинила цей злочин, невідома. Завданням є встановлення особи злочинця обставин вчинення злочину, особи потерпілого.

Вбивство, вчинене в умовах очевидності, характеризується тим, що особа злочинця відома, злочин вчинявся в присутності інших осіб. Завданням є встановлення обставин злочину, виявлення речових доказів, встановлення особи потерпілого і мотивів убивства. [10.]

Розглянемо основні елементи криміналістичної характеристики вбивств:

- спосіб вчинення злочину;
- спосіб приховування вбивства;
- час, місце та обстановка події злочину;
- типові сліди злочину;
- особа злочинця;

- особа потерпілого.

У процесі розкриття вбивств необхідно з'ясувати низку обставин, що сприяють встановленню істини. До них належать: 1) безпосередня причина смерті; 2) що мало місце – насильницьке заповдіання смерті чи смерть сталася з інших причин (нешасний випадок, хвороба); 3) яким способом, за допомогою яких знарядь вчинено вбивство; 4) час настання смерті (має важливе значення для встановлення багатьох обставин, зокрема часу вчинення злочину, визначення кола можливих свідків, організації оперативно-розшукових заходів, пов'язаних з пошуком злочинця, та ін.); 5) місце вчинення вбивства; 6) обставини, за яких вчинено вбивство; 7) особа жертви (може бути встановлена в разі виявлення документів, які засвідчують особу, а також пред'явлення для впізнання особам, котрі першими виявили потерпілого, або тим, які проживають поруч з місцем події; особа жертви може бути встановлена шляхом звернення до криміналістичних обліків, зокрема до дактилоскопічного і обліку осіб, що зникли безвісти; 8) співучасники вбивства і роль кожного з них у вчиненні злочину; 9) особа вбивці (може бути встановлена шляхом опитування свідків, складання композиційного портрету, його показу по телебаченню); 10) мотиви вбивства (помста, користь, ревності, бажання усунути конкурента, "розборки" злочинних груп); 11) обставини, що сприяли вбивству (умисному чи необережному), заходи, яких треба вжити для попередження таких злочинів.

Названі обставини складають основні питання при розкритті вбивств, але не вичерпують їх. [9.]

Організація і тактика проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на розкриття тяжких злочинів проти особи: першочергові оперативно-розшукові заходи щодо розкриття навмисних вбивств.

З моменту надходження до ОВС інформації про вчинення злочинів для їх розкриття впроваджується комплекс першочергових оперативно-розшукових заходів. Одним із головних критеріїв визначення ефективності діяльності ОВС з розкриття злочинів вважається встановлення особи, яка його вчинила.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Основними завданнями першочергових оперативно-розшукових заходів на їх початковому етапі є: швидке виявлення та якісне процесуальне закріплення матеріальних слідів, які несуть інформацію про подію злочину, особу злочинця та інші обставини, що мають значення для справи; встановлення потерпілих, очевидців, свідків і термінове одержання від них відомостей, які можуть сприяти розкриттю злочину, затриманню злочинців; активне використання отриманої інформації для планування заходів щодо розкриття злочину, розроблення версій, одержання нових доказів, а також для встановлення і затримання причетних до злочину осіб; одержання відомостей про злочини, що готуються, попередження можливого настання шкідливих наслідків [11].

Одним з характерних першочергових заходів щодо розкриття тяжких злочинів проти особи, від результату якого багато в чому залежить кінцевий результат є – огляд місця події. Тому від його якості проведення залежить в певній мірі і наскільки швидко та взагалі чи буде розкрито злочин.

До першочергових заходів на ряду з оглядом місця події можна віднести проведення заходів, спрямованих на встановлення очевидців безпосередньо злочину та осіб, що можуть повідомити інформацію яка б сприяла подальшому розкриттю злочину, так званий поквартирний обхід та "відпрацювання прилеглої території".

Краще з цією метою проводити поквартирний (подвірний) обхід громадян, що проживають або працюють поблизу з місцем скоєного вбивства.

При огляді місця події майже завжди можна отримати ряд цінних відомостей про злочинця, що обмежують коло осіб, серед яких його слід шукати. Передусім важливо з'ясувати, вчинила вбивство людина стороння чи особа, більш-менш знайома з потерпілим.

На те, що вбивство вчинене сторонньою особою, можуть вказувати сліди насильницького проникнення у приміщення; виявлена злочинцем не інформованість про умови життя і розпорядок дня потерпілого, обстановку в його житлі, про місце

зберігання цінностей тощо. Слід, однак, завжди мати на увазі ймовірність інсценування такого вбивства з боку "своїх" злочинців.

Сторонній убивця звичайно не прагне приховати факт смерті потерпілого або замаскувати її причину. Основну увагу сторонній злочинець звертає на знищення власних слідів на місці пригоди.

Надто важливі й інші вказівки на особу вбивці, передусім на його зовнішність, а також на його професійні навички, здібності, на специфіку застосованого ними засобу скоєння злочину [12].

Паралельно з діями слідчо-оперативної групи можуть проводитися заходи зі швидкого розкриття вбивства, точніше по гарячих слідах. При цьому використовуються такі тактичні прийоми, як: переслідування, оцеплення території, організація засідки в місці можливої появи розшукуваних, а також загороджувальні заходи.

Важливим фактором при здійсненні заходів, спрямованих на швидке розкриття злочину, є своєчасне і більш повне інформування мобільних міліцейських груп про обставини події, ознаки злочинців, наявність у них транспортних засобів і зброї, прикмети викраденого майна і т. п. З цією метою необхідно інструктувати всі наряди міліції, забезпечити їх засобами двостороннього зв'язку, захисту від нападу та засобами для здійснення затримання.

Подальші оперативно-розшукові заходи

Подальші оперативно-розшукові заходи складаються з таких дій організаційного і практичного характеру. Робота з розкриття злочину здійснюється за узгодженим планом слідчих дій і оперативно-розшукових заходів.

У плані обґрунтовуються висунуті версії і заходи з перевірки конкретних осіб, які можуть бути причетні або підозрюються у вчиненні злочину, зазначаються виконавці пунктів плану і встановлюються терміни їх виконання.

У плані оперативно-розшукових заходів по заведеним оперативно-розшуковим справам заходи будуються у формі за-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТБЫ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

вдань (встановлення очевидців злочину, свідків, знаряддя злочину, способу життя підозрюваних та їх зв'язків, потерпілих, місць зберігання викраденого тощо). У плані відображаються висунуті версії і заходи щодо їх перевірки з використанням сил, засобів і методів оперативно-розшукової діяльності, передбачається додаткове інформування інших ОВС про виявлення нових обставин вчиненого злочину і про підозрюваних, а у разі потреби – про додатковий огляд місця події з метою належної фіксації факту вчинення злочину, вилучення слідів і матеріальних об'єктів, придатних для з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, оперативно-пошукові заходи в місцях скупчення, появи злочинного елементу; перевірка осіб, що виявлені у ході оперативної розробки, на можливу причетність їх до вчиненого злочину; організація взаємодії з оперативними апаратами слідчих ізоляторів, установ виконання покарань у розробці засуджених, підозрюваних у вчиненні злочинів, які залишилися нерозкритими; активізація роботи з перевірки осіб, які перебувають на обліках в ОВС, тих, що затримані, заарештовані за інші злочини, доставлені в спеціальні приймальники, приймальники-розподільники тощо.

Якщо складений план виконано повністю, а злочин залишається нерозкритим, на підставі наявної інформації розробляється план додаткових оперативно-розшукових заходів [7].

Оперативно-розшукова версія – це засноване на фактичних даних припущення оперативного працівника щодо наявності в події, що відбулася ознак злочину певного типу та причетності до нього відповідних осіб.

Матеріальною основою оперативно-розшукової версії є: оперативно-розшукова інформація, отримана в ході оперативно-розшукових заходів, або закономірності, виведені в результаті узагальнення і аналізу оперативно-розшукової практики.

Конструювання версії засноване на логічному методі індукції, а їх перевірка – на методі дедукції.

При висуванні версій слід виходити із зібраних фактичних даних і конкретних обставин скоєного злочину, а також із загальних положень, що впливають з досвіду розкриття цієї категорії злочи-

нів. Наприклад, найбільш типові версії при скоєнні вбивства з корисливих мотивів такі:

1. Злочин вчинили особи раніше судимі.

Для цієї категорії властиві:

- застосування речовин, що не дозволяють використати службово-розшукового собаку, відкриття квартирки або підпалювання приміщення з метою приховування слідів;

- часте проникнення у приміщення під виглядом працівників правоохоронних органів;

- практикування тортур (найчастіше виявляються в тимчасовому обмеженні доступу повітря, або використанні електронагрівальних приладів),

2. Вбивство вчинили злочинці-гастролери, їх дії частіше за все бувають такими:

- попередньо готуються до злочину, здійснюють підбір співучасників, розподіл між ними ролей, виготовляють або пристосовують засоби маскування, знаряддя злочинів, готують транспорт, збирають відомості про матеріальне становище потерпілих, підшукують канали збуту викраденого, нерідко одержують інформацію про цінності з оголошень;

- проникають в приміщення під виглядом особи, яка прийшла за оголошенням, співробітників правоохоронних органів, а також шляхом підбору ключа (відмички) від дверного замка;

- уникають викрадення цінних, але об'ємних речей.

3. Злочин вчинили особи, раніше знайомі з потерпілим.

Для цього характерно:

- проникнення в приміщення з відома потерпілого, за його запрошенням або шляхом вільного доступу;

- нерідко пошкодження завдають у спину, в потилицю потерпілому або в той момент, коли він перебуває у стані спокою;

- на столі, як правило, залишаються сліди спільної трапези, розпивання спиртного;

- наявність на потерпілому нічного одягу (рідко відкривають двері незнайомому в такому одязі);

- відсутність слідів боротьби і пошуку майна, хоча воно і зберігалось у важкодоступному, прихованому місці тощо.

Нерідко злочинці, вчинивши вбивство рідних або знайомих, намагаються інсценувати нещасний випадок чи самогубство. У таких випадках потрібно звертати увагу на деякі обставини: наявність ознак переміщення трупа; напрямок виливів крові і сукровиці на тілі, не відповідний його позі; тілесні ушкодження знаходяться на тих частинах тіла, де сам потерпілий не міг завдати поранення; на знарядді вбивства відсутні сліди пальців потерпілого; невідповідність напрямку пострілу місцю знаходження зброї, позі трупа; відсутність па його тілі та одязі слідів близького пострілу; наявність на шії двох і більше странгуляційних борозд при одинарній петлі і т. д.

За наявності вихідних даних про вигляд місця пригоди, стать і вік потерпілого, ознаки, що характеризують спосіб злочину і дії злочинців, супутних вбивству, можна з певною ймовірністю говорити про особу злочинця: його стать, вік, відношення до потерпілого, деякі соціально-психологічні властивості, відстань між місцем його проживання і місцем пригоди, мотиви скоєння вбивства.

Розробка осіб, які підозрюються у скоєнні умисних вбивств.

Тактика розробки осіб, які підозрюються у вчиненні вбивства на волі.

Розробка осіб, підозрюваних у вчиненні такого злочину на волі – це один із ефективних способів успішного його розкриття. Оперативні підрозділи не завжди мають можливість затримати особу яку підозрюють, та помістити її до ізолятора тимчасового тримання, провести відносно неї розробку.

Проведення розробки підозрюваних осіб, які вчинили убивство здійснюється у звичайних місцях перебування підозрюваного.

З метою отримання достовірної інформації провадиться розробка підозрюваного за місцем проживання:

- проводиться розвідувальне опитування сусідів, працівників ЖЕКів;

- здійснюється цільове залучення до співробітництва сусідів із числа тих, з ким розроблюваний підтримує дружні стосунки;

- з допомогою оперативного-технічних підрозділів здійснюється зняття інформації з каналів зв'язку підозрюваного та застосо-

вуються інші технічні засоби із метою контролю та фіксації інформації (фото-, відеозйомка);

- проводиться оперативний огляд місця помешкання з метою виявлення предметів, речей, що можуть бути використані як речові докази у кримінальній справі;

- проводяться оперативні комбінації, щоб підштовхнути розроблюваного до активних дій, які б могли призвести до позитивних результатів.

Розробка підозрюваного за місцем роботи:

- проводяться зашифровані розвідувальні опитування працівниками відділу кадрів, безпосереднім керівником розроблюваного;

- залучаються до конфіденційного співробітництва колеги, з якими розроблюваний підтримує дружні стосунки;

- проводиться оперативний огляд робочого місця підозрюваного з метою виявлення предметів і речей, які у майбутньому можуть бути використані як речові докази;

- застосовуються спеціальні засоби, щоб намітити речі та предмети, що становлять оперативний інтерес;

- проводиться негласна дактилоскопія;

- проводиться відео-, кінозйомка, а також використовуються інші засоби для знімання інформації з каналів зв'язку;

- проводяться різноманітні комбінації для прискорення оперативної розробки.

Залучаються до співробітництва або використовуються особи які вже співпрацюють з оперативними та іншими підрозділами.

В кімнаті підозрюваного встановлюється відповідна апаратура для звукового контролю з метою отримання доказової оперативної інформації;

- проводяться комбінації з метою спонукання до активних дій розроблюваного, щоб прискорити оперативну розробку;

- проводяться періодичні оперативні огляди кімнати проживання підозрюваного;

- встановлюється кіно-, відеоапаратура для негласного спостереження та вивчення психічного стану підозрюваного.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Розробка, яка проводиться у приміщеннях правоохоронних органів.

Розробку доцільно проводити в приміщеннях міліції, у випадках, коли є оперативна інформація, але немає речових доказів причетності особи до вчинення убивства.

На цей час найбільшу користь може дати проведення оперативних комбінацій з демонстрацією речових доказів. Якщо підозрюваний не судимий, то це значно полегшує проведення оперативних комбінацій.

Проводяться також заходи щодо негласного впізнання розроблюваного, негласній його дактилоскопії, по відборі зразків: запаху, голосу, волосся, малюнку підошви взуття та використання радіоактивних ізотопів "Бумеранг".

Розробка в коридорах міліції дає позитивні результати при застосуванні технічних засобів кіно-, фото-, відеозйомки; демонстрації предметів і речей, які використовувалися при вчиненні вбивства; оголошенні черговим орієнтировок, що стосуються ефективного розшуку злочинців (для осіб, які знаходяться у коридорі, в т. ч. і для розроблюваного).

Розробка в приміщеннях для куріння та кабінетах, як правило провадиться за допомогою негласного спостереження за поведінкою та психічним станом розроблюваного в природних умовах.

Тактика розробки підозрюваного у спеціальних приміщеннях. Розробка в спеціальних приміщеннях камерного типу зводиться до проведення цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів які здійснюються оперативними апаратами у відношенні конкретних осіб, затриманих на законних підставах в установах тимчасового тримання у зв'язку з обґрунтованою підозрою у вчиненні убивства.

Розробка зазначених осіб з одного боку являється різновидністю оперативної перевірки, а з другого - продовженням розробки в умовах тимчасової ізоляції.

Розробка осіб, які підозрюються у вчиненні таких злочинів має свої особливості:

- значна різноманітність підозрюваних осіб;

- камерне утримання підозрюваних та проведення агентурно-оперативних заходів;
- обмежений строк їх перебування;
- процесуальний стан (знаходження під слідством);
- різноманітність і особливості форм реалізації отриманої інформації.

Перелічені питання вирішують залежно від місця проведення розробки. Важливим елементом при цьому в умовах ізоляції осіб – правильний підбір і цілеспрямоване використання осіб які співпрацюють з ОВС.

Висновки.

Протягом всієї історії існування людство дбало про свою безпеку. Нині механізми взаємодії природи та людини, людини та техніки, індивіда та суспільства все частіше порушуються, що призводить до появи нових небезпек нормальної життєдіяльності (зокрема як злочинність спрямована проти життя особи). Суспільство постійно зазнає втрат у вигляді людських жертв, збитків від аварій, катастроф, стихійних лих та ін. Додатковим руйнуючим чинником також є злочини проти життя та здоров'я особи, який утворює саме суспільство, тобто воно саме себе може знищити. Не секрет, що від здоров'я нації залежить майбутнє держави. Тому першочерговим завданням правоохоронних органів та органів внутрішніх справ безпосередньо є попередження злочинності в цілому та попередження і розкриття з метою попередження наступних, тяжких злочинів проти особи.

У практичній діяльності з попередження зазначених в роботі злочинів існує коло питань, що потребують глибокого і всебічного вивчення з метою розробки рекомендацій для вдосконалення прийомів і методів боротьби з цим явищем. Заходи, здійснювані законодавчими та правоохоронними органами, не дозволяють вчасно реагувати на негативні зміни у криміногенному середовищі та швидко перебудовувати роботу з попередження, розкриття та розслідування умисних вбивств.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що першочерговим завданням органів внутрішніх справ є профілактика

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

тяжких злочинів проти особи, оскільки в сучасних умовах, коли Україна виходить на світовий рівень, то пріоритетним завданням її правоохоронних органів є, як у всіх світових державах - попередження злочинів а не їх розкриття.

Використана література:

1. Конституція України 1996, зі змінами і доповненнями від 8 грудня 2004.
2. Кримінальний кодекс: Науково-практичний коментар / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. - К.: Канон, 2001. - 1104 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28 грудня 1960 р. // Електронний інформ. бюлетень ВР України 1994-1998 рр. Лазерний компакт-диск. - К.: Управління комп'ютериз. інформ. систем та мереж ВР України, 1998.
4. Закон України "Про міліцію", 1990.
5. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність". Наук.-практ. комен./ Кондратьєв Я.Ю., Козаченко І.П., Обушевський І.Ф. та ін.: РВВ МВС України, 1993. - 120 с.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 "Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи".
7. Наказ МВС України від 30.04.2004 № 458 "Про затвердження положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ злочинів загально кримінальної спрямованості".
8. Наказ МВС України від 04.10.2003 № 1155 "Про вдосконалення реагування на повідомлення про злочини інші правопорушення і події та забезпечення оперативного реагування інформування в органах і підрозділах органів внутрішніх справ України".
9. Алексеев А.И., Синилов Г.К. Актуальные проблемы теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел. - М.: Изд. ВНИИ МВД СССР, 1973. - 200 с.
10. Козаченко І.П. Оперативно-розшукова діяльність як державно-правова форма боротьби зі злочинністю. - К., 1995.
11. Козаченко И.П. Проблемы совершенствования оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел в современных условиях // Бюллетень по обмену опытом работы. - № 118. - К.: МВД Украины, 1995. - С. 32-36.

12. Огляд місія поліції при розслідуванні окремих видів злочинів. Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

С.П. Пекарський*

**ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ
ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОРОСЛИМ ОСОБАМ,
ЯКІ ВТЯГУЮТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ
У ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ**

Сучасний стан оперативної обстановки в Україні свідчить про актуальність питання протидії груповій злочинності. Так у 2008 році було вчинено в групі 27976 злочинів, серед них загальнокримінальної спрямованості було вчинено в групі 24390 злочинів [6]. Групова злочинність характерна для злочинів, що вчиняються особами, які не досягли вісімнадцяти річного віку. У групі неповнолітніх, які вчиняють злочини, ведуть антигромадський спосіб життя, входять і дорослі особи. Вони у свою чергу стають організаторами вчинення злочинів. На даний час загальновідомою є проблема виявлення злочинців, які втягують інших осіб у вчинення злочину. Особливо актуальною, на нашу думку є проблема пошуку інформації про дорослих осіб, які втягують неповнолітніх у вчинення злочину з метою протидії їхній злочинній діяльності, так як підліткова злочинність є резервом загальної злочинності. Тому в даному дослідженні необхідно розглянути проблемні питання здійснення оперативного пошуку щодо протидії дорослим особам, які втягують неповнолітніх у вчинення злочину. *Метою* даного дослідження

---

* Викладач кафедри ОРД факультету кримінальної міліції Донецького юридичного інституту ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка.

є теоретичний аналіз комплексу проблем, пов'язаних з діяльністю оперативних підрозділів щодо протидії дорослим особам, які втягують неповнолітніх у вчинення злочину. Окремо, увагу необхідно приділити питанню взаємодії оперативних підрозділів ОВС, зокрема карного розшуку, кримінальної міліції у справах дітей, боротьби з незаконним обігом наркотиків тощо у процесі виявлення осіб та фактів, що становлять оперативний інтерес для ОВС у даному напрямку діяльності. Ця мета зумовила необхідність вирішення конкретного завдання. В ході дослідження з позицій теорії пізнання та досягнень правової науки, необхідно розробити пропозиції щодо подальшого вдосконалення кримінального та оперативно-розшукового законодавства і практики його застосування співробітниками оперативних підрозділів ОВС. Для цього необхідно:

1. Проаналізувати сучасний стан діяльності оперативних підрозділів ОВС щодо протидії дорослим особам, які втягують неповнолітніх у вчинення злочину.

2. Проаналізувати правові підстави оперативного пошуку, який здійснюється оперативними підрозділами ОВС з метою протидії дорослим особам, які втягують неповнолітніх у вчинення злочину.

3. Визначити напрямки оперативного пошуку щодо протидії дорослим особам, які втягують неповнолітніх у вчинення злочину.

4. Вказати на існуючі недоліки та визначити шляхи їх подолання.

Це, в свою чергу, повинно сприяти удосконаленню діяльності з протидії втягуванню дітей у злочинний та антигромадський спосіб життя.

Об'єктом дослідження цієї статті є суспільні відносини, які виникають у процесі діяльності оперативних підрозділів ОВС направленої на попередження злочинності серед дітей. Предметом дослідження є оперативний пошук оперативних підрозділів ОВС щодо протидії дорослим особам, які втягують неповнолітніх у вчинення злочину.

Проблемні питання оперативного пошуку розглядалися в роботах таких вчених, як Д.В. Бойчука, І.І. Великошина, А.С. Вандишева, К.К. Горяїнова, А.А. Галючека, Е.О. Дідоренка, І.П. Козаченка, Є.Д. Лукьянчикова, Б.Я. Нагіленка, С.І. Николаюка, В.С. Овчинського, О.О. Подобного, Г.К. Снілова, В.П. Шиенка, та інших. Питання попередження та розкриття підліткової злочинності в ході здійснення оперативно-розшукової діяльності неодноразово привертала увагу науковців. У роботах А.І. Гайдара, В.В. Гелетея, Л.В. Герасименко, М.А. Готвянської, А.Н. Данькевича, Г.Є. Запорожцевої, Л.П. Малецького, В.В. Матвійчика, А.А. Михайличенко, І.В. Сервецького, К.М. Тарсукова, С.В. Шматова розглядалися напрямки оперативно-розшукової діяльності з метою протидії злочинності серед неповнолітніх. Але у зв'язку з тим, що протидія злочинам пов'язаним з втягуванням неповнолітніх у вчинення злочинну підрозділами ОВС мало досліджена і залишається актуальною нам необхідно розглянути питання проведення оперативно-розшукових заходів щодо вирішення цієї проблеми.

Постановою Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27.02.2004 р. "Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність" [8] визначено, що втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність посягає на основи суспільної моралі у сфері розвитку і виховання молодого покоління, згубно впливає на молодих людей, створює для них спотворені орієнтири, прищеплює асоціальні ідеї, аморальні погляди й навички, істотно впливає на рівень злочинності неповнолітніх. Особливо небезпечними є дії, спрямовані на втягнення осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, у злочинні групи, у вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, а також тих, які поєднані з незаконним обігом наркотичних засобів або зброї, із застосуванням насильства посягають на статеву свободу та статеву недоторканність особи [8]. За змістом закону під втягненням неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність треба розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох злочи-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

нах або займатись іншою антигромадською діяльністю. Втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії [8].

Особливу тривогу викликає кількість злочинів, пов'язаних з втягуванням неповнолітніх у злочинну діяльність [Табл. 1], так як ці злочини, на нашу думку, мають найбільшу суспільну небезпеку у зв'язку з безпосереднім впливом на формування особистості дитини. Динаміка на зменшення кількості виявлених таких злочинів з 2004 року по 2008 рік включно [6], на нашу думку аж ніяк не свідчить про необхідність зменшення уваги цьому напрямку протидії злочинності.

Таблиця 1

Роки	2004	2005	2006	2007	2008
Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність	3497	2880	2281	2236	1982
Схиляння неповнолітніх у вживання наркотиків	255	343	321	272	231

Серед практичних працівників та науковців категорію злочинців, які втягують інших у вчинення злочинів називають "підбурювачами".

На нашу думку, на шлях підбурювання неповнолітніх у вчинення злочину часто стають особи:

- які раніше знаходились на обліку в ОВС і були зняті з обліку по досягненню повноліття, але які продовжують підтримувати стосунки з підлітками. У зв'язку з цим такі особи по досягненню ними 18-ти річчя займаються організацією злочинної діяльності своїх молодших товаришів (ст. 304 КК України);

- раніше судимі особи, особливо, ті що відбули покарання у місцях позбавлення волі;

- батьки, опікуни (або особи які їх замінюють) які не займаються вихованням дітей, зловживають спиртними напоями, вживають

наркотики, вчиняють правопорушення (напр. насильство у сім'ї) та злочини стосовно дітей (ст.ст. 166, 167, 304 КК України). Такі батьки своїм особистим прикладом спонукають дітей до ведення бродячого способу життя, зайняття жебрацтвом до вчинення правопорушень і злочинів;

- дорослі особи, які надають своє житло для ведення підлітками антигромадського способу життя - вживання алкогольних напоїв, схиляють до вживання наркотичних речовин (ст. 315 ч. 2 КК України), організують та утримують місця для незаконного виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з залученням неповнолітнього (ст. 317 ч. 2 КК України), спонукають неповнолітнього до вживання допінгу (ст. 323 КК України), втягують у заняття азартними іграми (ст. 304 КК України), проституцією (ст. 303 ч. 3, ч. 4 КК України), утворюють або утримують притони розпусти чи звідництва (ст. 302 ч. 3 КК України). Ці дорослі особи можуть скупляти та перепродувати крадене майно, спонукати підлітків до вчинення правопорушень і злочинів;

- дорослі, які розповсюджують серед підлітків та молоді виробів, які пропагують порнографію (ст. 301 ч. 2 КК України), сексуальну розпусту та жорстокість (ст. 300 ч. КК України), або спонукають неповнолітніх до участі в створенні виробів, малюнків або кіно- і відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (ст. 301 ч. 3 КК України), або що пропагують культ насильства та жорстокості (ст. 300 ч. 3 КК України);

- дорослі особи, які вчиняють злочини пов'язані з торгівлею людьми і під приводом працевлаштування, покращення фінансового стану, втягують неповнолітніх (ст. 149 ч. 2 КК України) або малолітніх (ст. 149 ч. 3 КК України) у торгівлю людьми.

Отже, як ми бачимо для "підбурювачів" Кримінальним кодексом України передбачена низка статей, які регламентують підстави притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів за втягування неповнолітніх у вчинення злочину або ведення антигромадського способу життя. Але, необхідно визнати, що загальні підстави притягнення до кримінальної

відповідальності "підбурювачів" передбачені у ст. 304 КК України [7]. Злочин, відповідальність за який передбачена ст. 304 КК України, вважається закінченим з моменту здійснення дорослою особою дій, спрямованих на втягнення неповнолітнього у злочинну або іншу антигромадську діяльність, незалежно від того, чи вчинив неповнолітній злочин або інші антигромадські дії. За відсутності ознак втягнення дорослі особи, які вчинили злочини в групі з неповнолітніми, несуть відповідальність за співучасть у конкретних злочинах. Відповідальність за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність настає в разі вчинення ним хоча б одного злочину [8].

У цій статті кримінальна відповідальність для дорослих настає за втягування неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, у заняття азартними іграми. Але на нашу думку в даній статті Кримінального кодексу не враховується ступінь суспільної небезпеки діянь дорослих, тобто кримінальна відповідальність настає і за саме втягування у вчинення злочину і за втягування в пияцтво, зайняття азартними іграми та жебрацтво (антигромадський спосіб життя). Саме по собі пияцтво, жебрацтво, зайняття азартними іграми самостійно не складають складу злочину, в той же час, як вчинення будь якого злочину (відповідно до Кримінального кодексу України) передбачає кримінальну відповідальність. В той же час не передбачена кримінальна відповідальність і за втягнення неповнолітніх у бродяжництво (також антигромадський спосіб життя). Дане питання пропонується на дискусію з метою наукового аналізу даної проблеми та подальшого внесення відповідних змін в кримінальне законодавство. Так наприклад у відповідності до Закону України "Про внесення змін в Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України про використання дитини для жебракування" від 15.01.2009 року № 894-VI внесені зміни в Кримінальний кодекс – додана стаття 150-1 "Використання малолітньої дитини для зайняття жебрацтвом" [3], тобто законодавець розмежував кримінальні діяння втягування неповно-

літніх у жебракування і використання дитини для жебракування.

Указом Президента України "Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей" від 11 липня 2005 року № 1086/2005 [4] передбачена необхідність вжиття заходів щодо посилення роботи з виявлення осіб, які втягують неповнолітніх до жебракування, пияцтва, наркоманії, злочинної діяльності, та забезпечити притягнення таких осіб у встановленому порядку до відповідальності.

Нормативними актами МВС України, які регламентують діяльність КР, БНОН, КМСД та інших підрозділів і служб ОВС, безпосередньо визначений цей напрям оперативно-службової діяльності [5]. Так, Наказом МВС України № 637 від 28.11.2008 р. "Про затвердження Інструкції з організації роботи внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності" до одних із основних завдань органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності відноситься і виявлення дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, пияцтво, наркоманію, проституцію, жебрацтво, іншу антигромадську діяльність [5, п. 1.7]. Також в даній Інструкції визначені і повноваження оперативних служб ОВС. Так пунктом 3.13 визначено однією з функцій карного розшуку – це вжиття заходів щодо розкриття злочинів відносно дорослих осіб, які вчиняють злочини відносно дітей, втягують дітей у злочинну діяльність [5].

Втягування у вчинення злочину має латентний характер, тому на нашу думку оперативний пошук має велике значення у процесі виявлення ознак даного злочину тобто безпосередньо осіб, та фактів їх злочинної діяльності. Основним завданням оперативного пошуку є виявлення ще невідомих фактів злочинів і осіб, які їх вчиняють. Аналізуючи оперативний пошук оперативних служб ОВС щодо протидії дорослим особам, які втягують неповнолітніх у вчинення злочину необхідно визначитися з напрямками оперативного пошуку. Ми погоджуємося з думкою А.С. Вандишева [9], який проаналізував загальні напрямки

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

оперативного пошуку. Так на його думку, найбільша ефективність досягається при здійсненні пошукових заходів по таким напрямкам (переклад з російської мови, дається в авторській редакції):

- серед населення, що проживає і працює на території обслуговування (пошук серед населення по мікрорайонам);
- в місцях концентрації осіб, що представляють оперативний інтерес (пошук на об'єкті), і збуту викраденого майна;
- в криміногенних групах (серед осіб, що займаються бродяжництвом, наркоманів, осіб, що не займаються суспільно-корисною діяльністю, алкоголіків, незаконних емігрантів-іноземців);
- серед обвинувачених, що притягуються до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, аналогічних не розкритим [9, 448].

Пошук серед населення вимагає від оперативних працівників знання території обслуговування, використання допомоги громадськості, вмілого використання всіх методів оперативно-розшукової діяльності, та осіб, які конфіденційно працюють з оперативними підрозділами ОВС. Пошук в місцях концентрації осіб, що представляють оперативний інтерес свідчить про необхідність взаємодії різних оперативних служб ОВС (наприклад карного розшуку та кримінальної міліції у справах дітей) по прогидії "підбурювачам". Злочинці концентруються в місцях проведення дозвілля, в місцях збуту викраденого майна.

Особливе місце займає пошук в криміногенних групах, групах підлітків і молоді, які схильні до вчинення правопорушень. Увагу необхідно також приділяти особам, які пропагують серед підлітків і молоді злочинний спосіб життя, як власним прикладом, так і іншими способами. В умовах сучасної кризи, частина молоді не зайнята суспільно-корисною працею і шукає шляхи отримання доходів. Іноді ці шляхи мають злочинне підґрунтя, і дорослі злочинці втягують своїх молодших товаришів у вчинення злочину. Так, наприклад, останнім часом незаконний обіг наркотиків охоплює все більше і більше молодих громадян нашої держави.

Також, не залишаємо поза увагою, тих осіб, які обвинувачуються у вчиненні злочину та притягуються до кримінальної відповідальності. Саме якісна оперативно-розшукова діяльність оперативних працівників по документуванню злочинних груп за участю дорослих та неповнолітніх, яка відобразилась у кримінальних справах та судових вироках стосовно "підбурювачів" може стати умовою попередження в подальшому вчинення злочинів безпосередньо особами, які не досягли 18-ти річного віку. На цьому етапі важливе місце займає оперативне супроводження кримінальних справ на етапах досудового слідства і судового розгляду кримінальних справ даної категорії. Саме пошукова робота, на думку А.С. Вандишева [9], серед осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності надає можливості отримати додаткову інформацію про співучасників, місця вчинення злочинів та інші факти, які становлять оперативний інтерес для ОВС.

Активізувати даний напрям діяльності необхідно з організації оперативного пошуку на території обслуговування з метою виявлення сімей, де батьки ухиляються від виконання батьківських обов'язків. Оперативний пошук організується на підставі аналізу оперативної обстановки. Аналіз проводиться для виявлення криміногенних елементів (наприклад – раніше судимих осіб, які збирають навколо себе підлітків та молодь) стосовно яких необхідно проводити пошукові заходи. Наявність інформації, яка надходить з навчальних закладів, служб у справах дітей, житлово-комунальних управлінь, домових, квартальних чи вуличних комітетів (в приватному секторі) може стати основою для прогнозування вчинення злочинних дій "підбурювачів". Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" [1] передбачає проведення оперативно-розшукових заходів стосовно виявлених осіб, які готують або вчиняють злочини. Здійснюючи пошукові заходи необхідно використовувати допомогу громадськості – вчителів, медичних працівників тощо, які працюють чи проживають на території обслуговування. Також необхідно використовувати допомогу осіб з якими встановлено конфіденційне співробітництво. Окрім пошукової роботи на тери-

торії необхідно здійснювати також і інформаційний пошук - наведення довідок з допомогою інформаційних систем. Так необхідно зібрати інформацію про можливу судимість певної особи. Фактичні дані, що отримуються в процесі оперативного пошуку відображаються у відповідних документах. Відбираються пояснення від осіб, які можуть стати свідками по кримінальній справі - сусіди, вчителі, медичні працівники інші зацікавлені особи. Виводяться необхідні довідки, рапорти, збираються медичні довідки, необхідні документи з навчальних закладів (якщо діти навчаються). По необхідності ініціюється проведення необхідних досліджень до яких залучаються фахові спеціалісти. Необхідно зібрати всю інформацію в межах заведеної оперативно-розшукової справи, яка стане доказовою базою при вирішенні питання про притягнення "підбурювачів" до кримінальної відповідальності. Зібрані гласні матеріали, яких достатньо для порушення кримінальної справи, необхідно зареєструвати в черговій частині ОВС для вирішення питання про порушення кримінальної справи у відповідності до ст. 97 Кримінально-процесуального кодексу. Якщо оперативна інформація підтверджується, але для притягнення до кримінальної відповідальності та отримання доказів необхідно провести оперативно-розшукові заходи то у відповідності до ст. ст. 6,9 " Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [1] заводимо оперативно-розшукову справу.

Отже ми бачимо, що кримінальним законом передбачена кримінальна відповідальність за різні злочинні дії "підбурювачів", законодавчими [7] і нормативними актами [5] регламентована діяльність оперативних підрозділів ОВС, щодо протидії дорослим "підбурювачам", але на нашу думку існує ряд недоліків, які заважають ефективно працювати у цьому напрямку. До таких недоліків ми відносимо:

- формальний підхід до обліку дорослих "підбурювачів" зі сторони практичних співробітників оперативних підрозділів ОВС;

- недостатній рівень взаємодії та несвоєчасний обмін інформацією між підрозділами КР, КМСД та іншими оперативними під-

розділами ОВС і слідчими підрозділами про розкриття і розслідування кримінальних справ про злочини вчинені у групах неповнолітніх та дорослих;

- пасивність низових оперативних підрозділів ОВС у даному напрямку діяльності;

- відсутність досвіду розкриття і розслідування даних злочинів, низький рівень підготовки та перепідготовки оперуповноважених КР, БНОН, КМСД та слідчих які по спеціалізації закріплені за розслідуванням злочинів по лінії неповнолітніх;

- відсутність сучасних методичних рекомендацій розроблених спільно практичними працівниками та науковцями по розкриттю та розслідуванню даних злочинів;

- відсутність узагальненої оперативно-розшукової, слідчої та судової практики з даних злочинів.

З метою усунення вище вказаних недоліків, з метою вдосконалення даного напрямку діяльності оперативних підрозділів ОВС ми пропонуємо:

- ввести на етапах підготовки та перепідготовки оперуповноважених оперативних підрозділів ОВС ґрунтовне вивчення питань пов'язаних з документуванням "підбурювачів" по відповідно заведеним оперативно-розшуковим справам;

- ввести на етапах підготовки та перепідготовки слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні злочинів вчинених за участю неповнолітніх вивчення питань пов'язаних з розслідування кримінальних справ порушених за ознаками злочинів, пов'язаних з втягненням неповнолітніх у злочинну та антигромадську діяльність;

- ДОН МВС України спільно з практичними оперативними підрозділами ОВС та науковцями розробити методичні рекомендації, які відповідають вимогам сучасності, з документування злочинних дій "підбурювачів" по відповідно заведеним оперативно-розшуковим справам;

- покращити якість взаємодії і своєчасний обмін оперативною інформацією між підрозділами КР, КМСД та іншими оперативними підрозділами ОВС і слідчими підрозділами про виявлення, розкриття і розслідування кримінальних справ про

злочини вчинені у групах неповнолітніх та дорослих з метою перевірки дорослих на вчинення злочину пов'язаного з втяганням неповнолітніх у злочинну чи антигромадську діяльність. Взаємодія повинна здійснюватися на різних етапах. Починати її необхідно ще на етапі перевірки отриманої інформації, продовжувати на етапі ведення оперативно-розшукової справи, оперативного супроводження розслідування кримінальної справи – на етапі досудового слідства і закінчувати оперативним супроводженням судового слідства. Навіть своєчасний обмін оперативною інформацією стосовно осіб, які знаходяться на оперативному обліку різних оперативних служб ОВС покращить якість службової діяльності;

- активізувати низові оперативні підрозділи ОВС у цьому напрямку оперативно-розшукової діяльності;
- узагальнити наявний досвід розкриття злочинів і розслідування кримінальних справ по даним видам злочинів;
- створити системи проведення організаційної, пропагандистсько-профілактичної роботи з попередження втягнення неповнолітніх у злочинну чи антигромадську діяльність.

Тому ми приходимо до висновку, що оперативні працівники ОВС повинні активізувати свою діяльність з метою виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності дорослих, які втягують неповнолітніх у вчинення злочину. Саме організація і проведення оперативного пошуку з даного напрямку діяльності на території обслуговування на нашу думку буде сприяти покращенню оперативно-розшуковому попередженню злочинності неповнолітніх.

Таким чином у протидії з "підбурювачами" необхідно шукати нові підходи, які відповідають вимогам сучасності. З огляду на складність оперативної обстановки пріоритетними мають бути оперативно – розшукові заходи запобіжного характеру підліткової злочинності, до яких зокрема відносяться: виявлення дорослих осіб які втягують неповнолітніх у злочинну та антигромадську діяльність. Дана діяльність повинна бути направлена на взаємодію оперативних працівників ОВС між собою та з іншими державни-

ми органами і установами з метою усунення соціальних факторів, які негативно впливають на формування і розвиток підліткового середовища.

Використана література:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 303.

2. Про органи і служби в справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 6. - Ст. 35.

3. Про внесення змін в Кримінальний та Кримінально-процесуального кодексів України про використання дитини для жебракування: Закон України від 15.01.2009 року № 894-VI.

4. Указ Президента України "Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей" від 11 липня 2005 року № 1086/2005.

5. Наказ МВС України № 637 від 28.11.2008 р. "Про затвердження Інструкції з організації роботи органів внутрішніх справ України щодо протидії дитячій злочинності".

6. Експрес інформація про стан злочинності на території України за 2004 р., 2005 р., 2006 р., 2007 р., 2008 р. // Інформаційний бюлетень ДІТ МВС - К., 2004, 2005, 2006, 2007, 2008.

7. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. - К.: Юрінком Інтер. 2001.

8. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27.02.2004 р. "Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність.

9. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. - М.: ИНФРА-М, 2006 - X, 832 с. - (Высшее образование).

10. Галючек А.А. Особливості тактики отримання оперативної інформації з використанням можливостей штатних негласних працівників // Бюлетень з обміну досвідом 2008 № с. 94-100.

11. Дідоренко Е.О. До питання про порядок, умови перевірки й оцінювання первісної інформації, що становить оперативний інте-

рес для успішної боротьби з проявами групової організованої злочинності // Актуальні проблеми оперативно-розшукової діяльності. Додаток до "вісника ЛІВС МВС України" випуск № 2, 2000 рік с. 3-13.

М.О. Чугунов*

**ОПЕРАЦІЯ ПО ЗАХОПЛЕННЮ ЗЛОЧИНЦІВ
І ПРИПИНЕННЮ ЗЛОЧИНІВ ТА ЇЇ
СИСТЕМНО-ДІЯЛЬНІСНА СТРУКТУРА
ЯК КОМПЛЕКСНОГО ЗАХОДУ ОРД**

У ряду численних загальних спеціальних операцій, що можуть проводитися органом внутрішніх справ (ОВС), поняття і зміст яких досліджено в роботах В.А. Лаптія [1, 98], А.І. Пясельського, В.Л. Трасковського [2, 223] та інших учених, *операція по захопленню злочинців та припиненню злочинів* виділена Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність" (ОРД) у окремий розряд, з наданням їй статусу оперативно-розшукового заходу (ОРЗ).

Зрозуміло, що це зумовило й необхідність розробки відповідного видового поняття цієї оперативно-розшукової операції (ОРО), що ґрунтується на положеннях оперативно-розшукового законодавства, а саме визначити його, як комплекс пов'язаних між собою гласних та негласних ОРЗ, що здійснюються із застосуванням оперативних і оперативно-тактичних засобів та підпорядковані єдиній меті – захоплення злочинців, а також припинення злочинів [3, 153 – 154].

Треба сказати, що на сьогодні актуальність проблеми проведення оперативними підрозділами ОВС зазначених операцій

---

* Викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка майор міліції.

різко зросла, бо криміналітет знову активізував злочинну діяльність, зокрема пов'язану із захопленням заручників в цілях отримання викупу й т. ін. Характерним прикладом у цьому відношенні слугує порівняно нещодавно проведена працівниками ГУБОЗ МВС України й УБОЗ УМВС України в Кіровоградській області операція по затриманню злочинців, що викрали й утримували під вартою в якості заручника підприємеця – власника мережі ювелірних магазинів. Злочинна група у складі чотирьох чоловік, захопивши заручника, зажадали від його родичів викуп у розмірі 2 млн. доларів США або 50 кг золота. Три доби він знаходився фактично без їжі під психічним і фізичним тиском. Після втручання в ситуацію оперативників, які провели комбінацію щодо передачі злочинцям у обмін на життя заручника 25 кг срібла, забарвленого під золото, вони відпустили жертву. Одночасно в результаті проведеної операції вся злочинна група була затримана й знешкоджена (УНІАН, 21 січня 2009 р.).

Отже, виходячи із наявного бачення в розглядуваній ОРО комплексного дійового змісту, а також спеціального її інструментального призначення щодо досягнення мети затримання злочинців та припинення злочинів, ми вважаємо коректним і доречним у методологічному відношенні уявити й розглянути цей різновид ОРЗ як системно-діяльнісну категорію, що має відповідну структуру, у якій виокремлюються: суб'єкт (суб'єкти) ОРО; її об'єкт (об'єкти); мета, завдання й очікувані результати проведення. Деталізований аналіз сформованої таким чином структури ОРО по захопленню злочинців та припиненню злочинів, дозволяє нам:

1. Визначити правову сутність і відповідний (правовий) зміст даної операції, які полягають:

- *по-перше*, у правовому (оперативно-розшуковому) походженні власне вказаного заходу (п. 5 ч. 1 ст. 8) і інших заходів та засобів ОРД, що можуть застосовуватися при цьому;

- *по-друге*, у правовому визначенні мети, суб'єктів і об'єктів операції (ст. 1, ст. 5, п. 5 ч. 1 ст. 8);

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

- *по-третє*, у правовому закріпленні принципів (ст. 4), підстав (ст. 6 Закону України "Про ОРД"), а також регулюванні умов і порядку реалізації зазначених заходів і засобів.

2. Визначити й охарактеризувати структурно-функціональний зміст зазначеної ОРО, який, відповідно до системно-діяльнісного її сприйняття, має охоплювати розгорнуті характеристики:

- *по-перше*: суб'єктів проведення ОРО (професійно-кваліфікаційні, психологічні складові); її об'єкта (соціальні, кримінальні, психологічні складові, ситуативні складові тощо); мета, завдання проведення (припинення злочинних дій, визволення заручників, захист оточення, знешкодження злочинців і т.ін.);

- *по-друге*, інструментальних складових ОРО (заходів, засобів, методів), а також організаційного й тактичного забезпечення підготовки й приведення їх у практичну дію. На нашу думку, у даній частині структурно-функціональної характеристики цієї ОРО вона може розглядатися і в якості організаційно-тактичної форми комплексної реалізації сил, заходів, засобів і методів ОРД під час проведення оперативно-розшукової операції по захопленню злочинців та припиненню злочинів.

Усі вищезазначені елементи структурно-функціонального змісту розглядуваної оперативно-розшукової операції, у загальному їх уявленні в принципі характеризують загальну типову модель цієї ОРО. Але практика має справу з конкретними ситуаціями, що потребують у кожному випадку їх відповідного видового аналізу й оцінки. Центральне місце в цьому має бути відведено інформаційному забезпеченню ОРО і, перш за все, отриманню необхідного обсягу оперативної інформації про конкретний об'єкт втручання [4, 199].

Використана література:

1. Лаптії В. А. Система управління органами внутрішніх справ в особливих умовах: Теоретичні та практичні проблеми. - К, 1997. - С. 98. - 136 с.

2. Пясецький А.І., Трасковський В.Л. Поняття спеціальної операції та його значення для практичної діяльності органів внутрішніх справ / Науковий вісник НАВСУ, № 4, 2001. – С. 219–223.

3. Чугунов М.О. Спеціальні операції та забезпечення безпеки особового складу міліції під час їх проведення. – С. 152–156.

4. Трасковський В.Л. Проблеми проведення підрозділами ОВС України спеціальних операцій по розшуку та затриманню небезпечних злочинців / Науковий вісник НАВСУ, № 5, 2002. – С. 198–202.

Д.Г. Терьохін*

ВЗАЄМОДІЯ З ОПЕРАТОРАМИ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ У ХОДІ РОЗШУКУ ВИКРАДЕНИХ МОБІЛЬНИХ ТЕЛЕФОНІВ

Наслідком науково-технічного прогресу є поява повітряних видів технічних пристроїв, які одразу становляться невід'ємною частиною нашого життя. До таких відносяться також мобільні телефони, які стали зручним засобом зв'язку та без яких не може обійтися ні одна сучасна людина. Чисельність абонентів мобільного зв'язку зростає галопуючими темпами. Поряд з позитивним боком даного явища, справедливо освітити й негативну сторону – вони досить часто є предметами злочину. Мобільні телефони зазвичай є предметами крадіжок, грабежів, шахрайств. Також існують випадки, коли телефон потрапляє у володіння особи, що опинилась на місці злочину після його вчинення, або у особи, що вчинили злочин не з метою викрадення телефону, але заволоділа ним після його вчинення. Особливо такі ситуації виникають у випадку, коли злочин вчинено у стані неочевидності.

---

* Ад'юнкт кафедри криміналістики Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка капітан міліції.

Одним з напрямків встановлення особи, що вчинила злочин, є пошук викраденого майна. Особливістю мобільних телефонів є наявність унікального ідентифікаційного номеру (IMEI), завдяки якому він реєструється у телекомунікаційній мережі зв'язку. Крім того, для функціонування мобільного телефону у мережі необхідна абонентська картка (сім-картка). Мобільний телефон та сім-картка є елементами кінцевого обладнання телекомунікаційної мережі і не можуть функціонувати окремо.

Типовими слідчими ситуаціями при викраденні мобільного телефону, що пов'язані з функціонуванням даного пристрою та які впливають на тактику розшукових дій є наступні:

1. Викрадені сім-картка та мобільний телефон функціонують разом, так само, як і до вчинення злочину;
2. Викрадену сім-картку встановлено в інший мобільний телефон, а викрадений мобільний телефон не функціонує;
3. У викрадений мобільний телефон встановлено нову сім-картку, викрадена сім-картка не функціонує;
4. Викрадена сім-картка та мобільний телефон функціонують відповідно з іншими телефоном та сім-карткою;
5. Викрадені сім-картка та мобільний телефон не функціонують.

Принцип роботи кінцевого обладнання (мобільного телефону та сім-картки) дозволяє отримати наступну інформацію:

1. Орієнтовне визначення місця перебування кінцевого обладнання з прив'язкою до найближчої антени телекомунікаційної мережі з зазначенням адреси об'єкта, де її встановлено;
2. Через відомий IMEI-номер телефону - номери сім-карток, вставлених у мобільний телефон, з визначенням IMEI-номерів телефонів та номерів сім-карток, з якими здійснювались сеанси зв'язку.
3. Через відомий абонентський номер сім-картки - IMEI-номер мобільного телефону, у якому функціонує сім-картка, з визначенням IMEI-номерів телефонів та номерів сім-карток, з якими здійснювались сеанси зв'язку.

Система функціонування кінцевого обладнання за принципом "сім-картка - мобільний телефон" дозволяє майже без обме-

жень поступово відстежувати ланцюжок з'єднань у телекомунікаційній мережі зв'язку з метою встановлення абонентів, що здійснювали зв'язок з користувачами шуканих об'єктів (сім-картки чи мобільного телефону окремо).

Залишаючи поза увагою особливості тактики пошуку кінцевого обладнання й розшуку особи, у володінні якого воно знаходиться, проаналізуємо правові підстави отримання інформації про рух даних у телекомунікаційній мережі, що виникає у наслідок здійснення сеансів зв'язку. На теперішній час така інформація отримується на підставі запитів працівників ОВС до операторів мобільного зв'язку. Актуальним питанням є визначення того, чи складає інформація про рух даних у мережі зв'язку таємницю особистого життя громадян.

Дослідження деяких законопроектів (№ 4042-1 від 02.06.2005 "Про перехоплення телекомунікацій" [1] та № 4042-2 від 21.03.2005 "Про перехоплення телекомунікацій") [2], що мали б врегулювати порядок отримання інформації про рух даних у мережі зв'язку дозволяє зробити висновок про те, що наведені у них положення взагалі забороняють отримання такої інформації без залучення до такої процедури судових органів, тобто у порядку, передбаченому ст. 187 КПК України.

Кращою, на нашу думку, є процедура, наведена у законопроекті № 4042 від 07.08.2003 "Про моніторинг телекомунікацій" [3], де у ст. 1 було визначена дефініція термів "службові дані" та "трафік мережі телекомунікацій", а п. 1 ч. 4 ст. 11 зобов'язував операторів зберігати трафік та передавати про нього дані правоохоронним органам за письмовим запитом. Таке формулювання є найбільш вдалим та відповідає сьогоденним реаліям практики боротьби зі злочинністю, бо такий спосіб отримання інформації є найбільш прийнятним компромісом між інтересами органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю та правами людини.

Однак недоліком даного законопроекту є використання термінів, що не відповідають міжнародним стандартам у сфері регулювання процесу моніторингу телекомунікацій, на що звернула увагу Комісія Верховної Ради України, та законопроект був відкликаний [4].

На наш погляд, з метою впорядкування нормативного регулювання моніторингу телекомунікацій необхідно ввести поняття інформації про рух даних у мережі телекомунікацій та визначити його як інформацію про відібрані за визначеними ознаками кінцевого обладнання сеанси зв'язку у мережі телекомунікацій, що надається без розкриття їх змісту, з метою підтвердження факту сеансу зв'язку, використання у діяльності по встановлення особи користувача та/або місця знаходження кінцевого обладнання. Термін "інформація про рух даних" є найбільш прийнятним з позиції відповідності термінології, що закріплена у Європейській конвенції про кіберзлочинність (ст. 1 п. d) [5].

Отримання такої інформації може здійснюватися тільки при умові відсутності даних про особу користувача кінцевого обладнання на момент направлення відповідного запиту. Також наголосимо, що доступ до такої інформації не є охоронюваним нормами законодавства, що закріплюють право людини на свободу та особисту недоторканність, тому що:

1. Відсутні відомості про особу користувача кінцевого обладнання на момент отримання інформації про рух даних.

2. Під час отримання інформація про рух даних не розкривається зміст сеансу зв'язку.

3. Отримання інформації відбувається після здійснення сеансу зв'язку, тому така діяльність не підпадає під поняття "перехоплення телекомунікацій" і не може поставитися під сумнів з позиції відповідності Конституції України у контексті наведених законопроектів [1, 2].

Під час розслідування кримінальної справи взаємодію з операторами мобільного зв'язку з метою отримання інформації про рух даних здійснює слідчий та оперативний працівник. При цьому орган дізнання такі заходи може здійснювати як самостійно під час здійснення оперативно-розшукової діяльності так і за дорученням слідчого.

При аналізі кримінальних справ про шахрайство, вчинене шляхом незаконного отримання цільового споживчого кредиту, під час розслідування яких виникала необхідність долучати до кримінальної справи інформацію про рух даних у мережі телекомуніка-

цій, було встановлено, що слідчі не повному обсязі використовують її у доказуванні. А якщо вона і була використана у якості такої, що містить фактичні дані про обставини події, то роздруківку інформації прикладали до копії відповідного запиту і таким чином долучали до справи. На наш погляд з метою надання інформації про рух даних статусу доказової, документ у якому вона міститься необхідно вилучати шляхом проведення виїмки зі складанням відповідного протоколу, оглядати з метою встановлення доказової інформації та долучати до справи.

Отримання зазначеної інформації при розкритті та розслідуванні злочинів не можливо без взаємодії співробітників ОВС з операторами мобільного зв'язку у відомі яких знаходяться апаратні засоби телекомунікаційних мереж зв'язку. Слід зазначити, що необхідність отримання інформації про рух даних між різними видами кінцевого обладнання (відбір інформації про рух даних, що утворюється в наслідок сеансів зв'язку відбувається за номером сім-картки або мобільного телефону), визначає суб'єкта взаємодії, тому що інформацію за номером ІМЕІ надають центральні офіси мобільних операторів. Інформацію про рух даних, відібрану за номером сім-картки можливо отримати від регіональних підрозділів операторів мобільного зв'язку.

У вигляді висновку зазначимо, що інформація про рух даних не містить відомостей, доступ до яких охороняється конституційним правом людини на особисту недоторканість, у зв'язку з чим отримувати таку інформацію можливо на основі запитів працівників ОВС або постанови слідчого про проведення виїмки. З метою впорядкування взаємодії працівників ОВС з операторами мобільного зв'язку необхідно нормативно визначити:

1. Форми та способи взаємодії працівників підрозділів ОВС з операторами мобільного зв'язку, що дозволяють отримання інформації про рух даних у мережі телекомунікацій за запитами правоохоронних органів або постановою слідчого про проведення виїмки.

2. Порядок взаємодії з регіональними та центральними відділеннями операторів мобільного зв'язку та визначення їхньої компетенції щодо надання інформації за номером сім-картки та ІМЕІ-номером мобільного телефону.

Використана література:

1. Проект Закону України № 4042-1 "Про перехоплення телекомунікацій" від 02.06.2005 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=17622.

2. Проект Закону України № 4042-2 "Про перехоплення телекомунікацій" від 21.03.2005 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=24030.

3. Проект Закону України № 4042 "Про моніторинг телекомунікацій" від 07.08.2003 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=15657.

4. Довідка Комітету Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції про відповідність положенням законодавства Європейського Союзу, нормам і принципам системи ГАТТ/СОТ, зобов'язанням України перед Радою Європи проекту Закону України "Про моніторинг телекомунікацій" (реєстр. № 4042 від 7 серпня 2003 року), внесеного Кабінетом Міністрів України // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=15657.

5. Європейська Конвенція про кіберзлочинність від 23.11.2001. Ратифікована Законом України № 2824-IV від 07.09.2005 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 65. – С. 107.

О.М. Ємець*

**ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДОКУМЕНТУВАННЯ
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ, ВЧИНЕНОЇ
ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ**

Про ганебність та жахливість торгівлі людьми як суспільного явища вже сказано і написано багато. Особливо вра-

---

* Ад'юнкт Академії управління МВС магістр управління.

жають масштаби таких злочинів в сучасному світі. Так, 03.03.2009 р. Голова 63-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Мігель д'Еското Брокман заявив [1], що торгівля людьми стала однією з найбільш прибуткових сфер діяльності. Посилаючись на Міжнародну організацію труда, він зауважив, що щорічні прибутки від таких злочинів становлять 32 мільярда доларів, а також звернув увагу на те, що торговці "живим товаром" відстають в своїх прибутках лише від злочинців, які займаються продажем наркотиків і зброї. В доповіді йдеться, що біля 80% жертв продаються з метою сексуальної експлуатації, а біля 18% піддаються незаконній трудовій експлуатації.

В нашій державі торгівля людьми була криміналізована в 1998 році з доповненням Кримінального кодексу України статтею 124-1. Постало питання організації викриття та документування даних злочинів. Ключова роль була відведена службі карного розшуку. Визначальною стала дата 23 травня 2000 року, коли у структурі саме карного розшуку центрального апарату та ГУМВС, УМВС були створені відділи (відділення, групи) боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми та у сфері суспільної моралі. З того часу даний напрямок боротьби зі злочинністю вважається одним із найважливіших. Так, в 2004 році на міжнародній конференції правоохоронних органів "Міжнародні перспективи співробітництва правоохоронних органів у боротьбі з торгівлею людьми" заступник міністра внутрішніх справ П. Опанасенко зазначив, що упродовж останніх років саме боротьба з торгівлею людьми є пріоритетним напрямом роботи правоохоронних органів України [2, 3].

Далі, в серпні 2005 року, в структурі Міністерства внутрішніх справ України було створено Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми. Через відповідні управління та відділи в ГУМВС, УМВС України в областях Департамент забезпечує проведення оперативно-розшукової діяльності щодо виявлення міжрегіональних (транснаціональних) злочинних груп, які діють у сферах торгівлі людьми, незаконної міграції та суспільної моралі [3].

Протидії торгівлі людьми присвячені роботи цілої плеяди як вітчизняних науковців, таких як Н.Н. Ахтирської, А.М. Бандурки, В.С. Батиргареевої, В.К. Весельського, І.О. Воронова, Д.Г. Казначеева, В.М. Куц, К.Б. Левченко, Б.В. Лизогуба, Я.Г. Лизогуба, А.М. Орлеана, В.В. Пясковського, так і закордонних, в тому числі А.І. Дворкіної, С.Ю. Журавльова, А.М. Пігаєва, Г.К. Смірнова, Ю.Г. Торбіна, П. Холса та інших.

Разом з тим зауважимо, що варто звернути особливу увагу на документуванні фактів торгівлі людьми, вчиненої організованою групою, яка існує в Україні під видом комерційних структур, різного роду підприємств та установ, бюро добрих послуг, нічних клубів, масажних салонів, туристичних агенцій, фірм з працевлаштування тощо. Їх представники беруть активну участь у торгівлі людьми (переважно жінками) [4, 106]. Зокрема, злочинні угруповання організують канал з доставки людей на територію будь-якої держави, одержуючи дохід у вигляді плати за таке ввезення [5, 142 – 143].

Документувати ці злочини досить складно. Ціллю такої діяльності є виявлення та фіксація фактичних даних, що повинні сприяти повному розслідуванню злочину [6, 182], а загалом документування в оперативно-розшуковій діяльності може бути розглянуто як процес відтворення в службових документах фактичних даних, отриманих в результаті оперативно-розшукових заходів, і як процес пізнання, який має особливу правову природу, здійснюваний в цілях вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності [7, 426].

Організована група є кваліфікуючою ознакою частини 3 статті 149 КК України [8], тобто торгівлі людьми, а відповідно до частини 3 статті 28 КК України [8], злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Характеризуючи сучасні прояви торгівлі людьми зауважимо, що їй властиві не просто організовані форми, а вона набула всеосяжного розповсюдження. В світі не має країн, яких так чи інакше не торкнулась би проблема торгівлі людьми. 127 країн є постачальниками "живого товару", 98 – країнами транзиту і 137 пунктами призначення [9, 30]. Документування таких злочинів потребує якісного інформаційного забезпечення. На думку О.І. Леженіної, для цього слід не тільки використовувати сучасні інформаційні технології, але й базуватися на новій єдиній інформаційній політиці міжнародних правоохоронних органів, яка має передбачати формування та розвиток єдиного правового інформаційного простору боротьби з транснаціональною злочинністю взагалі та торгівлею людьми зокрема [10, 229]. Але формування та розвиток такого єдиного правового інформаційного простору потребує кропітких зусиль, часу, а також консолідованої політичної волі урядів країн. Так чи інакше, міжнародна спільнота поступово рухається в цьому напрямку.

Заслуговує на увагу пропозиція Д.Б. Санакоєва створити на базі ДІТ спеціальний автоматизований банк даних із відомостями про злочини та злочинців у сфері торгівлі людьми, зокрема за ст.ст. 149, 150, 173, 302, 303, 331, 332 КК України [11, 56]. Він зазначає, що доцільно, щоб інформація для оперативних підрозділів кримінальної міліції була сконцентрована в окремому масиві, причому вона повинна містити дані не лише про лідерів ОЗГ, а й про осередки їхнього перебування, наближених до них осіб та тих, кого можна віднести до керівного та обслуговуючого персоналу так званих "місць проведення дозвілля" [11, 57]. Однак, ми можемо констатувати той факт, що вже створено не один інформаційний банк даних. Доцільно розглянути можливість їх зведення, наприклад на базі системи АРМОР, та, за необхідністю, зробити обмежений доступ до певного роду інформації.

Враховуючи міжнародний характер організованої торгівлі людьми, концептуальними для організації документування таких злочинів є можливості, передбачені Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої зло-

чинності [12], відповідно до пункту 1 статті 20 якої, якщо це допускається основними принципами її внутрішньої правової системи, кожна Держава-учасниця, у межах своїх можливостей і на умовах, встановлених її внутрішнім законодавством, вживає необхідних заходів для того, щоб дозволити належне використання спеціальних методів розслідування, таких як електронне спостереження або інші форми спостереження, а також агентурні операції, її компетентними органами на її території з метою проведення ефективної боротьби проти організованої злочинності. Дані положення потребують додаткового узгодження між країнам-учасниками.

В ході документування таких злочинів вирішальним може стати фактор часу, оперативність проведення тих чи інших заходів, від чого залежить своєчасність та правильність відповідних рішень. Зазначене обумовлює актуальність положення пункту 18 статті 18 Конвенції [12], яке регламентує проведення заслуховування за допомогою відеозв'язку. Аналогічні можливості документування злочинів викладені і у Другому додатковому протоколі до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах [13], а саме проведення слухання шляхом відеоконференції (стаття 9) та телефонної конференції (стаття 10).

Крім наведеного, Другий додатковий протокол розширює організаційні засади для документування цих злочинів. Так, співробітники поліції однієї зі Сторін, які в рамках кримінального розслідування здійснюють у своїй країні нагляд за особою, яка, як припускається, брала участь у вчиненні кримінального правопорушення, яке є підставою для екстрадиції (в тому числі торгівлі людьми), або за особою, щодо якої є обґрунтовані припущення вважати, що вона може визначити вищезгадану особу або вказати її місце знаходження, уповноважені продовжувати нагляд за нею на території держави іншої Сторони, якщо остання дозволила транскордонний нагляд у відповідь на попередньо подане прохання про надання допомоги. У разі, якщо з причин особливої терміновості попередній дозвіл іншої Сторони не може бути запитаний, співробітники поліції, які здійснюють нагляд у рамках

кримінального розслідування, уповноважені продовжувати за кордоном нагляд за особою, яка, як припускається, вчинила певні кримінальні правопорушення, зокрема такі, як торгівля людьми, викрадення людей, ввіз нелегальних мігрантів, розтління неповнолітніх, звалтування та інші, з дотриманням вимог статті 17 [13]. Також передбачена можливість проведення таємних розслідувань. Відповідно до статті 19 [13], Сторона, що запитує, та запитувана Сторона можуть домовитись надавати одна одній допомогу в проведенні розслідувань злочину співробітниками поліції, які діятимуть таємно або за вигаданими прізвищами (таємні розслідування).

Підсумовуючи викладене зазначимо, що Другий додатковий протокол [13] підписаний і Україною, але, на відміну від Конвенції [12], не ратифікований, нажалі як і багатьма іншими підписантами. Тому, його новаторські та прогресивні положення на даний час не можуть бути використані у документуванні торгівлі людьми. Організаційні заходи протидії даним злочинам з боку держави не повинні обмежуватись створенням відповідного підрозділу боротьби з такими правопорушеннями, а мусять також охоплювати й інформаційно-аналітичне забезпечення цієї діяльності, можливість використання сучасного інструментарію у повному обсязі, підготовку кваліфікованих працівників та належне їх матеріально-технічне забезпечення. Без переліченого важко вести мову про ефективну протидію одній з найприбутковіших сфер організованої злочинності.

Використана література:

1. Председатель Генеральной Ассамблеи предупредил, что экономический кризис ведет к оживлению торговли людьми: Центр новостей Организации Объединенных Наций. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.un.org/russian/news/fullstorynews.asp?newsID=11278>
2. Борьба с торговлей людьми: досвід та міжнародні перспективи // Іменем Закону: Загальнодержавний правовий тижневик. - 2004. - № 21. - С. 3.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

---

3. Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми. Міністерство внутрішніх справ України: офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/uk/publish/article/46782>

4. Лизогуб Я.Г., Яценко С.С. Протидія торгівлі людьми: аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: Навчальний посібник / Наук. ред. д-р юрид. наук, проф. С.С. Яценко. - К.: Атіка, 2005. - 240 с.

5. Наден О.В. Торговля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності: Монографія. - К.: Атіка, 2004. - 288 с.

6. Рябченко М.С. Поняття "документування" у теорії оперативно-розшукової діяльності // Проблеми наукового забезпечення вдосконалення й розвитку оперативно-розшукової діяльності в Україні: Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Спеціальний випуск № 4. - 2008. - частина 2. - с. 179-186.

7. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. - М.: ИНФА-М, 2008. - X, 832 с. - (Высшее образование).

8. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.

9. Кубанов Р.Х. Торговля людьми как вид транснациональной преступности // Российский следователь: Научно-практическое и информационное издание. М.: ООО "Издательство «Юрист»", 2008. - № 1. - с. 30-32.

10. Леженіна О.І. Концептуальні засади інформаційного забезпечення міжнародної діяльності органів внутрішніх справ України в боротьбі з торгівлею людьми // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. - 2003. - № 2. - с. 228-233.

11. Санакоєв Д.Б. Вдосконалення діяльності з розкриття торгівлі людьми, вчиненої організованими групами // Інформаційне забезпечення розкриття та розслідування злочинів: Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Спеціальний випуск № 5. - 2008. - частина 3. - с. 54-62.

12. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Прийнята резолюцією 55/25 генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року. [Електронний ресурс]: CD- вид-во "Інфодиск", 2007. - 1 електрон. опт. диск (CD-ROM):

12 см. – Систем. вимоги: Pentium-266; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. – Законодавство України.

13. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах. Страсбург, 8 листопада 2001 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_518

Б.Ф. Мицак*

**ЩОДО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗКРИТТЯ
НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ
ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ**

Загострення криміналістичної обстановки в країні, поява нових і удосконалених відомих способів вчинення і приховування злочинів, протидія процесу кримінального переслідування обумовлює необхідність підвищення ефективності функціонування сучасного кримінального судочинства. Тому суттєву роль в розробці необхідних заходів у боротьбі із злочинністю повинна відігравати криміналістика. Необхідно відмітити, що більшість юристів обмежують потенціал криміналістичних знань винятково рекомендаціями щодо діяльності розкриття і розслідування злочинів, тобто професійної діяльності оперативного працівника, слідчого не зважаючи на те, що в науці робиться спроба розширити уяву про можливості використання даних криміналістики іншими суб'єктами кримінального судочинства. Аналіз кримінальних справ щодо незаконного заволодіння транспортними засобами свідчить про зростання ролі експертиз і криміналістичних обліків в розкритті і розслідуванні даних видів злочинів. Для їх успішно-

---

* Здобувач кафедри ОРД Львівського державного університету внутрішніх справ.

го розкриття дуже важливо щоб необхідна інформація надходила до слідчого або оперативного працівника в короткі терміни та в повному обсязі.

У теорії криміналістичної науки за останні роки широку популярність отримав термін "забезпечення". Під забезпеченням в українській мові розуміється "надання чого небудь в необхідній кількості, гарантувати чогось, зробити реальним, дійсним" [1, с. 96].

Головною метою криміналістики є сприяння в боротьбі із злочинністю. Досягнення вказаної мети можливе шляхом розробки криміналістичних прийомів, методів і рекомендацій розкриття, розслідування і запобігання злочинів, забезпечення ними в достатній кількості слідчих та оперативних працівників ОВС. При цьому розроблені прийоми, методи і рекомендації повинні бути реальними та дійовими в різноманітних ситуаціях.

Термін "забезпечення" використовувався в наукових працях В.А. Адамової, Е.Н. Вікторової, А.С. Шаталова, В.Г. Коломацького, В.А. Волинського, Т.В. Аверьянової, Р.С. Белкіна, В.Ю. Сокола, З.К. Горячева, І.В. Тішутіної, Р.Г. Аксьонова, С.Р. Акімова, М.В. Салтєвського, М.Н. Скриганюка, В.О. Маркуся, В.Ю. Шепітька, М.П. Шеремети та інших. Аналіз їх робіт свідчить про використання терміну не тільки для характеристики всієї криміналістичної діяльності (Р.С. Белкін, В.Г. Коломацький), але і окремих її напрямів (Р.С. Акімов, Р.Г. Аксьонов, К.В. Бугаєв, В.А. Волинський, З.К. Горячев, П.Т. Скорченко, В.Ю. Сокол, І.В. Тішутіна, А.С. Шаталов). Окремі автори використовують термін "забезпечення" в якості назви для узагальнення викладених в роботі приватних питань криміналістики (Т.В. Аверьянова, В.А. Адамова, Е.Н. Вікторова).

Первинна увага більшості вчених була звернута на дослідження питань, пов'язаних з техніко-криміналістичним забезпеченням розкриття і розслідування злочинів (В.О. Маркус) [2, с. 19]. Пізніше почали з'являтися роботи, посвячені як тактико-криміналістичному забезпеченню, так і криміналістичному забезпеченню розкриття і розслідування окремих видів злочинів (А.П. Шеремет) [3, с. 81]. В даний час, питання щодо криміналістичного забезпечен-

ня всього процесу розкриття і розслідування злочинів залишається ще не в достатній ступені вивченим, що у свою чергу, іноді не дозволяє вирішувати поставлені задачі саме без використання комплексу розроблених криміналістикою засобів і методів.

На думку А.Ф. Волинського, техніко-криміналістичне забезпечення є діяльність правоохоронних органів, що направлена на створення умов щодо їх постійної готовності до застосування методів і засобів криміналістичної техніки і реалізацію цих умов у кожному конкретному випадку розкриття і розслідування злочинів [4, с. 67].

Вчений під техніко-криміналістичним забезпеченням розкриття і розслідування злочинів розуміє організаційно-функціональну систему, направлену на створення умов постійної готовності служб і підрозділів ОВС з швидкого і ефективного вирішення техніко-криміналістичних завдань, і на практичну реалізацію цих умов з метою отримання, накопичення, обробки криміналістично значимої інформації і її використання в процесі розкриття і розслідування злочинів.

Подібне за своєю конструкцією визначення техніко-криміналістичного забезпечення запропонував А.С. Шаталов, в якому вказує, що ця діяльність, направлена на створення і практичну реалізацію умов постійної готовності ОВС до вирішення техніко-криміналістичних завдань в процесі розкриття і розслідувань злочинів [6, с. 22].

Таким чином, вченими в техніко-криміналістичному забезпеченні виділяється дві ознаки: створення умов постійної готовності техніко-криміналістичних засобів і методів, та відповідність реалізації цих засобів і методів.

Що стосується тактико-криміналістичного забезпечення, то В.Ю. Сокол, представляє його як складну організаційно-функціональну систему, направлену на формування і підтримку на рівні, що відповідає потребам практики, постійній готовності працівників правоохоронних органів до систематичного використання в практичній діяльності тактичного арсеналу засобів в боротьбі з злочинністю (макрорівень, науково-дидактичний рівень), а також

на реалізацію цієї готовності у кожному конкретному випадку для вирішення виникаючих тактичних завдань (мікрорівень, виконавчий рівень) [7, с. 11].

Ширше розуміння тактико-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів представлено З.К. Горячевим та І.В. Тішутіною, у яких ця система, що включає наукові розробки тактичних прийомів і рекомендацій, правових, організаційних і кадрових проблем та впровадження таких розробок в практику з метою формування умов постійної готовності правоохоронних органів з метою їх використання в процесі розкриття і розслідування злочинів [8, с. 28].

У даному визначенні розглянуті умови створення і реалізації не тільки арсеналу тактичних прийомів, але і вирішення виникаючих при цьому правових, організаційних і кадрових проблем. Це на наш погляд, має пряме відношення не тільки до тактико-криміналістичного забезпечення, але і щодо питань загального забезпечення правоохоронних органів криміналістичними знаннями.

Узагальнюючи викладене вище, а саме приватні думки вчених щодо використання терміну "забезпечення", слід зазначити єдність їх поглядів на дану проблему, яка полягає в тому, що створення відповідних умов готовності і реалізації техніко-криміналістичних і тактико-криміналістичних засобів, прийомів і методів боротьби зі злочинністю. Все це неможливо без вирішення правових, організаційно-кадрових і науково-методичних питань.

Так, А.Ф. Волинський під умовами постійної готовності розуміє такий стан служб і підрозділів ОВС, який відповідав би вимогам швидкого і ефективного застосування можливостей криміналістичної науки і техніки в розкритті і розслідуванні злочинів. Практична ж реалізація цих умов, на його думку, – це повсякденна діяльність слідчих, фахівців-криміналістів, співробітників органів дізнання, що зв'язана із застосуванням техніко-криміналістичних засобів та методів в загальному процесі розкриття і розслідування злочинів.

Не можна не погодитися з точкою зору А.Р. Аксьонова, С.Р. Акімова, які вказують на те, що термін "готовність" підрозуміває роботу на упередження злочинної діяльності, наявність уяви про можливу криміналізовану подію і її наслідки [5, с. 94].

У зв'язку із цим слід уточнити термін "готовність" до використання (застосування), і розглядати його як стан, що відповідає вимогам швидкого і ефективного використання (застосування) розробленого на кожний конкретний період часу комплексу криміналістичних знань і засобів.

Термін "забезпечення" діяльності правоохоронних органів, в ширшому його змісті, вперше використав В.Г. Коломацкий. Він визначив криміналістичне забезпечення як систему впровадження в практичну діяльність посадових осіб, підрозділів, служб і органів внутрішніх справ з охорони громадського порядку і боротьби із злочинністю криміналістичних знань, щодо у вміння працівників органів внутрішніх справ використовувати наукові, методичні і тактичні рекомендації, техніко-криміналістичні засоби і технології та їх застосувати з метою запобігання, розкриття і розслідування злочинів [9, с. 62].

Зміст цього визначення дозволяє стверджувати, що криміналістичне забезпечення – це, перш за все, система, що має в своїй структурі взаємопов'язані елементи, кожний з яких може бути розглянутий окремо як приватне, при цьому тільки їх сукупність буде створювати криміналістичне забезпечення як дієвий і цілісний механізм розкриття, розслідування і запобігання злочинів.

При цьому він виділяє три складових даної системи: криміналістичну науку; криміналістичну освіту; криміналістичну техніку [10, с. 19].

Продовжуючи розвивати ідею В.Г. Коломацкого, Р.С. Белкін замінив елемент "криміналістична наука" на "криміналістичне знання", що, як наголошується Р.Г. Аксьоновим і С.Р. Акімовим, цілком справедливо, оскільки інші елементи системи вже базуються на досягненнях науки, а само криміналістичне забезпечення є частиною криміналістичної науки і, як наслідок, співвідноситься з

останньою як частина і ціле" [11, с. 30]. Криміналістичні знання, як стверджував Р.С. Белкін, складають зміст криміналістичної науки. Ці знання утілюються у формі фундаментальних і прикладних знань. Фундаментальні криміналістичні знання складають зміст загальної теорії криміналістики і приватних криміналістичних теорій та їх рівень. Прикладні криміналістичні знання виступають у формі наукових рекомендацій практиці, криміналістичних прийомів, тактичних комбінацій, техніко-криміналістичних операцій і процедур, окремих криміналістичних методик розслідування злочинів, та техніко-криміналістичних засобів і технологій [12, с. 63].

Отже, використання технічних засобів і методів, а також тактичних прийомів і рекомендацій, направлених на збирання, оцінку і використання доказової інформації, є складовими елементами системи криміналістичного забезпечення правоохоронних органів в боротьбі із злочинністю. Проте повноцінний механізм криміналістичного забезпечення, на наш погляд, складається з наступних елементів: техніко-криміналістичне забезпечення; тактико-криміналістичне забезпечення; науково-методичне забезпечення; організаційно-кадрове забезпечення; правове забезпечення.

В цілому під криміналістичним забезпеченням, ми розуміємо систему взаємозв'язаних елементів техніко і тактико-криміналістичного, науково-методичного, організаційно-кадрового і правового характеру, що направлені на створення умов їх постійної готовності і практичної реалізації правоохоронними органами в розкритті і розслідуванні злочинів, у конкретний період часу.

Використана література:

1. Глумачний словник української мови (Укладачі Ковальова Т.Р., Коврига Л.Н.: Харків: Синтекс 2002. – 622 с.)
2. Маркусь В.О. Криміналістика: Навчальний посібник. К: Кондор, 2007. – 558 с.
3. Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. К: Центр навчальної літератури, 2008. – 472 с.

4. Криминалістика: Учебник для вузов / Под. ред. А.Ф. Вольнского. – М., 1999. – 415 с.
5. Вольнский В.А. Техничко-криминалістическое обеспечение раскрытия расследования преступлений. – М., 1994. – 281 с.
6. Шаталов А.С. Техничко-криминалістическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений. – М., 1993. – 280 с.
7. Сокол В.Ю. Тактико криминалістическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений (методологические и организационные аспекты) – М., 1998. – 296 с.
8. Горячев Э.К., Трушина И.В. Тактико-криминалістическое обеспечение расследования преступлений. – М., 2006. – 211 с.
9. Коломоцкий В.Г. Криминалістическое обеспечение деятельности ОВД по расследованию преступлений: Криминалістика. Т.1. – М., 1994. – 492 с.
10. Коломоцкий В.Г. Истории криминалістического обеспечения расследования преступлений // Российская юстиция, 2002, № 7. – 112 с.
11. Аксенов Р.Г., Аксенов Р.С. Криминалістическое обеспечения расследования криминальных банкротств. – Тюмень, 2006. – 215 с.
12. Криминалістическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предворительного следствия / Под. ред. Т.В. Аверьяновой, Р.С. Белкина. – М., 1997. – 494 с.

О.В. Захарова*

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ
ДЕЯКИХ ВИДІВ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ
ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ**

Особливе положення в системі економічної безпеки держави належить транспортній сфері. Тому необхідність

---

* Здобувач кафедри ОРД Львівського державного університету внутрішніх справ.

оперативного обслуговування залізниць підрозділами ДСБЕЗ транспортної міліції обумовлена багатьма чинниками суспільного розвитку, їх значна довжина, величезний пасажирський потік та вантажообіг, цілодобовий виробничий цикл функціонування об'єктів і підприємств залізничного транспорту створюють сприятливі умови для вчинення злочинів і значно ускладнюють їх розкриття органами внутрішніх справ. На даний час органи внутрішніх справ на залізничному транспорті обслуговують шість залізниць, на яких працюють тисячі залізничників. Експлуатаційна протяжність головних колій – 22,3 тис. кілометрів, розгорнута протяжність – 30,3 тис. кілометрів. На залізниці є 1684 станцій, 126 основних вокзалів. Залізнична галузь щорічно забезпечує перевезення понад 300 млн. т. вантажів та біля 500 млн. пасажирів. Аналіз оперативної обстановки на об'єктах залізничного транспорту, дослідження кримінальних справ порушених за вчинення економічних злочинів свідчить, що вони вчиняються практично на всіх ділянках господарської діяльності залізниць, в тому числі пов'язаних з перевезеннями пасажирів [1].

Основними видами таких злочинів привласнення розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) та службове підроблення (ст. 366 КК України).

Однією з ознак сьогодення є значна кількість на залізниці комерційних структур різних форм власності. За статистичними даними наприкінці 2008 р. на залізницях України нараховувалося 2 тис. таких структур-посередників, що уклали угоди із залізничними підприємствами. З них лише 300 займалися експедируванням вантажів, понад тисяча – надавали послуги, не пов'язані з цим. З появою таких структур на залізницях виникла потреба в договірних відносинах між ними та адміністраціями залізничних об'єктів з питань оренди приміщень, територій, тощо. Це стало підґрунтям для вчинення корисливих злочинів у особливих сферах приватизації, зовнішньоекономічної діяльності, фінансово-кредитної системи, використання бюджетних коштів, тощо [2].

Не дивлячись на те, що в останні роки тематиці діяльності органів внутрішніх справ на транспорті присвячений ряд науково-теоретичних досліджень [3, 4, 5], питання організації оперативно-розшукової діяльності підрозділів ДСБЕЗ на залізничному транспорті ще не приділено достатньої уваги. Дослідженню різних аспектів боротьби зі злочинністю на залізничному транспорті присвячені праці. Снегерєва О.П., Утевського А.Б., Гетьмана Н.І., Бурко Л.К., Глівінського А.З., Стельянова Б.М., Приходько Ю.В., Тітова С.М., Мінки П.Я., Платіки В.М., Винокурова С.Н., Баранова Н.Н., Вишні В.Б., Грохальського В.Л., Продайко С.В., Мілашевича А.В., Околовича Л.Я., Юхно О.О. та інших вчених. Разом з тим питання боротьби зі злочинами в сфері економіки на залізничному транспорті потребують подальших досліджень, особливо злочини що вчиняються в сфері пасажирських перевезень.

Розглянемо механізм та деякі способи вчинення злочинів матеріально відповідальними особами та касирами залізничних вокзалів, станцій.

Останнім часом касири залізничних вокзалів почали систематично порушувати вимоги "Правил видачі безкоштовних квитків для проїзду залізницями і метрополітенами", оформляють і видають для проїзду безплатні квитки.

Згідно організації роботи системи "Експрес-2" такий безкоштовний квиток форми ЖДМЛЗ видається працівнику залізничного транспорту за наявності в нього маршрутного листка форми ТУ № 3. Відповідно до форми бланку такого листка ним можуть користуватися лише машиністи, помічники машиніста та треті особи. Під час оформлення квитків у ньому зазначається номер форми, що дає право на безкоштовний проїзд, прізвище, ім'я та по батькові пасажира. Та при приховуванні фактів розкрадань касири не заносять анкетні данні до безкоштовних квитків, та номерів форми. Щоб пасажир міг проїхати за таким квитком, касири вказують номер службового посвідчення працівника залізничного транспорту згідно з "Правилами", проїзд за маршрутами дозволяється лише в межах ділянки обслуговування залізниці.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Тому для розкриття даного виду злочину на наш погляд, оперативним працівникам ДСБЕЗ необхідно ознайомитися з "Правилами видачі безкоштовних квитків для проїзду залізницями і метрополітеном та Інструкцією, що регламентує роботу з терміналом "Експрес-2" [6].

Провести необхідні дії розвідувальні опитування та відібрати пояснення або отримати офіційну інформації про те, де перебували касири у дні від'їзду пасажирів за безкоштовними квитками.

Встановити номери службових посвідчень працівників залізничної станції, та ознайомитись з наказами про призначення їх на посаду. Обов'язково необхідно ознайомитись з посадовими обов'язками осіб, які придбали безкоштовні квитки, та виробничими характеристиками касирів. Вияснити чи склав касир залік на допуск до роботи з терміналом "Експрес-2"; ознайомитися з відомостями про складання таких іспитів, перевірити наявність журналів проведення технічних занять з ними.

В процесі опитування касирів оперативний працівник повинен вияснити: з якого часу особа працює на посаді, чи склала вона іспит на допуск до роботи з терміналом "Експрес-2", якщо так, то коли і кому, ознайомитись з функціональними обов'язками даних працівників.

Обов'язково встановити, чи проводяться заняття з правил оформлення і видачі безкоштовних квитків для проїзду залізницями, якщо так, то з якою періодичністю і хто їх проводить.

Дуже важливо уточнити чи вивчали касири правила видання безкоштовних квитків для проїзду залізницями.

В процесі опитування вияснити у них які є види безкоштовних квитків для проїзду залізницями для працівників залізничного транспорту, що таке безкоштовний квиток форми ЖДМЛЗ, та в яких випадках, кому і на підставі яких документів він може видаватись.

Оперативний працівник повинен встановити, які локомотивні депо обслуговують дану станцію та скільки осіб може входити до складу локомотивної бригади і чи можуть до її складу входити жінки.

Необхідно попросити касирів письмово описати порядок оформлення і видачу безкоштовних квитків форми ЖДМЛЗ і вияснити яку кількість таких квитків форми ЖДМЛЗ вони видали за період, що перевіряється.

Необхідно постановити запитання чому вони видавались з порушенням як пільгові для проїзду більш ніж трьом особам одночасно; якщо такий квиток, видається за маршрутним листком і то лише в одному напрямку: щоб працівник зміг приїхати на роботу або повернутись додому чи коли він проходить резервом для прийняття поїзда, локомотива чи спецвагона.

Таким чином основний напрямок з розкриття даних видів злочину це безпосередня робота з касирами та документами. База фактичних даних ґрунтується виключно на документальній основі. В подальшому встановлюються особи, які використовували для проїзду перераховані види квитків, проводиться їх опитування, по можливості вилучаються проїздні документи.

Дещо інакше необхідно розкрити розкрадання грошових коштів шляхом службових підроблень станційними касирами.

Одним із напрямів протидії злочинності у сфері пасажирських перевезень є запобігання та виявлення розкрадань грошових коштів, що надходять від продажу квитків пасажиром.

Грошові кошти у сфері пасажирських перевезень розкрадаються, як правило касирами станцій та безпосередньо у поїздах касирами-контролерами та працівниками ревізорської служби. Найбільших збитків залізницям завдають саме касири залізничних кас.

Розрізнімо декілька видів розкрадань, виручених коштів, а саме від продажу квитків пасажиром без використання системи "Експрес" і в процесі реалізації квитків через автоматизовану систему "Експрес" та від місцевих доходів (плашкарт, комісійний та страхового, та разового збору).

Такі злочини в 2007 – 2008 роках виявлялись на всіх залізничних станціях "Укрзалізниці".

Проведення дослідження свідчать, що робота з пасажиром на станціях вимагає обізнаності з будь-якими тонкощами і проблем-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ними питаннями їх обслуговування (квиткові каси, довідкові бюро, кімнати відпочинку матері і дитини, камери схову тощо). Особливу увагу необхідно звертати на з'ясування причин порушення графіка руху поїздів.

Оперативний працівник ДСБЕЗ повинен ознайомитися з виконанням вимог Інструкції щодо експлуатації квиткових кас і автоматів і, зокрема, організацією зберігання ключів від таких апаратів, обліком витрат квиткових стрічок, гасінням квитків, пломбуванням монетозбірників, упорядкуванням актів під час введення машин в експлуатацію або здавання у ремонт і повернення з нього, а також збирання виторгу і забезпечення його цілості. Знати роботу квиткових, багажних кас та кас різного збору. Ці питання перевіряються і порівнюються згідно з правил, викладених в документах щодо ведення касових операцій.

Госпрозрахунковим станціям подаються плани - надходження місцевих прибутків станцій і витрачання цих коштів. Тому необхідно перевірити: порядок і повноту їх надходження, доцільність допущених витрат, як враховуються операції придбання інвентаря за кошти місцевих прибутків залізничних станцій. Тож розглянемо кожен із вищезазначених видів злочинів у сфері пасажирських перевезень.

Під час роботи каси без системи "Експрес" пасажир замовляє у касира квиток до певної станції. Той телефоном замовляє у диспетчера лінійно-білетної каси чи об'єднаного державного бюро, вузлової станції (вокзалу), які підключені до системи "Експрес". Але замовляючи квиток на певний поїзд, касир при цьому свідомо вказує іншу станцію призначення значно ближчу, ніж ту, куди слідує пасажир. Отримавши відомості про замовлені місця, касир оформляє проїзний квиток, за який отримує плату в повному обсязі, в корінці квитка, що залишається в касі, свідомо зазначає іншу (ближчу) станцію, а різницю вартості проїзду привласнює. Після продажу квитка слідів вчиненого злочину фактично не залишається, оскільки дані лінійно-білетної каси або об'єднаного державного бюро та корінці збігаються.

На самому квитку необхідно робити зріз тарифної сітки на одну числову графу нижче, але це можуть виявити лише перевіряючи, а не пасажир або провідник поїзда.

Щодо механізму іншого способу розкрадання то він полягає у тому, що в корінцях квитків, за якими здаються звіти і виручка, навмисно вказуються занижена вартість проїзду, що оформлена на меншу відстань. Різницю між справжньою вартістю квитка і підробленою у корінці привласнює касир.

Розкриття злочину повинно розпочинатися з перевірки найвіддаленіших залізничних станцій, ще не оснащених системою "Експрес".

Необхідно оперативно-розшуковим шляхом виявити працівників кас, особистий бюджет яких ніяк не відповідає зарплаті касира. Виявити та вилучити залізничні квитки, що видавалися на станції впродовж певного часу, насамперед установам і організаціям різних форм власності, службовцям які регулярно їздять у відрядження. Кількість квитків може бути пропорційною кількості фактів розкрадань коштів та загальній сумі викраденого. Основна увага повинна зосереджуватись на поїзда далекого сполучення.

Після вилучення квитків зіставляються записи у них із внесеними у корінцях (попередньо зібраними працівниками ДСБЕЗ). Квитки з розбіжностями можуть бути підставою для документальної ревізії а в подальшому доказами з кримінальної справи. Необхідно відмітити, що лише оригінал квитка може бути доказом під час розслідування і подальшого судового розгляду кримінальної справи.

Необхідно зазначити, що касири впродовж певного часу можуть розкрадати кошти у великих розмірах, проте не завжди вдається повністю задокументувати їх дії. Це пов'язано з труднощами пошуку та вилучення оригіналів використаних квитків.

При іншому способі розкрадань касир свідомо вводить до системи "Експрес" невірні дані про те, що квиток виданий нібито за формою, Ф-6 чи за пільговими або дитячими проїзними документами, тобто безкоштовними. Для підтвердження цього він друкує допоміжний документ (ДТМ). У подальшому за допомогою комп'ю-

тера набирає неврахований номерний бланк квитка, куди вносять-ся реквізити, які в основному відповідають даним ДТМ, але із зазначенням того, що квиток видавався за готівку.

Необхідно зазначити, що такі квитки реалізують постійним клієнтам за суму, значно меншу, ніж насправді коштує квиток. Ці гроші касир привласнює, не оприбутковуючи. Щоб доказати злочин необхідно вилучити такий підроблений квиток і порівняти його з даними ДІМ.

При іншому варіанті, касир, який має доступ до системи. "Експрес", продає квиток "вручну", що передбачено Правилами як резервний варіант за технічної несправності ПК. Виправлені місця він вилучає з машини, а пасажирові видає бланковий квиток за гроші, які привласнює. В корінець такого квитка теж вносить фальшиві дані про відстань та вартість проїзду.

Один із способів маскування викраденої частини виручки – зазначення різних сум у звітах того ж самого документа про здану до банку готівку. Після її здачі і отримання відповідного підтвердження на другому примірнику звітного документа, який залишається на станції, дописуються цифри, з метою завищення суми, а різниця потім привласнюється.

Інколи виручка свідомо розділяється на частини, і відправляються до кількох банків. Це дещо ускладнює подальше проведення перевірок, особливо зустрічних.

Дослідження свідчать що, незважаючи на такий примітивізм вчинення злочину, попередні документальні ревізії на станції часто ніяких порушень не виявляють, і тільки при зустрічних перевітках банків можна підтвердити вірогідність виправленої суми.

Отже, типові ситуації на початковому етапі розкриття злочинів в сфері пасажирських перевезень їх повторення, що зумовлені певними постійними факторами, дають підстави розробити і реалізувати комплекс слідчих дій і оперативно-розшукових заходів спрямованих на досягнення проміжних цілей розслідування і враховувати це при плануванні і реалізації матеріалів оперативно-го характеру.

Використана література:

1. Мінка П.Я. Способи боротьби правоохоронних органів з розкраданням у сфері залізничних перевезень. // Вісник. Академія внутрішніх справ. – Луганськ, 2008 р. – Випуск 4. – с. 34.

2. Вишня В.Б., Вишня О.В. Інформаційне забезпечення ОРД лінійних підрозділів МВС при викраденні вантажів на залізниці // Вісник ЛІВС. – Львів, 2002 р. – № 2. – с. 35.

3. Утевский А.Б. Особенности борьбы с преступностью на железнодорожном транспорте. – Москва, 1984 г.

4. Винокуров С.И. Формы и методы предупреждения и раскрытия замаскированных хищений на железнодорожном транспорте. – Москва, 1984 г.

5. Баранов Н.Н. Борьба с грузами на железнодорожном транспорте. – Москва, 1980 г.

6. Юхно О.О. Окремі аспекти занобігання, розкриття та розслідування корисливих злочинів на транспорті // Науковий журнал. Південно-український часопис № 1. – Одеський юридичний інститут внутрішніх справ. – Одеса, Ю 2007 р. – 269 с.

А.І. Анапольська*

ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ В ПРОЦЕСІ РОЗКРИТТЯ РОЗКРАДАНЬ ГРОШОВИХ КОШТІВ З ЕЛЕКТРОННИХ РАХУНКІВ

Основними чинниками, що забезпечують економічне зростання України, законодавець визначив складові національної інформаційної інфраструктури, тобто обчислювальну та комунікаційну техніку, телекомунікаційні мережі, бази та банки да-

---

* А.І. Анапольська – асистент кафедри криміналістики Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка капітан міліції.

них і знань, інформаційні технології, систему інформаційно-аналітичних центрів різного рівня, виробництво технічних засобів інформатизації, системи науково-дослідних установ та підготовки висококваліфікованих фахівців [1]. Розвиток зазначених складових економіки з неминучістю притягнув до себе й сучасну злочинність, яка з кожним днем набуває ще більш організованого характеру, освоює сучасні способи злочинного збагачення, до яких, зокрема, слід віднести й розкрадання грошових коштів з електронних рахунків. Боротьба зі злочинністю у цій сфері є одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів.

Зазначене обумовлює необхідність у збільшенні ролі нових методів пошуку та фіксації фактичних даних щодо протиправних діянь окремих осіб та груп у сфері інформаційно-комунікаційних технологій і перспективності їх використання у правоохоронній діяльності. Все це вимагає від підрозділів карного розшуку сприяти розвитку оперативно-технічних засобів нового покоління, свідчить про необхідність збільшення ролі нових методів отримання доказів та документування злочинної діяльності (технічний (електронний) контроль за особою підозрюваного (у підготовці або вчиненні розкрадань грошових коштів з електронних рахунків) через засоби комунікації та електронно-обчислювальної техніки, якими він користується).

Розвиток наукової думки стосовно питань використання оперативно-технічних засобів в діяльності ОВС вивчався такими вченими як П.П. Артеменко, А.Д. Безруков, П.А. Єрмаков, І.П. Козаченко, Ю.Ю. Орлов, С.С. Паламарчук, В.П. Сапальов, І.Р. Шинкаренко та іншими. Вони значною мірою вплинули на удосконалення теорії та практики застосування окремих технічних засобів підрозділами карного розшуку, а також їх комплексного використання в процесі викриття та розслідування злочинів.

Але при усій начебто ясності цього напрямку діяльності оперативних підрозділів, виникають проблеми відносно теоретичних, правових і організаційних основ застосування та використання оперативно-технічних засобів, виявлення джерел отримання оперативної інформації та форми її використання, удоскона-

лення інформаційного забезпечення при застосуванні оперативно-технічних засобів тощо.

Застосування оперативно-технічних засобів підрозділами карного розшуку згідно з чинним законодавством України є визначальним при здійсненні оперативно-розшукової діяльності [2]. У той самий час у законодавстві відсутній перелік видів засобів, які можна віднести до спеціальної техніки, а також – перелік властивостей, за якими деякі технічні засоби можуть бути віднесені до спеціальних. Законодавець, визнавши легітимним застосування технічних засобів отримання інформації підрозділами карного розшуку, не дав роз'яснення, які саме технічні засоби і за якими властивостями відносяться до оперативно-технічних, які заходи слід вважати оперативно-технічними. Визначено лише, що для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, що пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу.

Законодавче визначення цього питання, на нашу думку, має дуже важливе значення тому, що застосування технічних засобів (а особливо сучасних технологій) в оперативно-розшуковій діяльності підрозділів карного розшуку тісно пов'язане з необхідністю забезпечення законних прав і свобод людини.

В теорії оперативно-розшукової діяльності під оперативно-технічними засобами розуміють сукупність різних технічних засобів та науково обґрунтованих прийомів їх правомірного використання (переважно негласного) в процесі оперативно-розшукової діяльності з метою ефективної боротьби зі злочинністю [3, 108].

Тлумачення положень статті 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" [2] допомагає дійти висновку, що зняття інформації з каналів зв'язку, здійснення візуального спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- та відеозйомки, оптичних і радіоприладів, негласне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією є окремими технічними засобами отримання інформації. Між тим,

наявним є змішування законодавцем таких понять, як "засіб" і "захід".

Донедавна комп'ютерна техніка в діяльності підрозділів карного розшуку розглядалася переважно в якості засобів, які забезпечують виконання завдань управління та інформаційного забезпечення. Так, А.С. Овчинський та В.І. Попов серед основних напрямів застосування комп'ютерних та інформаційно-аналітичних систем вказують на:

- одержання оперативної інформації, яка має значення для цілей боротьби зі злочинністю (оперативна техніка, інформаційно-аналітичні системи);

- автоматизацію процесів управління оперативними підрозділами (засоби зв'язку, комп'ютерні системи, оргтехніка і т.ін.) [4, 399].

При цьому вони не відносять комп'ютерні та інформаційно-аналітичні системи до оперативної техніки, яка застосовується для документування фактів підготовки або вчинення злочинів, інших відомостей для подальшого використання в процесі кримінально-процесуального доказування, але зазначають, що структуризація технічних засобів ОРД у певному ступені умовна, оскільки нині вони можуть представляти собою багатофункціональні комплекси, які реалізують відразу декілька завдань [4, 400].

В.О. Голубев вважає, що з метою оперативного перегляду машинних носіїв інформації до складу науково-технічних засобів необхідно включати й портативні комп'ютери. Сучасні технічні засоби дають можливість проведення відеозапису і фотографування, одночасно перетворюючи їх у цифрову (комп'ютерну) форму, при цьому якість зображення та його збереження залишаються постійними, тобто, не старіють навіть від багатократного копіювання. Отже, спеціально підібране програмне забезпечення також є невід'ємною частиною науково-технічних засобів, необхідних для провадження слідчих дій, що розглядаються [5].

В.Г. Хахановський зазначає, що широке розповсюдження комп'ютерних технологій, їх масове використання у різних галузях, у тому числі зі злочинними намірами, створює об'єктивну основу для отримання цінної оперативної інформації, документування

злочинних дій певних осіб шляхом прихованого контролю комп'ютерних масивів інформації, повідомлень, що передаються комп'ютерними мережами. При цьому автор вказує на особливе місце заходів прихованого отримання комп'ютерної інформації, які можуть здійснюватися в межах проведення відповідних оперативно-технічних заходів [6, 73].

Зазначені твердження отримують особливого значення в процесі документування підрозділами карного розшуку фактів вчинення розкрадань грошових коштів з електронних рахунків, що здебільшого обумовлене особливостями слідоутворення в інформаційній сфері при:

- посяганні з метою вчинення розкрадань грошових коштів з електронних рахунків на технічні засоби, їх системи та мережі (наприклад, викрадення, знищення, перекручення інформації);

- застосуванні правопорушниками технічних засобів та технологій для вчинення розкрадань грошових коштів з електронних рахунків;

- використанні правопорушниками технічних засобів та технологій для приховування злочинної діяльності (наприклад, заміна IP-адреси; використання чужих паролів та логінів тощо);

- використанні правопорушниками технічних засобів та технологій для комунікації та координації злочинної діяльності.

Забезпечення ефективного документування зазначених злочинних проявів потребує застосування підрозділами карного розшуку відповідних оперативно-технічних засобів та технологій з метою:

- технічного (електронного) контролю за поведінкою (зв'язками) підозрюваної особи (зазвичай, особи, які вчиняють розкрадання грошових коштів з електронних рахунків, в силу своєї технічної підготовки активно користуються у побуті продуктами науково-технічного прогресу);

- виявлення ознак розкрадання грошових коштів з електронних рахунків;

- технічного (електронного) контролю за діяльністю підозрюваного в інформаційній сфері;

- фіксації фактичних даних про вчинення розкрадання грошових коштів з електронних рахунків.

На сьогодні розвиток інформаційних та комунікаційних технологій, широке впровадження в життя засобів електронно-обчислювальної техніки дозволяє здійснювати ефективний електронний контроль за певною особою, використовуючи недокументовані можливості технічних пристроїв, системи моніторингу операторів зв'язку, банків-емітентів електронних платіжних систем, облікові системи Інтернет-провайдерів.

Комплексне використання цих можливостей, навіть без доступу до змісту інформації, за умови користування контрольованою особою засобами зв'язку та комп'ютерною технікою (особливо це відповідає злочинній діяльності, пов'язаній з розкраданнями грошових коштів з електронних рахунків з використанням конфіденційних даних про реквізити справжніх платіжних карток) дозволяє тільки за технічними параметрами:

- здійснювати віддалений аудіоконтроль;
- встановлювати її зв'язки у комунікаційних та інформаційних мережах;
- здійснювати контроль за поточним, кредитним, депозитним або іншим рахунком, контролювати витрати та переміщення коштів (особливо їх надходження на рахунок);
- ідентифікувати особу при активізації її терміналу в комунікаційній або інформаційній мережі тощо.

Однак, лише самими спеціальними технічними засобами не можна забезпечити такі результати, вони призначені для вузько-спеціалізованих завдань і мають певні межі свого удосконалення.

В оперативнотехнічному документуванні, разом зі спеціальною технікою, повинні використовуватися програмно-технічні комплекси, до обслуговування яких мають залучатися відповідним чином підготовлені спеціалісти.

На сьогодні для боротьби із розкраданнями грошових коштів, вчиненими у сфері функціонування електронних розрахунків, деякі програмно-технічні комплекси використовуються й операторами, провайдерами та банківськими структурами, що до-

зволяє їм своєчасно виявляти сумнівні операції у своїй мережі та відповідно протидіяти правопорушенням.

Між тим, відсутність відповідних законів не дає можливості правоохоронним органам у співпраці з операторами та провайдерами використовувати сучасні ефективні програмно-технічні засоби в процесі повсякденної діяльності підрозділів карного розшуку, у т.ч. для документування розкрадань грошових коштів, вчинених у сфері функціонування електронних розрахунків. Ефективне документування зазначеної злочинної діяльності є можливим лише за умови комплексного використання оперативно-технічних та спеціальних технічних засобів і залучення сучасних програмно-апаратних засобів, здатних виявляти та фіксувати на матеріальних носіях сліди зазначеного виду злочинів.

Розгляд програмно-технічних систем забезпечення оперативно-розшукових заходів дозволяє говорити про необхідність впровадження такої системи в Україні. Однак, у вирішенні цього питання виникає багато проблем. А саме: правові, які потребують узгодження усіх питань, пов'язаних з контролем, вилученням, моніторингом інформаційних ресурсів та забезпеченням гарантованих конституцією прав громадян на державному та міжгалузевому рівні; організаційні, які потребують вирішення низки питань з розподілу обов'язків між підрозділами карного розшуку та власниками й провайдерами телекомунікаційних мереж; технічні – установлення експлуатаційно-технічних вимог до засобів та телекомунікаційних мереж, придбання сертифікованого програмного та програмно-технічного обладнання.

Результатом документування є різнотипні відомості стосовно обставин вчинення злочину і осіб, причетних до нього, отримані оперативно-розшуковим шляхом у рамках конкретної справи оперативного обліку та зафіксовані в оперативно-службових матеріалах і на матеріальних носіях: рапортах оперативних працівників, які проводили оперативно-розшукові заходи; актах (протоколах) про застосування оперативно-технічних засобів; матеріалах, отриманих з конфіденційних джерел; у висновках експертів, спеціалістів; у матеріалах фото-, кіно-, аудіо-, відеозапису, отриманих при проведенні оперативно-розшукових заходів; у різних матеріаль-

них предметах, вилучених в процесі проведення підрозділами карного розшуку оперативно-розшукових заходів тощо [7, 21 – 26].

Предметом аналізу відомостей, отриманих при здійсненні підрозділами карного розшуку документування фактів розкрадань грошових коштів з електронних рахунків їх власників, є встановлення їх достовірності, належності, допустимості та достатності для вирішення як окремих питань – порушення кримінальної справи, затримання підозрюваного тощо, так і оперативно-розшукового забезпечення розслідування злочину у стадії досудового розслідування, а можливо й під час судового розгляду.

Наприкінці зазначимо, значення даних, що містяться в матеріалах, зібраних підрозділами карного розшуку по результатах оперативно-технічного документування, далеко не однозначне. Не можна сприймати їх виключно як підставу для порушення кримінальної справи. Вони мають більше значення і можуть мати більш широке застосування. Як справедливо відзначають В.Г. Гончаренко і М.Я. Сегай, "працівники оперативно-розшукових органів здійснюють величезний обсяг роботи, збираючи цінну інформацію, що дозволяє викрити зловмисників й істотно допомагає розслідуванню кримінальних справ. Проте коефіцієнт корисного використання цієї інформації в судочинстві залишається явно недостатнім" [8, 146]. Деякі з них (зокрема, протоколи з додатками до них, складані по результатах проведення оперативно-розшукових заходів з використанням новітніх технічних засобів) можуть і повинні бути використані як докази і самої події злочину, й винності окремих осіб в його вчиненні. Крім того, зібрані матеріали і відомості, що містяться в них, є основою для складання плану розслідування вже порушеної кримінальної справи й мають особливе значення на початковому етапі розслідування.

Використана література:

1. Закон України "Про Концепцію Національної програми інформатизації" від 04.02.98 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1998. - № 27-28. - Ст. 182.

2. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18.02.92 // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 22. - Ст. 303.

3. Оперативно-розсыкная деятельность органов внутренних дел: Общ. часть / Под ред. В.М. Агмажитова. – М.: Академия МВД СССР, 1990. – С. 108.

4. Оперативно-розсыкная деятельность: Учеб. 2-е изд., доп. и перераб. / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Сенилова, А.Ю. Шумилова. – М.: ИНФРА-М, 2004. – С. 399–400.

5. Голубєв В.О. Деякі особливості тактики окремих слідчих дій при розслідуванні комп'ютерних злочинів / <http://www.crime-research.org>.

6. Хахановський В.Г. Криміналістичне дослідження засобів та матеріалів відеозапису: Навч.-практ. посіб. – К.: НАВСУ, 1998. – 116 с.

7. Шерман М.І. Проблемні аспекти використання оперативно-технічних засобів у розкритті і розслідуванні злочинів // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Спеціальний випуск у 3-х частинах. Ч. 3. – 2008. – № 5. – С. 23 (С. 21–26).

8. Гончаренко В.Г., Сєгай М.Я. Наукова рецензія на "Наукові нотатки" // Право України. – 2006. – № 2. – С. 146.

І.В. Грекова*

ЩОДО ОЦІНКИ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Оперативно-розшукова діяльність, маючи чітко виражену гносеологічну природу, є специфічною формою пізнання і спрямована на вивчення фактичних даних, що відбивають і відтворюють подію злочину. При цьому пізнання, що посідає основне місце в оперативно-розшуковій діяльності, спрямоване на забезпечення інтересів кримінального судочинства, тобто виконання завдань, що сформульовані в ст. 2 Кримінально-процесуального кодексу України [1, ст. 2].

---

* Слухач магістратури Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка лейтенант міліції.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Механізм доказування, що був створений у 60-х роках ХХ століття та ефективно використовувався у минулому, не завжди є дієвим у теперішній час. Саме ця обставина зумовлює пошук нових рішень у протидії кримінальним проявам. Тому науковим співтовариством активно обговорюються питання реформування кримінального судочинства, зокрема щодо використання результатів ОРД в доказуванні. Значний внесок в дослідження цього питання зробили О.М. Бандурка, В.В. Гевко, Ю.О. Гришин, Ю.М. Грошевий, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, П.А. Єрмаков, В.С. Зеленецький, С.О. Кириченко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, М.Й. Курочка, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, М.А. Погорєцький, Б.Г. Розовський, Н.В. Сибільова, С.М. Стахівський, М.Є. Шумило та інші вчені.

Ст. 1 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" встановлює, що завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України [2, ст. 1]. А згідно ст. 10 цього ж Закону матеріали ОРД можуть використовуватися як приводи та підстави для порушення кримінальної справи або для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі [2, ст. 10].

Документування в оперативно-розшуковій діяльності проводиться за допомогою довідок, меморандумів, актів, рапортів і т.д., які не мають чітких параметрів [3, 11] та можуть використовуватися лише в якості матеріалу, що має для слідчого орієнтовний характер. Але якщо говорити про оперативно-розшукові заходи, зокрема ті, що обмежують конституційні права та свободи громадян, то єдиною законною формою фіксації їх результатів, відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону "Про оперативно-розшукову діяльність", є протокол, складений за результатами оперативно-розшукового заходу [2, ст. 8], який відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України є джерелом доказів [1, ст. 65].

Але для визнання доказового значення результатів оперативно-розшукових заходів, слід зазначити, що теоретичний і практичний інтерес має їх оцінка з позиції критеріїв *належності, вірогідності та*

допустимості. Така діагностика включає з'ясування наступних питань:

1) чи здатні отримані відомості встановлювати обставини, що підлягають доказуванню в кримінальній справі (ст. 64 КПК України), чи інші "проміжні" обставини, що мають значення;

2) чи об'єктивно відбивають зафіксовані відомості події, що мали місце в дійсності;

3) чи отримані відомості уповноваженим на те органом (ст. 5 Закону України "Про ОРД");

4) чи малися фактичні і формально-правові підстави для проведення заходу;

5) чи було відповідне рішення суду на проведення заходу;

6) чи мали місце порушення прав громадян чи гарантій встановлення істини, чи не перевищений термін проведення заходу.

Також вважаємо доцільним внести відповідні доповнення до діючого кримінально-процесуального законодавства:

п. 20 ст. 32 КПК України доповнити та викласти у наступній редакції: "Протокол" - документ, складений уповноваженою особою, який закріплює хід, зміст і результати слідчих і судових дій, оперативно-розшукових заходів, а також засвідчує виконання вимог процесуального законодавства.

ст. 82 КПК України доповнити та викласти у наступній редакції: Протоколи слідчих і судових дій, *протоколи з відповідними додатками*, складені та оформлені в порядку, передбаченому цим Кодексом, носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії та *оперативно-розшукові заходи*, є джерелом доказів, оскільки в них підтверджуються обставини та факти, що мають значення для вирішення справи;

ст. 66 КПК України доповнити ч. 4 наступного змісту: "*Докази можуть бути подані підрозділами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, за умови повідомлення способу їх отримання та можливості їх перевірки слідчим, прокурором, судом. Якщо подані матеріали містять відомості, віднесені законодавством до державної або іншої захищеної законом таємниці, такі матеріали зберігаються в умовах, що виключають їх розголошення*".

Використана література:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1961. – № 2. – Ст. 15.
2. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
3. Процесуальна регламентація оперативно-розшукової діяльності потребус завершення: Наукова доповідь / Авт. кол.: Є.О. Дідоренко, С.О. Кириченко, Б.Г.Розовський. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2002. – С. 11.
4. Дидоренко Э.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. Процесуальний статус ОРД в уголовном судопроизводстве. – Луганск: РИО ЛИВД, 2000.
5. Грошевий Ю.М., Дідоренко Е.О., Розовський Б.Г. Кримінально-процесуальні аспекти оперативно-розшукової діяльності // Право України. – 2003. – № 1. – С. 74–76.
6. Тарасенко В.Є., Тарасенко І.В. Деякі проблемні питання процесуальної регламентації результатів оперативно-розшукових заходів// Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О.Дідоренка. Спец. випуск за матеріалами Всеукраїнського міжвузівського науково-практичного семінару "Удосконалення норм кримінально-процесуального законодавства України", 2008. – № 3. – С. 134–137.

О.В. Меживой*

**ПОНЯТТЯ ОПЕРАТИВНОЇ КОМБІНАЦІЇ
ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ
ЇЇ ПРОВЕДЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ
СУДОЧИНСТВІ**

Труднощі світової економічної кризи, що торкнулися України, соціальна нестабільність у суспільстві впливають на стан криміногенної ситуації, на зростання злочинності та її організованих

---

* Науковий співробітник секретаріату вченої ради Донецького юридичного інституту ДЛУВС ім. Е.О. Дідоренка лейтенант міліції.

форм. Суспільно-економічні перетворення в Україні вимагають реальної переорієнтації діяльності правоохоронних органів.

У практичній діяльності оперативних підрозділів нерідко виникають несприятливі ситуації, що стають на заваді здійсненню тих чи інших оперативно-розшукових заходів, досягненню поставлених цілей. Між тим, з метою ефективного виконання завдань кримінального судочинства, оперативна обстановка потребує негайного вжиття заходів, що забезпечують розв'язання оперативно-тактичних задач.

У таких випадках оперативні працівники застосовують оперативні комбінації. Основним їх призначенням є зміна оперативної обстановки в потрібному органам внутрішніх справ напрямку, створення сприятливих умов для вирішення оперативно-тактичних задач. Завдяки цілеспрямованим зусиллям оперативних працівників, чіткого узгодженого планування їхніх дій, керуючись законами України "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" [1, ст. 10; 2], результати ОРД, отримані під час проведення оперативних комбінацій, після певної процедури згодом можуть лягти в основу процесу доказування по кримінальних справах [3, ст. 65].

Вивченню проблематики використання результатів оперативних комбінацій в кримінальному судочинстві на науково-процесуальному рівні приділили увагу радянські вчені Ф.І. Бондар, М.П. Карпушин, Б.Г. Морохін, А.Ф. Осипов, В.Г. Самойлов тощо. Продовжили розроблення теоретичних засад використання оперативних комбінацій російські вчені К.К. Горяїнов, В.С. Овчинський, Г.К. Снілов.

Правові та організаційно-тактичні питання використання оперативних комбінацій при вирішенні різноманітних задач оперативно-розшукової діяльності знайшли свій відбиток у роботах таких українських вчених, як Б.І. Бараненка, Г.М. Бірюкова, Е.Д. Дідоренка, І.П. Козаченка, М.Б. Саакяна, І.В. Сервецького, О.П. Снігерьова, І.Р. Шинкаренка тощо.

На рівні дисертаційних досліджень в Україні окремі аспекти зазначеної проблематики вивчали В.В. Гевко, В.В. Грицаченко,

Є.А. Доля, Г.О. Душейко, В. Ігнатко, С.О. Кириченко, В.А. Колесник, В.П. Меживой, А.О. Михайличенко, М.А. Погорецький, Б.Г. Розовський, М.І. Чверткін, В.В. Шендрик та ін.

Зазначені автори у своїх дослідженнях торкалися різних напрямків вирішення цього питання. Деякі автори досліджували процесуальні аспекти використання результатів ОРД у кримінальному судочинстві, інші – розглядали організаційно-тактичні проблеми застосування оперативної комбінації. Але досі на науковому рівні ще не в повному обсязі досліджений механізм використання у вітчизняному кримінальному судочинстві результатів проведення оперативних комбінацій оперативними підрозділами органів внутрішніх справ України.

Існуючі організаційні і тактичні проблеми проведення оперативних комбінацій оперативними підрозділами ОВС та недостатня наукова розробленість теорії використання у кримінальному судочинстві результатів оперативно-розшукової діяльності, отриманих під час проведення оперативних комбінацій, свідчать про актуальність і неоднозначність цього питання.

Термін "оперативна комбінація" в теорії оперативно-розшукової діяльності та практичній діяльності оперативних підрозділів часто вживався як в радянський період так і після розпаду колишнього СРСР, і до останнього часу залишається популярним та вживаним.

На думку вчених К.К. Горяїнова, В.С. Овчинського, Г.К. Синілова, оперативна комбінація являє собою комплекс дій, об'єднаних єдиним задумом, легендою та спрямованих на вирішення конкретного завдання щодо виявлення, запобігання або розкриття злочину [4, с. 378 - 379].

Щодо позицій сучасних науковців, на рівні кандидатських дисертацій застосування оперативних комбінацій вивчали В.В. Шендрик та А.О. Михайличенко.

В.В. Шендрик надав таке визначення оперативної комбінації – це врегульована чинним законодавством і розробленими на його основі нормативними актами діяльність оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, здійснювана з використанням гласних і негласних сил, засобів і методів ОРД, що полягає в наданні психо-

логічного впливу на фігурантів і заснована на використанні легенди і заходів по її підтвердженню, щодо вирішення конкретних оперативно-тактичних задач стосовно певної оперативно-розшуковою ситуації. На його думку, оперативна комбінація може розглядатися як теоретична категорія оперативно-розшукової тактики та як діяльність, спрямована на створення умов щодо вирішення конкретних оперативно-тактичних задач стосовно певної оперативно-розшукової ситуації [5, с. 7].

А.О. Михайличенко вивчав тактику застосування оперативних комбінацій як засіб для затримання злочинців. Вчений вважає, що їх сутність полягає в поєднанні оперативно-розшукових заходів, методів і прийомів для вирішення певних тактичних завдань ОРД відповідно до оперативно-розшукової ситуації. Оперативна комбінація застосовується не тільки в оперативній розробці, а й використовується в процесі застосування будь-якого методу оперативно-розшукової діяльності або способу реалізації оперативної інформації, яка спрямована на досягнення певної мети: індивідуальної профілактики, розшуку та затримання злочинців [6, с. 8].

На нашу думку ці визначення є цілком вірними, але потребують подальшої конкретизації та вивчення шляхом заглиблення в їх функціональний зміст. Вирішуючи конкретні завдання з попередження та розкриття злочинів, оперативні працівники постійно стикаються з необхідністю визначення комплексу дій і тактики їх проведення. Складність задуму, багатоетапність дій, наявність однієї або декількох легенд, система тактичних прийомів використання оперативно-розшукових засобів і методів для вирішення єдиного конкретного завдання – все це характеризує сутність оперативної комбінації. Особливої уваги заслуговує питання щодо можливості оперативного працівника вгадувати, передбачати подію ще до того, як відповідне знання буде підтверджено засобами логіки, практикою людей, що, власне, є феноменом інтуїції. Інтуїція як розумовий процес не може бути формалізована (процесуалізована), бо існує об'єктивно, незалежно від волі й свідомості суб'єкта пізнання. Цей розумовий процес може бути й неусвідомленим, але все ж таки він відбувається в свідомості, під-

корюється законам, що склалися в суспільно-історичній практиці [7, с. 61].

Виходячи з цього, слід погодитися з М.Є. Шумилом, що інтуїтивна здогадка перетворюється на більш-менш обґрунтовану гіпотезу. Її позитивне значення полягає в тому, що вона є основою для побудови нових здогадок і гіпотез, тим самим приближуючи суб'єкт доказування до істини [8, с. 122].

Сказане дозволяє зробити висновок про сутність понятійного значення терміну "оперативна комбінація". На нашу думку, феномен оперативної комбінації слід розуміти не тільки як комплекс дій, поєднаних єдиним задумом, легендою, спрямованих на вирішення конкретного завдання по виявленню, запобіганню або розкриттю злочину, а як практичне втілення результатів вільного неформалізованого мислення, яке здійснюється із застосуванням таких непроцесуальних сфер пізнання, як інтуїція, передчуття то-що разом із використанням індивідуального досвіду практичної роботи конкретного оперативного працівника у взаємодії з іншими суб'єктами кримінального судочинства [9, с. 17 – 22].

Згідно класифікації матеріалів ОРД, що можуть бути використані в інтересах кримінального судочинства, запропонованої М.А. Погорецьким, плани проведення оперативних комбінацій за способом використання належить відносити до матеріалів документального походження, які отримані негласно і які можуть бути використані в кримінальному процесі лише в організаційно-тактичних цілях [10, с. 290 – 292]. Звертаємо увагу на те, що вивчаючи таку категорію ОРД, як оперативна комбінація, автор не передбачає можливості використання її результатів у кримінальному судочинстві. Ми згодні, що плани проведення оперативних комбінацій виконують організаційну роль. Тут, на наш погляд, постає питання щодо значення результатів проведення оперативних комбінацій для забезпечення виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального судочинства.

Для того, щоб дати відповідь на це запитання, спробуємо з'ясувати, що слід розуміти під використанням результатів проведення оперативних комбінацій у кримінальному судочинстві крізь

призму понять "результати оперативно-розшукової діяльності" та "результати проведення оперативно-розшукових заходів".

Серед вчених-процесуалістів немає єдиного підходу до тлумачення сутності результатів оперативно-розшукової діяльності та результатів проведення оперативно-розшукових заходів. Деякі вчені під використанням результатів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві мають на увазі використання результатів проведення оперативно-розшукових заходів [11, с. 23; 12, с. 76], інші, наприклад М.А. Погорецький, оперативно-розшукові заходи вважають лише одним із засобів ОРД. Засобами ОРД вчений називає все те, за допомогою чого забезпечується отримання результату ОРД, у тому числі й ОРЗ [13]. Зазначимо, що традиційно в науці ОРД засоби, що знаходяться в розпорядженні оперативних підрозділів ОВС, поділяють на три види: оперативні обліки, оперативна техніка та службово-розшукові собаки [14, с. 134].

Щодо процесуальної цінності результатів проведення оперативних комбінацій та результатів проведення оперативно-розшукових заходів слід зауважити, що за своїм функціональним призначенням ці поняття тотожні, але за своєю сутністю вони різні. Справа в тому, що коло змістового значення поняття "оперативна комбінація" набагато ширше за поняття "оперативно-розшуковий захід". Спробуємо обґрунтувати це припущення.

По-перше, оперативно-розшуковий захід закріплений нормативно і провадиться в межах заведеної оперативно-розшукової справи; а оперативна комбінація – це плід розумової діяльності оперативних працівників, не скований жодними процедурними обмеженнями. Завдання, які вирішуються за допомогою проведення оперативних комбінацій можуть бути різноманітними:

- виявлення об'єктів оперативної уваги та отримання інформації первинного характеру;
- забезпечення попереджувального впливу на осіб, які становлять оперативний інтерес;
- досягнення мети оперативної розробки (впровадження конфідента в злочинне середовище, виведення конфідента з оперативної розробки, забезпечення зберігання в таємниці джерела опе-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ративної інформації, забезпечення затримання злочинців, забезпечення безпеки учасників ОРД тощо);

- виявлення і зберігання фактичних даних, які можливо використати як докази у кримінальному судочинстві (створення умов, необхідних для проведення процесуальних дій і забезпечення їх результативності, створення умов для встановлення та збереження матеріальних доказів та інших джерел доказової інформації, забезпечення отримання правдивих показань від фігурантів кримінальних справ) [5, с. 7-9].

Але, на нашу думку, це не повний перелік завдань, що вирішуються за допомогою оперативних комбінацій. До цього переліку слід додати:

- створення умов, необхідних для проведення оперативного експерименту;

- забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства тощо.

По-друге, в одній оперативній комбінації можуть брати участь необмежена кількість учасників і в межах її застосування проводиться інколи декілька оперативно-розшукових заходів. Коло ж учасників оперативно-розшукового заходу обмежене та конкретно визначене.

По-третє, складовим елементом оперативної комбінації може бути проведення оперативно-технічних заходів. І.Ф. Хараберюш зазначає, що оперативно-технічні засоби все більше використовуються як джерело отримання оперативно-розшукової інформації [15, с. 39 – 40]. Такі засоби здатні виконувати безліч оперативно значущих функцій. Використання сучасних науково-технічних засобів значно підвищує ефективність оперативно-розшукових заходів та сприяє вдосконаленню оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності.

По-четверте, за результатами проведення оперативно-розшукового заходу складається підсумковий документ, в якому зазначається зміст останнього; а про проведення оперативної комбінації оперативно-розшукове законодавство такий документ складає нормативно не зобов'язує. Фактично документальним закріпленням застосування оперативної комбінації є складання докумен-

тів за результатами проведення оперативно-розшукових заходів, а також протоколів слідчих дій та інших документів, необхідних для матеріального підкріплення елементів комбінації.

П'ятий, але не менш важливий аргумент на користь нашого твердження – це можливість участі слідчого при проведенні оперативної комбінації. Деякі вчені вважають оперативну комбінацію результатом взаємодії слідчих та оперативних підрозділів, поєднанням слідчих дій і оперативно-розшукових заходів [11, с. 81]. Але тут, на нашу думку, слід конкретизувати, що слід розуміти під оперативною комбінацією, оперативно-тактичною комбінацією та тактичною операцією. Підставою для цього можуть слугувати такі відмітні ознаки, як:

- коло учасників;
- особливості проведення;
- компетенція суб'єктів проведення;
- коло завдань, що вирішуються за допомогою їх проведення.

На наш погляд, питання щодо конкретизації з метою тлумачення цих понять потребує подальшого вивчення та закріплення на нормативному рівні. Вважаємо за необхідне ввести розмежування понять оперативно-тактичної комбінації, тактичної операції від чисто оперативної комбінації, виходячи з кола учасників, компетенції суб'єктів, особливостей проведення, та кола завдань, які вирішуються за допомогою її проведення. До того ж, проводячи таке розмежування, ми залишаємо оперативному працівникові місце для вільної від процедурних обмежень індивідуальної творчої діяльності на користь підтримання правопорядку та з метою вирішення завдань кримінального судочинства.

Висновок. З огляду на вищенаведене пропонуємо власне визначення поняття використання результатів проведення оперативних комбінацій – це діяльність суб'єктів кримінального процесу з використання результатів проведення комплексу дій, поєднаних єдиним задумом, легендою, направлених на практичне втілення результатів вільного неформалізованого мислення оперативних працівників та інших суб'єктів кримінального процесу, спрямованих на розв'язання конкретної задачі щодо виявлення, запобіган-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ня або розкриття злочину з метою вирішення завдань кримінального судочинства.

Завершуючи виклад тез цієї статті підкреслимо, що феномен оперативної комбінації слід розуміти не тільки як комплекс дій, поєднаних єдиним задумом, легендою, спрямованих на вирішення конкретного завдання по виявленню, запобіганню або розкриттю злочину, а як практичне втілення результатів вільного неформалізованого мислення, яке здійснюється із застосуванням таких непроцесуальних сфер пізнання, як інтуїція, передчуття тощо разом із використанням індивідуального досвіду практичної роботи конкретного оперативного працівника у взаємодії з іншими суб'єктами кримінального судочинства

Ми переконані, що вивчення проблематики використання у кримінальному судочинстві результатів проведення оперативних комбінацій оперативними підрозділами органів внутрішніх справ вкрай необхідно для розвитку наук кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності, тому ще несе в собі практичну цінність для оперативних та слідчих підрозділів, а також має на меті удосконалення існуючих форм і методів оперативно-розшукової діяльності, підвищення ефективності введення до процесу доказування результатів оперативно-розшукової діяльності.

Використана література:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2135-12>

2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 № 3341-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3341-12>

3. Кримінально-процесуальний Кодекс України від 28.12.1960 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1003-05>

4. Теория оперативно-розыскной деятельности: [Учебник] / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 832 с. – Библиогр.: с. 811-823. – ISBN 5-16-002437-9.

5. Шендрик В.В. Оперативна комбінація: теоретико-правові та організаційно-тактичні основи (за матеріалами діяльності кримінальної міліції): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / Шендрик Владислав Володимирович; Національний університет внутрішніх справ. - Харків, 2005. - 20 с. - Бібліогр.: с. 17.

6. Михайличенко А.О. Тактика застосування оперативних комбінацій при затриманні злочинців: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 "Оперативно-розшукова діяльність" / Михайличенко Анатолій Олександрович; Інститут управління Національної академії внутрішніх справ України. - Київ, 2001. - 17 с. - Бібліогр.: с. 15-16.

7. Вахтомин Н.К. Практика - мышление - знание (К проблеме творческого мышления) / Вахтомин Н.К.- М., 1978.

8. Шумило М.Є. Реабілітація в кримінальному процесі України / Шумило М.Є. - Харків, 2001.

9. Меживой В.П. Оперативно-розшукове прогнозування як важливий елемент тактичного мислення оперативника / [Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка: Проблеми наукового забезпечення вдосконалення й розвитку оперативно-розшукової діяльності в Україні] (Спеціальний випуск № 4. У двох частинах. Частина 2) / В.П. Меживой, О.В. Меживой. - Луганськ, 2008. - 231 с. - С. 17-22.

10. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: [Монографія] / Погорецький М.А. - Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. - 576 с. - ISBN 966-7299-69-4.

11. Душейко Г.О. Реалізація оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи: [Навчальний посібник] / Душейко Г.О. Київ: КНТ, 2007. - 128 с. (Серія: Проблеми оперативно-розшукової діяльності). - Бібліогр.: с. 116-127. - ISBN 978-966-373-304-3.

12. Ніндипова В. Протоколи з відповідними додатками, складені уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, як докази у кримінальному процесі: проблеми використання / [Вісник Академії прокуратури України] / Ніндипова В.; Академія прокуратури України. - Київ, 2007. - № 3 - С. 76-82.

13. Погорецький М.А. Оперативно-розшукові заходи: удосконалення правового регулювання [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/14text/g14_14.htm

14. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загал. ч. : Підручник / [Е.О. Дідоренко, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, В.П. Пилипчук, В.Л. Регульський]; Під заг. ред. генерал-полковника міліції Л.В. Бородича. – Луганськ: РВВ ЛІВС, 1999. – Т. 1. – 390 с.

15. Хараберюш І.Ф. Перспективні напрямки використання засобів спеціальної техніки в оперативно-розшуковій діяльності правоохоронних органів / [Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка: Проблеми наукового забезпечення вдосконалення й розвитку оперативно-розшукової діяльності в Україні] (Спеціальний випуск № 4. У двох частинах. Частина 2) / Хараберюш І.Ф. – Луганськ: ЛДУВС, 2008. – 231 с. – С. 39–45.

Д.М. Цехан*

***СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ
ЯК ЕЛЕМЕНТ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ
ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ВИСОКИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ***

Сьогодні соціально-політичний стан у державі характеризується низкою негативних явищ, одним з яких є зростання злочинності та зміна її якісних характеристик. Своєрідним детермінантом якісного вдосконалення злочинної діяльності виступає розвиток та широмасштабне застосування високих інформаційних технологій. У контексті цього, центральним моментом генерації злочинної діяльності виступає спосіб вчинення злочинів. Якісні зміни злочинності вимагають певного реформування науково-теоретичних положень, щодо дослідження цього явища з метою підвищення ефективності протидії, виявлення, розкриття та розслідування злочинів. Проблеми боротьби із злочинністю досліджуються науками юридичного циклу, які використовують при цьому арсенал

---

* Афіліант Одеського державного університету внутрішніх справ старший лейтенант міліції.

методів як загальнонаукових так і спеціальних, з урахуванням специфіки та мети дослідження. Велика кількість злочинів та їх різноманітність вимагає застосування до їх дослідження типологічного методу.

Типологія припускає розчленування системи об'єктів і їх наступне групування за допомогою узагальнених, ідеалізованих моделей, що сприяє вирішенню завдання по впорядкованому опису і поясненню певної сукупності об'єктів, дослідженню їх побудови та функцій у системі [1, 656]. Типологічний метод став основою, внутрішнім змістом класифікації злочинів. Класифікацію злочинів використовують всі юридичні науки, що вивчають злочинність: кримінальне право, криміналістика, оперативно-розшукова діяльність. Закономірно, що вибір підстав для класифікації залежить від цілей, що ставляться перед такою класифікацією, а вони відповідно підлеглі завданням відповідної науки та її розділів. Підтримуючи думку окремих вчених, слід зазначити, що наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше і точніше виділити й оцінити їхні властивості, зв'язки і відносини, сприяє систематизації знань, понятійного апарату, служить базою для подальшої розробки теорій та положень у тій чи іншій науковій галузі [2, 28].

Генерація злочинності призвела до появи нових складів злочинів та вдосконалення технологій злочинної діяльності. Дана група злочинів отримала різні назви у науковій літературі, а саме: "злочини у сфері комп'ютерної інформації", "комп'ютерні злочини", "злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та мереж електров'язку" та "злочини у сфері високих інформаційних технологій". Різноманітність та неоднозначність наведених визначень створює певні труднощі для наукових досліджень. У контексті цього, доцільно погодитись з Е.А. Прянішковым, який зазначає, що будь яка неясність та невизначеність поняття, відображеного у законодавстві, у процесі застосування закону породжуватиме суперечки, різні думки та інші несприятливі наслідки [4, 116]. Хоча вчений і робить акцент на важливості однозначності термінології при застосуванні закону, але його твердження є цілком правильним і для наукових досліджень. Для підтверд-

ження висловленої тези, слід навести декілька прикладів та звернути увагу на те, що відсутність універсального інтегруючого елемента призводить до того, що думки вчених неоднозначні, щодо складів злочинів, які входять у зазначену вище групу.

Так, В.О. Мещеряков під злочинами у сфері комп'ютерної інформації (комп'ютерними злочинами) пропонує розуміти передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння (дії чи бездіяльність), що направлені проти суспільних відносин, пов'язаних з встановленим державою, власником чи законним володільцем порядком створення (придбання), використання та знищення інформації, що представлена в особливій машинній формі (комп'ютерної інформації), якщо це спричинило чи створювало реальну загрозу спричинення шкоди закону володільцю комп'ютерної інформації чи автоматизованій системі, у якій ця інформація генерується (створюється), обробляється, передається чи знищується, чи спричинило інші небезпечні наслідки [4, 10]. В.В. Крилов в якості системоутворюючого поняття розглядає "інформаційні злочини", під якими визнає суспільно небезпечні діяння, заборонені кримінальним законом під загрозою покарання, скоєнні у галузі інформаційних правовідносин [5, 11]. Аналіз наведених визначень дає підстави вважати, що вченими за основу класифікації злочинів взято родовий об'єкт злочинів – інформаційні правовідносини. Не применшуючи значення такої класифікації, доцільно зазначити, що вона є досить виправданою для науки кримінального права, проте, не дозволяє у повній мірі вирішувати завдань інших наук юридичного циклу, зокрема криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Перш за все, це обумовлено тим, що в загальному вигляді ці науки вивчають злочинну діяльність, хоча у рамках цього дослідження вивчаються різні аспекти такої діяльності, що мають вирішальне значення для кожної з цих наук. Так, криміналістика – наука про закономірності механізму злочину, виникнення інформації про злочин і його учасників, закономірності збирання, дослідження, оцінки та використання доказів та оснований на пізнанні цих закономірностей спеціальні методи і засоби судового дослідження та запобігання злочинам [6, 589]. ОРД – це наука, що досліджує закономірності механізму вчинення зло-

чину і протидії кримінального середовища, виникнення інформації про злочин та його учасників, збору, оцінки та використання фактичних даних про них, розробляє правові, організаційні, методичні та тактичні основи ефективного застосування оперативно-розшукових сил, засобів та методів в боротьбі зі злочинністю [7, 93]. Аналіз даних визначень, дозволяє зробити висновок, що спільним для цих наук є вивчення механізму злочину та виникнення інформації про злочин. У цьому контексті, важливим елементом для класифікації виступає спосіб вчинення злочину, так як він перебуває у тісному кореляційному зв'язку з механізмом його вчинення та специфікою відображення інформації про злочин. Крім цього, зазначені науки оперують такими поняттями як "криміналістична характеристика" та "оперативно-розшукова характеристика". Для криміналістичної характеристики спосіб вчинення злочину є одним з головних елементів її складу. Погоджуючись з думкою О.Ф. Долженкова, слід зазначити, що у структуру оперативно-розшукової характеристики слід включати дані, які відображають характеристику способів вчинення злочинів [8, 202]. Отже, дослідження способів вчинення злочинів є важливим завданням для вказаних наук, а також вважаємо, що спосіб вчинення злочинів може виступати, як один з ключових елементів класифікації злочинів в рамках ОРД та криміналістики. Для детальнішого аналізу проблематики та обґрунтування викладених положень необхідно звернути увагу на науково-теоретичні аспекти способу вчинення злочину розроблені криміналістикою та іншими науками юридичного циклу.

Найбільш вдале визначення сутності способу вчинення злочину надав М.І. Панов, який зазначає, що спосіб наявний завжди, незалежно від того чи зазначено його в законі чи ні. Сутність способу полягає в тому, що він утворює операційний аспект дії, свідчить про динамічну своєрідність її виконання, вказує на те, як, яким способом використовуючи які сили та засоби, за яких об'єктивно-предметних умов її виконано. У структурі злочинного посягання спосіб внутрішньо властивий дії, прихований у ній, утворює її специфічний зміст і до того ж визначає форму зовнішнього прояву дії та злочину загалом [9, 7]. У криміналістичній літературі спосіб вчи-

нення злочину означають як спосіб дій з готування, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує криміналістично значимі відомості про виконавця і застосовані ним засоби та можливості їх використання у розкритті та розслідуванні злочинів [10, 27].

Спосіб вчинення злочинів, як елемент типологізації злочинів у сфері високих інформаційних технологій, на сьогодні, застосовується вченими на рівні монографічних та дисертаційних досліджень, як самостійно так і у комплексі з іншими елементами.

Ряд вчених у монографічному дослідженні використовують поняття "злочини у сфері нових інформаційних технологій" під якими розуміють сукупально небезпечні діяння, які заборонені кримінальним законом під загрозою покарання, скоєні у сфері інформаційних правовідносин, пов'язаних з використанням електронної обробки інформації та або засобів комунікації [11, 17 – 18]. Таким чином, для типологізації автори використовують родовий об'єкт, вказуючи на правовідносини у сфері інформації, але при цьому, звертають увагу на використання при вчиненні злочинів засобів комунікації.

На наш погляд, найбільш вдалою є типологізація запропонована В.П. Шеломенцевим, який вживаючи термін "злочини у сфері високих технологій", зазначає, що даний термін є узагальнюючим для злочинів, знаряддями та засобами вчинення яких виступає комп'ютерна інформація, комп'ютерна техніка та інформаційні технології, а також інформація, що передається каналами електрозв'язку і телекомунікаційні технології [12, 14]. Погоджуючись із сутністю такого підходу, слід зазначити ряд його недоліків, а саме аналіз вказаного визначення показує, що автором в основу типологізації було покладено знаряддя та засоби вчинення злочину. Більшість криміналістів вживають поняття "засоби вчинення злочину" в значенні технічних пристосувань, документів, знарядь, інструментів та інших об'єктів матеріального світу. Враховуючи наведене нами вище визначення способу вчинення злочину, слід зазначити, що засоби та знаряддя входять до структури способу вчинення злочину і як правило детермінують його специфіку. Щодо злочинів у сфері високих інформаційних технологій слід від-

значити, що однією з ключовою ідентифікаційних ознак, що відрізняє їх від інших злочинів є використання для їх вчинення специфічних знарядь та засобів вчинення. Ключовими засобами їх вчинення є апаратні засоби та програмні засоби. Апаратні засоби – це технічні пристрої, що використовуються для обробки даних, різноманітне електронне обладнання для обробки інформації. Програмні засоби – об'єктивні форми представлення сукупності даних та команд, призначених для функціонування електронного обладнання з метою отримання відповідного результату. До програмних засобів слід відносити програмне забезпечення як сукупність керуючих та обробляючих програм призначених для автоматизації обчислювального процесу та автоматизації програмування. Саме використання вказаних знарядь і буде обумовлювати специфіку способу вчинення злочину, так, як знаряддя та засоби є складовою його структури і тому як елемент типологізації доцільніше використовувати спосіб вчинення злочину, як наукову категорію, що включає в себе знаряддя та засоби. Крім цього, ми не можемо цілком погодитись із означеним В.П. Шеломенцевим спектром знарядь і засобів. У зв'язку з цим, ми пропонуємо виділяти лише апаратні та програмні засоби, без яких вчинення таких злочинів є неможливим.

Відаючи належне автору, слід зазначити, що проведене ним дослідження є однією з перших фундаментальних спроб типологізації злочинів у сфері високих інформаційних технологій.

Отже, підсумовуючи викладене, не применшуючи значення об'єкта злочину, як елемента типологізації злочинів, вважаємо, що для деяких наук юридичного циклу одне з першочергових значень має спосіб вчинення. Класифікація злочинів на основі типологічного методу має вирішальне значення для криміналістики та оперативно-розшукової діяльності, так, як на її основі криміналістика формує окремі криміналістичні методики, тактичні прийоми проведення слідчих дій, особливості фіксації та дослідження доказової інформації, а оперативно-розшукова діяльність у свою чергу розробляє тактичні прийоми виявлення та документування злочинних дій, отримання оперативно-розшукової інформації, розробки тактичних прийомів подолання протидії розслідуванню та особ-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

ливостей оперативної розробки злочинців. Типологізація злочинів, за кримінально-правовими критеріями ускладнює виконання цих завдань, адже, наприклад, злочини які містяться у різних розділах особливої частини КК України досить часто мають спільні особливості за способом вчинення.

Під "злочинами у сфері високих інформаційних технологій" пропонуємо розуміти суспільно небезпечні діяння передбачені особливою частиною Кримінального кодексу України, спосіб вчинення яких передбачає обов'язкове використання як знарядь злочину апаратних та програмних засобів для досягнення злочинної мети, незалежно від об'єктів злочинного посягання.

Така типологізація у контексті криміналістики та оперативно-розшукової діяльності на нашу думку є доцільною так, як тактичні особливості попередження, виявлення, розкриття, документування та розслідування вказаних злочинів детерміновані перш за все способом їх вчинення, а не родовими об'єктами.

Використана література:

1. Огурцов А.И. Типология // Философский энциклопедический словарь. - М.: Сов. энциклопедия, 1989. - С. 656-657.
2. Тіщенко В.В. Теоретичні та практичні основи методики розслідування злочинів: Монографія // Одеська національна юридична академія. - О.: Фенікс, 2007. - 260 с.
3. Прянишков Е.А. Единство "явление-понятие-термин" и его значение для законодательства / Советское государства и право, 1971. - № 2. - С.116.
4. Мещеряков В.О. Основи методики розслідування злочинів в сфері комп'ютерної інформації: автореф. дис. на здобуття наук. ступення доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 "кримінальний процес; криміналістика; теорія оперативно-розшукової діяльності" / В.О. Мещеряков. - Воронеж, 2001. - 30 с.
5. Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления. - М.: ИНФРА - М, 1997. - 285 с.
6. Настільна книга слідчого: [Наук.-практ. видання для слідчих та дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. - 2-ге вид. перероб. і доп. - К.: Вид. Дім "Ін Юре", 2007. - 728 с.

7. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Силилова. – М.: ИНФРА – М, 2008. – 832 с.

8. Долженков О.Ф. Теоретичні проблеми створення політики протидії створенню інфраструктури злочинного світу засобами оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ: Дис. ... доктора юрид. наук. – Одеса, 2002. – 433 с.

9. Панов Н.И. Основные проблемы способа совершения преступления в советском уголовном праве. Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – Харьков, 1987. – С. 7.

10. Весельський В.К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину у боротьбі зі злочинністю: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.К. Весельський, С.М. Зав'язлов, В.В. Пяковський. – К.: КНТ, 2009. – 160 с.

11. Хараберюш І.Ф., Машок В.Я., Некрасов В.А., Хараберюш О.І. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій: Монографія. – К.: КНТ, 2007. – 196 с.

12. Шеломенцев В.П. Пошук і фіксація підрозділами ДСБЕЗ МВС України фактичних даних про злочини у сфері високих технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. юрид. наук: спец: 21.07.04 "оперативно-розшукова діяльність" / В.П. Шеломенцев. – Київ, 2008. – 18 с.

С.С. Роговенко*

**РЕАЛИЗАЦИЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТИВ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ
КАРНОГО РОЗШУКУ**

Сучасні уявлення про правову державу асоціюються, насамперед, з двома аспектами: порядком у державі та захищеністю люди-

---

* Слухач магістратури Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

ни і громадянина. Проблеми боротьби та профілактики злочинів завжди були в центрі уваги юридичної науки. Але з певних причин дослідження проблем, пов'язаних з дотриманням прав людини працівниками органів правопорядку, тривалий час не було домінуючим. У теперішній час питання забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності є пріоритетним напрямом діяльності Міністерства внутрішніх справ України.

Одним з найбільш численних і важливих підрозділів в системі МВС є карний розшук, до компетенції якого віднесене попередження, виявлення, припинення і розкриття злочинів. Для реалізації зазначених завдань оперативні працівники наділені широкими повноваженнями. Так, відповідно до положень діючого законодавства, співробітники оперативних підрозділів, у тому числі й карного розшуку для виконання покладених на них завдань з боротьби зі злочинністю мають в своєму розпорядженні необхідні засоби, за допомогою яких можуть бути суттєво обмежені або навіть порушені права громадян [1, с. 4 – 5]. Тому, на теперішній час, актуальним є питання щодо застосування названих засобів відповідно до демократичних установлень, та міжнародних стандартів прав і свобод людини, що обумовлює необхідність підвищення рівня правової культури населення, а також зміну правової свідомості, юридичного мислення працівників правоохоронних органів України, формуванням у них позицій пріоритетності забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Актуальність даної теми підтверджується ще й тим, що на сьогодні розгляд теоретичних і практичних проблем забезпечення прав і свобод людини визнано одним з основних напрямів сучасних наукових досліджень у сфері правоохоронної діяльності [2, с. 9].

Розгляд питань взаємовідносин громадян і органів державної влади так або інакше вже був предметом уваги представників правової науки. Однак, хоча окремі питання щодо забезпечення прав та свобод людини в діяльності міліції вже розглядалися такими видатними вченими, як І.П. Голосніченко, А.М. Колодій, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.П. Коренев, С.Л. Лисенков, А.С. Ловинюков, Н.Р. Нижник, О.В. Негодченко, А.Ю. Олійник, А.А. Опалева, О.І. Остапенко, В.М. Плішкін, Ю.І. Римаренко, О.П. Рябченко, А.О. Селі-

ванов, М.М. Тищенко, О.Ф. Фрицький, Ю.С. Шемшученко, В.К. Шкарупа, О.Н. Ярмиш тощо, проте сьогодні ще існує потреба в науково-теоретичному дослідженні й обґрунтуванні практичної діяльності міліції в сфері забезпечення конституційних прав і свобод людини й громадянина. Така потреба обумовлена тим, що у теперішній час, діяльність органів внутрішніх справ ще не повною мірою відповідає сучасним вимогам, та не "долучена" до низки нормативно-інституціональних важелів ООН [4, с. 8]. У зв'язку з цим, створення умов, за яких відбувається побудова демократичної, правової держави зумовлює потребу приведення правових, організаційних, структурних та інших засад функціонування органів внутрішніх справ у відповідність з сучасними потребами їх розвитку.

Метою даної статті є розгляд сучасних проблем забезпечення прав і свобод людини у сфері діяльності підрозділів кримінального розшуку, та вироблення рекомендацій щодо шляхів удосконалення організаційно-правового забезпечення правозастосовної діяльності.

Державні перетворення на території колишнього СРСР, та вступ ряду нових незалежних держав до Ради Європи, приєднання їх до європейського правового простору викликали необхідність реформування їх законодавчих систем у відповідності до міжнародних документів про права людини й прийнятими ними юридичними зобов'язаннями. Реформування механізмів захисту прав і свобод людини торкнулось і діяльності органів внутрішніх справ, зокрема необхідності гуманізації діяльності міліції; перегляду характеру взаємовідносин міліції і населення; чіткого визначення компетенції міліції щодо забезпечення реалізації загальнолюдських стандартів прав людини [4, с. 115].

Однак, як свідчить практика, представники органів внутрішніх справ, і насамперед підрозділів кримінального розшуку, не завжди дотримуються як міжнародних, так і національно-державних стандартів прав людини, про що свідчить наявність численних скарг на адресу уповноважених з прав людини, правозахисних організацій, а також до Європейського суду з прав людини [3, с. 168].

На думку вчених, ефективна робота міліції в демократичних правових державах залежить від того, наскільки в них дотримуються й поважаються права людини. Захист й дотримання прав лю-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

дини – важлива частина роботи підрозділів карного розшуку, оскільки ці суб'єкти при виконанні своїх обов'язків не тільки зобов'язані поважати права людини, але й покликані активно захищати їх. Разом з тим стрімкий зріст рівня злочинності висуває перед підрозділами міліції нові завдання, та зумовлює необхідність перегляду стратегічних напрямів її діяльності, пошук нових підходів до організації діяльності з попередження, припинення та розкриття злочинів.

У зв'язку з цим виникає необхідність у підвищенні рівня правової підготовки співробітників правоохоронних органів у частині знань положень міжнародних документів з прав людини й обов'язків міліції з їх дотримання.

У сучасних умовах ці питання набули не тільки теоретичного, а й великого практичного значення, а деякі сторони такої діяльності потребують законодавчого врегулювання. Правова база діяльності органів міліції та, зокрема, підрозділів карного розшуку, не в достатній мірі відповідає вимогам демократичної правової держави і в багатьох питаннях ще не до кінця адаптована до потреб належного утвердження та забезпечення прав і свобод людини в правоохоронній сфері [5, с. 198]. Насамперед, з цього блоку вимагають удосконалення нормативні акти, що регулюють питання організації діяльності служб та підрозділів органів міліції, проходження служби, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, соціального захисту працівників міліції, забезпечення прозорості і гласності, посилення контролю громадськості та впровадження в практику нових форм звітування органів міліції перед населенням про виконану роботу.

Використана література:

1. Права людини у діяльності міліції: Посібник з активних методів навчання / Кол. авт., За заг. чл.-кор. АПрН України, д-ра юрид. наук, проф. О.Н. Ярмиша. – Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – 138 с.
2. Негодченко О.В. Концепція захисту прав і свобод людини в адміністративно-юрисдикційній діяльності міліції / О.В. Негодченко // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. – 2003. – № 21. – С. 8-13.

3. Забезпечення органами внутрішніх справ міжнародно-правових стандартів прав людини при охороні громадського порядку / відп. ред. Римаренко Ю.І., Кондратьєв Я.Ю., Шемшученко Я.С. – К.: Ін-т держави та права ім. В.М. Корсецького НАН України, 2001. – 406 с.

4. Дотримання прав людини співробітниками ОВС під час застосування заходів адміністративного примусу: Навчальний посібник / О.М. Беницький, С.І. Саснко, О.М. Терських. – Луганськ, 2008. – 228 с.

5. Демиденко В.О. Реформування органів міліції у сфері утвердження і забезпечення прав і свобод людини / В.О. Демиденко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2001. – № 3. – С. 196–202.

О.С. Тарасенко*

**ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛІВ
КАРНОГО РОЗШУКУ ТА ДЕРЖАВНОЇ
СЛУЖБИ БОРТЬБИ З ЕКОНОМІЧНОЮ
ЗЛОЧИННІСТЮ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ЗЛОЧИНІВ
В ГАЛУЗІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН**

Результативність боротьби зі злочинністю залежить від належного рівня взаємодії оперативних підрозділів як з іншими правоохоронними органами, так і між оперативними підрозділами. Взаємодія між оперативними підрозділами регламентується п. 5 ст. 7 Закону України "Про оперативну-розшукову діяльність" [1]. На практиці оперативні працівники відмічають випадки коли до оперативного підрозділу надходить інформація про вчинення злочину (виявлення якого не відноситься до його компетенції) яка в подальшому не передається до іншого підрозділу або передається із запізненням, в результаті чого ця інформація так і залишається без

---

* Аспірант кафедри національної безпеки та протидії злочинності Київського національного університету внутрішніх справ.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

реалізації. Інша ситуація складається коли дослідча перевірка одночасно здійснюється двома оперативними підрозділами відносно однієї особи: з однієї сторони підрозділами карного розшуку за вчинення злочину загально-кримінальної спрямованості (наприклад: підробка документів [2]), а з іншої сторони державною службою по боротьбі з економічною злочинністю за вчинення економічного злочину (наприклад: шахрайство [2]). Така тенденція свідчить про неналагодженість взаємодії між зазначеними підрозділами щодо протидії злочинам.

Оперативні підрозділи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність (КР та ДСБЕЗ МВС України) повинні взаємодіяти між собою з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних. Взаємодія є складовим елементом організації управлінської діяльності ОВС і полягає в узгодженні, координації зусиль оперативних підрозділів при використанні сил та засобів оперативно-розшукової діяльності у боротьбі із злочинністю, спільній участі в розробці і здійсненні комплексних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення і розкриття злочинів в галузі земельних відносин.

Саме взаємодія між оперативними підрозділами дозволяє об'єднати зусилля у вирішенні задач щодо боротьби зі злочинністю, досягнути в цьому напрямку значних результатів за короткий термін, найбільш точно визначити основні напрямки і конкретні задачі в цій боротьбі, здійснювати їх цілеспрямовано і наступально, при цьому, чітко відзначивши обов'язки і відповідальність кожного підрозділу. В сучасних умовах, склалося таке ставлення до налагодження взаємодії, коли при виявленні і розкритті злочинів, що вчиняються в різних сферах суспільних відносин, кожний оперативний підрозділ працює автономно і не враховує результати та можливості інших підрозділів ОВС. Безумовно, основне навантаження по виявленню та розкриттю злочинів в певній сфері несуть ті підрозділи до компетенції яких відносяться зазначені дії. Але не потрібно забувати про те, що наприклад оперативний працівник підрозділу карного розшуку може володіти важливою (на його погляд) інформацією, яка не потрібна в його роботі, а для опера-

тивного працівника підрозділу державної служби боротьби з економічною злочинністю ця інформація має досить вагоме значення, допоможе зафіксувати злочин, але без чіткої взаємодії цих підрозділів обмін інформацією не буде здійснено. На нашу думку при виявленні та фіксації злочинів в галузі земельних відносин взаємодія між підрозділів КР та ДСБЕЗ повинна здійснюватись в наступній формі:

- *обмін інформацією* (обмін даними про осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, осіб які вчинили злочин, та про способи вчинення корисливих злочинів);

- *спільне планування діяльності* (для проведення спільних нарад, складання планів по проведенню заходів по фіксації злочину, проведення перевірок, відпрацювань щодо законності виконання земельного законодавства);

- *спільне проведення заходів* (проведення спільних перевірок суб'єктів господарської діяльності, перевірка незаконного захоплення земельної ділянки охоронною фірмою у складі осіб, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності та при захопленні застосовувалися спеціальні засоби фізичного впливу);

- *командування окремих співробітників* (в процесі проведення оперативних перевірок посадових осіб, які контролюють і розпоряджаються земельними ресурсами);

- *проведення спільних оперативно-профілактичних операцій* (спільні виступи в засобах масової інформації, перевірки суб'єктів господарської діяльності та перевірка осіб, які раніше притягувалися до кримінальної відповідальності з метою профілактики злочинів та отримання інформації про злочини, яків чинені або які вчиняються в галузі земельних відносин);

- *взаємне інформування і консультації* (з питань протидії злочинам в галузі земельних відносин);

- *виконання окремих завдань по запитам* (розшук злочинців, які вчинили злочин в галузі земельних відносин та приховуються від підрозділів ДСБЕЗ, слідства та суду, а також перевірка даних про осіб причетних до вчинення злочину і збір даних про цих осіб).

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Безумовно, це не вичерпний перелік форм взаємодії підрозділів карного розшуку та державної служби боротьби з економічною злочинністю між собою. Можливі і інші, але головне при цьому, діяти не ізольовано друг від друга, а вести боротьбу зі злочинністю єдиним фронтом, повною мірою використовуючи всі оперативні можливості зазначених підрозділів із метою своєчасного виявлення і розкриття злочинів (економічної та загально кримінальної спрямованості) та максимального наповнення державного бюджету.

Актуальним залишається питання взаємодія карного розшуку та державної служби боротьби з економічною злочинністю між собою по виявленню злочинів вчинених в галузі земельних відносин, ще й тому що, в державі відсутня належна нормативно-правова база та не вироблена єдина методика по попередженню виявлення злочинів в галузі земельних відносин, які впливали б на ефективність роботи і обміну передового досвіду.

Таким чином, питання взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів у виявленні і розкритті злочинів пов'язаних з операціями із землею дуже актуальні і потребують до себе значної уваги.

Використана література:

1. Закон України Про оперативно-розшукову діяльність від 18.02.1992 [Електронний ресурс]: <http://www.rada.gov.ua>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 [Електронний ресурс]: <http://www.rada.gov.ua>
3. Закон України Про міліцію від 20 грудня 1990 р. № 565-ХІІ [Електронний ресурс]: <http://www.rada.gov.ua>
4. Аксенов А. А. Организация взаимодействия в органах внутренних дел как функция управления / А. А. Аксенов / Автореф. дис. канд. юрид. наук. 12.00.02. – Академия МВД СРСР. – М, 1974. – 53 с.
5. Аتماжитов В.М. К вопросу о совершенствовании взаимодействия служб и подразделений ОВД при раскрытии и расследовании преступлений розыскной работы // В.М. Аتماжитов / Вопросы совершенствования ОРД в условиях формирования правового государства:

Межвузовский сборник научных трудов / МВШМ МВД СРСР. – М, 1991. – С. 111–120.

О.М. Заєць*

УЧАСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ В ЗАБЕЗПЕЧЕНІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА В СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

Розвиток соціально-орієнтованої ринкової економіки в Україні зажадав корінної зміни принципів побудови механізму господарювання, залучення нових і вдосконалення традиційних інструментів управління економікою. Одним з таких інструментів стало страхування, яке покликане захищати майнові інтереси громадян і господарюючих суб'єктів у державі. Страхування є одним з найважливіших економічних інститутів по компенсації та зменшенню втрат від подій, виникнення яких носить випадковий характер. Впродовж століть страхування удосконалювалося, зазнавало трансформації його організаційні форми, змінювалися методи компенсації збитків, з'являлися нові страхові ризики, збільшувалася різноманітність страхових програм в міру розширення кола страхових інтересів. При цьому на всіх етапах свого розвитку страхування забезпечувало безперервність суспільного відтворення через компенсацію збитків від стихійних та інших небезпек кожному з учасників економічних відносин.

Зазначеній проблемі присвячені роботи вітчизняних вчених: А.О. Юхно, С.В. Симов'ян, Л.В. Нечипорук, Ю.М. Биков, В.В. Мачуський, К.С. Денисенко, І. Алексєєва та ін. У Росії це питання широко обговорювали А.І. Алгазін, Н.Ф. Галагуза, М.С. Жілкина,

---

* Афілійований з кафедрою економічної безпеки Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

В.Д. Ларічев, Н.А. Лопашенко, А.А. Гвозденко, О.М. Лешкевіч та ін.

В Україні у останні роки розвиток сфери страхування супроводжується не тільки впровадженням нових та розширенням існуючих послуг та умов страхування, але і зростанням кількості злочинних посягань у цій сфері. На сьогодні боротьба із злочинністю вкрай необхідна для реалізації підходів по організації протидії розповсюдження кримінальних проявів всередині інституту страхування. Зокрема, максимально швидко повинен вивчатися наявний оперативно-розшуковий та слідчий досвід виявлення та знешкодження новітніх протиправних схем, які використовувалися організованою злочинністю в різних галузях економіки. Звичайно передовий досвід повинен поширюватися та враховуватися в роботі інших підрозділів, а заходи протидії цим явищам повинні постійно удосконалюватися.

Сучасний стан злочинності в сфері страхування характеризується високими темпами зростання. У структурі страхової злочинності виділяються злочини економічної спрямованості, посадові та службові злочини: шахрайство (ст. 190 ККУ); злочину у вигляді привласнення і розтрата (ст. 191 ККУ); фіктивного підприємництва (ст. 205 ККУ); ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 ККУ); підробка документів за для незаконного отримання страхового відшкодування (ст. 366 ККУ); легалізація (відмивання) грошових коштів отриманих злочинним шляхом (ст. 209 ККУ) та ін. [1] Саме тому дослідження можливих форм і методів діяльності органів внутрішніх справ в забезпеченні економічної безпеки суспільства в сфері страхування є надзвичайно актуальним питанням в умовах сьогодення.

Страхові злочини вчинюються всіма суб'єктами страхових відносин, серед яких виділяються страховики та страхувальники, страхові агенти та страхові брокери, актуарії та аварійні комісари та ін. Фінансова місткість страхової злочинності більше фінансової місткості злочинності в деяких інших сферах економіки і тому привертає до себе підвищений кримінальний інтерес. Вона набуває все більш організованого характеру, стаючи "повноцінною" сферою кримінального бізнесу. В Україні відбувається інтернаціоналіза-

ція страхової злочинності – інтеграція в транснаціональну злочинність. Найближчим часом можна прогнозувати посилення названих тенденцій та, як наслідок, загальне зростання страхової злочинності. При цьому найбільшу небезпеку представляє не стільки темп зростання страхових злочинів, скільки глобальна криміналізація страхової сфери. Криміналізація страхового ринку перешкоджає виконанню важливих функцій держави: підвищення економічної стабільності, обмеження економічних ризиків, стимулювання підприємницької ініціативи, підвищення кредитоспроможності господарюючих суб'єктів та ін.

Кожен державний орган виконує згідно покладеним на нього завданням певну частину функцій держави по забезпеченню економічної безпеки суспільства. Особливе місце серед державних структур, покликаних забезпечувати економічну безпеку в країні, у тому числі і в страховій сфері, займають Служба безпеки України, органи прокуратури України та органи внутрішніх справ, насамперед в особі Державної служби по боротьбі з економічними злочинами (далі – ДСБЕЗ).

Негативні явища при веденні страхової діяльності багато в чому деформують суспільні відносини, стають достатньо сприятливим середовищем для зростання економічної злочинності та правопорушень в їх різних варіаціях. Тому перед оперативним підрозділом ДСБЕЗ ставляться різні завдання, пов'язані із забезпеченням економічної безпеки в даній сфері, які в загальному вигляді закріплені нормативно [2].

Виходячи з визначених завдань ДСБЕЗ, то серед пріоритетних варто назвати своєчасне припинення злочинів у галузі економіки та запобігання їм, забезпечення економічної безпеки безпосередньо в страховій сфері, яке пов'язано з попередженням та розкриття злочинів, виявлення причин та умов, сприяючих їх здійсненню, виявлення осіб, схильних до скоєння злочинів, вживання профілактичних заходів, а також здійснення оперативного обслуговування об'єктів господарювання різних форм власності та ін.

Як ми бачимо держава офіційно закріпила завдання та повноваження підрозділу по боротьбі з економічною злочинністю, але наскільки нам відомо робота по виявленню та попередженню зло-

чинів в сфері страхування знаходиться на дуже низькому рівні. З чим це пов'язано?

Як стверджує в своїй статті В.З. Черник: "Правоохоронні органи в більшості випадках не мають можливості вчасно та ефективно попереджувати та виявляти злочини в сфері економіки. Це пов'язано, по-перше, з комерційною тайною підприємства, по-друге, з відсутністю прямого доступу до всіх документів за операціями господарських суб'єктів, що обмежує можливості пошуку шляхів зловживань..." [3, с. 17].

Отже, виходячи з цього робота з підготовки і попередження злочинів у сфері страхування повинна полягати в наступному. По-перше, виявити ознаки злочинів набагато простіше службам безпеки страхових компаній. Встановивши ознаки злочину і перевіривши їх, при наявності фактичних даних, що свідчать про скоєння злочину, працівники служби безпеки страхової компанії повинні передати матеріали до правоохоронних органів, зокрема до ДСБЕЗ. Останні в свою чергу використовуючи оперативно-розшукові засоби та методи здійснюють перевірку отриманих даних та вирішують питання про наявність ознак злочину, забезпечує документування протиправних дій. Виходячи з цього необхідно зазначити, що важливим фактором повного і своєчасного виявлення злочинів в сфері страхування є правильна організація інформаційного забезпечення оперативних працівників.

Отже, для вироблення комплексної стратегії боротьби із страховою злочинністю вкрай необхідне створення галузевої методики попередження і виявлення злочинів у сфері страхування. Дана методика повинна бути створена з урахуванням досвіду правоохоронних органів зарубіжних країн, наявних наукових розробок вітчизняних фахівців що працюють в цій сфері, а також узагальнення передового досвіду правоохоронних органів України. При цьому ефективна боротьба із страховою злочинністю можлива лише при реалізації комплексного підходу, який передбачає внесення законодавчих ініціатив, налагодження співпраці з органами державної влади, об'єднання зусиль страховиків з правоохоронними органами по створенню сучасних інформаційних ресурсів та баз даних.

Використана література:

1. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1.01.2007г.). – Х.: "Одиссей", – 2007 г. – 264 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Положення про державну службу боротьби з економічною злочинністю" від 5.07.1993 № 510.
3. Черник В.З Деякі питання виявлення злочинів в сфері страхування // Страхова злочинність: матеріали з українсько-польської конференції, м. Львів, 20–22 квітня 2005 р. / під ред. Т. Войценковича. – Краків: 2005. – 324 с.

С.Г. Кельбья*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ НОРМ-ПРИНЦИПІВ ЗДІЙСНЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Основоположне значення для адміністративно-правового впливу мають норми-принципи адміністративного права. Специфіка інформації, яку використовують контролюючі органи, вимагає закріплення у нормах адміністративного права спеціальних принципів реалізації правової політики у сфері протидії відмиванню коштів.

Ключові слова: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; підрозділ фінансової розвідки; тасмність інформації; спеціальний принцип.

У науковій літературі, питання правового забезпечення протидії легалізації (відмивання) доходів злочинного походження, досліджували В.М. Алісь, В.Т. Білоус, О.І. Вікулін, Н.М. Голованов, Л.М. Додля, О.В. Кальман, І.Є. Мезенцева, В.А. Нікуліна, В.М. Попович, А.В. Сав-

---

* Здобувач кафедри економічної безпеки Київського національного університету внутрішніх справ.

ченко, Г.А. Тосунян та інші вчені. Проте необхідно звернути увагу на формування засадничих принципів діяльності регуляторів фінансових ринків як контролюючих органів у системі запобігання відмиванню коштів та формування. Дана проблема потребує і наукового обґрунтування, що у вітчизняній науці є ще досить недостатнім.

Обов'язок таємності, покладений на фінансових посередників у протидії відмиванню коштів – регуляторів фінансових ринків, дуже важливий з декількох причин. По-перше, це надає можливість виконувати свої функції, як посередника між фінансовими установами і правовими силовими агентствами. Спеціальний клімат довіри між фінансовими установами, що надають інформацію, і підрозділом фінансової розвідки може бути створений, якщо фінансові установи впевнені, що розкрита ними інформація не потрапить автоматично в інші урядові агентства. Банківська таємниця повинна бути ефективно захищена в загальному обсязі інформації, і тільки після цього може бути передана третій особі (включаючи інші урядові агентства). Фінансові установи й урядові органи влади не є природними партнерами, і тому необхідним є існування спеціальної домовленості про збереження таємниці. Необхідність у такій домовленості тим менша, чим більша довіра [1].

По-друге, зобов'язання зберігати таємницю є необхідним для того, щоб захистити персонал установ, що надають інформацію. Важливо, щоб ідентифікація тих, хто здійснив підозрілу угоду, зовсім виключала ідентифікацію відповідних службовців, які їх виявляють, тому що ці співробітники можуть наражатись ризику помсти.

По-третє, наскільки розкрита інформація вважається захищеною правом на таємність, настільки ж зобов'язання зберігати таємницю захищає право на таємність осіб, яких стосується розкрита інформація.

Крім того, режим таємності вимагає запровадження і спеціального принципу щодо отриманої інформації. Незважаючи на те, що зобов'язання зберігати таємницю і спеціальний принцип нерідко

ототожнюють, вони не є синонімами. Спеціальний принцип стосується подальшого використання інформації, а зобов'язання зберігати таємницю – розкриття інформації. Спеціальний принцип, що обмежує цілі, заради яких можуть бути використані деякі види інформації, звичайно, тільки тоді виконується, коли підрозділ, що одержує повідомлення, також пов'язаний зобов'язанням зберігати таємницю.

Якщо ж повідомлення направляються безпосередньо до судового (Люксембург) або контрольованого поліцією ПФР (Швейцарія, Великобританія), то, звичайно, немає необхідності для визначення специфічного зобов'язання зберігати таємницю, тому що для таких правових агентств таке зобов'язання вже максимально та законодавчо встановлене. У тих юрисдикціях, де створені адміністративні ПФР для роботи з повідомленнями фінансових установ, повинні бути додатково встановлені зобов'язання зберігати таємницю.

Стаття 17 Бельгійського Закону (*Belgian Money Laundering Act of 11 January 1993*) встановлює перед відповідним ПФР (*Belgian Financial Information Processing Unit*) суворий обов'язок дотримуватись таємності: співробітник, що розкриває професійно отриману інформацію і цим порушує своє зобов'язання про збереження професійної таємниці, скоює злочин. Інформаційний підрозділ навіть звільнено від обов'язку повідомляти прокурору про правопорушення, у той час як будь-яке урядове агентство, звичайно, зобов'язане це робити відповідно до бельгійських законів. Однак, є деякі виключення щодо зобов'язання зберігати таємницю. Перше виключення відноситься до міжнародного адміністративного сприяння: бельгійський ПФР має право розкривати інформацію перед своїми закордонними колегами. Друге виключення стосується, так званого, співробітництва по вертикалі з наднаціональною владою, наприклад, з підрозділом по боротьбі із шахрайством Європейської Комісії (OLAF).

Усі повідомлення до нідерландського ПФР (*Meldpunt Ongebruikelijle Transacties, MOT*) про незвичайні угоди також захищені зобов'язанням про збереження таємниці щодо інформації у наявній базі даних; доступ до цієї бази даних суворо обмежений для пер-

соналу відділення. Однак, нідерландська система має великі можливості використовувати інформацію окремо від повідомлень про, можливо, підозрілі угоди, і розкривати інформацію службовцям, що займаються розслідуванням, якщо ця інформація може бути корисною для розслідування або обвинувачення в злочині (іншому, ніж "відмивання" злочинних доходів). Це не схоже на умови Бельгії, де ПФР дозволено розкривати інформацію тільки у випадку підозрілого відмивання коштів; розумно гнучкий потік інформації про відмивання коштів має місце в Нідерландах із ПФР у правові агентства [2]. Тому не дивно, що дуже суворе зобов'язання про збереження таємниці, покладене на бельгійський ПФР, що, у принципі, може розкривати інформацію тільки прокуратурі у випадку серйозних свідчень про "відмивання" злочинних доходів, привело до практичних труднощів при взаємодії із силами поліції, тому що ПФР тільки запитує інформацію, але йому заборонено законом розкривати службам поліції будь-яку інформацію.

Зобов'язання зберігати таємницю, якому повинні підкорятися ПФР у Бельгії й в інших країнах, часто призводить до більш загальних проблем, наприклад, до неможливості здійснювати зворотний зв'язок із фінансовими установами. Результатом цього іноді є тертя з фінансовими установами або організаціями, що їх представляють, які мають дуже слабкий зворотний зв'язок або не мають його зовсім відносно результату повідомлень, які вони зробили. Це дуже погано, тому що зворотний зв'язок дуже корисний для взаємодії фінансових установ і органів влади, відповідальної за боротьбу з легалізацією злочинних доходів, у тому розумінні, що дає фінансовим установам інформацію про результати їх діяльності. Інші переваги зворотного зв'язку полягають в тому, що він дає можливість установам краще навчати свій штат, які угоди є підозрілими, і особливо забезпечує згоду службовців виявляти інформацію й в результаті дає їм можливість відсівати несуттєві повідомлення. Це дозволяє установам, що інформують, приймати необхідне рішення в специфічних випадках, наприклад, при закритті рахунку. Загалом, це веде до більш ефективної взаємодії фінансових установ і ПФР [3].

Зворотний зв'язок може існувати не тільки в окремих випадках, але й у більш загальній формі (тобто при забезпеченні фінансових установ загальною інформацією щодо способів, які використовуються при відмиванні коштів). З цих двох видів зворотного зв'язку останній особливо проблематичний не тільки через можливе порушення законів про збереження таємниці, але також через розкриття поточного розслідування. Тому установи, що інформують часто одержують тільки повідомлення про одержання інформації. Однак, немає принципів заперечень проти обмеженого зворотного зв'язку за результатами проведеного розслідування або пред'явленого обвинувачення.

Зобов'язавши фінансові заклади до співробітництва у сфері протидії легалізації злочинних доходів, забезпечено накопичення величезного масиву фінансової інформації. Головним чином, більша частина такої інформації залишається в базах даних ПФР без подальшого використання. При цьому виникає досить дискусійне запитання: чи можна використовувати цю інформацію для інших цілей, крім боротьби з відмиванням коштів. Навіть якщо хтось обмежує використання цієї інформації для боротьби з відмиванням коштів, може виникнути питання про масштаб правопорушення по відмиванню коштів (зокрема, предикатних правопорушень), особливо в країнах, де визначення поняття відмивання коштів в адміністративному (профілактичному) законодавстві відрізняється від інкримінування відмивання коштів (наприклад, у Бельгії) [4]. Повідомлення фінансових установ можуть бути дуже корисні не тільки для пред'явлення обвинувачень у легалізації злочинних доходів, але і для інших обвинувачень, особливо тих, що відносяться до предикатних правопорушень. Однак, можливо, більш важливим питанням є: чи можна інформацію фінансових установ про відмивання коштів використовувати для несудових цілей, особливо фіскальних. Фінансові установи, як і багато інших установ і категорій професій, що використовуються для відмивання коштів, привабливі не тільки для "відмивання" доходів кримінального походження, але також є прекрасним прикриттям для фіскальних шахрайств і приховування або навіть "відмивання брудних грошей" (тобто доходів, з яких не сплачені податки). У деяких країнах

(наприклад, Бельгія [4] і Люксембург [5]) фіскальні організації не мають права доступу до баз даних, що належать ПФР; фіскальні адміністрації можуть обійти законні перешкоди, щоб одержати доступ до банківської документації, і законодавство про попередження відмивання коштів може опинитися дуже корисним для боротьби з фіскальним шахрайством. Тільки в обмеженому числі країн (наприклад, Австралія [6]) заходи для боротьби з відмиванням коштів приносять зростаючі надходження від збору податків, що офіційно розглядається як заслуга цих заходів.

Це може змінитися в майбутньому, однак на національному рівні час для цього визначено Висновком наради Міністрів фінансів "сімки" у травні 1998 року. У цьому Висновку зазначається, що "владі, яка здійснює заходи боротьби з відмиванням коштів (тобто підрозділам фінансової розвідки), повинно бути дозволено в максимальному ступені передавати інформацію фіскальній владі, щоб сприяти розслідуванню податкових злочинів; таку інформацію необхідно передавати іншим юрисдикціям у такий спосіб, що дозволить використовувати її податковою владою" [7]. Хоча цим положенням передбачена можливість широкого обміну інформацією між ПФР і податковою владою, його формулювання обмежує використання цієї інформації розслідуванням податкових злочинів, тобто винятково податковою владою, наприклад, з метою оподаткування.

Навіть у цьому обмеженому формулюванні Висновок усуває недоліки Європейської Директиви про відмивання коштів (*European Money Laundering Directive*), згідно з якою інформація, що направляється фінансовими установами до ПФР, може бути використана тільки для боротьби з легалізацією злочинних доходів. Таким чином, Стаття 6 Директиви формулює спеціальний принцип.

Спеціальний принцип одночасно визначає обмеження цілей для використання інформації, які часто є тими ж, що при збиранні інформації. Використання великої кількості нав'язаних, а також перспективних розслідувань, методів збору інформації, іноді юридично обмежені багатьма умовами. Спеціальна техніка може бути використана тільки для обмеженої кількості цілей (наприклад, розслідування специфічних правопорушень). Іноді аргументова-

но доводиться, що дозвіл використовувати інформацію або зібрані за допомогою цієї техніки докази для інших цілей, крім тих, для яких ця техніка повинна використовуватися в першу чергу, міг би перекреслити обмеження, запроваджене законом. Цей аргумент не діє автоматично, тому що це зміщує обмеження на використання спеціальної техніки для розслідування з обмеженнями на використання інформації, зібраної за допомогою цієї техніки.

Що стосується виключень із спеціального принципу, якому підкоряється будь-яка інформація від фінансових установ, то Директива дозволяє країнам-учасницям забезпечувати умови, щодо використання цієї інформації і в інших цілях. Наприклад, у Великобританії інформація, зібрана на підставі обов'язку робити повідомлення, який встановлено Законом про наркотрафік (*Drug Trafficking Act 1994*) і Законом про кримінальну юстицію (*Criminal Justice Act 1993*), може бути використана в зв'язку з будь-яким правопорушенням, а не тільки в зв'язку з відмиванням коштів. Однак, інформація, забезпечувана підрозділом Національної кримінальної розвідки (*National Crime Intelligence Service – NCIS*), яка здійснює аналіз усіх повідомлення про підозрілі угоди, не може бути використана у фіскальних цілях.

У відповідності зі Статтею 16 Бельгійського Закону (*Belgian Money Laundering Act of 11 January 1993*) ПФР може передавати інформацію до прокуратури, якщо тільки є серйозні докази про відмивання коштів, визначені Статтею 3(2) у Законі. Адміністративний закон використовує більш обмежене визначення поняття відмивання коштів у порівнянні з кримінальним відмиванням коштів, у якому воно застосовується тільки до обмеженого числа предикатних правопорушень. Якщо бельгійський ПФР підозрює або знає, що операція по відмиванню коштів включає доходи від предикатних правопорушень, які не входять у визначення Статті 3(2) Закону про відмивання коштів, то передача інформації прокурору є незаконною. Однак, необхідно підкреслити, що спеціальний принцип, яким встановлюються вимоги до бельгійського ПФР, не є обов'язковим з цього питання для прокурора або іншої судової чи поліцейської влади. Як тільки інформація передана законним способом до прокуратури, її можна використовувати до кінця, вклю-

чаючи пред'явлення обвинувачень по правопорушеннях, що не містяться в переліку Статті 3(2) Закону про відмивання коштів.

Проте, якщо інформація була передана прокурору з порушенням Статей 16 і 3(2) Бельгійського закону (*Belgian Money Laundering Act of 11 January 1993*), її неможливо використовувати в суді. Якщо ця інформація повинна бути використана як доказ проти обвинуваченого, він зможе успішно аргументувати необхідність виключення цього доказу [4].

Інші країни-учасниці ЄС (наприклад, Нідерланди і Люксембург) запровадили дуже обмежений спеціальний принцип. У Нідерландах інформація від фінансових установ може бути також використана і для інших цілей, а не тільки для розслідувань про відмивання коштів. Навіть Міністерство податків може мати доступ при визначених обставинах до бази даних, що знаходиться у розпорядженні Нідерландського Відділення інформації про незвичайні угоди, хоча б за ради того, щоб обґрунтувати кримінальне походження доходів [5]. У даному випадку обмежений спеціальний принцип існує у тому розумінні, що інформація не може бути використана для чисто адміністративних (тобто фіскальних) цілей.

Законодавці Люксембурга своєрідно намагались підкорити спеціальному принципу використання інформації від фінансових установ, але Державна рада країни (*Conseil d'Etat*) виступила проти цього плану на тій підставі, що неприпустимо обмежувати загальні повноваження прокурора щодо розслідування будь-яких злочинів і висунення по ним обвинувачень. При існуючій судовій природі ПФР у Люксембурзі зовсім неможливо зберігати інформацію, що надходить від фінансових установ, обмежуючи систему кримінальної юстиції. Норма статті 41(5) Закону (*Luxembourg Act of 5 April 1993*) встановлює вимогу щодо інформації від фінансових установ, яка може бути використана тільки в тих цілях, для яких Закон дозволяє розкриття конфіденційності у кримінальному законодавстві. Це означає, що спеціальний принцип забороняє використовувати інформацію для інших цілей (особливо фіскальних), крім кримінальних. У відношенні обов'язку нотаріусів, аудиторів і працівників казино щодо направлення повідомлень, запроваджено умову, що інформація, спрямована до органів не судової влади, по-

винна використовуватись тільки з метою боротьби з відмиванням коштів.

Спеціальний принцип призначений заохочувати і підтримувати взаємну довіру між фінансовими операторами, що інформують, і інформаційними підрозділами. Ця довіра особливо важлива відносно того, що органи влади покладаються не тільки на сам факт одержання інформації, а також на активну участь у виявленні підозрілих угод (тобто активну інформацію). Багато правоохоронних систем, що покладаються і дійсно залежать від інформації, що поставляється фінансовими операторами, визнають деякі форми спеціального принципу, щоб гарантувати розумне співробітництво з ним.

Той факт, що спеціальний принцип містить логічне обґрунтування, ще не відповідає на питання про те, наскільки широко або вузько він повинен бути визначений. Як було показано, національна практика в цьому відношенні дуже широка. Але загальним знаменником є те, що фінансова інформація використовується в ряді країн для розслідування і пред'явлення обвинувачень по податкових злочинах, як це тепер вимагається на підставі висновків зустрічі Міністрів фінансів "сімки" у травні 1998 року. Засновані на підозрах повідомлення фінансових установ, у багатьох випадках містять докази не про кримінальні прибутки від відмивання коштів, а про фіскальне шахрайство. Так як фінансові установи часто не можуть визначити походження сум, що проходять через підозрілі угоди, і, дійсно, повідомляють про угоди, що включають суми, отримані в результаті діяльності, яка знаходиться за межами законодавства по протидії відмиванню коштів.

Таким чином, при введенні спеціального принципу законодавець повинен виключити можливість того, що запроваджена норма у системі протидії легалізації злочинних доходів може бути використана як, так званий, "троянський кінь", за допомогою якого фіскальна чи інша влада має можливість під'єднуватись до джерел інформації, які недоступні при використанні інших способів. Необмежене використання, зокрема, для фіскальних цілей інформації, яка направляється фінансовими установами, може погіршити співробітництво в боротьбі з відмиванням коштів. Інформація

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

повинна використовуватись таким способом, який не підірвав систему боротьби з легалізацією злочинних доходів.

Використана література:

1. Conseil de l'Europe, Secret et transparence: l'individu, l'entreprise et l'administration. Actes du colloque du dix-septieme Colloque de droit europeen., Strasbourg, 1988.
2. Lamp. R., Financie informatie de grens over, DD., 1999.
3. Grosjean F., Le blanchiment de l'argent: l'esprit des loi a l'epreuve du quotidien, Journ. Proc., 1996, No. 302.
4. Stessens G., De nationale en Internationale bestrijding van het witwassen. Onderzoek naar een meer effectieve bestrijding van de profijtgerichte criminaliteit, Antwerp: Intersentia., 1997.
5. Kauffman, J., Le secret bancaire en droit luxembourgeois – aspects actuels et perspectives, Brussels: Larcier., 1994.
6. Abell, M., Department of Justice Renews Assault on Defendant's Right to Use Treaties on Mutual Legal Assistance in Criminal Matters to Obtain Evidence from Abroad in Criminal Cases, International Enforcement Law Reporter., 1998.
7. United Nations Office for Drug Control and Crime Prevention, Financial Havens, Banking Secrecy and Money Laundering., 1998.

Д.В. Кіріка*

**ОСОБЛИВОСТІ НАГЛЯДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
РЕГУЛЯТОРІВ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ
У ЗАПОБІГАННІ ВІДМИВАННЮ КОШТІВ**

Безспірним залишається те, що комплекс заходів протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, повинен базуватись на існуючій в Україні систе-

---

* Здобувач кафедри економічної безпеки Київського національного університету внутрішніх справ.

мі права. Але реальним на сьогодні є і те, що в Україні ще не створена повноцінна законодавча база, яка б охоплювала усі аспекти цієї боротьби. Це в свою чергу вимагає проведення досліджень та осмислення щодо проблем, які необхідно законодавчо врегулювати, яка їх першочерговість тощо.

У комплексі заходів по запобіганню легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, важливе місце займає система фінансового моніторингу, яка здійснюється як органами державної влади так і суб'єктами фінансового ринку [1]. Для України це досить нова та специфічна сфера державного контролю, і специфіка її полягає, перш за все, в цілях та об'єктах контролю, яка також повинна забезпечуватись та врегульовуватись нормами права. Крім того, необхідно зазначити і відсутність наукового дослідження вітчизняними вченими з даної проблеми. Досконалість та ефективність такої діяльності певним чином залежить від вивчення світового досвіду та дослідження низки питань і проблем, чому і присвячена дана стаття.

Ключові слова: контролюючі органи, легалізація (відмивання) доходів, здобутих злочинним шляхом, фінансовий моніторинг, підрозділи фінансової розвідки, адміністративні санкції, кримінальна відповідальність.

У науковій літературі, питання правового забезпечення протидії легалізації (відмивання) доходів злочинного походження, досліджували В.М. Алєв, В.Т. Білоус, О.І. Вікулін, Н.М. Голованов, Л.М. Доль, О.В. Кальман, І.Є. Мезенцева, В.А. Нікуліна, В.М. Попович, А.В. Савченко, Г.А. Тосунян та інші вчені. Проте необхідно звернути увагу на роль регуляторів фінансових ринків як контролюючих органів у системі запобігання відмиванню коштів.

У різних міжнародних актах робиться наголос на значній ролі, яку фінансові та кредитні установи можуть відігравати у боротьбі з "відмиванням" злочинних доходів. Уже проголошення Принципів, які були видані Базельським Комітетом у 1988 році, застерігало, що наглядові органи не можуть залишатися байдужими до того, як злочинці використовують банки у своїх цілях. Тоді як спочатку поміркований нагляд обмежувався кількісними, економічними аспектами, з часом він поширився й на якісні аспекти, такі, як, на-

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

приклад, забезпечення того, щоб фінансові установи, їх керівництво та акціонери відповідали усім відповідним вимогам. Група розробки фінансових заходів по боротьбі з відмиванням злочинних доходів (відома як FATF) підкреслювала ту важливу роль, яку відіграють контролюючі органи у проведенні заходів, направлених проти відмивання коштів, та вимагала, щоб поміркований нагляд був поширений на небанківські фінансові установи.

Хоча контролюючі органи мають широкий вибір засобів, за допомогою яких вони можуть боротися з відмиванням коштів (як це видно на прикладі Статті 17 Типових Положень SICAD – Між-американської Комісії по Відстеженню Зловживання Наркотиками), задачі, які їм треба вирішувати, мають двоякий характер. По-перше, вони можуть інформувати органи, що відповідають за боротьбу з відмиванням коштів (тобто СФІ – служби фінансової інформації) про кожну операцію по відмиванню коштів, яку вони виявлять у процесі своєї наглядової діяльності. Крім того, вони мають повноваження, здебільшого адміністративні, карати фінансові установи, які не дотримуються правил, направлених проти відмивання коштів.

У рекомендаціях 26 та 27 FATF від контролюючих органів вимагається співробітництво з судовими та поліцейськими органами. Європейська Директива по Боротьбі з Відмиванням Коштів більш конкретна у цьому відношенні; вона вимагає наступне: "якщо у процесі перевірки кредитної або фінансової установи компетентними органами (тобто регуляторами фінансових ринків), або якимось іншим шляхом, ці органи виявляють факти, які можуть бути доказом відмивання коштів, вони повідомляють органам, які відповідають за боротьбу у цьому напрямі (Стаття 10). Цей обов'язок повідомлення, покладений на наглядові органи, може бути дуже цікавим джерелом інформації, зокрема у випадках, коли фінансова установа не надає (достатньої) інформації про підозрілі операції внаслідок, наприклад, зловживань її персоналу або, що ще може траплятись у деяких юрисдикціях – того, що фінансовим установам законодавчо заборонено надавати подібну інформацію державним органам з власної ініціативи. Важлива роль поміркованого нагляду у цьому відношенні ілюструється тим фактом, що роз-

спідування зловживань, у тому числі і пов'язаних з широкомасштабним відмиванням коштів, у Міжнародному Банку Кредиту та Комерції (відомого як ВССІ) почалися з повідомлення Федеральної Резервної Системи США про кримінальну поведінку [2].

Треба підкреслити, що цей обов'язок повідомлення – який прийнятий більшістю країн-членів ЄС – діє тільки тоді, коли контролюючі органи дізнаються про факти, що можуть використовуватись у якості доказів відмивання коштів, а не тоді, коли вони (як це може здійснюватись у випадку обов'язкового повідомлення з боку фінансових установ) ґрунтуються на звичайній підозрі. Наполягати на тому, щоб контролюючі органи повідомляли про звичайні підозри, було б грубим втручанням у систему довірчих відносин, що існує між фінансовими установами та контролюючими органами. Крім того, контролюючі органи мають все для того, щоб бути спроможними відрізнити відмивання коштів від звичайних кримінальних операцій. Все ж таки обов'язкове повідомлення, що сформульоване у Статті 10 Директиви, не є чимось революційним, але є частиною більш широкої правової структури ЄС, що стосується нагляду над банками. Наприклад, Перша Банківська Директива (з поправками, внесеними Другою Банківською Директивою) також містить відхилення від правила збереження таємниці наглядовими органами у випадках дій, що підпадають під дію кримінального законодавства.

Рекомендації FATF не містять спеціальних посилань на повноваження контролюючих органів щодо санкціонування, а лише посилаються у широкому значенні на їх роль у забезпеченні того, щоб фінансові установи мали адекватні програми захисту від відмивання коштів. Проте, у своїй доповіді на Карибській Конференції з Питань Відмивання Доходів від Наркаторгівлі (1990) FATF закликала країни застосовувати відповідні адміністративні, цивільні або кримінальні санкції до фінансових установ, але у зв'язку з тільки однією компонентою превентивної системи, направленої проти відмивання коштів, а саме на ті установи, які не зберігають записи до кінця періоду зберігання. Стаття 14 Типових Положень SICAD кваліфікує навмисне ухилення фінансових установ від за-

ходів, що передбачені превентивною системою, направленою проти відмивання коштів, як кримінальний злочин.

Стаття 14 Директиви містить широку вимогу, згідно якої кожна країна-член повинна "визначити санкції, що мають бути накладені за недодержання заходів, що прийняті згідно цієї Директиви". Якщо розглянути санкції, що застосовуються за порушення превентивного законодавства країн-членів, які наведені у додатку до Першої Доповіді Комісії з питання Впровадження Директиви про Боротьбу з Відмиванням Коштів [3, с. 212], то можна бачити, що за подібні порушення до фінансових установ можуть бути застосовані дуже серйозні санкції. У більшості країн-членів подібні порушення караються адміністративними санкціями, які часто застосовуються контролюючими органами та можуть перевищувати мільйон ЕКЮ (напр. згідно статті 22 відповідного Закону Бельгії (*Belgian Money Laundering Act*) від 11 січня 1993 року) [3, с. 214]. Це особливо стосується тих юрисдикцій, у яких немає концепції корпоративної кримінальної відповідальності. У інших країнах порушення караються згідно кримінального законодавства (Данія, Ірландія, Італія, Нідерланди та Великобританія). У принципі, тільки наглядовий орган – фінансовий регулятор країни, резидентом якої є фінансова установа, має законне право застосувати найтяжчу санкцію – позбавлення ліцензії [3, с. 315].

Це стосується також законодавства США, яке може бути чудовим прикладом відмінності кримінальних санкцій від адміністративних. Відповідний Закон (*Annunzio-Wylie Anti-Money Laundering Act*) прийнятий у 1992 році [4, с. 317] дав в руки регулюючих органів банківської діяльності у США потужну зброю для реалізації законодавства, направленою проти відмивання коштів. Після того, як фінансова установа засуджена за відмивання коштів, регулюючі органи банківської діяльності (Федеральна Резервна Система, або інший первинний регулюючий орган, такий як, наприклад, Управління Валютного Контролю) проводять засідання, метою якого є визначення того, чи треба позбавити банк-порушник ліцензії, страхування депозитів або зробити так, щоб банком управляв опікун, призначений судом [4, с. 261]. Проведення подібного засідання є обов'язковим при будь-якому засудженні у справі про відмивання

коштів, але воно може проводитись також у випадку засудження за порушення Закону про Банківську Таємницю (наприклад, за ненадання CTR (Currency Transaction Reports) – звіту про валютні операції).

Отже, у США повноваження контролюючих органів застосовувати "адміністративні", або "регулятивні", санкції чітко відокремлюються від оцінки покарання, яке треба застосувати до установи, що здійснюється у суді. Однак це можливо лише завдяки тому, що законодавство США підвело у дуже широких масштабах під кримінальну відповідальність порушення законодавства про відмивання коштів, дозволяючи переслідування за порушення обов'язків щодо повідомлення та ведення записів (наприклад, Закон про Банківську таємницю). У Європі, навпаки, більшість законодавців обмежились кримінальним переслідуванням відмивання коштів, а порушення превентивного законодавства, направлено проти відмивання коштів, залишили адміністративним (контролюючим) органам.

Це потенційно може спричинити проблеми з точки зору захисту прав людини, особливо, що стосується принципу "*non bis in idem*" (заборона подвійного накладення санкцій). Багато санкцій, що застосовуються контролюючими органами, хоча й носять назву адміністративних, фактично є карними заходами, застосування яких співвідноситься з кримінальною відповідальністю у розумінні Статті 6 Європейської Конвенції з Прав Людини (*European Convention on Human Rights*). Європейський Суд з Прав Людини розробив автономну концепцію кримінальної відповідальності, яка дозволяє йому підводити застосування значної кількості адміністративних санкцій під Статтю 6, незважаючи на те, що законодавство країн, можливо, цього не зробило. Одним з критеріїв, застосовуваних Судом для визначення того, чи має місце кримінальне переслідування, є природа та тяжкість санкції, що була застосована. Беручи до уваги те, що за подібні порушення фінансових установ можуть застосовуватись дуже тяжкі санкції, їх застосування, незалежно від того, під яку категорію вони підпадають за місцевими нормами, відповідає кримінальному звинуваченню у розумінні Статті 6, яка говорить, що, як мінімум, відповідач повинен мати право подати

апеляцію проти накладеної на нього адміністративної санкції у незалежну судову інстанцію.

Можливим, ще більш далекосяжним, наслідком є ефект "*non bis in idem*" який прив'язується до цих санкцій. До драматичних наслідків може призвести застосування положення про заборону подвійного накладення санкцій згідно Статті 4 Сьомого Додаткового Протоколу до Європейської Конвенції з Прав Людини. Така точка зору Суду може створювати проблеми щодо співіснування адміністративної та кримінальної систем санкцій у цілому та зокрема у тому, що стосується режимів боротьби з відмиванням коштів, адже недотримання правил, введених для боротьби з відмиванням коштів може також братись до уваги під час розглядання кримінальної відповідальності фінансової установи у справі відмивання злочинних доходів. Якщо до фінансової установи вже застосувались адміністративні санкції за недотримання превентивного законодавства, принцип "*non bis in idem*", згідно тлумачення Європейського Суду з Прав Людини, може звільнити її від кримінальної відповідальності за відмивання коштів, або навпаки, оскільки дуже часто принаймні частина тих же ж самих фактів враховується під час обох процедур.

Однак на практиці проблема "*non bis in idem*" може не виникати взагалі, і цьому є принаймні дві причини. По-перше, місцеві суди можуть не так суворо ставитись до принципу "*non bis in idem*", як це робить Європейський Суд з Прав Людини. По-друге, адміністративні санкції часто застосовуються до фінансових установ, тоді як до кримінальної відповідальності притягуються фізичні особи, що працюють у цих установах, з тієї простої причини, що згідно законодавства деяких країн корпорації не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

Окреме і важливе місце в інституційній системі посідають органи, які здійснюють нагляд за суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Відповідно до Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" наглядовими органами, які також здійснюють функції державного фінансового моніторингу, є Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку та

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України.

Зазначені органи державного управління здійснюють регуляторну політику щодо окремої специфічної сфери фінансових відносин і виконують особливу роль в інституційному забезпеченні діяльності механізмів запобігання відмиванню коштів. Для забезпечення виконання своїх функцій у загальній системі протидії відмиванню коштів базовий закон покладає на наглядові органи ряд відповідних обов'язків. Зокрема, вимагати від суб'єктів первинного фінансового моніторингу виконання завдань та обов'язків, передбачених законом; проводити перевірку стану організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення внутрішнього фінансового моніторингу, вживати заходів, передбачених законом; під час здійснення нагляду перевіряти виконання вимог актів законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, забезпечувати зберігання інформації, одержаної від суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу і правоохоронних органів; погоджувати з уповноваженим органом будь-які нормативні документи, що стосуються питань, пов'язаних з виконанням вимог цього Закону.

Інституційне забезпечення механізмів відмивання коштів в Україні є таким, що загалом відповідає сучасним світовим стандартам. Передусім, наглядові органи здійснюють контроль за дотриманням обов'язків, покладених на суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Водночас, згідно з Директивою 91/308 на наглядові органи може покладатись обов'язок повідомлення про виявлені в ході здійснення своєї діяльності факти, які можуть свідчити про відмивання коштів. Закріплення такої норми є зрозумілим з огляду на те, що наглядові органи в межах здійснення своєї діяльності мають доступ до відповідної інформації й можуть ефективно використовувати для аналізу цієї інформації власний досвід у сфері їхньої діяльності. Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" урахував такі можливості наглядових органів, і покладає на них відповідний обов'язок: надавати уповноваженому органу ін-

формацію і документи, необхідні для виконання покладених на нього завдань (за винятком інформації щодо особистого життя громадян), у порядку, визначеному законодавством.

Державними органами регулювання та нагляду на фінансовому ринку розроблено та затверджено низку нормативно-правових актів, якими встановлені вимоги щодо дотримання фінансовими посередниками законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Рішенням Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 13 серпня 2003 р. № 359 затверджено Положення про здійснення фінансового моніторингу інститутами спільного інвестування, фондовими біржами та іншими професійними учасниками ринку цінних паперів.

Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України розпорядженням від 5 серпня 2003 р. № 25 затвердила Положення про здійснення фінансового моніторингу фінансовими установами.

Національний банк України постановою від 14 травня 2003 р. № 189 затвердив Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, а постановою від 4 червня 2003 р. № 233 затвердив Склад реквізитів та структури файлів інформаційного обміну між спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань фінансового моніторингу та банками (філіями).

Використана література:

1. Закон України Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, 2002 р.

2. A. Haynes, Money Laundering and Changes in International Banking Regulation. // JIBL, 1993.

3. G.Stessens, De nationals en internationals bestrijding van het witwassen. Onderzoek naar een meer effectieve bestrijding van de profijtgerichte criminaliteit // Antwerp: Intersentia, 1997.

4. S. J. Galli and J. L. Wexton, Anti-Money Laundering Initiatives And Compliance - US Perspective: Money Laundering Control // Dublin: Round Hall Sweet & Maxwell, 1996.

5. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспекти / С.Г. Гуржій, О.Л. Кошиленко, Я.В. Янушевич та ін. – К.: Парнам. вид-во, 2005. – 216 с.

Г.І. Лавренко*

ПОНЯТТЯ МАТЕРІАЛІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ІНТЕРЕС ДЛЯ КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Дослідження проблем удосконалення боротьби зі злочинністю та захисту прав і свобод людини від злочинних посягань є одним із пріоритетних напрямків для сучасної теорії оперативно-розшукової діяльності та кримінального судочинства. Взаємозв'язок ОРД і кримінального процесу дозволяє більш ефективно і раціонально використовувати спільні можливості цих самостійних видів діяльності.

Законодавчі та організаційні підходи до боротьби зі злочинністю, механізм доказування, що сформувалися у 60-х роках ХХ століття та ефективно використовувалися у минулому, не завжди є виправданими і діючими сьогодні. Ситуація, що склалася, вимагає пошуку нових діючих рішень у протидії кримінальним проявам, а саме через активне наукове обговорення проблем використання результатів ОРД в доказуванні.

Незважаючи на законодавчі новели, проблема використання в доказуванні результатів оперативно-розшукових заходів залишається відкритою. Названій проблемі або її окремим аспектам присвячено чимало наукових праць О.М. Бантурки, Б.І. Бараненко, В.В. Гевко, Ю.М. Грошевого, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Дол-

---

* Слухач магістратури Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

женкова, П.А. Єрмакова, В.С. Зеленецького, С.О. Кириченка, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, М.Й. Курочки, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'яничкова, Ю.Ю. Орлова, М.А. Погорецького, Б.Г. Розовського, І.В. Сервецького, Н.В. Сибільової, С.М. Стахівського, О.В. Темнікова, В.М. Тертишника, М.Є. Шумили та інших вчених.

Специфіка здійснення ОРД говорить про суттєву відмінність оперативно-розшукової діяльності від кримінально-процесуальної. На перший погляд ці види діяльності мають ряд спільних ознак: забезпечують швидке та повне розкриття злочину, захищають громадян від злочинних посягань, спрямовані на виконання інших завдань у сфері боротьби зі злочинністю¹.

Однак, оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на принципі конспірації (переважно негласних засад цієї діяльності), найчастіше її результати виступають лише як інформація, що може бути легалізована за допомогою проведення офіційних слідчих дій. Саме тому, зазначає О.В. Темніков, оперативно-розшукова інформація, що надається органам досудового розслідування, у такому випадку часто може бути неповною, неконкретною, уявною, орієнтуючою, а іноді й такою, що дезорієнтує і навіть не перевіряється².

На відміну від ОРД, кримінальний процес здійснюють спеціально уповноважені державні органи і посадові особи на принципах відкритості та змагальності у порядку, визначеному кримінально-процесуальним законом України.

Проте, і ОРД, і кримінальний процес виконують загальне завдання, спрямоване на пошук і збір фактичних даних про вчинені злочини або злочини, що готуються. Саме таке поєднання процесуальної і не процесуальної діяльності сприяє добуванню інформації, її використанню і ухваленню на цій основі рішень як процесуального, так і не процесуального (оперативно-розшукового) характеру.

---

¹ Кондратьєв Ю.Я. Використання оперативно-розшукової інформації у кримінальному судочинстві // Вісник Київського Національного університету внутрішніх справ. – 2006. – № 6. – С. 102.

² Темніков О.В. Правове моделювання використання наданої оперативно-розшуковими підрозділами інформації на досудових стадіях кримінального судочинства // Спеціальний випуск Вісника ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка - № 3. – 2008. – С. 142.

Проведене нами дослідження дозволяє зауважити, що до теперішнього часу кримінально-процесуальною наукою не сформульовано єдиного підходу щодо визначення терміну "матеріали ОРД". Так, у ст. 10 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" вказано, що матеріали ОРД можуть використовуватися як приводи та підстави для порушення кримінальної справи або для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі¹. Однак, що ж слід розуміти під "матеріалами", законодавець пояснень не дає.

Під матеріалами ОРД, що використовуються в інтересах кримінального судочинства, в загальному понятійному значенні належить розуміти різновиди матеріально фіксованих джерел, які виникають у процесі здійснення ОРЗ і містять відомості про ознаки злочину, осіб, які до нього причетні, а також інші дані, що сприяють його розкриттю і можуть бути використані при провадженні у кримінальних справах².

В.І. Зажицький наголошує, що термін "матеріали ОРД" не узгоджується з дефінітивною нормою чинного КПК, яка доказами у кримінальній справі називає "будь-які фактичні дані". Слушною є думка автора про те, що термін "матеріали ОРД" повинен підкреслити, що у доказуванні у кримінальних справах використовуються лише матеріальні предмети, отримані у ході здійснення цього виду діяльності³.

На думку М.А. Погорецького, слід виходити з рівнозначності термінів "оперативно-розшукова інформація", "відомості", "дані", "фактичні дані" й "результати ОРД" за умови, що "оперативно-розшукова інформація", "відомості", "дані", "фактичні дані" є остаточним кінцевим підсумком відповідної оперативно-розшукової дії, ОРЗ чи в цілому ОРД, спрямованих на їх отримання, а також рівнознач-

---

¹ Закон України "Про Оперативно-розшукову діяльність" // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 22. - Ст. 10.

² Погорецький М.А. Результати оперативно-розшукової діяльності // Право України. - 2007. - № 7. - С. 104.

³ Зажицький В.И. Оперативно-розыскная деятельность и уголовное судопроизводство // Рос. юстиция. - 2001. - № 3. - С. 45 - 46.

ності термінів "матеріали оперативно-розшукової діяльності" и "результати оперативно-розшукової діяльності"¹.

Спираючись на зауваження М.А. Погорецького, необхідно остаточно визначитися, чи рівнозначні поняття "матеріали ОРД" і "результати ОРД", чи все ж таки мають різне тлумачення, адже правильне визначення понятійного апарату надає якісну визначеність науково-теоретичному мисленню, фіксує структуру знання, має самостійне пізнавальне значення, оскільки сприяє поглибленню й розвитку поглядів, усуває двозначність і неточність.

Так, проаналізувавши наведені вище визначення, можна дійти висновку, що під "матеріалами ОРД", які використовуються в інтересах кримінального судочинства, необхідно розуміти матеріальні предмети, носії інформації, що становлять інтерес для зацікавлених осіб у розкритті злочину. Такі матеріали мають бути отримані у ході здійснення оперативно-розшукової діяльності. Завдяки ним слідчий, орган дізнання, прокурор або суд матимуть уявлення про наявність вчинення злочину чи злочинів, що готуються певною особою або групою осіб, а також матимуть обґрунтовані підстави для порушення кримінальної справи та подальшого її розслідування.

Що стосується поняття "результатів оперативно-розшукових заходів", то існує думка, що результат ОРД – це дані (відомості, інформація), отримані при здійсненні ОРЗ, а також від конфідентів і зафіксовані в матеріалах оперативно-розшукових справ².

В юридичній літературі зазначається, що під результатами ОРД слід розуміти фактичні дані, відомості, інформацію, отримані при проведенні ОРЗ, і обставини, які пов'язані зі злочином, що готується чи вчинений, розшуком осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства й суду, ухиляються від відбування покарання і безвісті зникли. Вони можуть міститися: в оперативно-службових документах, що фіксують хід ОРЗ і складені відповідно до відомчих нормативних актів; у матеріалах фото-, кінозйомки, у звуко-, відео-

---

¹ Див.: Погорецький М.А. Результати ОРД // Право України. – 2007. – № 7. – С. 103 – 104.

² Див.: Там само. – С. 104.

записах, зроблених у процесі оперативних заходів; у поясненнях осіб, що брали участь у їх проведенні, у предметах, матеріалах і повідомленнях, вилучених при здійсненні ОРЗ; у повідомленнях конфіденційних джерел¹.

Таким чином, підсумовуючи викладені положення, можна говорити про те, що *результати ОРД*, які використовуються в інтересах кримінального доказування – це будь-які відомості (фактичні дані), які входять до предмета дослідження в оперативно-розшуковій справі, отримані відповідно до мети й завдань ОРД у визначений законом спосіб із будь-яких не заборонених законом джерел уповноваженими на проведення ОРД суб'єктами, що можуть слугувати для обґрунтування відповідних рішень у кримінальному процесі.

Отже, і "матеріали ОРД", і "результати ОРД", що використовуються в інтересах кримінального судочинства, слід вважати тотожними поняттями і розуміти як вкрай важливими у будь-якому вигляді матеріальних предметів чи носіїв для розслідування кримінальної справи та прийняття законного рішення.

Окремим питанням в контексті досліджуваної проблеми є питання, пов'язане із порівнянням оперативно-розшукової інформації та доказів, отриманих процесуальним шляхом. А чи можна їх ототожнювати?

На жаль, деякі процесуалісти ототожнюють оперативно-розшукову інформацію і докази, отримані процесуальним шляхом². Не зовсім зрозумілою є позиція з цього приводу Г.М. Миньковського, який зауважує, що фактичні дані (відомості), одержані шляхом проведення оперативно-розшукових заходів, можуть бути визнані доказами у кримінальних справах, але лише у тому випадку, коли вони зібрані, перевірені та оцінені у відповідності з вимогами кримінально-процесуального законодавства³.

¹ Федеральний закон "Об оперативно-розыскной деятельности": Научно-практических комментарий / Под ред. проф. В.В. Николюка и доц. В.В. Кальнишкого, А.Е. Чечегина: 3-е изд., испр. и доп. – М.: Спарк, 1998. – С. 79 – 80.

² Зажицкий В.И. Правовая регламентация деятельности по обнаружению признаков преступления // Правоведение. – 1992. – № 4. – С. 104.

³ Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РФ. – М., 2002. – С. 111.

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Заслуговує на увагу точка зору Є.А. Доля щодо того, що в кримінальному процесі збираються, перевіряють і оцінюються не результати оперативно-розшукової діяльності, а кримінально-процесуальні докази¹. Тому, для правильного вирішення питання щодо використання результатів оперативно-розшукових заходів в доведенні по кримінальним справам слід враховувати фундаментальні положення теорії доведення, яка зазначає правовий режим одержання в кримінальному процесі доказів та їх процесуальних джерел.

Дані, одержані в результаті проведення оперативно-розшукових заходів, можуть набути значення доказів лише в тому випадку, якщо їх належність до обставин, що досліджуються у кримінальній справі, буде встановлена із джерел, передбачених кримінально-процесуальним законом (ч. 2 ст. 65 КПК України) і у відповідному процесуальному порядку. В іншому випадку їх можна використати тільки як орієнтуючу інформацію.

Це означає, що результати оперативно-розшукової діяльності можуть використовуватися у процесі доведення для встановлення носіїв доказової інформації, перевірки доказів, а також як підстави для порушення кримінальної справи та проведення слідчих дій.

У процесуальній літературі існує точка зору, що інформація, одержана під час ОРД, не є доказом, але вона може стати доказовою після отримання її слідчим і судом законним способом (подання, витребування, провадження слідчих дій) і належного процесуального закріплення².

Саме тому необхідно зазначити, що внаслідок витребування оперативної інформації, слідчий не отримує доказ у готовому вигляді, а збирає (формує) процесуальні докази під час проведення своєї (слідчої) діяльності. Будь-яка інформація, отримана оперативним шляхом, має бути не тільки оформлена належним

---

¹ Доля Е.А. Новая Конституция и уголовно-процессуальная деятельность // Российская юстиция. – 1994. – № 4. – С. 19.

² Кокорев Л.Д., Кузнецов П. Уголовный процесс: доказательства и доказывание. – Воронеж, 1995. – С. 164.

чином (відповідно до вимог КПК України), але на загальних підставах встановлена її належність до справи, допустимість і вірогідність.

Таким чином, оперативна інформація і докази не є тотожними поняттями. Відомості, отримані в ході оперативно-розшукової діяльності, можуть набути статусу доказів лише після введення їх до справи в установленому кримінально-процесуальним законом порядку на загальних підставах.

ДОДАТОК

Воплощение наследия выдающихся российских сыщиков – путь к совершенствованию профессионального мастерства работников уголовного розыска украинской милиции

Продолжаем публикацию подборок материалов, посвященных выдающимся сыщикам России, которые исключительно честно и профессионально служили своей Родине, безумно веря в ее идеалы и отдавая себя до конца во имя их процветания. К числу таких сыщиков по праву относится и Сергей Васильевич Зубатов. Нет сомнений в том, что созданное ими и успешно проверенное практикой искусство розыска, заслуживает востребования из далеких времен и принятия на вооружение современными сыщиками Украины.

Зубатов Сергей Васильевич (1864 – 1917). Юношей участвовал в нелегальных гимназических кружках, в связи с чем, в 1882 году был исключен из 6-го класса по настоянию своего отца, рассчитывавшего, таким образом, вырвать сына из-под вредного влияния. Сотрудничал с московской охранкой. В 1888 году перешел на официальную службу в жандармерию. Он быстро сделал карьеру, став в 1889 году помощником, а в 1896 году начальником Московского охранного отделения. Дослужил-

ся до чина жандармского полковника.

Из воспоминаний коллег Зубатова* явствует, что он человек не только безусловно сильный, но даже представлявший собою исключительную личность. Юноши и девушки постоянно собирались на квартире Зубатова, а после его женитьбы на А.Н. Михиной, в помещении ее библиотеки, известной на всю Москву. Знавшие Зубатова в тот период его жизни, отзывались о нем, как о человеке умном, интеллигентном, энергичном, бескорыстном и обаятельном.

Поступив на службу в Московское охранное отделение чиновником, он с огромным интересом занялся розыскным делом, изучая одновременно революционный вопрос во всей его широте, а также и возможности противодействия в этом отношении. В то время политический розыск в империи был поставлен настолько слабо, что многие чины его не были знакомы с самыми элементарными приемами той работы, которую они вели, не говоря уже об отсутствии умения разбираться в программах партий и политических доктринах.

Зубатов первый поставил розыск в империи по образцу западноевропейскому, введя систематическую регистрацию, фотографирование, конспирирование внутренней агентуры, отношения с которой он строил исключительно на профессиональной и этической основе. "Вы, господа, – говорил Зубатов, поучая по данному вопросу своих подчиненных, – должны смотреть на сотрудника, как на любимую женщину, с которой вы находитесь в нелегальной связи. Берегите ее как зеницу ока. Один неосторожный ваш шаг, и вы ее опозорите". *Принимая сказанное на веру, невольно хочется признать, что нынешнему сыщику в этом отношении, к сожалению, нечем похвастаться.*

Наладив централизованный сбор агентурных сведений, Зубатов для их проверки и обработки на местах создал в С.-Петербурге отряд опытных филеров, посылаемый с этой целью в провинциальные города. Отряд, называвшийся летучим, возглавлялся чи-

---

* П.П.Заварзин. Моя служба в Отдельном корпусе жандармов. В кн.: "Охранка". Воспоминания руководителей политического сыска. Том 1, М., Новое литературное обозрение, 2004. с. 442-444.

новником или жандармским офицером из числа подготовленных и инструкторов лично Зубатовым. Попутно с работой летучих отрядов, по представлению Зубатова, в крупных провинциальных городах организовывались специализированные охранные отделения, известные под названием "охранок" Они имели непосредственную связь с Департаментом полиции и являлись как бы автономными в отношении местных жандармских управлений и губернаторов.

Читая данные строки, наш современник – профессионал отечественного сыска, наверняка обратит внимание на то, что именно эти зубатовские новеллы со временем легли в основу формирования периферийных резидентур, а также послужили прообразом создания в девяностых годах прошлого столетия межрегиональных структур МВД, осуществляющих борьбу с организованной преступностью, в том числе и на Украине.

Специализуясь на политическом сыске, Зубатов ясно представлял себе опасность разрастающегося влияния марксизма в рабочей среде и космополитизм в русской интеллигенции и общечеловечности. Здоровой русской национальной организации в России не было, а потому мечтой Зубатова было дать толчок к ее созданию. Исходя из этого, он остановился на мысли легализовать в рабочей организации минимум политической и экономической доктрины, проводимой социалистами в своих программах, но на основах Самодержавия, Православия и Русской Национальности.

Зубатов определенно держался того мнения, что самодержавие как олицетворение суверенной национальной власти исторически способствует прогрессу России. "При Иоанне Грозном четвертовали и рвали ноздри, а при Николае II мы на пороге к парламентаризму", – часто говорил Зубатов. Несмотря на повседневную занятость, он много читал специальной, общеобразовательной и революционной литературы, выходящей в России и вне ее.

Понимая, что репрессиями невозможно справиться с ширившимся рабочим движением, Зубатов хотел в рамках существующего строя вырвать рабочих из-под пагубного влияния революционной социал-демократии и организовать при содействии полиции легальное экономическое, т.е. реформистское, рабочее дви-

жение, полезное как рабочим, так и самодержавному государству. В 1901 году в Москве была создана первая такая организация "Общество взаимного вспомоществования рабочих в механическом производстве". Затем подобные организации стали создаваться в Минске, Одессе, Петербурге и др. городах. 19 февраля 1902 года Зубатов организовал многотысячную рабочую манифестацию к памятнику Александру II, добившись таким образом поддержки своих начинаний со стороны властей и либеральных деятелей.

Однако, в дальнейшем, столкнувшись, с одной стороны, с неспособностью правительства пойти даже на небольшие реформы в области рабочего законодательства, а с другой – с противодействием предпринимателей, негодовавших на полицию, которая вмешивалась в их отношения с рабочими, Зубатов не смог предотвратить участия своих агентов в забастовочном движении и в 1903 году, получив отставку, был выслан во Владимир. В 1904 году Зубатов был прощен, получил пенсию за прошлые заслуги, но на службу не вернулся. Покончил жизнь самоубийством в тот же день, когда узнал о свержении монархии.

Причин падения Зубатова можно назвать несколько. Он был умнее и строптивее, чем разрешалось Департаментом полиции, разозлил многих крупных чиновников непривычными преобразованиями, в том числе и министра внутренних дел В.К. Плеве, для которого зубатовские методы работы были чрезмерно тонки.

ЗМІСТ

Шинкаренко І.Р. Гносеологічні проблеми визначення об'єкту теорії оперативно-розшукової діяльності	3
Некрасов В.А. Щодо визначення методів і оперативно-розшукових заходів в теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності	21
Козаченко О.І. Зарубіжний досвід співпраці поліції з громадянами та використання їх допомоги в оперативно-розшуковій діяльності	35
Хараберюш І.Ф. Проблеми використання спеціальної техніки в оперативно-розшуковій діяльності підрозділів карного розшуку в контексті сучасних трансформаційних процесів соціально-політичної сфери України	47
Захаров В.П. Застосування біометрії в фінансових установах	56
Меживой В.П., Христов О.Л. Заходи оперативних підрозділів ОВС щодо запобігання незаконним заволодінням транспортними засобами, поєднаних з насильством	64
Тарасенко Р.В. Правові проблеми захисту персональних даних осіб, які конфіденційно співробітничують з підрозділами карного розшуку	72
Філіпенко Н.Є. Співвідношення поняття "взаємодія" і "координація" в теорії оперативно-розшукової діяльності	79
Козьяков І.М. Проблеми протидії корупції в галузі надрокористування	88

Шелухін М.Л. Джерела оперативно-розшукової характеристики стану захисту особистості, власності та державних інтересів органами внутрішніх справ на залізничному транспорті	98
Воронов І.О. Інноваційні складові теорії та практики організації оперативно-розшукової діяльності	106
Литвинов О.М. Про антропологічні основи кримінальних дій та засоби протистояння їм у різних культурах (спроба постановки проблеми у філософсько-правовому аспекті).....	115
Грібов М.Л. Співвідношення оперативно-розшукових, розвідувальних та пошукових заходів в діяльності оперативної служби МВС України.....	124
Герасименко С.Г. Теоретичні та практичні питання судового контролю за оперативно-розшуковою діяльністю.....	134
Зав'ялов А.В., Іваненко Р.Є. Правова природа оперативно-розшукових заходів.....	140
Антонов Р.К. Напрямки і можливості використання у кримінальному процесі інформації, триманої оперативним шляхом.....	149
Айдемський Є.В. Пошук та отримання первинної оперативної інформації про факти та ознаки злочинної діяльності у сфері гравального бізнесу.....	159
Матвієнко І.О. Форми й методи прокурорського нагляду за законністю оперативно-розшукової діяльності.....	166
Хвалибога В.Б. Чверть століття служби для Івана Марківа - велика школа життя	172
Клемпота В.Ф. Організація і тактика розкриття умисних вбивств	176
Пекарський С.П. Здійснення оперативного пошуку щодо протидії дорослим особам, які втягують неповнолітніх у вчинення злочину	189
Чугунов М.О. Операція по захопленню злочинців і припиненню злочинів та її системно-діяльнісна структура як комплексного заходу ОРД.....	202

90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ
УМОВАХ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Терьохін Д.Г. Взаємодія з операторами мобільного зв'язку у ході розшуку викрадених мобільних телефонів	205
Ємець О.М. Організаційні аспекти документування торгівлі людьми, вчиненої організованою групою	210
Мицак Б.Ф. Щодо криміналістичного забезпечення розкриття незаконного заволодіння транспортними засобами.....	217
Захарова О.В. Особливості розкриття деяких видів злочинів у сфері пасажирських перевезень	223
Анапольська А.І. Використання оперативно-технічних засобів підрозділами карного розшуку в процесі розкриття розкрадань грошових коштів з електронних рахунків	231
Грекова І.В. Щодо оцінки та використання результатів оперативно-розшукових заходів у кримінальному судочинстві	239
Меживой О.В. Поняття оперативної комбінації та використання результатів її проведення в кримінальному судочинстві	242
Цехан Д.М. Спосіб вчинення злочину як елемент типологізації злочинів у сфері високих інформаційних технологій	252
Роговенко С.С. Реалізація міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини в діяльності підрозділів карного розшуку.....	259
Тарасенко О.С. Взаємодія підрозділів карного розшуку та державної служби боротьби з економічною злочинністю при виявленні злочинів в галузі земельних відносин.....	263
Заєць О.М. Участь органів внутрішніх справ в забезпеченні економічної безпеки суспільства в сфері страхування	267
Кельба С.Г. Методологічні засади формування норм-принципів здійснення фінансового моніторингу.....	271
Кіріка Д. В. Особливості наглядової діяльності регуляторів фінансових ринків у запобіганні відмиванню коштів	280

Лавренко Г.І. Поняття матеріалів оперативно-розшукової діяльності, що становлять інтерес для кримінально-процесуального доказування	298
Додаток. Воплощение наследия выдающихся российских сыщиков – путь к совершенствованию профессионального мастерства работников уголовного розыска украинской милиции. Зубатов Сергей Васильевич	296

Науково-теоретичне видання

ВІСНИК

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

**90 РОКІВ КАРНОМУ РОЗШУКУ
УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ
ВДОСКОНАЛЕННЯ ЙОГО
ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ
БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ**

Спеціальний випуск № 2

У двох частинах

Частина 2

Друкується мовами оригіналу

Відповідальний за випуск *канд. юрид. наук, проф. Б.І. Бараненко*
Технічні редактори *М.О. Михайлюк, О.В. Буцка*
Комп'ютерна верстка *О.Є. Маслова*

Підписано до друку 05.10.2009.
Папір офсетний. Формат 60x84 1/16. Друк RISO.
Гарнітура. Book Antiqua. Ум. друк. арк. 19,0.
Ум. фарбо-відб. 21,75. Обл.-вид. арк. 17,67.
Тираж 300 прим. Зам. № 44

Редакційно-видавничий відділ Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Друкарня РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4